Változó nyelv, nyelvváltozatok, területiség

Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.

VÁLTOZÓ NYELV, NYELVVÁLTOZATOK, TERÜLETISÉG

Megjelent a

BETHLEN GÁBOR
Alap
támogatásával

A VII. NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS KIADVÁNYAI

Kiadói tanács:
Dr. Benedek József egyetemi tanár (Kolozsvár)
Dr. Gábor Csilla egyetemi tanár (Kolozsvár)
Dr. Rostás Zoltán egyetemi tanár (Bukarest)

VÁLTOZÓ NYELV, NYELVVÁLTOZATOK, TERÜLETISÉG

Szerkesztette
SZOTÁK SZILVIA – VARGHA FRUZSINA SÁRA

A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus szekcióelőadásai
(Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.)

EGYETEMI MŰHELY KIADÓ
Bolyai Társaság – Kolozsvár
2013

Szakmai lektorok:
Bárth M. János, Benő Attila, Beregszászi Anikó, Bodó Csanád, Csernicskó István, Fenyvesi Anna, Harri Mantila, Kolláth Anna, Nádor Orsolya

Nyelvi lektorok:
Kerstin Johansson, Szoták Szilvia, Vargha Fruzsina Sára

Kiadja az Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár
A kiadó igazgatója: Veress Károly
Felelős kiadó: Köllő Zsófia
Felelős szerkesztő: Szoták Szilvia − Vargha Fruzsina Sára
Korrektúra: Xantus Boróka
Műszaki szerkesztő: Virág Péter
Nyomta az AmGraphis, Kolozsvár

© Szerzők; Bolyai Társaság, 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS (7 ; 2011 ; Cluj Napoca)
Változó nyelv, nyelvváltozatok, területiség : VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus szekcióelőadásai : (Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.) / ed.: Szoták Szilvia, Vargha Fruzsina Sára. - Cluj Napoca : Egyetemi Műhely Kiadó, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-606-8145-42-6

I. Szoták, Szilvia (ed.)
II. Vargha, Fruzsina Sára (ed.)

811.511.141

Tartalom

Előszó.....11

I. A magyar nyelv változatai a Kárpát-medence külső régióiban – elmélet, módszer és gyakorlat a Termini hálózati kutatásaiban.....13

BENŐ ATTILA
Tükörszók, tükörszerkezetek és jelentéskölcsönzések a kisebbségi magyar nyelvváltozatokban.....15
BÍRÓ ENIKŐ
A motiváció és az attitűd szerepe a második nyelv elsajátításában és használatában. Egy Erdélyt átfogó felmérés tanulságai.....27
GRABOVÁC BEÁTA – PLÉH CSABA
Az érzelmek reprezentációja, feldolgozása, megnyilvánulása és tapasztalata kétnyelvű személyeknél.....45
GRÓF ANNAMÁRIA
Határtalanított beszédaktus-kutatás a szlovéniai Muravidéken.....68
LAIHONEN, PETTERI
Nyelvi ideológiák és regionalitás.....81
MÁRKU ANITA
A kódváltás funkciói a kárpátaljai magyarok beszédszituációiban.....90
SZOTÁK SZILVIA
„Akkor az egész német szótárt beírhatja!" Az őrvidéki magyar nyelv a határtalanítás folyamatában.....107

II. Itämerensuomalaisten vähemmistöjen kieli- ja kulttuuri-identiteetin muotoutuminen/ A balti finn kisebbségek nyelvi és kulturális identitásának alakulása.....125

EDIT G. BOGÁR
Montako saamen kieltä on olemassa? – Kielen ja murteen erottaminen saamen näkökulmasta / Lapp nyelvjárások vagy lapp nyelvek? Nyelv és nyelvjárás megkülönböztetése, különös tekintettel a lappra.....127
ENIKŐ MOLNÁR BODROGI
Kunkas transsylvanianunkarilainen saattaa tukea meänkielen revitaliseerinkiä? /Hogyan segítheti egy erdélyi magyar kutató a meänkieli nyelv revitalizációját?.....134

III. Nyelvjáráskutatás a Kárpát-medencében: integrálható adattárak építése és elemzése 151
CS. NAGY LAJOS
Jelentésföldrajzi vizsgálatok informatizált nyelvatlaszok korpuszaiban 153
HOCHBAUER MÁRIA
A Szamosháti nyelvatlasz informatizálásának munkálatai 164
N. CSÁSZI ILDIKÓ
Földrajzi köznevek térképes megközelítése a BB_Bihalbocs segítségével 172
VARGHA FRUZSINA SÁRA
A hangzó adat szerepe a magyar dialektológiában 194

IV. Szociolingvisztika – régió és nyelvváltozatok 205
KATONA EDIT
Nyelvbe zárt identitás 207
MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ
A magyar nyelv tekintélye 226
PAPP ANNA MÁRIA
Nyelvválasztás és nyelvválasztást befolyásoló tényezők három erdélyi beszélőközösségben 246
PARAPATICS ANDREA
Magyarországi középiskolások nyelvi attitűdjei a szlengről 269
SILLING ISTVÁN
Í-zés a vajdasági magyar nyelvjárásokban a XXI. század elején 285
SZABÓ T. ANNAMÁRIA
Nyelvek és kultúrák találkozásának identitásképző szerepe a nyugati diaszpórában 295
T. KÁROLYI MARGIT – P. LAKATOS ILONA – IGLAI EDIT
Kulturális és nyelvi változás a változó régióban a hármas határ mentén. Néhány lexéma társadalmi, területi megoszlásának bemutatása 314
VÖRÖS OTTÓ
Integráció? Szegregáció? A roma kérdés nyelv- és oktatáspolitikai nézőpontból 324

A kötet szerzői 329

Név- és tárgymutató 336

Contents

Preface 11

I. The varieties of Hungarian outside Hungary within the Carpathian Basin: Methodology, theory and practice in the research of the Termini Network 13

BENŐ, ATTILA
Calques, calqued constructions and the borrowing of meaning in minority Hungarian varieties 15

BÍRÓ, ENIKŐ
The role of motivation and attitudes in second language acquisition and use: The findings of a region wide investigation in Transylvania 27

GRABOVÁC, BEÁTA – PLÉH, CSABA
The representation, processing, manifestation and experiencing of emotions by bilingual individuals 45

GRÓF, ANNAMÁRIA
Defragmentation in speech act research in Prekmurje, Slovenia 68

LAIHONEN, PETTERI
Language ideologies and regionality 81

MÁRKU, ANITA
The functions of code-switching in the speech situations of Subcarpathia Hungarians 90

SZOTÁK, SZILVIA
"Then you can enter the entire German dictionary": Burgenland Hungarian in the process of the defragmentation of the Hungarian language 107

II. Linguistic and cultural identity formation among the Finnic minorities of the Baltic region 125

G. BOGÁR, EDIT
Saami languages or Saami dialects? – How to differentiate between language and dialect, especially in the case of Saami 127

MOLNÁR BODROGI, ENIKŐ
How Transylvania Hungarian can help revitalize the Meänkieli language? 134

III. Dialectological research in the Carpathian Basin: The construction and analysis of integrated databases.....151
CS. NAGY, LAJOS
Semantic geographical investigations in digitized linguistic atlas corpora.....153
HOCHBAUER, MÁRIA
Digitizing the Szamos ridge linguistic atlas.....164
N. CSÁSZI, ILDIKÓ
The representation of geographical common nouns on maps with the help of BB_Bihalbocs.....172
VARGHA, FRUZSINA SÁRA
The role of speech data in Hungarian dialectology.....194

IV. Sociolinguistics: Regions and varieties.....205
KATONA, EDIT
Language-based identity.....207
MOLNÁR CSIKÓS, LÁSZLÓ
The authority of the Hungarian language.....226
PAPP, ANNA MÁRIA
Language choice and factors affecting it in three speech communities in Transylvania.....246
PARAPATICS, ANDREA
The language attitudes of high school students towards slang in Hungary.....269
SILLING, ISTVÁN
The use of [i:] in Hungarian dialects in Vojvodina in the early 21st century.....285
SZABÓ T., ANNAMÁRIA
The meaning of being Hungarian: Researching the identity of Hungarians living in France.....295
T. KÁROLYI, MARGIT – P. LAKATOS, ILONA – IGLAI, EDIT
Cultural change and language change in the changing border region of Hungary, Ukraine and Romania: The social and geographical distribution of some lexemes.....314
VÖRÖS, OTTÓ
Integration? Segregation? The language- and education policy aspect of the Gypsy issue.....324

Cuprins

Prefață 11

I. Variantele limbii maghiare în Bazinul Carpatic în regiunile vecinității Ungariei – teorie, metodologie şi practică în rețea de cercetare Termini 13

BENŐ, ATTILA
Calcuri şi interferențe semantice în variantele minoritatare ale limbii maghiare 15

BÍRÓ, ENIKŐ
Rolul motivației şi a atitudinii în însuşirea şi folosire limbii a doua. Concluziile unei cercetări aprofundate în Transilvania 27

GRABOVÁC, BEÁTA – PLÉH, CSABA
Reprezentarea, prelucrarea, manifestarea şi exprienţa emoțiilor la persoane bilingve 45

GRÓF, ANNAMÁRIA
Cercetarea actelor lingvistice în Slovenia 68

LAIHONEN, PETTERI
Ideologii despre limbă şi regionalism 81

MÁRKU, ANITA
Funcțiile schimbărilor de cod lingvistic în limbajul vorbitorilor de limba maghiară din regiunea Transcarpatia din Ucraina 90

SZOTÁK, SZILVIA
„Atunci puteți să notați tot dicționarul limbii germane" Lexicul limbii maghiare din regiunea Burgenland din Austria 107

II. Itämerensuomalaistenvähemmistöjenkieli- ja kulttuuri-identiteetinmuotoutuminen 125

BOGÁR, G. EDIT
Limbi sau dialecte lapone? – Diferențierea între limbă şi dialect din punct de vedere lapon 127

MOLNÁR BODROGI, ENIKŐ
Cum poate sprijini un cercetător maghiar din Transilvania revitalizarea limbii meänkieli? 134

III. Cercetarea dialectelor maghiare în Bazinul Carpatic: posibilitatea integrării, dezvoltării şi analizării datelor lingvistice 151
CS. NAGY, LAJOS
Cercetări semantico-geografice pe baza datelor din atlase informatice 153
HOCHBAUER, MÁRIA
Informatizarea atlasului lingvistic regional „Szamosháti nyelvatlasz" 164
N. CSÁSZI, ILDIKÓ
Nume geografice comune în context cartografic cu ajutorul programului BB_Bihalbocs 172
VARGHA, FRUZSINA SÁRA
Rolul datelor de vorbire în dialectologia maghiară 194

IV. Sociolingvistică – regiuni şi variante de limbă 205
KATONA, EDIT
Identitate manifestată în limbă 207
MOLNÁR CSIKÓS, LÁSZLÓ
Prestigiul limbii maghiare 226
PAPP, ANNA MÁRIA
Alegerea limbii de comunicare şi factorii lor determinanți în trei comunități de limbă din Transilvania 246
PARAPATICS, ANDREA
Atitudinea față de slang a liceenilor din Ungaria 269
SILLING, ISTVÁN
Folosirea vocalei *i* în vorbirea maghiarilor din Voievodina (Serbia) la începutul secololului al 21-lea 285
SZABÓ T., ANNAMÁRIA
Rolul interferențelor culturale şi lingvistice în formarea identității în comunitățile de diasporă din vestul Europei 295
T. KÁROLYI, MARGIT – P. LAKATOS, ILONA – IGLAI, EDIT
Schimbarea culturală şi lingvistică în reguinea de contact dintre Ungaria, Ucraina şi România. Prezentarea distribuției unor lexeme 314
VÖRÖS, OTTÓ
Integrare? Segregație? Problema romilor din punct de vedere al politicii lingvistice şi educaționale 324

ELŐSZÓ

A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus 2011. augusztus 22–27. között Kolozsvárott került megrendezésre a *Nyelv és kultúra a változó régióban* címmel. Jelen kötetünkbe négy szekció írott anyagát válogattuk össze. A négy tematikus egység tanulmányai más-más nézőpontból vizsgálják a kisebbségi nyelvhasználatot, illetve a magyar nyelv területi változatosságait, változásait.

A kongresszus megrendezésének évében, 2011-ben ünnepelte fennállásának tízéves évfordulóját a Magyar Tudományos Akadémián a határon túli nyelvi irodákból szerveződött hálózati együttműködés, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat. A hálózat egységesen azt képviseli, hogy a magyar nyelv a trianoni békeszerződések következtében már nem egy, hanem nyolc országban fejlődik egyszerre és ki van téve minden régióban az államnyelv hatásának. *A magyar nyelv változatai a Kárpát-medencében* címet viselő tematikus egység többségében a Terminihez kötődő munkatársak empirikus kutatásait tartalmazza a határtalanítás szellemiségében, amely lexikológiai, lexikográfiai és korpusznyelvészeti munkálatokat jelent.

Látványosan megnőtt a társadalomkutatók érdeklődése az utóbbi tíz évben a finn kisebbségi nyelvek iránt. A második részben olyan tanulmányok kaptak helyet, amelyeknek fő témája a balti finn kisebbségek nyelvi és kulturális identitásának alakulása. Az itt közölt két tanulmány a kisebbségek nyelvi és kulturális identitása közti kapcsolatokat elemzi, illetve egy konkrét példa, a meänkieli nyelv kapcsán bemutatja a nyelvi revitalizáció lehetőségeit.

A közösségi konvenciók továbbélésében, átörökítésében kitüntetett szerep jut a nyelv területi változatainak, a nyelvjárásoknak, amelyek – a kulturális értékek hordozójaként – a változásokról is tanúskodnak. A harmadik részben – a Geolingvisztikai Műhelyhez kapcsolódóan – a legújabb dialektológiai és helynévtani kutatásokból láthatunk példákat. A dialektológiai kutatásokhoz kifejlesztett nyelvészeti technológiák felhasználásával könnyen feldolgozhatóvá válnak az eddig kiadatlan nyelvjárási adattárak. Az informatizált nyelvjárási atlaszok integrálásával kitágulnak a lehetőségek a nyelvföldrajzzal, jelentésföldrajzzal foglalkozó kutatók számára. Az újabb, eddig kevésbé alkalmazott kutatási módszerek (például az akusztikai elemzések) bevezetése a dialektológiai kutatásokba új megvilágításba helyezheti a nyelvjárások közti rendszerszerű különbségek, azonosságok feltárását és leírását. A dialektológiában kifejlesztett számítógépes módszerek sikerrel alkalmaz-

hatók, továbbfejleszthetők a helynévtani adattárak feldolgozására és elemzésére.

A szociolingvisztika körébe tartozó tanulmányokat ad közre a kötet negyedik része: *Szociolingvisztika – régió és nyelvváltozatok* címmel. A fejezet fő célja a magyar kulturális és nyelvi régiók egyes szociolingvisztikai jellegzetességeinek bemutatása az eddigi kutatások alapján. A szimpózium tematikája két témakörből állt: a) általános, a régió, a kultúra és a nyelv összefüggéseit bemutató tényezők, b) specifikus szociolingvisztikai tényezők. Az itt megjelenő tanulmányok elsősorban a nyelv és az identitás összefüggéseit, illetve ebben a vonatkozásban a nyelvi változást tárgyalják a Kárpát-medencében és a nyugaton élő magyarok körében. Helyet kapott továbbá egy szlenggel kapcsolatos attitűdvizsgálat és egy tanulmány a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos kérdésekről.

A SZERKESZTŐK

I. A MAGYAR NYELV VÁLTOZATAI A KÁRPÁT-MEDENCE KÜLSŐ RÉGIÓIBAN

ELMÉLET, MÓDSZER ÉS GYAKORLAT A TERMINI HÁLÓZATI KUTATÁSAIBAN

BENŐ ATTILA
Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár
attilabe@yahoo.com

Tükörszerkezetek, jelentéskölcsönzések és megőrzött régiségek kisebbségi magyar nyelvváltozatokban

1. Bevezető

A nyelvi érintkezések lexikai vizsgálatában a legtöbb elemzés a direkt (közvetlen) átvételekhez, az új hangalakokhoz kapcsolódó jelenségeket veszi számba, és csak kisebb mértékben foglalkozik a közvetett (indirekt) nyelvi érintkezések olyan formáival, mint a tükörszó-, tükörszerkezet- és jelentéskölcsönzés. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy az indirekt nyelvi érintkezések kevésbé feltűnőek, mint az idegen hangalakok megjelenése egy adott nyelvváltozatban, másrészt, mert sokkal kevesebb adat áll a kutatók rendelkezésére erről a területről. Erre való tekintettel tanulmányomban a kisebbségi magyar nyelvváltozatok közvetett kontaktusjelenségeit vizsgálom, különös tekintettel az erdélyi vonatkozásokra, és kitérek az olyan nem standard nyelvváltozatba tartozó szavakra és kifejezésekre is, amelyek indirekt kölcsönelemeknek látszanak, mivel a hasonló szerkezetű államnyelvi megfelelőjükből is keletkezhettek, de valószínűleg inkább megőrzött régiségekről van szó.

Forrásom a *Termini magyar–magyar nyelvi szótár és adatbázis* (www.ht.nytud.hu), amely valamennyi, Magyarországgal szomszédos magyar nyelvű régió nyelvváltozataiból tartalmaz direkt és indirekt kontaktusjelenségeket. (Meg kell jegyeznem, hogy a közvetett nyelvi érintkezésekre vonatkozó nyelvi adatok jelenleg csak a belső munkatársak számára érhetők el az adatbázisban.) A lexikai kontaktusjelenségek szintaktikai kontextusban jelennek meg az adattárban, így a viszonylag nagyszámú példamondatnak köszönhetően a lexikai jelenségek alaki és mondattani viselkedéséről is vonhatunk le következtetéseket (A Termini-adatbázissal kapcsolatban lsd. Kolláth 2005, Lanstyák 2009a, 2009b, Lanstyák – Benő – Juhász 2010, Péntek 2008, 2009, Pintér 2011, Szoták 2011, Tolcsvai 2007).

2. Mint ismert, az indirekt átvétel megnyilvánulhat *jelentéskölcsönzés*ben, *tükörszavak* és *tükörkifejezések használatá*ban (Lanstyák 2006, Benő 2008).[1]

*Jelentéskölcsönzés*nek tekinthető az a jelenség, amelyben egy nyelvi jel egy vele ekvivalensnek minősített más nyelvi jel többértelmű jelentésszerkezetének mintájára lesz használatos. Jó példa a jelenségre az *órarend* 'nyitvatartás' értelemben való használata Erdélyben (a román *orar* poliszém alak hatására), illetve a Felvidéken lejegyzett *széles* melléknév 'bő' jelentésben való megjelenése a szlovák 'bő' és 'széles' jelentésű *široký* melléknév hatásának eredményeként (Lanstyák 1998: 44). Ugyanilyen alapon tekinthető jelentéskölcsönzésnek a *nyomda* főnév 'nyomtató' jelentésben való használata Felvidéken. Itt is egy többjelentésű szlovák szó hatásával kell számolnunk, mivel a szlovák *tlačiareň* egyaránt használatos 'nyomda' és 'számítógép nyomtatója' jelentésben is. A kárpátaljai és a muravidéki nyelvváltozatban a *dolgozik* ige működik jelentésben is használatos, amint ezt a Termini magyar–magyar szótár alábbi szócikke szemlélteti:

dolgozik tn ige: **Ka**[2] *(ált) (közh) (köz)*, **Mv** *(ált) (közh) (köz)* működik. Ka *A fénymásoló nem dolgozik, csak nyomtatni lehet.* (f.n.) Ka *A klinikán a lift nem dolgozik, kérjük, használják a lépcsőt!* (f.n.)

A *másol* ige az erdélyi iskolai nyelvhasználatban 'puskázik', 'csal az írásbeli vizsgán' jelentésű a r. a *copia* ige jelentésbesugárzásával magyarázhatóan:

másol ts ige: *Okt* **Er** *(ált) (közh) (köz)* puskázik, csal az írásbeli vizsgán. Er *Számon kérés alatt másolni, súgni vagy bármiféle nem tisztességes jegyszerzési módszert alkalmazni: olyan tevékenységeket folyatni, melyek hazugságot, csalást, tolvajlást, megfélemlítést, zsarolást, vagy más, a Büntető törvénykönyv által is elítélt cselekedetet feltételeznek.* (www.refkoll.ro) Er *A Realitatea hírcsatorna információi szerint Bukarestben a román nyelv és irodalom érettségi dolgozatokat javító tanárok több tíz egyforma megoldást is találtak, amiből arra következtettek, hogy a diákok másoltak. A tanárok jelezték az ügyet a tanfelügyelőségen.* (www.impulzus.ro)

1 A hibrid szerkezetek külön kategóriát alkotnak, mivel direkt (idegenszó-kölcsönzés) és indirekt nyelvi hatás (tükörfordítás) egyszerre érvényesül bennük, és ezért jelen tanulmányban nem foglalkozunk ezzel a jelenséggel.

2 Az idézett adatokban előforduló rövidítések a Termini magyar–magyar szótár gyakorlatát követik. Ezek a rövítések a következők: 1. A nyelvi régiók felségjelzései: Er: Erdély, Fv: Felvidék, Va: Vajdaság, Ka: Kárpátalja, Hv: Horvátország, Mv: Muravidék (Szlovénia magyarlakta területei); 2. A nyelvekre vonatkozó rövidítések: m: magyar, r: román. szlk: szlovák; szófaji rövidítések: fn: főnév, mnév: melléknév, ts ige: tárgyas ige, tn ige: tárgyatlan ige.

Ezek az adatok azt jelzik, hogy az azonos fogalmi jelentésű államnyelvi lexémák származékjelentései mintaként szolgálhatnak bizonyos magyar szavak újabb jelentésértékben való használatára. (A többségi nyelvi hatás szemantikai vonatkozásairól lsd. Benő 2007, 2009.)

A *tükörszók* abban különböznek a jelentéskölcsönzéstől, hogy a lexikai–szemantikai tükrözés eredményeként nem egyszerű szavak jönnek létre egy másik nyelv hatásának köszönhetően, hanem származék- és összetett szók, amint azt az alábbi adatok is szemléltetik:

Er. ***iskolacsoport*** 'iskolaközpont' ← r. *grup şcolar* 'ua.'
Fv. ***átfizet*** 'költséget térít' ← szlk. *preplatit* 'ua',
Er. ***megcsenget*** 'valakire telefonon rácsenget' ← r. *a suna (pe cineva)* 'csengetni (valakit)'.

A *tükörkifejezések* (tükörszerkezetek), mint tudjuk, fordítással keletkezett két vagy több szóból álló szószerkezetek (szintagmák) vagy nagyobb szintaktikai egységek, amelyek az átadó nyelvi szerkezettel az alkotó elemek és az összjelentés tekintetében is megegyeznek. Ilyenek például az alábbiak:

Fv. m. ***felépítményi iskola*** 'érettségi után diploma nélküli kiegészítő, szakosító képzést nyújtó önálló iskola' ← szlk. *nadstavbová škola* 'ua.'
Fv. m. ***ebéden van*** 'ebédelni van, ebédel'← szlk. *byť na obede* 'ebéden lenni'.

3. Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen **nyelvi változat**ban, **regiszter**ben jelentkezik nagyobb arányban a közvetett államnyelvi hatás, akkor az adatbázis adatai alapján azt láthatjuk, hogy ezek leginkább a hivatali, közigazgatási szókincsben és a szaknyelvi változatokban fordulnak elő nagyobb arányban, akárcsak a közvetlen kölcsönszavak.

A h i v a t a l i, k ö z i g a z g a t á s i regiszterbe sorolhatóak az intézmények nevei, az adminisztratív terminusok, az ügyintézés és pénzügy általánosan ismert fogalmait jelölő szavak, kifejezések. Ebben a nyelvváltozatban az indirekt kölcsönzés mind a három alapformájára (a jelentéskölcsönzésre, tükörszóra és a tükörszerkezetre) találunk adatokat.

A **jelentéskölcsönzés** ebben a regiszterben főnévi, igei és melléknévi alakban egyaránt megtalálható, amint azt az alábbi hiteles forrásokból származó lexikográfiai adatok is jelzik:

régiség fn **Er** *(ált) (közél) (köz)* 'szolgálati idő'. *A szakszervezeti vezető azt is hozzátette, hogy azok a BCR alkalmazottak, akiknek 1 vagy 2 év* ***régisége*** *van, majdnem kétszer akkora fizetést kapnak, mint azok, akiknek nagyobb a régiségük, bár ugyanazt a munkát végzik.* (www.impulzus.ro) ← r. *vechime* 'ua.'

érdekkör fn: **Fv** *(isk) (szak+közél) (kissé vál)* szakkör. *2002. július elsejétől átkerül a helyi önkormányzatokhoz az alapiskolák óvodák és bölcsődék, művészeti alapiskolák, iskolai gyermekklubok, iskolai* ***érdekkörök****, szabadidőközpontok, nyelviskolák létesítésének hatásköre, továbbá iskolák, óvodák és bölcsődék mellett működő iskolai étkezdék létesítésnek a lehetősége.* (www.dunstreda.sk) ← *záujmový kúžok* 'érdeklődési köröcske'.

letesz ts ige: **1. Er** *(nép) (hétk) (biz)* bead (hivatalos iratot). *A kérvényt* ***le*** *kell* ***tenni*** *a hónap végéig.* **2. Er** *(nép) (hétk) (biz)* befizet. *Nem* ***tette le*** *a megajánlott pénzt.* (Zsemlyei 1995: 250.) ← r. *a depune* 'ua.'.

aláír ts ige: **Er** *(id) (sajtó) (biz)* valaki valaminek a szerzője, írója. *A következő jegyzetet K. D. kollégám írja alá.* (Zsemlyei 1995: 249) (← r. a *semna* 'ua.')

sürgősségi mnév: Er *(ált) (közh) (köz)* 'katasztrófával kapcsolatos': *sürgősségi helyzet* 'katasztrófa-helyzet' (← r. *situație urgență* 'ua'.); *Sürgősségi Helyzetek Felügyelősége* 'katasztrófavédelmi hivatal'.

A hivatali nyelv, azaz a közéleti regiszter **tükörszavai** között igen nagy arányban fordulnak elő az oktatás és az egészségügy köréből származó, államnyelvi mintára keletkezett szóösszetételek és származékszók, és úgy tűnik, hogy ez a jelenség nemcsak az erdélyi regionális köznyelvre jellemző, hanem valamennyi kisebbségi magyar nyelvváltozatra. Íme néhány általánosan elterjedt tükörszó az oktatás területéről: *alapiskola* (Fv) 'általános iskola' (← szl. *základná škola* 'ua.'); *iskolacsoport* (Er) 'iskolaközpont' (← r. *grup şcolar* 'ua.'); *gyermekintézmény* (Fv) 'bölcsőde, óvoda' (← szlk. *detské zariadenie* 'gyermek [mn.] létesítmény'); *másol* (Er) 'puskázik, csal az írásbeli vizsgán' (← r. *a copia* 'ua.').

Ugyanebből a regiszterből erednek az olyan **tükörkifejezések** (tükörszerkezetek), mint az alábbi szócikekkben rögzítettek:

civil katona **Fv** *(köz)*, **Va**, **Mv** polgári szolgálatos személy Fv. *S talán meglepő: nem kevés nálunk a* ***civil katona****. Sok egyetemet végzett (vagy még tanuló) fiatal választja ugyanis a hadkötelezettség eme módját, őket felvesszük másfél éves ci-*

vil szolgálatra, s katonaként gyakorlatilag nálunk dolgoznak. (www.kapocs.org) (← szlk. *civilný vojak).*

anyasági segély *(Hiv)* **Er** *(ált) (közh) (köz)*, **Fv** *(ált) (közh) (köz)* az anyasági szabadság idejére járó segély | gyermekgondozási segély. Er *A családi pótlék, GYES, GYED, anyasági segély, közgyógyigazolvány használatához társadalombiztosítási kártya szükséges, amely igényléséhez magyarországi lakhely és munkahely szükséges, valamint egyes szociális juttatásokat az önkormányzaton keresztül lehet igényelni.* (http://itthon.transindex.ro)

fertőző betegségek kórháza *(Orv)* **Er** *(ált) (közh) (köz)* járványkórház. *A szaktárca ajánlása szerint a betegség terjedésének megelőzése érdekében a beteg egyeztessen egy olyan vizsgálati időpontot a családorvosával, amikor más már nem tartózkodik a családorvosi kabinetben. Ha ez nem oldható meg, akkor a betegek jelentkezzenek a fertőző betegségek kórházainak ügyeleti szobáinál – adta ki az egészségügyi minisztérium, amely ugyanakkor felkéri a családorvosokat, hogy kezeljék megértéssel a helyzetet, és válaszoljanak operatívan az ilyen kérésekre.* (www.szekelyhon.ro) (← r. *spital de boli infecțioase* 'ua.')

nemzeti út *(Közl)* **Er** *(id) (közél) (biz)* országút. *Szászrégenen áthaladnak a 15-ös nemzeti út (Marosvásárhely-Szászrégen-Maroshévíz), a 16-os nemzeti út (Szászrégen-Kolozsvár), a 16A nemzeti út (Szászrégen-Beszterce), valamint Görgényszentimre, Laposnya, Görgénysóakna, Alsóidecs, Dedrád, Bátos felé vezető megyei utak.* (www.primariareghin.ro) (← r. *drum național* 'ua.')

polgári társulás *(Társ)* **Fv** *(isk) (közél+sajtó) (köz)* egyesület. *A polgári társulás olyan érdekszervezet, amelyben a tagok (fizikai és jogi személyek) azért társulnak, hogy képviseljék közös érdekeiket, vagy közhasznú munkát fejtsenek ki. A tagok általában fizikai személyek, de jogi személyek is beléphetnek a polgári társulásba.* (http://odl.celodin.org/cd/sk) (← szlk. *občianske združenie* 'ua.')

pedagógiai szakközépiskola **Fv** *(ált) (közh) (köz)* óvónőképző szakközépiskola. Fv *Az új osztály megnyitásának további kedvező hozadéka, hogy a losonci Pedagógiai Szakközépiskola magyar tagozatának növendékei a jövőben helyben végezhetik a szakmai gyakorlatot.* (www.ujszo.com)

A szaknyelvi regiszterekből származó indirekt hatásra is találunk adatokat a Termini-adatbázisban mind a jelentéskölcsönzésre, mind a tükörszerkezetekre. Íme néhány adat a **jelentéskölcsönzés**re:

elvezet Fv *(isk) (szak) (köz)* adót, járulékot, illetéket befizet, átutal (← szlk. *odviesť* 'elvezet', 'adót, járulékot, illetéket befizet, átutal').

útadó Fv *(isk) (szak+közél) (köz)* gépkocsi üzemben tartása után fizetett adó; súlyadó (← szlk. *cestná daň* 'ua', a. m. „úti adó")

vonal Er *(id+isk) (szak+közél) (biz)* (nyelvi) tagozat (rendszerint egyetemen) (← r. *linie* 'ua')

A kisebbségi magyar nyelvváltozatok szaknyelveiben jelentkező tükörszavakat és tükörkifejezéseket adatolják a következő szerkezetek:

elszigeteltségi pótlék Er *(id) (szak)* (pedagógusoknak fizetett) területi pótlék (← r. *spor de izolare* 'ua.')

gyakorlati képzési központ Fv *(isk) (szak+közél) (kissé vál)* a szakmunkásképzők gyakorlati oktatását szolgáló háttérintézmény (← szlk. *stredisko praktického vyučovania* 'ua', a. m. „a gyakorlati oktatás központja")

készültségi szolgálat Fv *(isk) (szak+közél) (kissé vál)* <orvosi, gyógyszertári> ügyelet (← szlk. szlk. *pohotovostná služba* 'ua').

A hivatali, közigazgatási és a szaknyelvi regiszterekből származó közvetett lexikai hatás azt jelzi, hogy azokban a nyelvi változatokban a legerősebb az államnyelvi hatás, ahol az anyanyelv használata kisebb vagy nagyobb mértékben korlátozott. Így az aktív kétnyelvű beszélők nyelvtudásában ezeken a nyelvhasználati színtereken az államnyelvi terminus a gyakoribb, amelynek következtében a többségi nyelvi szerkezet nyoma akkor is megnyilvánul, amikor az adott fogalmat lefordítja, azaz magyar szavakkal nevezi meg a beszélő.

4. Ha a közvetett kontaktusjelenségeket szerkezeti szempontból összehasonlítjuk a magyarországi sztenderdben használatos egyenértékű párjukkal, akkor az esetek többségében azt látjuk, hogy **analitikus–szintetikus különbségek** mutatkoznak, azaz a többségi nyelvek gyakran széttagoló szerkezettel, több szóval fejeznek ki olyan fogalmakat, amelyek a magyar köznyelvben egyetlen szóval kifejezhetők. Ezt az alábbi kalkok szemléltetik:

átmegy valakin vmi (tn ige) Fv, Ka <betegség, fáradtság stb.> elmúlik, megszűnik ← szlk. *prejsť niekoho niečo* 'ua'

bevásárlási központ Fv bevásárlóközpont

ebéden van Fv ebédel ← szlk. *byť na obede* 'ua', a. m. „ebéden lenni"

egészségügyi nővér Er, Fv ápolónő ← r. *soră sanitară* 'ua.', szlk. *zdravotná sestra* 'ua.'

elméleti líceum Er gimnázium ← r. *liceu teoretic* 'ua.'

gyermekintézmény Fv, Ka bölcsőde, óvoda ← szlk. *detské zariadenie* 'gyermek [mn.] létesítmény'

fertőző betegségek kórháza Er járványkórház ← r. *spital de boli infecțioase* 'ua.'

készültségi szolgálat Fv <orvosi, gyógyszertári> ügyelet ← szlk. szlk. pohotovostná služba 'ua'

polgári társulás Fv egyesület ← szlk. *občianske združenie* 'ua'.

Akár költőinek tűnő, analitikus megnevezések is meghonosodhatnak a tükörfordítás eredményeként. Ilyen a 'szolgálati idő' jelentésű *régiség a munka mezején* kifejezés. A tükörszerkezetek elterjedtségére, stílusértékbeli jelöletlenségére utal az a tény, hogy írott nyelvváltozatban is előfordul, amint ezt az alábbi példamondat jelzi:

És akkor elkezdtem gondolkozni, hogy végül is, amit én az egyetemen tanultam, meg a 20 év régiségem a munka mezején termelésből, vagy irodai munkában, amit eltöltöttem, úgy gondolom, hogy felhatalmasít arra, hogy próbálkozzak és teremtsek én magamnak munkahelyet. (http://www.objektiv.ro)

Főleg a nem köznyelvi szociolektusokban, a szleng és a szaknyelvek különböző formáiban, az államnyelv domináns kétnyelvű beszélők megnyilatkozásaiban jelentkeznek többségi nyelvi mintára az olyan széttagoló szerkezetek, amelyek valamilyen segédigével (*ad, csinál, fogad*) alkotnak szintagmát:

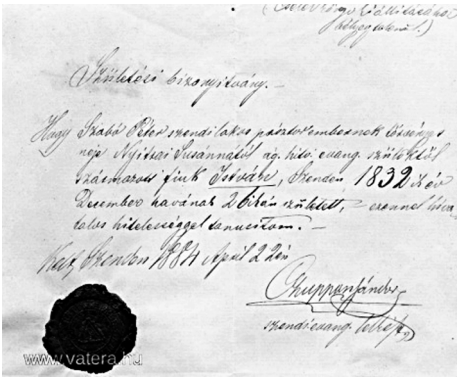
bazárt csinál Ka megalkudik az árban (← ukr. договоритись); ***infarktust csinál*** Er szívinfarktus éri (← r. *a face infarct* 'ua'.); ***szkandált csinál*** Er *veszekedést okoz* (← r. *a face scandal* 'ua'.); ***telefont ad*** Er telefonál (← r. *a da telefon* 'ua.'); ***tust csinál*** Er 'zuhanyozik' (← r. *a face duş* 'ua'.); ***vizsgát ad*** Er, Ka vizsgázik (← r. *a da examen*); ***vizsgát fogad*** Ka vizsgáztat.

Ismert, hogy a magyar nyelv szintetikusabb jellegű a szláv és a neolatin nyelvekhez képest, amelyekben erőteljesebbek az analitikus (széttagoló) vonások. A korábbi szociolingvisztikai felmérések azt jelezték, hogy a kisebbségi magyar nyelvváltozatokra nagyobb mértékben jellemző az analitizálódás, az analitikus szerkezetek preferálása a morfológiai szerkezetükben különböző nyelvi változok esetében (*tagdíj – tagsági díj, szépítkezik – szépíti magát)* (Göncz 1999: 173–75). Ez a relatív kontaktusjelenség és a kalkok alkalmazása egyaránt az analitizálódás terjedésének kedvez.

5. Nem mindig magyarázhatók a kisebbségi nyelvváltozatok sajátos lexikai elemei a többségi nyelv közvetett hatásával. Olykor a mai magyarországi köznyelvtől eltérő szavak, kifejezések **megőrzött régiségek** is lehetnek, különösen, ha több külső régióban is használatosak, és jelentésük közismert a magyar anyanyelvű beszélők számára Ezt sejtetik az alábbi két szócikkben megjelenő adatok:

születési bizonyítvány Er *(ált) (közh) (köz)*, Fv *(ált) (közél) (kissé vál)*, Ka *(ált) (közh) (köz)* születési anyakönyvi kivonat
halotti levél Er *(nép) (hétk) (biz)*, Fv *(ált) (közél) (köz)*, Va, Ka *(nép) (közél) (kissé biz)* halotti anyakönyvi kivonat

Első látásra azt gondolnánk, hogy ezek államnyelvi mintára létrejött tükörkifejezések, de ha figyelembe vesszük a korábbi nyelvhasználatot is, akkor kételkedni kezdünk ebben a feltételezésben. Illyés Gyula 1936-ban megjelent *Puszták népe* című szociográfiájában előfordul a *születési bizonyítvány* megnevezés: *„Újabb irodalomtörténészeink szemében kitűnő ajánlólevél a Dunántúlról kelt születési bizonyítvány."* Másrészt könnyen kinyomozhatjuk, hogy már a 19. században, de korábban is így nevezték ezt a iratfajtát, amint azt az alábbi, 1884-ből származó dokumentum képe jelzi:

1. kép: *Születési bizonyítvány 1884-ből*[3]

A *halotti levél* megnevezés szintén nem újkeletű. Az Erdélyi magyar szótörténeti tárban találunk adatokat a *levél* főnév 'hivatalos irat' jelentéseire (1. okirat, 2. kiváltságlevél, 3. adománylevél, 4. szabadságlevél, 5. birtoklevél, 6.

3 Forrás: www.vatera.hu

záloglevél, stb.), de más források is jelzik, hogy megőrzött régiségről van szó. Íme egy ilyen adat 1846-ból: *Szülés után beavatástól 24 krajcár, temetéstől 30 krajcár, esketéstől 1 forint jár. Keresztelésért a plébániabeliek 1 forintot, a külsők kétannyit, esketéstől 1 forintot, a külsők kétannyit,* ***halotti levél*** *kiadásáért 1 forintot, a külsők kétannyit fizetnek.*[4] De idézhetünk adatot korábbról is. Az 1790-es évekből származik Dukai Takács Terézia *A mátka keserve* című verse, amelyben szintén előfordul a *halotti levél* kifejezés: „Hol maradtak a címerek,/ halotti levél,/ hol a fátyol, szövetnekek,/ a selyem födél?"

Ugyanez lehet a helyzet a *hajtási jogosítvány* megnevezéssel. A kifejezés elterjedtségét Erdélyi, Felvidéki és Vajdasági adatok egyaránt jelzik a Termini magyar–magyar szótárban. Úgy tűnik, ebben az esetben is a peremrégiók nyelvváltozataiban őrződött meg a régebbi megnevezés. Ezt igazolja egy 1932-es, Budapesten kiállított dokumentum, amelynek a címe: *Hajtási jogosítvány teherszállító kocsira* (2. kép).

2. kép: *Hajtási jogosítvány 1932-ből*[5]

Megőrzött régiségnek tekinthető a szabálysértés jelentésű *kihágás* is, amely a magyar jogi szaknyelvben használatos volt 1955-ig, és jelenleg általánosan elterjedt írott szövegekben is Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban. A Magyarországon például *tiszthelyettes*ként használt terminus a kisebbségi nyelvváltozatokban jelenleg *altiszt* formában van jelen, és az

4 Lichtneckert András: Csopak és Kövesd a polgári átalakulás útján (www.lichtneckertandras.hu/bibl_04_VI_07.htm)
5 Forrás: http://www.aukcio.ittvettem.hu

elérhető adatok szerint valószínűleg az egész magyar nyelvterületen általánosan elterjedt volt még a 20. század első felében is.

Ezek a nyelvi régiségek nem elavultak, az internetes adatok szerint ma is használatosak az informális megnyilatkozásokban Magyarországon, de más a stílusértékük, nem hivatalosnak, nem szakszerűnek, régiesnek tűnnek, míg a külső régiók nyelvváltozataiban stilisztikailag semlegesnek kell tekinteni.

Úgy tűnik, ezek az adatok is igazolják Szilágyi N. Sándor azon véleményét, miszerint nem arról van szó, hogy a kisebbségi magyar nyelvváltozatok módosultak a 20. század folyamán, hanem a magyarországi nyelvváltozat fejlődött külön a peremrégiók nyelvhasználatához képest (Szilágyi 2008: 108). Ez természetesen azt is jelenti, hogy a hivatali nyelvhasználat és ennek következtében a formális köznyelv tért el nagyobb mértékben a régebbi terminusok használatától, és ilyen módon a különbségek némelykor azt jelzik, hogy a peremrégiók beszélői régebbi, archaikusabb megnevezéseket is megőriztek.

Irodalom

Benő Attila 2007. Köznyelvi magyar szavak jelentésbővülése az erdélyi magyar nyelvváltozatban. In: Maticsák Sándor szerk. *Nyelv, nemzet, identitás.* I. kötet, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest–Debrecen. 7–13.

Benő Attila 2008. *Kontaktológia. A nyelvi érintkezések alapfogalmai.* Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár.

Benő Attila 2009. Köznyelvi lexikai egységek szemantikai sajátosságai a kisebbségi magyar nyelvváltozatokban. In: Borbély Anna – Vanconé Kremmer Ildikó – Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra. 25–36.

Kolláth Anna 2005. Fejezetek a kisebbségi magyar nyelv összehasonlító vizsgálatából. Határtalanítás: előzmények és eredmények – szándék és megvalósulás *Magyar Tudomány* 50. 156–163.

Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai.* Lilium Aurum, Dunaszerdahely.

Lanstyák István 2006. A kölcsönszavak rendszerezéséről. In: Lanstyák István: *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram, Pozsony. 15–56.

Lanstyák István 2009a. A sajátos határon túli magyar szókincs változatosságának dialektális, regiszterbeli, időbeli és stilisztikai aspektusáról. Borbély Anna – Vančoné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga szerk. *Nyelvideoló-*

giák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6. MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra. 17–24.

Lanstyák István 2009b. Termini magyar–magyar szótár – minden Kárpát-medencei magyar szótára. Lanstyák István – Menyhárt József – Szabómihály Gizella szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről V*. Gramma, Dunaszerdahely. 208–218.

Lanstyák István – Benő Attila – Juhász Tihamér 2010. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis. *Régió*. 4: 37–58.

Péntek János 2008. Termini: magyar nyelvészeti kutatóállomások hálózata a Kárpát-medencében. *Kisebbségkutatás* 17/4: 699–722.

Péntek János 2009. Termini: the network of Hungarian linguistic research centres in the Carpathian Basin. *Minorities Research* 11. 97–123.

Pintér Tibor 2011. A magyar nyelv főbb lexikonjai és határon túli vonatkozásuk. In: Szoták Szilvia szerk. *Magyar nyelv és kultúra a Kárpát-medencében.* Gramma Nyelvi Iroda–UMIZ–Imre Samu Nyelvi Intézet, Dunaszerdahely–Alsóőr. 33–41.

Szilágyi N. Sándor 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban.* MTA, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest. 105–117.

Szoták Szilvia 2011. Kapitel aus vergleichenden Untersuchungen des Sprachegebrauches von ungarischen Minderheiten. „Eine Sprache ohne Grenze"; burgenländische Wörter in Wörterbüchern in Ungarn In: Szoták Szilvia szerk. *Magyar nyelv és kultúra a Kárpát-medencében.* Imre Samu Nyelvi Intézet kiadványai II. UMIZ – ISNYI, Unterwart/Alsóőr. 42–55.

Tolcsvai Nagy Gábor 2007. A határtalanítás egy újabb megvalósulásáról. Benő Attila – Fazakas Emese – Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére*, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 4. II. kötet. Kolozsvár. 99–405.

Zsemlyei János 1995. Román tükörszavak, tükörkifejezések és hibridszavak a romániai magyarság nyelvhasználatában. Kassai Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat.* MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest. 245–252.

BENŐ, ATTILA

Calques, calqued constructions and the borrowing of meaning in minority Hungarian varieties

The article deals with the indirect contact, loanshift issues of the Hungarian language variants outside Hungary. The source of the lexical data is the online corpus of the words used in the Hungarian language variants outside Hungary (Termini database and dictionary: http://ht.nytud.hu/htonline, see: Péntek 2009). The analysed linguistic phenomenon refer to calques, seamntic loans and to lexical archaisms. The lexical differences between the standard variant used in Hungary and the regional standard variants of Hungarian in the countries neighborhood Hungary are the following: 1. the present of direct and indirect contact elements in certain registers (especially in administrative and specialised languuages), 2. usage of lexical archaisms, 3. differences concerning the stylistic values of certain Hungarian words.

BIRÓ ENIKŐ
Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Modern Nyelvek Tanszék,
Sepsiszentgyörgyi Kihelyezett Tagozat
biroenko@gmail.com

Az attitűd és a nyelvtanulási stratégiák megmutatkozása a másodnyelv elsajátításában és használatában. Egy felmérés tanulságai

1. Bevezető

Egy felgyorsult, EU-standardizált, többnyelvűség-központú Európáról beszélünk, sokszor unos-untalan, ahol a nyelvtanulás előkelő helyet foglal el. Nem mondhatjuk, hogy váratlanul, bár magával a nyelvtanulással, annak pallérozásával, a sztenderd idegennyelv-oktatáson túl a nemzetiségi és környezeti nyelvekkel nem foglalkoztak ennyit, mint az utóbbi évtizedekben. A környezeti nyelv/második nyelv tanulása újabb módszertani alapozásokat kíván, amelynek folyamata már elkezdődött.[1] Segítséget nyújtanak a kvantitatív kutatások, az adatgyűjtés és elemzés, az egyre nagyobb szabású és rétegzettebb felmérések. A *Demográfia, rétegződés, nyelvhasználat. Második hullám*[2] című kérdőíves kutatás egy Erdély-szintű, a magyar nyelvű beszélőkre vonatkozó reprezentatív mintára épült. A tanulmányban szereplő elemzések a lekérdezett minta magyar anyanyelvű csoportjára irányulnak (N=3764). Kiindulópontként választottam azt a vitathatatlan kijelentést, hogy egy adott kisrégión vagy kisrégiókon belül a kétnyelvűség, vagy akár többnyelvűség, hatalmas előnyöket jelent(het). A tanulmányban azt vizsgálom, hogy a román nyelvnek mint környezeti nyelvnek az elsajátítása milyen tényezőkhöz köthető a kisebbségi magyar nyelvtanuló esetében. Ezeknek felmérése és leírása közelebb juttathat minket egy sikeresebb nyelvpolitikához, és ezzel együtt egy hatékonyabb nyelvoktatáshoz. A kutatás tárgyát egyfajta nyelvta-

1 Tódor Erika Mária több tanulmánya is foglalkozik a román nyelv mint másodnyelv tanításának módszertani kérdéseivel.
2 Készült a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet adatbázisának felhasználásával.

nulási stratégiakészlet, pontosabban nyelvtanulási módozatok képezték. Az elemzéskor azokat a változókat választottam ki, amelyek a kérdőíves felmérésben a nyelvtanulás módjaira vonatkoztak. Ezek meglehetősen körülhatárolt kijelentések, nem vethetőek össze természetesen a szakirodalmi kutatásokban egyre inkább elterjedt, a nyelvtanulási stratégiákat átfogó listával, mégis képet alkothatnak a magyar anyanyelvűek román nyelvtanulási szokásairól. A függő változókként kezelt kijelentések mint nyelvtanulási módozatok értelmezhetők a nyelvtanulás modelljében. A *hogyan tanulom a nyelvet* folyamata többtényezős. A független változók esetében hangsúlyozom a román nyelvtudást, majd megvizsgálom a tágabb környezeti tényezőket. Ennek a nyelvnek vannak leginkább kitéve a kisebbségi magyarok (iskolai oktatás, szóbeli és írásbeli kommunikáció egy része erre épül). A kitettség mértéke régiónként változó. Összevetem az attitűd összefüggését a nyelvtudással és a nyelvtanulási módozatokkal. Ezt a változó-együttest több szempontból is megvizsgálom: mennyire szignifikánsak az összefüggések, mennyire erősek a változók közötti kapcsolatok, illetve mennyire jelzik a tendencia jelenlétét.

A kétnyelvűségre vonatkozó modern kutatások többnyire a kétnyelvűség változó, sokrétű jelenségére utalnak mindenekelőtt. Való igaz, hogy átfogó, egyértelmű meghatározására nem találunk a szakirodalomban. A kétnyelvűség nyelvi, egyben társadalmi és kulturális érintkezést is feltételez, jelensége egyéni és társadalmi problémákkal egyaránt szembesíti a kutatókat: *„Kétnyelvű az a személy, aki egy- vagy többnyelvű közösségben is anyanyelvi szinten képes két (vagy több) nyelven kommunikálni, a közösség és az egyén kommunikatív és kognitív kompetenciájára kirótt szociokulturális követelményeknek megfelelően, és aki mindkét (illetve valamennyi) nyelvi csoporttal (és kultúrával) vagy azok részeivel képes azonosulni"* (Skuttnab – Kangas 1997: 18).

Bartha Csillánál olvashatjuk, hogy a kétnyelvűség természetes voltát éppen ezért kérdőjelezik meg egyes kutatók, mondván, hogy a kétnyelvűség kényszerűség, az egynyelvűség pedig az ideális állapot (Bartha 1999: 64). Kisebbségi helyzetben élők tudják, hogy a kétnyelvűsödés során a nyelvválasztás mindig valamilyen kényszerhelyzet, valamilyen fokú társadalmi nyomást is implikál. *„Azok az emberek, akiknek az anyanyelve történetesen nem hivatalos nyelv, szükségszerűen két-, illetve többnyelvűkké válnak. A többnyelvűek többsége nem tudatos választásuk okán többnyelvű, hanem azért, mert anyanyelvüknek országukban nem lévén hivatalos jogai, rákényszerültek a többi nyelv elsajátítására. De mivel éppen a nyelvi helyzetük gyöngesége a kényszer oka, csoportjuknak kevesebb a hatalma, mint a hivatalos nyelvet anyanyelvként beszélőké"* (Skutnabb – Kangas 1997: 6–7). Péntek János az *Aszimmetria tényezők a kollektív kétnyelvű-*

ségben című tanulmányában kifejti: *„Az egyenlőtlenség legfőbb forrása, hogy az államok jelentős hányada nemzetiként határozza meg önmagát, túlnyomó többségükben csak egyetlen nyelvet ismernek el hivatalosnak. Így a világ nyelveinek jelentős része kívül reked a törvényességen, jogi státusa szerint legfeljebb megengedett vagy megtűrt, ha nem éppen üldözött vagy tiltott. (…) A jogi státus nem csupán szimbolikus jelentőségű, bármennyire is szeretnék ezt a látszatot kelteni, mint ahogyan az államok nemzetiként való meghatározása sem csak szimbolikus értékű. Gyakorlati következményük, hogy ez határozza meg a hivatalos nyelvet, gyakran a publikus nyelvet, az oktatás nyelvét stb. Mindennek egyenes következménye a hivatalos nyelvváltozat és a szaknyelvek szinte teljes elsorvadása vagy hiánya az ún. kisebbségi kétnyelvűségben"* (Péntek 2001: 176). A kisebbségi kétnyelvűség *„olyan jellegzetesen aszimmetrikus típusa a kollektív kétnyelvűségnek, amelyben kisebb vagy nagyobb mértékben mindig érvényesül a kényszer és a tiltás motívuma"* (Péntek 2001: 178).[3]

A másodnyelv tanítását illetően a többségnek és kisebbségnek mások a céljai és érdekei. *„Számunkra a cél a magas szintű, jól hasznosítható, stabil kétnyelvűség, amely nem szorítja háttérbe az anyanyelvet, román nemzeti szempontból az alacsony szintű, ún. felcserélő kétnyelvűség a cél, amely a nyelvcserét és az asszimilációt segíti elő, és amely arra is alkalmas, hogy gyenge román tudása miatt felnőttként is folyamatosan stigmatizálják és diszkriminálják a magyar anyanyelvű beszélőt"* (Péntek 2009: 173). A romániai magyarság szempontjából az anyanyelvhasználat dominanciájának fenntartása a fontos, de a kétnyelvűségnek sajátos intézményesülése egyértelműen nemkívánatos nyelvi folyamatokat erősít, *„megszűnik az anyanyelv alárendelt jogi státusa, az eddigiektől eltérően, inkább a mellérendeltség viszonyában alakul a kisebbség és a többség nyelvének a viszonya"* (Péntek 2001: 111).

A kisebbségi kétnyelvűség helyzetében a másodnyelvet illetően nem lehet csupán a nyelvi kompetenciát mérlegelni, hanem a konkrét társadalmi gyakorlatok és helyzetek kontextusában megnyilvánuló kommunikatív teljesítményt is értékelni kell. Azt is mondhatjuk, hogy ebben az esetben sokkal többet kér a nyelvtanulótól a helyzet, mint egy idegen nyelv elsajátítása esetén. A személyes és személytelen kommunikációs helyzetekben kialakult elvárásoknak való megfelelés a második nyelv kompetenciaszintjét igencsak magasra emeli. Mind a másodnyelv, mind pedig az idegen nyelv esetén a kompetencia központi szerepet tölt be, de az előbbi esetben sokkal komplexebb és magasabb elvárásokkal találja magát szemben a nyelvtanuló, mint az

3 A *kisebbség/többség* fogalompárt a pszicholingvisztika előszeretettel használja, elsősorban a népi kétnyelvűség kapcsán, jegyzi meg Göncz Lajos (1985: 36).

utóbbiban, mivel nem teszik lehetővé számára, hogy a másodnyelvet idegen nyelvként tanulja. A kisebbségi nyelv másodrangú marad: státusa, használati értéke, presztízse alacsonyabb, mint a többségi nyelvé, és ennélfogva a kisebbség komoly társadalmi nyomásnak van kitéve, hogy elsajátítsa a többségi nyelvet.

2. Nyelvtanulási módozatok, stratégiatöredékek

Különbséget kell tenni a másodnyelv/környezeti nyelv és idegen nyelv elsajátításának folyamata között. A második nyelv/környezeti nyelv elsajátítása részben az identitáshoz, másrészt a kompetenciákhoz köthető, míg érzékelhető különbség, hogy az idegen nyelv esetén az identitás, a „ki vagyok én" kérdés megválaszolása nem központi fontosságú. Harmadrészt köthető a stratégiákhoz, hiszen egyértelmű, hogy a másodnyelv esetében egészen más stratégiák alkalmazhatóak, mint az anyanyelv elsajátítása során. A másodnyelv nyelv elsajátítására vonatkozó stratégiák nyilvánvalóan előnyökhöz juttatják a nyelvtanulót, amikor a nyelvi paletta bővül. A stratégiák arra is szolgálnak, hogy megteremtsék egy idegen nyelvhez való közeledés módját, és a már kialakított kompetenciák fejlesztési lehetőségeit. *Adj egy halat egy embernek, és elláttad őt egy napra. Tanítsd meg halászni, és elláttad őt egy életre* – azaz láthatóan a stratégiák nem a megoldást, hanem a megoldás kulcsát hordozzák magukban.

Tagadhatatlan, hogy vannak sikeres stratégiák, amelyeket egyes nyelvtanulók ügyesen alkalmaznak. Ők a jó nyelvtanulók. Aktív és tudatos részvétel jellemzi őket a nyelvtanulás folyamatában, továbbá rugalmas és megfelelő számú stratégiahasználat. A jó nyelvtanuló általában nagyobb számban és gyakrabban váltogatja stratégiáit, mint a gyengébb nyelvtanulók. Akadnak olyan nyelvtanulók is, akik a pozitív, sikeresnek mondott nyelvtanulási stratégiák birtokában sem tudnak jelentős előrehaladást felmutatni. Ők a rossz nyelvtanulók. Oxford átfogó meghatározása szerint a stratégiák *„olyan specifikus tevékenységek, viselkedések, lépések vagy technikák, melyeket a nyelvtanulók (gyakran szándékosan) idegen nyelvi képességeik fejlesztésére alkalmaznak. E stratégiák elősegíthetik az új nyelv elsajátítását, a vele kapcsolatos információk tárolását, előhívását vagy használatát. A stratégiák annak a tudatos részvételnek az eszközei, melyek a kommunikatív képesség kialakításához nélkülözhetetlenek"* (Oxford 1992/1993: 18). Oxford 1990-ben tette közzé felosztását, amelyben integrálja a feltárt stratégiákat, megkülönböztetve indirekt és direkt stratégiákat. Az indirekt stratégiák közé sorolja a metakognitív, affektív és társas stratégiákat, amelyek a nyelvtanulás folyamatát kísérik és támogatják. Ezzel szemben

a direkt stratégiákat a célnyelv mentális feldolgozására használják a nyelvtanulók: ide tartoznak a memória-, kognitív- és kompenzációs stratégiák. A memória stratégiák az információ megőrzését hivatottak szolgálni. A kognitív stratégiák a belső mentális modellek megalkotását, valamint a célnyelvi üzenetek befogadását és megalkotását segítik. A kompenzációs stratégiák bármely tudásbeli hiány kiküszöbölését és áthidalását oldják meg. Az indirekt stratégiák közül a metakognitív stratégiák abban segítik a nyelvtanulót, hogy megtervezze, rendezze, értékelje saját tanulási folyamatát. Az affektív stratégiák támogatják a nyelvtanulót, hogy a nyelvtanulás iránti saját érzéseit, motivációit és attitűdjét szabályozza. Végül a szociális stratégiák a másokkal való együttműködést támogatják, többnyire diskurzus helyzetben.

A *Demográfia, rétegződés, nyelvhasználat. Második hullám* kérdőíves kutatásban szereplő kijelentések olyan nyelvtanulási módozatokra utalnak, amelyeket stratégiaként lehet értelmezni, mivel a nyelvhez, annak elsajátításához való közelítést fedik, megmutatnak valamit a nyelvtanulási szokásokból, viselkedésből. Körülírják a nyelv megközelítésére, tanulására tett próbálkozásokat. Olyan általános jellegű megközelítések, amelyek nincsenek lebontva, operacionalizálva, mint a SILL kérdőív elemei; segítségükkel mégis nyerünk egy képet a nyelvtanulási szokásokról.

A metakognitív, illetve a kognitív stratégiák csoportjába tartoznak azok a kijelentések/változók, amelyek kiválasztására sor került. Ennek megfelelően két csoportba soroltam a román nyelvtanulással összefüggő változókat. Első csoportba azokat a kijelentéseket választottam, amelyek tükröznek valamit arról, hogy mennyire fontos az iskolai nyelvoktatás szerepe a második nyelv során. Ezek olyan metakognitív stratégiákhoz állnak közelebb, amelyek a nyelvtanulás folyamatát kísérik:

1. Csak annyira tudok románul, amennyire az iskolában megtanultam.

2. Azt is elfelejtettem, amit az iskolában tanultam.

A kijelentések oktatási problémákat vetnek fel, ezért lényeges az elemzésük és értelmezésük. A kisebbségi helyzetben élőknek kötelező, hogy megtanulják az állam nyelvét, de ezt nem segíti az érvényben lévő tanterv, illetve az alkalmazott módszertan. „*Annak ellenére, hogy léteznek (sajnos csak nevükben) kisebbségi iskolák számára elkészített tankönyvek, a gyakorlat azt tükrözi, hogy az oktatási folyamat tervezésében nem került a rendszerező elvek közé a kisebbségi tanulók anyanyelvi kultúrájának figyelembe vétele*" (Tódor Erika 2005: 1). A formális, iskolai oktatás nem biztosít elégséges nyelvi inputot, nyelvi stimulust. Ebből a szempontból az erdélyi átlaggal, a Kolozs megyei, valamint a szórványbeli helyzettel összehasonlíthatjuk a tömbmagyarság, Kovászna és Hargita megye átlagait. Kérdés, hogy ez mennyire függ az iskolázottságtól, kortól, illetve a nemek közti különbségtől.

A második csoportban szereplő nyelvtanulási módozatok a környezeti tényezők szerepét emelik ki, spontán nyelvtanulási lehetőségekre vonatkoznak, és a kognitív nyelvtanulási stratégiákat mintázzák:

3. A román nyelvet nagyrészt a környezetemben levő románoktól tanultam.
4. A tévénézés sokat segített a román nyelv elsajátításában.
5. A román nyelvű szövegek olvasása segített a nyelvtanulásban.
6. Több kedvenc román nyelvű zeneszámom van.

A kijelentések a spontaneitást, a környezeti tényezők szerepét emelik ki a felmérésben szereplő többi változó mellett. Az iskolai oktatáson túl, akár azt megelőzően, a környezeti hatások sokkal változatosabb, gyakoribb és ösztönösebb stratégiákat kínálnak. Az értés és produkció a különböző kommunikatív helyzetekben együttjárnak a nyelvi kompetencia magasabb szintjeivel is. A környezetben levő román anyanyelvűekkel való kommunikáció, illetve tőlük elsajátított aktív nyelvtanulás mindenképpen hangsúlyosan befolyásolja a nyelvtudást és a nyelvhasználatot. A tévénézés mindennapi életünk velejárója, és a nyelvtanulás egyik lehetséges (bár passzív) módja. A román nyelvű szövegek olvasás szintjén a passzív nyelvtudást fejlesztik, de talán több esélyt biztosítanak a választékosabb, magasabb szintű nyelvtudás elsajátítására. A kedvenc zeneszámok hallgatása fejleszti a passzív nyelvtudást, de a környezeti nyelv és kultúra iránti attitűdöt is érinti. Éppen ezért a zenehallgatást, mint nyelvtanulási módozatot és a nyelvismeret közötti kapcsolatot megfelelő óvatossággal kell kezelni. Szintén körültekintéssel kell kezelni a következő kijelentést is, amely kognitív stratégiaként működik, mivel előzetesen megszerzett tudáshoz kapcsolja a nyelvhasználatot:

7. Ugyanolyan jól tudok románul viccet mondani, mint magyarul.

A viccmondás egy nagyon különleges élethelyzetet teremt, a nyelv magas szintű ismeretét követeli meg a viccmondótól. Takarhat alkati sajátosságokat is, függhet személyes tényezőktől, iskolázottságtól, de akár nemektől is. A nyelvtanulási módozatok egymással való összehasonlításában viszont kiváló viszonyítási pontot jelenthet.

3. Módszer és vizsgálatok

A *Demográfia, rétegződés, nyelvhasználat. Második hullám* című kutatás reprezentatív mintájának magyar anyanyelvű csoportjára vonatkoznak a mérések. A kutatás kiindulópontjaként a nyelvtudás, a környezeti tényezők együttes hatása, a nyelvelsajátítás iránti attitűd, valamint a nyelvtanulási módozatok között szignifikáns kapcsolatot feltételeztem. Leíró statisztikai mérése-

ket[4] alkalmaztam, amelyek tartalmazták a gyakoriságot, átlagokat, hogy elemezzem a demográfiai adatokat és a nyelvtanulási stratégiák adatait. A változók közötti kapcsolatok szignifikanciájára vonatkozóan korrelációs, regressziós és kereszttábla elemzéseket vontam be. A szignifikanciaszint meghatározásához a standard $p<0,05$ értéket használtam. Ez azt jelzi, hogy a nyelvtanulási módozatok és a független változók (nyelvtudás, régiók, attitűd) közötti kapcsolat statisztikailag szignifikáns. A kapcsolatok erősségének mérésére Anova-táblázatokat, t-tesztet alkalmaztam. Az összefüggés mértékét, a változók hatásának erősségét az éta négyzet jelzi (η^2).[5]

3.1. A nyelvtudás szintje és a nyelvtanulási módozatok összefüggései

A nyelvtudás szintje és a nyelvtanulási stratégiák közötti kapcsolat vizsgálatával sok kutatás foglalkozott már, ez eredmények megerősítik a pozitív kapcsolatot a változók között, a magasabb nyelvtudás egyértelműen együtt jár a gyakoribb, illetve változatosabb stratégiahasználattal. A stratégiák kutatásának kezdetét Rubin meghatározásától számíthatjuk, aki a hangsúlyt a sikeres és sikertelen nyelvtanulók vizsgálatára helyezve megállapította, hogy a sikeres nyelvtanulók élnek a stratégiák adta lehetőségekkel; a hiányos információt kitalálják, kikövetkeztetik, gyakorolják és monitorizálják saját tanulási folyamataikat, kevésbé szoronganak a nyelvi hibák elkövetésétől, és erős késztetést éreznek a folyamatos kommunikációra (Rubin 1975). Ugyancsak a nyelvtanuló sikerességét vizsgálta Stern is, aki az aktív nyelvtanulót tekintette jó nyelvtanulónak (Stern 1975). Hasonló utakon jártak később Naiman és kutatótársai, hogy felfedezzék, mi a közös azokban, akik sikeres nyelvtanulóknak bizonyultak. Eredményeik arra mutatnak, hogy a jó nyelvtanuló saját nyelvtanulói stílust alakít ki, tudatosság és aktív részvétel jellemzi őt a nyelvtanulás folyamatában (Naiman, Frohlich, Stern és Todesco 1978). Ugyanakkor más kutatók is megvizsgálták a nyelvtanulók önértékelés formájában megjelölt nyelvtudás szintje és a stratégiahasználat közötti kapcsolatát, és arra a következtetésre jutottak, hogy szignifikáns kapcsolat jellemzi a két változót; minél magasabbra értékelték saját nyelvtudásukat a résztvevők, annál gyakoribb stratégiahasználat volt jellemző rájuk (Wharton 2000). A kutatók további változókkal, nyelvtanulói jellemzőkkel is összekapcsolták a nyelvtanulási stratégiák kutatását, mint például a korábban elsajá-

4 A statisztikai méréseket a 16.0 verziójú SPSS statisztikai programcsomag segítségével végeztem el.

5 Szintén a kapcsolat erősségét méri az Anova-varianciavizsgálat során, ahol $\eta2=0,01$ esetén a kapcsolat gyenge, $\eta2=0,06$ a kapcsolat közepesen erős, illetve $\eta2=0,14$ a kapcsolat erős.

tított nyelvek, metakognitív tudatosság, nem, attitűd, motiváció, szorongás, egyéni nyelvtanulási stílus, kulturális és nyelvi háttér, a nyelvtanuló érdeklődési területei, a feladattal kapcsolatos elvárások, valamint a nyelvtanítási/stratégiatanítási módszerek (Oxford 1989: 13). A kulturális háttér és stratégiaválasztás/használat közötti kapcsolat elemzése terén is releváns eredmények születtek. A spanyol nyelvtanulók a társas stratégiákat, az ázsiai nyelvtanulók a memóriastratégiákat részesítik előnyben (Politzer 1983). Európai nyelvtanulók gyakrabban használják a nyelvtanulási stratégiákat, mint más nemzetiségű nyelvtanulók. A japánok, akik passzív nyelvtanulóknak minősülnek, jelentősen alacsonyabb hatékonysággal alkalmaznak nyelvtanulási stratégiákat (Griffiths és Parr 2001). Ellentmondásos eredmények is születtek, angolul tanuló ázsiai kétnyelvűek körében végzett felmérések alapján a társas stratégiák népszerűbbeknek bizonyultak, mint más stratégiák (Wharton 2000). Az egyes kutatások eredményei közti eltérések is azt mutatják, hogy további nehézségekkel kell a kutatóknak szembenézniük, ha egyetértésre szeretnének jutni a nyelvtanulási stratégiák kutatásának területén.

A kommunikációban való aktív részvétel, a nyelvtanulás folyamatának tudatosítása hozzájárul ahhoz is, hogy egyfajta önértékelés és folyamatos visszacsatolás formájában a nyelvtanulók ki tudják választani a számukra legmegfelelőbb stratégiákat, nyelvtanulási módozatokat. A román nyelvtudás és a nyelvtanulási módozatok vizsgálata során először a nyelvtudás felmérését értékelem. A kérdőív hét kijelentésre bontott önértékelés formájában határozza meg a nyelvtudás szintjét alanyonként. Az önértékelés eredményei azt jelzik, az erdélyi magyarság jóval több, mint fele beszéli kiválóan az állam nyelvét.

1. táblázat: *A román nyelvtudás Erdély-szinten.* N=3718

Román nyelvtudás	**Esetszám**	**Százalék**
1. egy szót sem ismerek	30	0,8
2. alig egy pár szót tudok	214	5,7
3. nagyjából értek és nehézségekkel meg tudom értetni magam	375	10,0
4. nem beszélek nagyon jól, de az esetekek többségében meg tudom értetni magam	832	22,1
5. nagyon jól beszélek, de érezhető akcentussal	1075	28,6
6. tökéletesen beszélek	938	24,9
7. anyanyelvi szinten beszélek	254	6,8

A kereszttábla-elemzések eredményei azt bizonyítják, hogy a nyelvelsajátítási módozatok és a román nyelvtudás kapcsolata szignifikáns ($p<0,05$). Minél jobban tud valaki románul, annál inkább úgy véli, hogy az iskola nem biztosított elégséges tudásanyagot a román nyelv elsajátítása terén (*Csak annyira tudok románul, amennyire az iskolában megtanultam.*), legerősebb kapcsolatot jelezve a nyelvtudás és e módozat között. Az iskolai oktatásnak van létjogosultsága, csak éppen nem elégséges az ott szerzett tudás. A második kijelentés (*Azt is elfelejtettem, amit az iskolában tanultam.*) értékelése alapján a válaszolók többsége nem felejtette el, amit az iskolai román nyelvoktatás nyújtott, de úgy véli, hogy az iskola nem biztosított elégséges tudásanyagot a román nyelv elsajátítása terén. Értelemszerűen a magasabb román nyelvtudás nem az iskolai oktatás eredménye. A spontán nyelvtanulási módozatok (*A román nyelvet nagyrészt a környezetemben levő románoktól tanultam.; A tévénézés sokat segített a román nyelv elsajátításában.; A román nyelvű szövegek olvasása segített a nyelvtanulásban.*) további szerepet játszanak a román nyelvtudás kialakításában, hatékonynak bizonyulnak a jó nyelvtudással rendelkezők körében, bár a kapcsolat erőssége meglehetősen alacsony. A zeneszámok kedvelése (*Több kedvenc román nyelvű zeneszámom van.*) is szignifikánsan összefügg a nyelvtudással, beleillenek a nyelvtanulási modellbe, de nem szabad elfelejteni, hogy többtényezős változókról van szó, az attitűd szerepe sokkal hangsúlyozottabb a zenehallgatás terén, mint szövegolvasás, televíziózás esetén. A nyelv jobb, magasabb szintű ismerete befogadóbbá teszi a beszélőket a román zenei kultúra iránt is, de messze alulmarad, gyenge erősségű kapcsolatot jelezve a nyelvtudás szintje és e módozat között. A viccmondás (*Ugyanolyan jól tudok románul viccet mondani, mint magyarul.*) is többtényezős nyelvelsajátítási módozat, nem csupán a nyelvtudás szintje befolyásolja, hanem egyéni, alkati sajátosságok is. Több mint fele a megkérdezetteknek úgy vélte, nem igaz, nem érvényes rá ez a kijelentés, ugyanakkor a kapcsolat erőssége jelzi, hogy a két változó közötti kapcsolat szorosabb összefüggést mutat, mint a zenehallgatás vagy tévénézés esetén.

2. táblázat. *Nyelvtanulási stratégia-módozatok és másodnyelv-ismeret.* N=3718, $p<0,05$ (Igaz = 1 Nem igaz = 2), $\eta 2$ = hatás erőssége

Nyelvtanulási stratégia-módozatok	Átlag	η2	F
Csak annyira tudok románul, amennyire az iskolában megtanultam.	1,78	,168	119,681
Azt is elfelejtettem, amit az iskolában tanultam.	1,94	,049	31,534

Nyelvtanulási stratégia-módozatok	Átlag	η2	F
A román nyelvet nagyrészt a környezetemben levő románoktól tanultam.	1,39	,047	30,087
A tévénézés sokat segített a román nyelv elsajátításában.	1,47	,025	15,706
A román nyelvű szövegek olvasása segített a nyelvtanulásban.	1,50	,039	25,261
Több kedvenc román nyelvű zeneszámom van.	1,79	,009	5,651
Ugyanolyan jól tudok románul viccet mondani, mint magyarul.	1,86	,038	24,262

3.2. Környezeti tényezők és nyelvtanulási módozatok

A környezeti tényezők – vagyis az, hogy az illető magyar anyanyelvű személy hol nő fel, milyen mértékű nyelvi hatások érik –, természetszerűleg meghatározzák román nyelvtudásának mértékét is.

A Kolozs és Maros megyében élő szórvány magyarság román nyelvtudása jóval az erdélyi átlag (4,75) felett van, míg Bihar és Szilágy megye értékei 4,75 alattiak voltak. A lista végén Hargita, illetve Kovászna megye található.

3. táblázat: *Román- és idegennyelv-tudás átlaga régiók szerinti eloszlásban* N=3764

Régió	Román nyelvtudás Átlag: 4,75
Bihar	4,55
Kolozs	5,73
Kovászna	4,23
Hargita	4,17
Maros	4,93
Szatmár	4,77
Szilágy	4,46
Szórvány	5,39

A településtípus szerinti eloszlás azt mutatja, hogy a román nyelvtudás átlaga magasabb a városban, mint a falvakban; városon az erdélyi átlag fölé emelkedik (5,13), míg falvakon az erdélyi átlag alatt van (4,32). Településtípusokra és régiókra lebontva kiderül, hogy a Kolozs megyei falvak kivételével a városok lakói mindenhol magasabb román nyelvtudással rendelkeznek, mint a falvak lakói. Nyilvánvalóan kevesebb környezeti hatás éri a falvak lakóit, jobban elboldogulnak akár a román nyelvtudás kellő ismerete nélkül is, mint a városon élők.

Az alábbi táblázat szemlélteti a nyelvtanulási módozatok és a régiók kapcsolatát, ahol mindig azt a választ (Találó/Nem találó) emeltem ki, amelyiket a megkérdezettek több mint fele (50%) jelölt meg, érzékeltetve a többség véleményét.

4. táblázat. *Nyelvtanulási módozatok és régiók kapcsolata.* N=3764

Nyelvta-nulási módozatok / **Régiók**	**Csak annyira tudok romá-nul….**	**Azt is elfelej-tettem…**	**A román nyelvet nagyrészt …**	**A tévénézés sokat segített…**	**A román nyelvű szövegek olvasása …**	**Több kedvenc román nyelvű zene…**	**Ugyanolyan jól tudok románul viccet…**
Többség (>50%)	Nem találó	Nem találó	Találó	Találó	Találó	Nem találó	Nem találó
Kovászna	78,8	85,7	49,0	52,8	44,4	58,5	87,8
Hargita	67,2	83,7	42,8	61,9	54,1	72,5	88,3
Szilágy	82,4	97,3	83,2	48,3	67,8	62,4	81,1
Szatmár	73,3	88,3	68,3	41,1	51,3	68,8	80,3
Bihar	72,4	82,1	69,4	44,7	46,1	65,5	83,5
Maros	79,1	92,8	67,5	64,0	58,4	65,5	67,0
Kolozs	93,0	96,1	76,8	71,8	74,6	56,2	50,4
Szórvány	88,8	97,5	83,9	69,3	71,6	56,8	48,2

A nyelvtanulási módozatok vizsgálata azt mutatja, hogy a megkérdezettek magas arányban nem tartják találónak a „*Csak annyira tudok románul, amennyire az iskolában megtanultam.*"-kijelentést a régiók szintjén. Az arány Kovászna és Hargita megyében valamivel alacsonyabb, mint szórványban és Kolozs megyében, ami azt is jelenti, hogy az iskolai nyelvtanulás fontos a tömbmagyarság számára, hiszen a környezeti tényezők, a folyamatos kontaktus hiánya a román nyelvvel nehezítik a második nyelv elsajátítását. Az iskolai oktatás (*Azt is elfelejtettem, amit az iskolában tanultam.)* maradandóbb eredménnyel jár a szórvány, Kolozs, Maros és Szilágy megyékben a környezeti tényezőknek köszönhetően. A többségében találó módozatok közé hármat sorolhatunk. Az első módozat (*A román nyelvet nagyrészt a környezetemben levő románoktól tanultam meg.*) esetében, mint várható, Kovászna és Hargita megye messze lemarad az erdélyi átlagtól. A következő módozat (*A tévénézés sokat segített a román nyelv elsajátításában.*) már egy más képet mutat. Bihar, Szatmár és Szilágy megyékben, ahol főként a magyarországi tv- és rádióadókat nézhették már évtizedek óta, a magyar anyanyelvűek kisebb arányban jelölték meg, mint befolyásoló tényezőt. Kovászna és Hargita megyékben fordított ez az arány, de természetesen nem olyan magas, mint Kolozs megyében, illetve a szórványban. Nem bizonyult találó, sikeres módozatnak a zenehallgatás *(Több kedvenc román nyelvű zeneszámom van.),* illetve a viccmondás sikerességét sem befolyásolják a környezeti tényezők *(Ugyanolyan jól tudok románul viccet mondani, mint magyarul.).*

A statisztikai elemzéseknek (Anova) köszönhetően láthatjuk, hogy a változók közötti kapcsolatok szignifikánsak, ugyanakkor a kapcsolat erőssége a régiók és a nyelvtanulási módozatok között jóval gyengébb, mint a nyelvtudás esetében. Legerősebb kapcsolat érthető módon (*A román nyelvet nagyrészt a környezetemben levő románoktól tanultam meg.)* nyelvtanulási módozat esetében van. A román zene hallgatása és a régiók között nincs szignifikáns kapcsolat, ami jelzi, hogy egyéb tényezők állnak ennek hátterében.

5. táblázat: *Nyelvtanulási stratégia-módozatok és a környezet hatása.* N=3718, $p<0,05$ (Igaz = 1 Nem igaz = 2), $\eta 2$ =hatás erőssége

Nyelvtanulási stratégiamódozatok	Átlag	η2	F
Csak annyira tudok románul, amennyire az iskolában megtanultam.	1,78	,041	23,207
Azt is elfelejtettem, amit az iskolában tanultam.	1,94	,007	3,708
A román nyelvet nagyrészt a környezetemben levő románoktól tanultam.	1,40	,067	38,129

Nyelvtanulási stratégiamódozatok	Átlag	η2	F
A tévénézés sokat segített a román nyelv elsajátításában.	1,47	,013	7,040
A román nyelvű szövegek olvasása segített a nyelvtanulásban.	1,51	,024	12,854
Több kedvenc román nyelvű zeneszámom van.	1,80	p>0,05	
Ugyanolyan jól tudok románul viccet mondani, mint magyarul.	1,87	,030	16,121

3.3. A nyelv/nyelvelsajátítás iránti attitűd és a nyelvtanulási módozatok összefüggései

A kérdőív kijelentései közül három olyan kijelentést választottam ki, amelyek a román nyelvvel, a románokkal és a román nyelv használatával kapcsolatosak. További három kijelentés az affektív tényezőkre utal, amelyek szintén a beszélők attitűdjére vonatkoztak. Az első összefüggés-vizsgálatot az attitűd-kijelentések és a másodnyelv ismeretének szintjének elemzésére építettem. A három kijelentés közül a legerősebb kapcsolat a *Minden román állampolgárnak, beleértve a romániai magyarokat is, kötelessége ismerni a román nyelvet* attitűd-kijelentés esetében észlelhető, a magyar anyanyelvűek többsége egyetért ezzel a kijelentéssel. Mindazonáltal a másik két attitűd-kijelentés a román nyelvismeret között gyenge kapcsolatot jeleztek a vizsgálatok. Az erdélyi magyarok többsége azonban egyetért azzal, hogy a románok általában ellenségesen viszonyulnak azokhoz, akik nem beszélik jól az állam nyelvét, illetve a magyar anyanyelvűek udvarias gesztusként többnyire áttérnek a román nyelv használatára, amennyiben románok is jelen vannak a társaságban.

6. táblázat: *Attitűd-kijelentések és nyelvismeret szintje*. N=3718, p<0,05
Intervallum: 1 (nem ért egyet) -5 (teljesen egyetért), η2 = hatás mértéke

Attitűd-kijelentések	Átlag	η2	F
Minden román állampolgárnak, beleértve a romániai magyarokat is, kötelessége ismerni a román nyelvet.	4,15	,049	31,413
A románok általában ellenségesek azokkal a magyarokkal szemben, akik nem beszélnek jól románul.	3,32	,013	8,193
Illetlenség, ha két magyar magyarul beszélget akkor, amikor románok is vannak a társaságban, függetlenül a beszélgetés tárgyától.	3,44	,037	23,351

Az affektív tényezőkkel kapcsolatos kijelentések vizsgálata már nagyon erős kapcsolatot jelez az attitűd-változók és a nyelvismeret szintje között. Érthető módon az alacsony nyelvtudással rendelkezők sokkal jobban szoronganak, ha románul kell megszólaljanak, mint azok a beszélők, akik sikeresen használják a román nyelvet. Többségében azzal egyetértenek a magyar anyanyelvűek, hogy elboldogulnak a román nyelv ismerete nélkül is Romániában, bár a két változó közötti kapcsolat erősségét reprezentáló korrelációs együttható értéke gyenge erősségű kapcsolatot jelez.

7. táblázat: *Attitűd-kijelentések és nyelvismeret szintje.* N=3718, p<0,05
Intervallum: 1 (Teljes mértékben) -4 (Egyáltalán nem), η2 = hatás mértéke

Attitűd-kijelentések	Átlag	η2	F
Szeretek románul beszélni.	2,49	,220	877,479
Szorongok, ha románul kell beszélnem.	3,01	,365	1881,673
Úgy is elboldogulok, ha anyanyelvemen kívül csak az angolt ismerem.	3,30	,017	36,371

Érdekes módon a környezetnek kisebb hatása van az attitűdre, mint a másodnyelv ismeretének szintje. Gyenge erősségű kapcsolat mutatható ki az első három attitűd-kijelentés esetében, ugyanakkor régiótól függetlenül a többség egyetért a kijelentésekkel.

8. táblázat: *Attitűd-kijelentések és a környezet hatása*. N=3718, p<0,05
Intervallum: 1 (nem ért egyet) -5 (teljesen egyetért 5), η2 = hatás mértéke

Attitűd-kijelentések	Átlag	η2	F
Minden román állampolgárnak, beleértve a romániai magyarokat is, kötelessége ismerni a román nyelvet.	4,15	,031	16,827
A románok általában ellenségesek azokkal a magyarokkal szemben akik nem beszélnek jól románul.	3,32	,014	7,234
Illetlenség, ha két magyar magyarul beszélget akkor, amikor románok is vannak a társaságban, függetlenül a beszélgetés tárgyától.	3,44	,037	19,818

A szorongás mértéke azonban igencsak függ a környezettől, erős kapcsolatot jeleznek a szorongással kapcsolatos attitűd-kijelentések. A magyar többségű megyékben, az alacsonyabb román nyelvtudásuk miatt, jóval inkább félnek románul megszólalni a magyar anyanyelvűek.

9. táblázat: *Attitűd-kijelentések és a környezet hatása*. N=3718, p<0,05
Intervallum: 1 (Teljes mértékben) -4 (Egyáltalán nem), η2 = hatás mértéke

Attitűd-kijelentések	Átlag	η2	F
Szeretek románul beszélni.	2,49	,055	96,302
Szorongok, ha románul kell beszélnem.	3,01	,129	186,533
Úgy is elboldogulok, ha anyanyelvemen kívül csak az angolt ismerem.	3,30	,061	88,562

4. **Eredmények, következtetések**

A vizsgálatok, mérések nyomán kirajzolódott egy kép a másodnyelv tanulásáról Erdélyben. A nyelvtanulást nagymértékben befolyásolják a formális oktatás és a spontán, környezeti tényezők, valamint az attitűdök. A környezeti tényezők, a nyelvtanulás iránti attitűd, a nyelvismeret szoros összefüggésben van a nyelvtanulási szokásokkal, nyelvelsajátítási módozatokkal, amelyek magyarázó erőt képviselnek a kisebbségi kétnyelvűséget illetően. Az erdélyi magyarok kétnyelvűsége e kutatás alapján három pilléren alapszik. Az első pillért maga a nyelvtudás alakítja, ennek mértéke meghatározza a beszélő kétnyelvűségének fokát. A második pillért a környezet jelenti; nem mindegy, hol érik a második nyelv hatásai a magyar anyanyelvű beszélőt, mely régiójában Erdélynek, milyen formális és spontán nyelvtanulási lehetőségekkel élnek a nyelvtanulók. A harmadik pillért alkotják a nyelvtanulási stratégiák, a nyelvtanulási stratégiamódozatok, amelyek támogatják a kétnyelvűség kialakulását. A formális, iskolai nyelvoktatás és a spontán nyelvelsajátítás kettőssége átfogja e hármas pillérű modellt. A formális nyelvtanulás mindenki számára, nyelvtudás szintjétől függetlenül fontosnak bizonyult. Nagyobb eltérés a környezeti tényezők vizsgálata során mutatkozott. Nem bizonyul elégségesnek a megszerzett formális tudás, és minél jobban beszél valaki románul, annál inkább véli úgy, hogy az iskolában elsajátítottak csak kis részét képezik hiteles román nyelvi tudásának. Mindez azt is jelzi, hogy amennyiben csak a jelenlegi formális oktatásnak jut szerep, és nem kísérik kellő mennyiségben spontán nyelvtanulási módozatok, akkor nem tud kialakulni a magas szintű kétnyelvűség. A formális oktatás tehát csak egy bizonyos arányban épül be a hiteles nyelvtudás kialakításának modelljébe. A környezet szerepét elemezve nyilvánvaló, hogy a spontán nyelvtanulás kedvezően befolyásolja a nyelvtudás fejlődését.

Szoros kapcsolat mutatkozik a nyelvtudás és a nyelvtanulási módozatok között. A kapcsolat iránya csak részben határozható meg. Azt nem tudhat-

juk, hogy azért olvas valaki többet, mert jobban tud románul, vagy azért tud jobban románul, mert többet olvasott, viszont a kétnyelvűség kialakulásában ez mind szerepet játszik.

A magyar kisebbség egyetért abban, hogy az állam nyelvét el kell sajátítania, bár a kijelentés megfogalmazásában pontosan a „kényszer" érzékelhető, amely a kisebbségi nyelvtanulást annyira jellemzi. A szorongás nagymértékben befolyásolja a nyelvtanulás iránti attitűdöt, amely teljes mértékben a nyelvismeret szintjével, valamint a másodnyelv használatával/a kitettség mértékével függ össze.

Összegezésképpen megfogalmazható, hogy a magas szintű nyelvtudás eléréséhez nem a jelenlegi iskolai oktatáson át vezet az út. A Péntek János által megfogalmazott „magas szintű, kiegyensúlyozott kétnyelvűség" eléréséhez nem csupán a környezeti tényezők hangsúlyos jelenlétére van szükség. Keresni kell az oktatásba beépülő, nagy hatékonyságú stratégiákat, amelyek elvezetnek minket az említett célhoz anélkül, hogy az út pora közben bármit is belepne. Mivel mindhárom pillér (nyelvtudás, környezet, nyelvtanulási stratégiamódozatok) kölcsönhatásban van egymással, nehéz lenne őket különválasztani és külön-külön fejleszteni. A spontán nyelvtanulás jelentősége vitathatatlan, olyan formát kell találni és olyan tartalmat, amely lehetővé teszi, hogy azokat a nyelvtanulási módozatokat és stratégiákat helyezzük előtérbe, amelyek egyrészt a spontán nyelvtanulás előnyeit magukban hordozzák, másrészt a formális oktatásban is alkalmazhatóak. A nyelvtanuló kommunikációs szükségleteit kell kielégítsék a második nyelv oktatásának tartalmi elemei, és ezek egyúttal a kisebbségi helyzet identitásmegőrző és integrációs igényei is. A modern nyelvoktatás a kommunikatív kompetencia fejlesztését hangsúlyozza, és összetevői közül a stratégiai kompetencia kiemelkedő fontosságra tesz szert. A kétnyelvűség-kutatás, a többnyelvűség-kutatás így újult és újul meg, és ez nem csupán a kisebbségi helyzet értelmezésében bír jelentőséggel.

Irodalom

Bartha Csilla 1999. *A többnyelvűség alapkérdései.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Griffiths, Carol – Parr, Judith 2001. Language-learning strategies: Theory and perception. *ELT Journal*, 55/3: 247–254.

Naiman, Neil, Frohlic, Maria, Stern, Hans –Todesco, Angie 1978. The Good Language Learner. *Research in Education Series* 7. OISE Press, Toronto.

Oxford, Rebecca 1989. *Language learning strategies: What every teacher should know.* Heinle and Heinle Publishers, Boston.
Oxford, Rebecca 1992/1993. Language learning strategies in a nutshell: Update and ESL suggestions. *TESOL Journal*, 2(2), 18–22.
Péntek János 2001. *A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok*. KomPress Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár.
Péntek János 2009. Nyelvoktatássá válik a román nyelv oktatása, vagy megmarad eredménytelen „anyanyelv-pedagógiának"? In: Bálint Emese – Péntek János szerk. *Oktatás: nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy. 173–177.
Politzer, Robert 1983. An exploratory study of self-reported language learning behaviors and their relation to achievement. *Studies in Second Language Acquisition* 6: 54–65.
Rubin, Joan 1975 What the „good language learner" can teach us. *TESOL Quarterly, 9:* 41–51.
Skutnabb-Kangas, Tove 1981. *Bilingualism or not: The education of minorities*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.
Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás, kisebbségek.* Teleki László Alapítvány, Budapest.
Stern, Hans 1975. What can we learn from the good language learner? *Canadian Modern Language Review,* 31: 304–318.
Tódor Erika Mária 2005. A kódváltás és az asszimterikus kétnyelvűség nyelvpedagógiai összefüggései. *Magyar Pedagógia*. 105/1: 41–58.
Tódor Erika Mária 2005. Şcoala şi alteritatea lingvistică. Contribuție la pedagogia limbii române ca ne-maternă. Kolozsvár, Casa Cărții de Ştiință.
Wharton, Glenn 2000. Language learning strategy use of bilingual foreign language learners in Singapore. *Language Learning.*50/2: 203–243

BÍRÓ, ENIKŐ

The role of motivation and attitudes in second language acquisition and use: The findings of a region wide investigation in Transylvania

The main concern of this study was to analyze some of the language learning strategies used by the Hungarian minority living in Transylvania. The method involved a broad survey based on questionnaires (N=3794). The answers have been statistically evaluated using SPSS. The first part of this study analyses the role of exposure to Romanian language within different regions of Transylvania. Strategies of acquisi-

tion (spontaneous/informal versus formal) also reveal the fact that formal acquisition has little to do with the overall Romanian proficiency of the Hungarian minority. The second part presents the role of attitude as an influencing factor in second language acquisition. The results prove that higher positive attitude towards the second language correlates with higher second language proficiency, as language learners' attitude towards Romanian culture and language plays a great role while acquiring the language. By analyzing the role of exposure it becomes even more obvious that spontaneous language learning positively affects the development of language competence. There is a positive correlation observed between language proficiency and language learning strategies, and this relationship plays an important role in the development of bilingualism.

GRABOVAC BEÁTA – PLÉH CSABA
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka –
BME Kognitív Tudományi Tanszék, Budapest
beagrabovac@gmail.com

Az érzelmek reprezentációja, feldolgozása, megnyilvánulása és tapasztalata kétnyelvű személyeknél[1]

1. Bevezető

Aneta Pavlenko 2002-ben új irányzatként indította el a pszichológiában a kétnyelvűség és az érzelmek kapcsolatával foglalkozó kutatási területet. Pavlenko *Emotions and multilingualism* (Pavlenko 2005) című könyve bevezető kérdései jól körülhatárolják a kutatási terület leglényegesebb pontjait: 1. *„Vajon a kétnyelvűek ugyanúgy, vagy másként észlelik-e és fejezik ki érzelmeiket az egyik és a másik nyelvükön?"*, 2. *„Igaz-e az az állítás, hogy anyanyelvünk marad örökre a szívünk nyelve?"* vagy 3. *„Milyen az érzelmek szerepe a második nyelv elsajátításában?"*.

Pavlenko (Pavlenko 2005: 4) hasznos és különleges populációnak tekinti a kétnyelvűeket, akik a kutatóknak sokféle információval szolgálhatnak és olyan kapcsolatokra is rávilágíthatnak az emberi agy működését illetően, amelyekre az egynyelvű minta nem ad lehetőséget. A tapasztalat és a velünk született adottságok viszonyával foglalkozva a kétnyelvűek vizsgálatán keresztül megtudhatjuk, hogy a gyakorlás mennyit változtathat a genetikailag meghatározott jellemzőkön (Pléh 2007: 10).

1 A dolgozat hosszabb változata a Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiumi Igazgatóság által meghirdetett „Kutatói Szakkollégium" 2010-2011-es pályázatára készült. A leadott publikáció első közlésének joga a Márton Áron Szakkollégiumot illeti (*Határhelyzetek IV.* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2011 - szerkesztés alatt). A szerző a dolgozat írása során a Márton Áron Szakkollégium által adományozott ösztöndíjban részesült.

2. A kétnyelvűség jelensége

A kétnyelvű működés sokszínűsége különböző nézőpontokból is megragadható. A kétnyelvűség és az egynyelvűség összetettségét jól tükrözi Göncz Lajos (Göncz 2004: 29) véleménye, aki szerint négy alapvető kritériumot használhatunk az egy- vagy kétnyelvű működés meghatározását illetően: 1. az elsajátítás idejét, 2. a kompetenciát, felkészültséget (a nyelvismeret szintjét), 3. a funkciót (nyelvhasználat gyakoriságát) és az 4. attitűdöt (azonosulás vagy azonosítás).

A kétnyelvű és az egynyelvű személyek között e feltételek alapján az a fő eltérés, hogy a két nyelvet elsajátított egyén két nyelvvel él úgy, mint az egynyelvű eggyel. Képes összhangba hozni a két nyelvi rendszert, így a több nyelvet beszélők közötti különbségek, variációk és kombinációk száma a felsorolt kritériumok alapján megsokszorozódik (pl. csak a nyelvismeret kritériumát kiemelve: sok esetben különböző a két nyelv tudásának szintje a két nyelvet beszélő személyeknél).

Az elmúlt évek kutatásainak érdekes eredménye az, hogy a kétnyelvű személyek nyelvi és nem nyelvi képességeit illetően meghatározó jelentőségű az a tény, hogy milyen szinten tanulták meg vagy sajátították el a második nyelvet. Ez mind azért fontos a véleményt támogatók szerint, mert minél közelebb kerülnek az emberek az anyanyelvi szintű tudáshoz a második nyelven is, minél jobban ismerik a második nyelvet, annál pozitívabb általános hatásai lesznek a kétnyelvűségnek. A kétnyelvűségből eredő előnyökkel Paradis (2005: 414) foglalkozott, szerinte például a kétnyelvűek jobbak a kognitív flexibilitást igénylő feladatok megoldásában, a rejtett szabályok felfedezésében és az irreleváns vagy félrevezető információk inhibíciójában (megfékezésében), mint egynyelvű társaik.

Bialystok (2009) egy másik területtel foglalkozott: ő a munkamemóriát mérő feladatok vizsgálata során azt találta, hogy a nyelvi előhívást illetően a kétnyelvűek alulmaradnak az egynyelvűekkel szemben, viszont a kognitív kontroll magasabb szintű fejlettsége jellemzi általában őket. A végrehajtó folyamatok jellegzetessége, hogy ide a magassabb kognitív folyamatok tartoznak, olyanok, mint a tervezés, a döntés, a szervezés, a stratégiai keresés, valamint a kontroll és a monitorozás. Az eredmény azt jelenti, hogy a végrehajtó folyamatok korábban megjelennek a kétnyelvűeknél, felnőttkorban pedig zökkenőmentesebb, sikeresebb a működésük és öregkorban lassabban mennek tönkre. A kétnyelvűeket és az egynyelvűeket az emlékezet terén összehasonlítva, helytállónak tűnik az a feltevés, hogy a nyelvi felidézésben a kétnyelvűek néha rosszabbul teljesítenek, viszont a nonverbális anyagon vagy kiegyenlített a két csoport teljesítménye vagy kétnyelvű előnyök jelentkeznek.

Michel Paradis (2005) a nyelv és a gondolkodás viszonyát boncolgatva arra a véleményre jutott, hogy ezek a kétnyelvűeknél is közvetlen kapcsolatban állnak egymással, ugyanúgy mint az egynyelvűeknél. Paradis kiemeli, hogy a kétnyelvű személyek mindkét nyelvüket automatikusan megértik – tehát gondolati szinten, önmaguknak nem kell a második nyelven hallottakat lefordítaniuk az anyanyelvükre (ahogy ezt korábban feltételezték). Így egyik és másik nyelvüket is egyenes vonalban használják és aktiválják. A hallottakat is az adott nyelvvel megegyező nyelven dolgozzák fel, így feltételezhetően két aktív nyelvvel működnek. A szerző szerint a mentális reprezentációjukat is úgy szervezik, hogy azok az egyik vagy a másik nyelv jelentéseihez igazodjanak. Mindehhez logikusan köthető az a megfigyelés is, hogy sok esetben a kétnyelvűek nagyon könnyen használnak egyszerre két perspektívát, valamint perspektívaváltást is gyakorlottan végeznek.

A kétnyelvű személyeknek még egy alapvető tulajdonsága a monolingvális és a bilingvális funkcionálási mód közötti megkülönböztetés (Grosjean 1994). Ezt figyelembe véve, a kétnyelvű személy akkor van monolingvális módban, ha egynyelvű személlyel lép interakcióba és csak az egyik nyelvét használja. A bilingvális nyelvi mód akkor van aktiválva, ha a kétnyelvű egy másik olyan egyénnel beszélget, aki szintúgy ismeri mindkét nyelvet és a beszélgetőpartnerek tudatában is vannak annak, hogy bármikor átválthatnak a másik nyelvre. Így a dialógusba bármikor, akár egy-két szót vagy mondatot is bedobhatnak az adott pillanatban nem használt nyelvből.

3. Az érzelmek és a kétnyelvűség pszichológiája

Pavlenko „új hullámának" egyik meghatározó és egyben nélkülözhetetlen jellemzője a két- és többnyelvű „lencse" felvétele az érzelemkutatásban (Pavlenko 2006). Az interdiszciplinárisnak induló irányzat (mely felöleli pl. a nyelvészetet, az antropológiát és a pszichológiát is) a következő fő célokat tűzte ki maga elé:

1. Megérteni azt, hogy a két- és többnyelvűek mentális lexikonjában hogyan reprezentálódnak az érzelmi töltésű szavak és hogyan történik a feldolgozásuk.

2. Az érzelmi fogalmak lefordíthatóságának vizsgálatával a kutatók a nyelvi relativitás kérdésköréhez szeretnének hozzájárulni.

3. Bebizonyítani azt, hogy a két- és többnyelvűséget specifikus referenciális keretként használva újdonságokra is rálelhetünk a nyelv és érzelmek kapcsolatát illetően, ezért nem csak egynyelvű személyeket kell és lehet a kutatásokban összehasonlítani.

4. „Emberarcúvá" tenni a nyelvi és pszicholingvisztikai kutatásokat, oly módon, hogy a mindennapi gondokat és jelenségeket is bevonjuk a felmérésekbe.

A terület fő célja a két- és több nyelvet beszélő személyek érzelmi világának és működésének a feltárása. Sok elméletalkotó megegyezik abban, hogy a két- és többnyelvű személyek életében az anyanyelv az érzelmek nyelve (Harris – Berko Gleason – Aycicegi 2006). Arra a kérdésre azonban, hogy miért jelentkezik általában az első nyelv dominanciája, valamint arra, hogy néha hogy jelenhet meg ez alól a törvényszerűség alól is kivétel – a teljes választ még nem találták meg. A problémát illetően többfajta indoklás létezik, amelyek közül ismertetünk néhányat.

Mások, a kétnyelvűeket vizsgálva arra a következtetésre jutottak (Marian – Kaushanskaya 2004: 199), hogy a kétnyelvűség módot ad egy összetettebb self kialakulására, a nyelv mint közbeeső faktor hatása tekintetében. Kutatásuk során ők egyidejűleg jelen lévő nagyobb számú kognitív perspektívát, belső modellt és érzelmi működési módot találtak a kétnyelvűeknél. A felmérésükben részt vevő személyek különböző előre megadott hívószavakhoz köthető történeteket meséltek a saját életükből, amelyek származhattak az első és a második nyelvükből is. Az érzelmeket illetően Marian és Kaushanskaya azt találták, hogy akkor volt a leírásnak erősebb érzelmi színezete, ha magának az eseménynek a lejátszódásakor a nyelvi kontextus megegyezett az esemény előhívására használt nyelvvel.

Egyes kutatók (Stepanova Sachs – Coley 2006) az érzelmi fogalmak vizsgálatával foglalkoztak: ők az érzelmi konceptuális és nyelvi szintet célozták meg vizsgálataikkal. Konkrétan a féltékenység és az irigység fogalmaival foglalkoztak az angol és az orosz nyelvben. A kutatásban részt vevő csoportok angol egynyelvű, orosz egynyelvű és orosz–angol kétnyelvű személyekből álltak. Az érzelmek kategorizációját illetően, egy nonverbális feladat eredményei alapján kevés különbséget találtak a két egynyelvű és a kétnyelvű csoport között. Viszont az orosz és az angol nyelvi különbségek iránt érdeklődve, egyes érzelmekre vonatkozó terminusokat is használtak és azt észlelték, hogy az orosz egynyelvű személyek a féltékenység fogalmát kifejezetten csak féltékenységi helyzetekre használták és ugyanígy az irigységet csak irigységet kiváltó szituációkra. Ezzel ellentétben, az angol egynyelvű csoportban az a tendencia volt megfigyelhető, hogy a kísérletben részt vevő személyek az irigységet és a féltékenységet is használták csak irigységre vonatkozó történetekben (bár a féltékenység fogalmát ők is csak a féltékenységi helyzetekre alkalmazták). Így ez a két fogalom felcserélhette egymást az irigységre vonatkozó helyzetekben, mégpedig az angol egynyelvű, de az orosz-angol kétnyelvű csoportban is.

Ezt a markáns különbséget Stepanova Sachs és Coley az angol nyelv hatásával magyarázza. Tehát az angol mint második nyelv kiváltotta a kétnyelvű személyeknél azt, hogy olyan módon használják az érzelmekre vonatkozó szavakat, amely nem megszokott és nem is létezik az anyanyelvükben. Ebben az esetben tehát a fogalmak jelentése eltolódott, mégpedig oly módon, hogy az angol nyelv hatása miatt az irigység és a féltékenység fogalmai között kiemelődtek a jelentésbeli hasonlóságok. Ennek következtében a kétnyelvűeknél változás következett be: tágult ugyanis azon helyzetek listája, amelyekre ezeket a szavakat elkezdték használni, a második (ebben az esetben az angol) nyelvet beszélve és az anyanyelvüket is tekintetbe véve közelebb kerültek az angol egynyelvű nyelvhasználatban rögzült viselkedéshez.

Dewaele (2008), ellentétben az előzőekkel, egy pozitív érzelmet jelölt ki kutatása célpontjául: a szeretlek (I love you) kifejezés érzelmi súlyát vizsgálta több, mint ezer két- és többnyelvű személy megítélése alapján. Az eredmények három kategóriáját kapta: a kérdezettek majd fele az első nyelven érezte át érzelmileg a *szerelem* fogalmát a legmélyebben, kevesebb, mint a harmada hasonlónak ítélte az első és a második nyelv (vagy valamelyik később tanult nyelv) ezen fogalmát és a negyedénél pedig kifejezettebb érzelmi hatása a második nyelvnek volt. Deweale eredményei szerint tehát nem minden esetben az anyanyelv az érzelemtelibb.

A kétnyelvű személyeknél a felsoroltak mellett nem ritka jelenség, hogy két kultúrát is össze kell hangolniuk.

Az alábbi kutatók (Ramirez – Esparza – Gosling – Benet Martinez – Potter – Pennebaker 2006) a „kulturális keretcsere" (Cultural Frame Switching) jelenségével foglalkoztak. Szerintük a kétnyelvű egyéneknél olykor észlelt nyelvfüggő személyiségváltozások azért jelentkeznek, mert a nyelvi váltás folyamatával ezek a személyek valamiféle kulturális váltást is végeznek. A kulturális keretcsere arra vonatkozik, hogy az értékrendszerük és világszemléletük eltolódik és az éppen aktivált kultúra irányelveit veszi át és ahhoz igazodik.

4. A kutatás célja

A jelen kutatás célja az affektív jelentésrendszerek kultúraközi összehasonlítása volt egynyelvűeknél és kétnyelvű személyeknél. Eddigi külföldi kutatások eredményei alapján feltételeztük, hogy a vajdasági kétnyelvű és egynyelvű csoport között léteznek különbségek egyes érzelmekhez kapcsolódó fogalmak konnotatív jelentésében és érzelmi átélésében.

Kutatásunk arra irányult, hogy összehasonlítsa a magyar és a szerb nyelvhez kapcsolódó érzelmi reakciókat vajdasági magyar és szerb egynyelvű, valamint magyar–szerb kétnyelvű személyeknél[2]. A kutatás alapjául Aneta Pavlenko új irányzata, valamint eddigi vizsgálatok (Pavlenko 2005: 153−154, Harris – Berko Gleason – Aycicegi 2006, Dewaele 2008) szolgáltak, amelyek a nyelv emocionalitásának kérdését egynyelvű és kétnyelvű csoportok összehasonlításával vizsgálták a verbális viselkedésen és különböző reakciókon keresztül. Egységes elmélet arról a kérdésről, hogy vajon mindig az anyanyelv az érzelmileg erőteljesebb nyelv-e, hogy ez esetleg megváltozhat-e idővel, és ha igen, milyen körülmények között − még nem fogalmazódott meg. Pavlenko (Pavlenko 2005) szerint az érzelemfogalmak akkor rendelkeznek teljes érzelmi súllyal, ha mentális szinten is kialakult a teljes reprezentációjuk. A két- és többnyelvű populáció általában merőben különböző és sokszínű nyelvhasználati- és szocializációs hatásnak van kitéve, színes életpályákkal, ezért a kérdésre nem könnyű egységes választ találni. Kutatásunk fő kérdése az volt, hogy vajon egyes pozitív, negatív és semleges érzelmeket aktiváló, érzelmi töltésű szavak anyanyelvi és a második nyelvre lefordított megfelelői érzelmi-tapasztalati és kulturális színezetüket, percepciójukat és intenzitásukat figyelembe véve megegyeznek-e vagy különböző mintázatokat mutatnak a szerb és a magyar nyelvben, két- és egynyelvű csoportokat összehasonlítva. A kutatás egy másik alkérdése az volt, hogy a kétnyelvű csoportban melyik az érzelmileg domináns nyelv, az anyanyelv vagy esetleg a második nyelv. A vizsgálatunk a következő feltevésekből indult ki: 1. Az érzelmekre vonatkozó szavak érzelmi intenzitása, konnotatív jelentése a kétnyelvű csoportban erősebb lesz a magyarban, tehát a domináns nyelvben, mint a második nyelven, a kategóriának megfelelő irányban (tehát a pozitív fogalmak pozitív értékeléseket fognak kapni, negatív fogalmak pedig negatívakat). 2. Több különbség jelentkezik majd az értékelésekben a kétnyelvű csoport és a szerb csoport között, mint a kétnyelvű és a magyar csoport között, mert a kétnyelvűeknek a magyar az anyanyelvük.

5. Minta

A vizsgálatban összesen hatvan személy vett részt, akiket három csoporba soroltunk: az elsőbe magyar egynyelvűek tartoztak (N = 20), a másodikba

2 Az egynyelvű és a kétnyelvű szavak jelentését a későbbiekben még pontosítjuk.

szerb egynyelvű személyek (N = 20), a harmadikba pedig magyar–szerb kétnyelvű egyének (N = 20). Az életkor 15-20 éves korig terjedt.

A kutatást két szerbiai városban, Szabadkán és Újvidéken végeztük el. A két települést különböző nyelvi hatások jellemzik. Szabadkán több a magyar anyanyelvű személy, de a szerb nyelv is jelen van a környezetben, így általában az emberek saját elhatározás alapján választhatnak a nyelvhasználatot illetően. A két nyelvet ismerő személyek legtöbb helyen maguk döntenek arról, hogy magyarul vagy szerbül fognak-e megszólalni a tágabb társadalmi környezetükben.

Újvidéken dominánsan a szerb nyelv használatos az élet minden területén, így leszűkül azon terepek, helyek és személyek száma, amelyeken és amelyekkel magyarul is meg lehet szólalni (általában ezek a családi környezet, az iskola, ha a gyermek magyar nyelvű osztályba íratkozott és néha a baráti kör).

A magyar egynyelvűek a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatói voltak. A szerb egynyelvű csoportba harmadikos és negyedikes újvidéki gimnazistákat soroltunk, míg a magyar–szerb kétnyelvű csoportba szintén a gimnázium harmadikos és negyedikes tanulói tartoztak, akik magyar nyelvű oktatásban vettek részt iskolájukban. A kétnyelvű személyek véleményünk szerint besorolhatók abba a kategóriába, amelyben a személyek mindennapi környezete megköveteli a két nyelv párhuzamos vagy egymást felváltó használatát (vö. Bartha 1999: 40). A kétnyelvű személyek domináns meghatározói, hogy magyarul a szüleiktől, általában családi környezetben tanultak, a szerb nyelv hatásainak pedig a tágabb környezet által voltak kitéve, egészen kicsi koruk óta. Így ezek a személyek a családon kívül, az utcán és a boltokban általában szerb nyelven kommunikálnak, emellett az általános és a középiskolában a szerb nyelvet kötelező tantárgyként tanulják éveken keresztül.

A tesztelés csoportosan, írásban történt, a kutatásvezető minden személlyel kitöltetett egy vagy a kétnyelvűek esetében két, egymásnak megfelelő kérdőívet. Az egynyelvű csoportok anyanyelvükön töltötték ki a nyelvcsoportjuknak megfelelő kérdőívet. A kétnyelvű csoport a magyar kérdőívet és annak szerb változatát is megkapta.

6. Kutatási módszer

A felmérés elvégzéséhez a szemantikus differenciál módszerét választottuk. A szemantikus differenciált általában attitűdméréskor szokták alkalmazni, és a kutatásunkra nézve nagyon lényeges, hogy az érzelmi jelentés mérésé-

nek ez nagyon gyakran használt eljárása. A módszert Charles Osgood dolgozta ki (Osgood – Suci – Tannenbaum 1957), és a jelentés egy dimenzióját, a konnotációt szerette volna mérni vele. Célja az volt, hogy különböző személyek egyes szavakhoz kapcsolt konnotációi közötti eltéréseket feltárja. A konnotatív jelentés a szavak érzelmi, burkolt jelentése, amelyben személyes, egyéni különbségek is megjelenhetnek. A fogalmak osztályzására bipoláris melléknévpárok használatosak, amelyeket általában hétpontos skálákon értékelnek a kérdezettek, annak függvényében, hogy milyen intenzitású és milyen irányultságú a fogalom jelentése számukra, a személyes asszociációs rendszerük szerint.

Osgood a jelentést úgy definiálja mint egy közvetítő (mediációs) reprezentációs folyamatot, egy összetett reakciót, amely véges, de ismeretlen számú komponensre osztható (Osgood – Suci – Tannenbaum 1957: 31). Véleménye szerint a szemantikus tér multidimenzionális – ebből kiindulva kutatásainak célja az volt, hogy feltárja azt is, mely faktorok jelentkeznek a leggyakrabban a jelentésben, mire lehet azt visszavezetni. Egy nagy mintán különböző szavak lexikális gyűjteményéből kiválogatta a leggyakrabban használt fogalmakat, és arra az eredményre jutott, hogy egy fogalom jelentése általában több mint három faktor alapján adható meg.

A szemantikus differenciállal kapott adatokat ma is a három sokszor ismétlődő és visszatérő faktorra bontják le: az értékelésre, az erőre és az aktivitásra. Ez a hármas Osgood eredményeiben is a leggyakrabban jelentkező faktorcsoport, és így a szemantikus tér leírására feltehetőleg a legmegfelelőbben használható.

A szemantikus differenciál skálát érzelmekre vonatkozó és érzelmeket aktiváló szavak csoportjából állítottuk össze, egy nagyobb listából válogatva. A tesztbe kerülő szavak egyik csoportja pozitív érzelmi színezetű, a másik negatív, a harmadik pedig semleges fogalmakat tartalmazott. A szemantikus differenciál fogalmainak kezdeti listájában 20 pozitív, 20 negatív és 20 semleges főnév volt, amelyek közül az erősebb érzelmi töltésűeket és érzelmeket kiváltóakat akartuk a kutatás további részében használni. A magyar lista helyességét egy magyar nyelv és irodalom tanár, a szerb nyelvűt pedig egy szerb nyelv és irodalom tanár ellenőrizte.

A következő lépés az volt, hogy huszonnyolc magyar nyelvű személy osztályozta a magyar nyelvű szavakat, aszerint hogy mennyire negatívak, pozitívak vagy semlegesek szubjektív megítélésük szerint (az osztályzási skála 1–10 pontig terjedt, a tizes a maximálisan a kategóriába illő szót jelentette, az egyes pedig a minimálisan odavalót). Az osztályzások alapján minden kategóriából kidobtunk nyolc szót, így a végső listánkban a 12–12 legmagasabb pontszámot elért szó maradt.

Ez a következő harminchat főnév (feltüntettük mellettük a szerb megfelelőiket is):

Pozitív megítélésű szavak:

jóság – *'dobrota'*, boldogság – *'sreća'*, önállóság – *'samostalnost'*, magabiztosság – *'samopouzdanost'*, gondoskodás – *'brižljivost'*, biztonság – *'sigurnost'*, igazságosság – *'pravičnost'*, béke – *'mir'*, tisztaság – *'čistoća'*, érdekesség – *'interesantno'*, harmónia – *'harmonija'*, eredményesség – *'uspešnost'*;

Negatív megítélésű szavak:

ördög – *'đavo'*, halál – *'smrt'*, gonoszság – *'zloba'*, rosszkedv – *'mrzovoljnost'*, megbizhatatlanság – *'nepouzdanost'*, butaság – *'glupost'*, agresszió – *'agresija'*, aljasság – *'podlost'*, idegesség – *'nervoza'*, manipuláció – *'manipulacija'*, hazugság – *'laž'*, önállótlanság – *'nesamostalnost'*;

Semleges megítélésű szavak:

kanál – *'kašika'*, pohár – *'čaša'*, tolltartó – *'peratonica'*, fa – *'drvo'*, folyó – *'reka'*, cipőfűző – *'pertla'*, szekrény – *'ormar'*, ablak – *'prozor'*, csizma – *'čizma'*, edény – *'posuda'*, képeslap – *'razglednica'*, füzet – *'sveska'*.

A szemantikus differenciálban hét pontos Likert-skálán adhatták meg a válaszaikat a kutatásban részt vevő személyek. Ennek segítségével értékelték a szavakat a jó–rossz, értéktelen–értékes, savanyú–édes, kicsi–nagy, gyenge–erős, nehéz–könnyű, passzív–aktív, lassú–gyors, hideg–meleg melléknévpárok mentén.

7. Adatfeldolgozás

Az adatokat nemparaméteres statisztikával dolgoztuk fel. A számításokhoz az SPSS statisztikai programot használtuk. Az egynyelvű és kétnyelvű független csoportok összevetése Mann − Whitney U-tesztjével történt. A kétnyelvű csoport szerb és magyar válaszait – ebben az esetben a válaszokat ugyanazok a személyek adták meg, csak két nyelven – a két összetartozó csoport közötti különbségek feltárására használatos Wilcoxon próbával hasonlítottuk össze. A válaszok az értékelés–erő–aktivitás faktorhármas szerint lettek osztályozva. Ez az eljárás még Osgood-tól (Osgood – Suci – Tannenbaum 1957: 78–79, 87) származik, véleménye szerint a kísérletben részt vevő személyek válaszait a bipoláris melléknévpárok skáláin össze kell vonni, mert így megbízhatóbb és reprezentatívabb eredményeket kapunk, mintha csak az egyedi skálákon adott válaszokat vesszük figyelembe.

8. Eredmények

A kapott eredmények alapján az egy- és kétnyelvű csoportok között statisztikailag szignifikáns különbségek léteznek egyes érzelmeket aktiváló szavak értékelésében. A kétnyelvű csoport első- és második nyelvét illetően is találtunk különbségeket egyes fogalmak osztályzásában.

A szignifikáns eredményeket táblázatosan és grafikonon ismertetjük, a szignifikancia-szint $p<0,05$.[3]

1. táblázat: *Az egynyelvű magyar és az egynyelvű szerb csoport közötti szignifikáns különbségek*

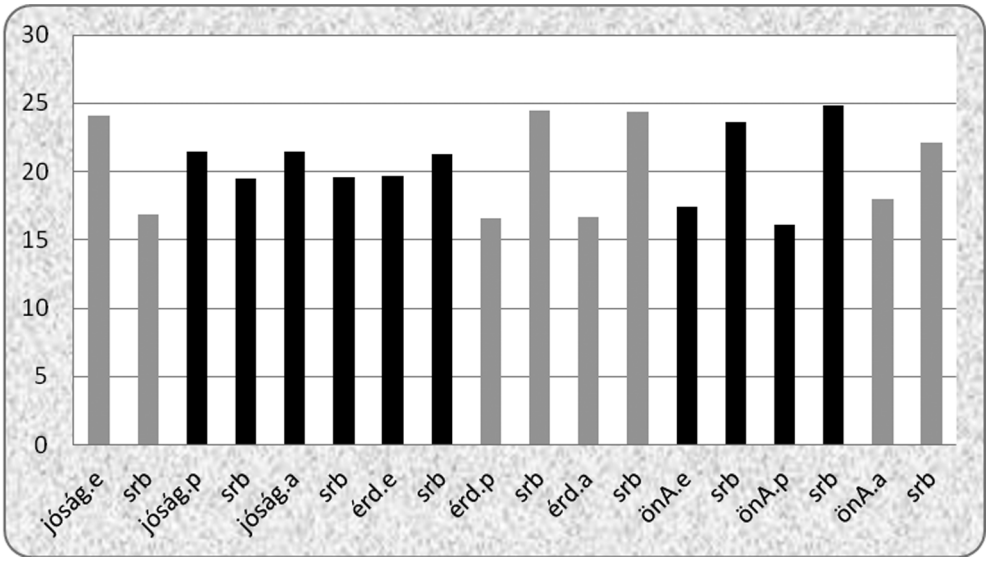
	Jóság az érték faktoron	*Érdekesség* az erő faktoron	*Érdekesség* az aktivitás faktoron	*Önállótlanság* az érték faktoron	*Pohár* az érték faktoron	*Edény* az érték faktoron
Mann-Whitney U-teszt	128,000	121,000	123,000	112,500	125,000	119,500
Z	-1,992	-2,159	-2,116	-2,389	-2,078	-2,017
Szignifikancia-szint	,046	,031	,034	,017	,038	,044

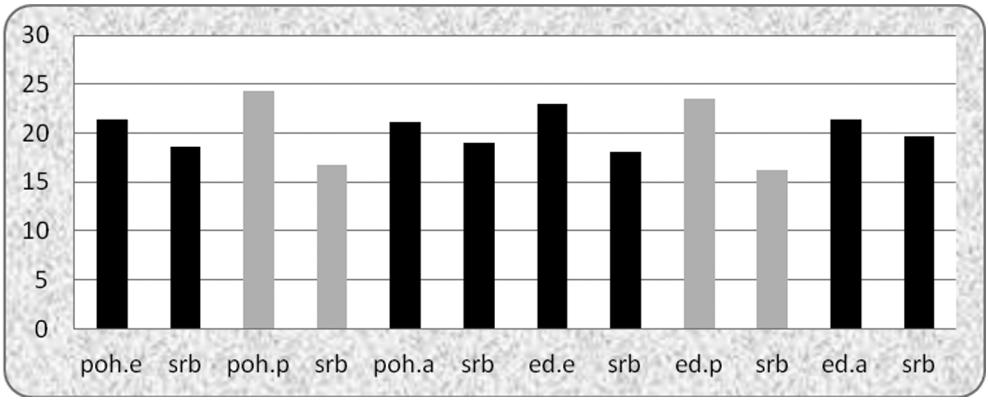
Az értékelésekben a magyar egynyelvűek a jóságot jobbnak, értékesebbnek és édesebbnek ítélték, mint a szerb egynyelvű személyek. A második szignifikáns különbség az érdekesség szónál volt található: a szerb egynyelvű csoport ezt a szót nagyobbnak, erősebbnek, könnyebbnek, aktívabbnak, gyorsabbnak és melegebbnek ítélte, mint a magyar csoport. Az önállótlanságot a szerb csoport ítélte nagyobbnak, erősebbnek és könnyebbnek. A semleges szavak közül a poharat és az edényt is a magyar csoport ítélte nagyobbnak, erősebbnek és könnyebbnek.

3 A grafikonokon használt rövidítések magyarázatai a következők:
fogalom rövidítése.e – érték faktor
fogalom rövidítése.p – erő faktor
fogalom rövidítése.a – aktivitás faktor
A grafikonokon az y kordinátán láthatók a csoportok rangsorolásainak átlagai, míg az x kordinátán maguk a szavak vannak felsorakoztatva.

A következő ábrákon a statisztikailag jelentősen különböző eredményeket mindenhol szürkével jelöltük.

1. grafikon: *Az egynyelvű magyar (.e, .p, .a végződésű rövidítések egyenként az érték, az erő és az aktivitás faktoroknak felelnek meg) és az egynyelvű szerb (srb jelzésű mellettük levő megfelelőik) csoport közötti különbségek*

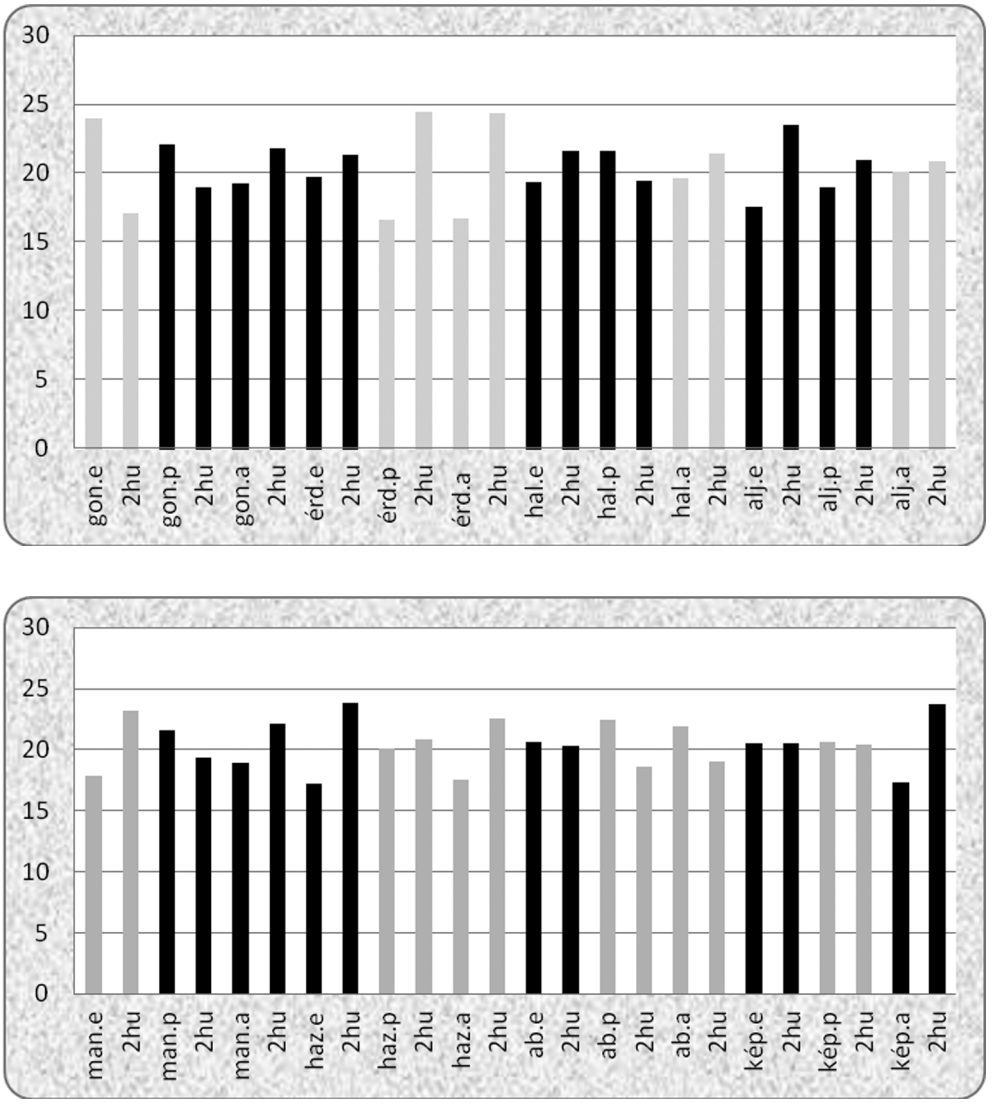
2. táblázat: *A magyar egynyelvű és a kétnyelvű csoport magyar válaszai közötti szignifikáns különbségek*

	Gondoskodás az érték faktoron	*Érdekesség* az erő faktoron	*Érdekesség* az aktivitás faktoron	*Halál* az aktivitás faktoron	*Aljasság* az aktivitás faktoron	*Manipuláció* az érték faktoron
Mann-Whitney U-teszt	128,000	98,000	69,000	91,000	119,500	103,000
Z	-1,993	-2,778	-3,291	-3,002	-2,001	-2,649
Szignifikancia-szint	,046	,005	,001	,003	,045	,008

	Hazugság az erő faktoron	*Hazugság* az aktivitás faktoron	*Ablak* az erő faktoron	*Ablak* az aktivitás faktoron	*Képeslap* az erő faktoron
Mann-Whitney U-teszt	113,500	126,500	110,000	120,500	126,500
Z	-2,360	-2,000	-2,500	-2,358	-2,021
Szignifikancia-szint	,018	,046	,012	,018	,043

Az első szignifikáns különbség a gondoskodás szó jobbnak, értékesebbnek és édesebbnek való értékelése a magyar egynyelvű csoportban, mint a kétnyelvű csoport magyar válaszaiban. Az érdekesség szó magyar nyelven a kétnyelvű csoportban nagyobb, erősebb, könnyebb, aktívabb, gyorsabb és melegebb. A halál és az aljasság megint csak a kétnyelvűeknél magyarul aktívabb, gyorsabb és melegebb. Ugyanebben a csoportban a manipuláció jobb, értékesebb, édesebb, valamint a *hazugság* nagyobb, erősebb, könnyebb, aktívabb, gyorsabb, melegebb. A semleges szavakat illetően a magyar egynyelvű csoport szerint az ablak nagyobb, erősebb, könnyebb, aktívabb, gyorsabb és melegebb és a képeslap nagyobb, erősebb, könnyebb, mint a kétnyelvűknél a magyar nyelvű értékelésekben.

2. grafikon: *A magyar egynyelvű (.e, .p, .a végződésű rövidítések egyenként az érték, az erő és az aktivitás faktoroknak felelnek meg) és a kétnyelvű csoport magyar (a mellettük álló 2hu megfelelőik) válaszai közötti különbségek*

3. táblázat: *A magyar egynyelvű és a kétnyelvű csoport szerb nyelvű értékelései közötti szignifikáns különbségek*

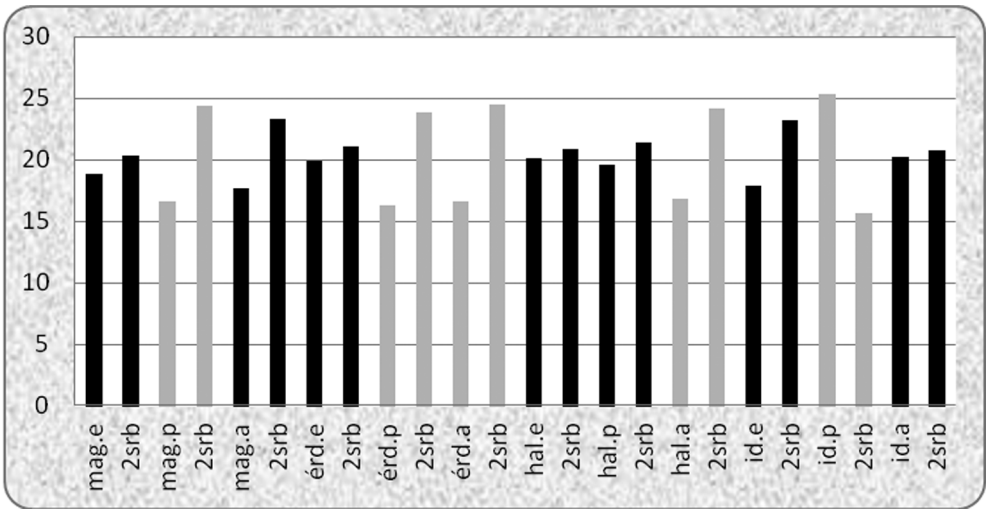
	Magabiztosság az erő faktoron	*Érdekesség* az erő faktoron	*Érdekesség* az aktivitás faktoron	*Halál* az aktivitás faktoron	*Idegesség* az erő faktoron
Mann–Whitney U-teszt	123,000	116,500	121,000	126,500	103,000
Z	-2,091	-2,082	-2,166	-2,020	-2,652
Szignifikancia-szint	,037	,037	,030	,043	,008

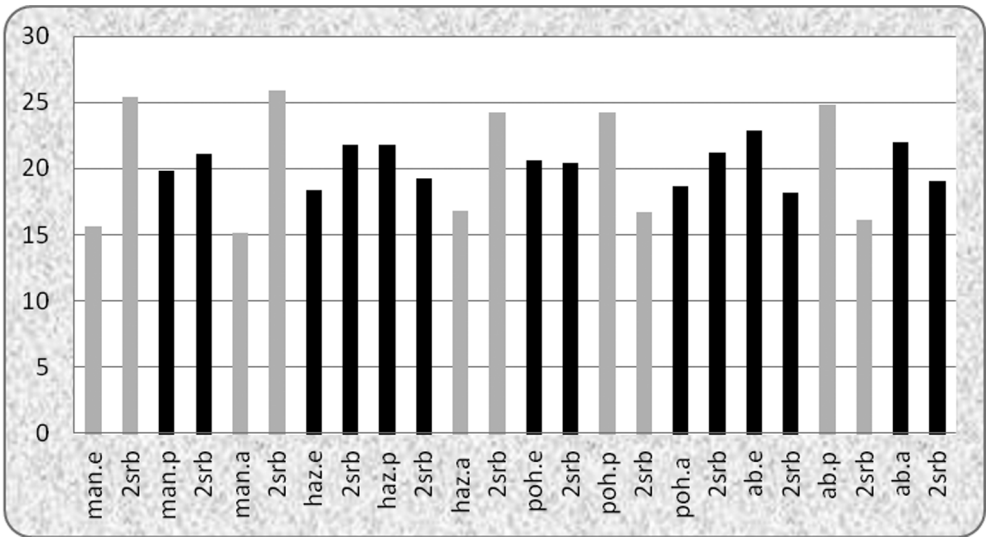
	Manipuláció az érték faktoron	*Manipuláció* az aktivitás faktoron	*Hazugság* az aktivitás faktoron	*Pohár* az erő faktoron	*Ablak* az erő faktoron
Mann–Whitney U-teszt	102,500	92,000	126,000	124,500	113,000
Z	-2,662	-2,973	-2,017	-2,085	-2,405
Szignifikancia-szint	,008	,003	,044	,037	,016

A magyar egynyelvű csoport a negatív idegességet és a semleges poharat és ablakot értékelte pozitívabban, intenzívebben a nagy, erős és könnyű dimenziókon, mint a kétnyelvű csoport (akik a szerb verziót töltötték ebben az esetben). A többi szóra magasabb értékeléseket adott a kétnyelvű csoport szerb nyelven.

Így a magabiztosság és az érdekesség náluk nagyobb, erősebb, könnyebb, valamint az érdekesség aktívabb, gyorsabb és melegebb is, mint az egynyelvű csoportban. A negatív halál aktívabb, gyorsabb és melegebb és a manipuláció is jobb, értékesebb, édesebb, aktívabb, gyorsabb és melegebb ebben a csoportban. A hazugság megint csak aktívabb, gyorsabb, melegebb a kétnyelvűeknél.

3. grafikon: *A magyar egynyelvű (.e, .p, .a végződésű rövidítések egyenként az érték, az erő és az aktivitás faktoroknak felelnek meg) és a kétnyelvű csoport szerb (2srb – az előbbiek szerb megfelelői, a grafikonon mellettük láthatók) válaszai közötti különbségek*

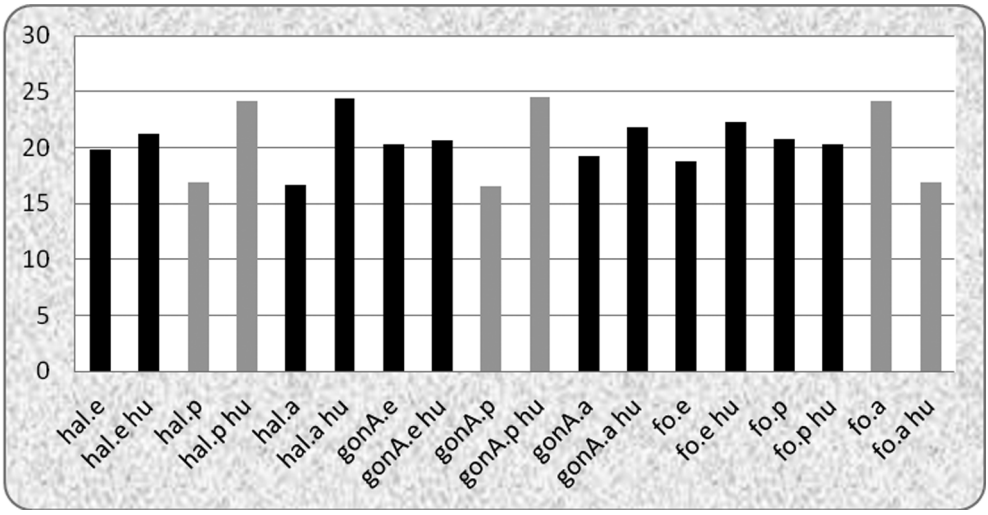

4. táblázat: *A szerb egynyelvű csoport és a kétnyelvű csoport magyar válaszai közötti szignifikáns különbségek*

	Halál az érték faktoron	*Gonoszság* az erő faktoron	*Folyó* az aktivitás faktoron	*Ablak* az erő faktoron	*Képeslap* az erő faktoron
Mann–Whitney U-teszt	128,000	119,500	126,500	129,000	125,000
Z	-1,983	-2,191	-2,007	-2,001	-2,061
Szignifikancia-szint	,047	,028	,045	,045	,039

A kétnyelvű csoport magyarul erőteljesebben értékelte a halál és a gonoszság szót a nagy, erős és könnyű dimenziókon a szerb egynyelvű csoportnál. A semleges szavak közül ellenben a szerb egynyelvű csoport adott intenzívebb értékeléseket a folyó szó aktív, gyors és meleg dimenzióira, valamint az ablak és a képeslap szavak nagy, erős és könnyű dimenzióira.

4. grafikon: *A szerb egynyelvű (.e, .p, .a végződésű rövidítések egyenként az érték, az erő és az aktivitás faktoroknak felelnek meg) és a kétnyelvű csoport magyar (.hu jelzésű megfelelőik mellettük) válaszai közötti különbségek*

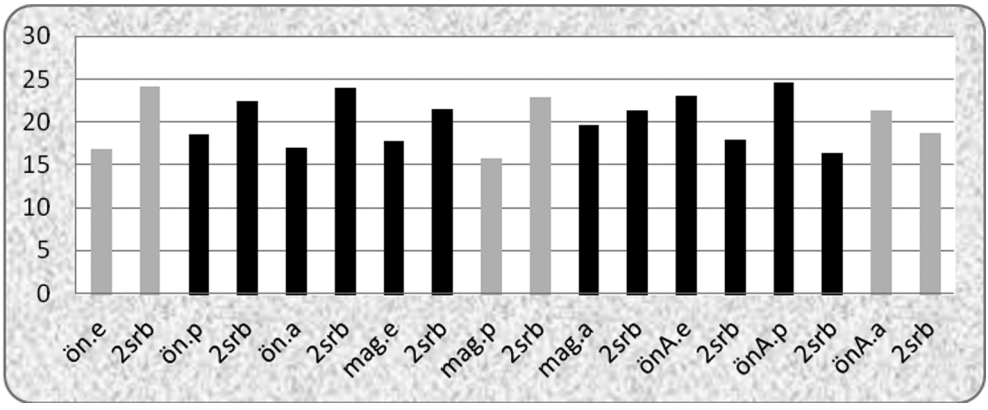

5. táblázat: *A szerb egynyelvű csoport és a kétnyelvű csoport szerb válaszai közötti szignifikáns különbségek*

	Önállóság az érték faktoron	*Magabiztosság* az erő faktoron	*Önállótlanság* az erő faktoron
Mann–Whitney U-teszt	128,000	113,000	118,000
Z	-1,963	-1,973	-2,233
Szignifikancia-szint	,050	,049	,026

A kétnyelvű csoport szerb értékelései erősebbek az önállóság jó, értékes, édes dimenzióin és a magabiztosság nagy, erős, könnyű dimenzióin, míg az önállótlanságot a szerb egynyelvű csoport értékelte nagyobbnak, erősebbnek és könnyebbnek.

5. grafikon: *A szerb egynyelvű (.e, .p, .a végződésű rövidítések egyenként az érték, az erő és az aktivitás faktoroknak felelnek meg) csoport és a kétnyelvű csoport szerb (2srb – az előbbiek mellettük található megfelelői) válaszai közötti különbségek*

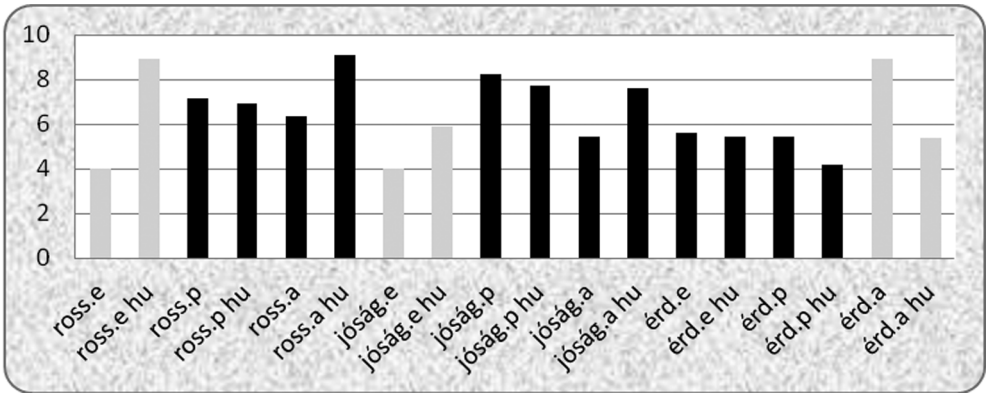

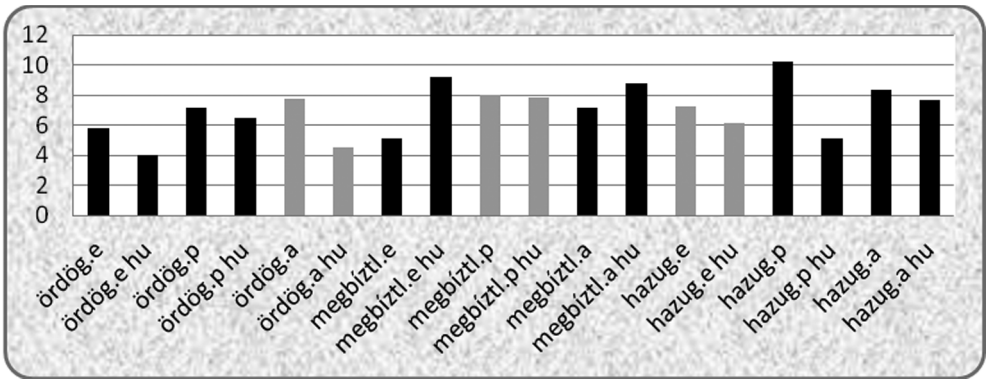
6. táblázat: *A kétnyelvű csoport magyar és szerb értékeléseinek összehasonlítása a Wilcoxon-próba segítségével*

	Jóság az érték faktoron szerbül – *Jóság* az érték faktoron magyarul	*Érdekesség* az aktivitás faktoron szerbül – *Érdekesség* az aktivitás faktoron magyarul	*Ördög* az aktivitás faktoron szerbül – *Ördög* az aktivitás faktoron magyarul	*Rosszkedv* az érték faktoron szerbül – *Rosszkedv* az érték faktoron magyarul	*Megbízhatatlanság* az erő faktoron szerbül – *Megbízhatatlanság* az erő faktoron magyarul	*Hazugság* az erő faktoron szerbül – *Hazugság* az erő faktoron magyarul
Z	-2,064[a]	-2,217[b]	-2,247[b]	-2,332[a]	-2,093[b]	-2,658[b]
Szignifikancia-szint	,039	,027	,025	,020	,036	,008

A kétnyelvű csoport a magyar jóságot jobbnak, érdekesebbnek és értékesebbnek értékelte a szerb jóságnál. Az érdekességet szerbül aktívabbnak, gyorsabbnak és melegebbnek ítélték meg, mint magyarul, és az ördögöt is szerbül élték meg aktívabbnak, gyorsabbnak és melegebbnek. A rosszkedvet magyar nyelven osztályozták jobbnak, értékesebbnek és édesebbnek. A megbízhatatlanság és a hazugság szintén a szerb nyelven volt nagyobb, erősebb és könnyebb.

6. grafikon: *A kétnyelvű csoport eredményei magyar (.hu jelzésűek) és szerb nyelven (.e, .p, .a végződésű rövidítések egyenként az érték, az erő és az aktivitás faktoroknak felelnek meg)*

9. Következtetések

A kutatásban kapott eredmények arra engednek következtetni, hogy a szabadkai magyar egynyelvű, az újvidéki szerb egynyelvű és kétnyelvű csoportok között léteznek különbségek az érzelmekre vonatkozó és az érzelmeket előhívó szavak értékelésében (legnagyobb különbséget két esetben találtunk, ahol ez a szavak majdnem egynegyedére vonatkozott). Kutatásunk alapkérdése az volt, hogy vajon a kétnyelvű személyek érzelmi világa és az érzelmekre vonatkozó szavak konnotatív jelentései azonosak-e vagy esetleg különbözőek az anya- és a második nyelvükön. Három csoportot hasonlítottunk össze érzelmeket aktiváló és érzelmekre vonatkozó fogalmakat illetően: egy magyar, egy szerb egynyelvűt és egy magyar–szerb kétnyelvűt. Az egynyelvűség és kétnyelvűség fogalmakat feltételesen használtuk (tehát csak a magyar és a szerb nyelvvel kapcsolatban), a csoportok tudását a világnyelveket illetően nagyjából kiegyenlítettnek tekintettük, mivel e nyelvek tanulása a formális oktatáson keresztül valósul meg. Egyik előfeltevésünk az volt, hogy léteznek különbségek az első és a második nyelvben az érzelemfogalmak intenzitásában, a másik pedig az, hogy a kétnyelvűeknek az anyanyelve lesz az érzelmileg domináns nyelve.

Eredményeink alapján a következőket állapíthatjuk meg: a legtöbb különbséget a magyar egynyelvű és a kétnyelvű csoport magyar értékelései között és a magyar egynyelvű csoport és a kétnyelvű csoport szerb értékelései között találtunk. A harminchat szóból itt nyolcat értékelt a két csoport eltérő módon. Ezek a különbségek a környezeti, szocializációs és különböző társadalmi hatások miatt is megjelenhettek, nem csak a szavak emocionalitásának különbsége miatt. Mivel a magyar egynyelvű csoport Szabadkán jár egyetemre, talán jobban a magyar környezetbe olvadt bele, mint a kétnyelvű ma-

gyar–szerb csoport, amely Újvidékre jár iskolába, ahol inkább a többségi kultúra érezteti hatását. Az eredményeink szerint tehát egy lehetséges magyarázat az, hogy a kétnyelvű csoport valamiféleképp beleolvadt, igazodott a domináns kultúrához.

Azonban eredményeink részletekbe menő elemzése egy érdekesebb jelenségre is rávilágított. Az egynyelvű magyar és a kétnyelvű csoport magyar értékeléseiben a következő különbségek jelentkeztek. Egyetlen pozitív és két semleges szót ítélt a magyar egynyelvű csoport pozitívabban: a gondoskodást, az ablakot és a képeslapot. Egy pozitív szót és négy negatívat a kétnyelvű csoport a magyar válaszaiban osztályozott pozitívabban, mint a magyar egynyelvű csoport: az érdekességet, a halált, az aljasságot, a manipulációt és a hazugságot. Ez az eredmény arra utal, hogy az egynyelvű csoport a neutrális fogalmakat érzelemtelibbnek érzékelheti, a kétnyelvű csoport pedig a társadalmilag lenézett és elítélt jelenségeket helyesebbnek és elfogadhatóbbnak véli az egynyelvűnél, vagy legalábbis nem annyira érzi negatívnak. Egyrészt tehát az egynyelvű csoport a semleges szavaknak kölcsönzött érzelmi színezetet, míg a kétnyelvűeknél a negatív tartalmak semlegesítéséről beszélhetünk.

Az egynyelvű magyar csoport és a kétnyelvű csoport szerb válaszai között szintén nyolc szó pozitivitásának vagy negativitásának szintje különbözött. Az egynyelvű csoport a negatív *idegességet* találta helyénvalóbbnak a kétnyelvűnél, és megint a semleges szavaknak adott pozitívabb minőséget: a pohárnak és az ablaknak. A kétnyelvű csoport szerb nyelven pozitívabban értékelte a magabiztosságot és az érdekességet és a halált. A manipulációt és a hazugságot a nem annyira szélsőségesen negatívak közé sorolták. Mindkét eddig tárgyalt eredményből látszik, hogy az egynyelvű csoport intenzívebbnek éli meg a semleges szavakat, ellentétben a kétnyelvű csoporttal, ahol nem jelennek meg jelentősként, viszont a kétnyelvű csoportnál egyfajta trendet figyelhetünk meg abban az irányban, hogy az érzelmileg negatív szavakat többször ne annyira negatívan élje meg, mint a magyar egynyelvű csoport. A magyar egynyelvű csoporttól nagyban különbözik a kétnyelvű abban az értelemben, hogy a magyar és a szerb nyelvben sem éli át annyira az általában elutasított, tabu, társadalmilag elfogadhatatlan vagy lenézett szavak negativitását. Ezen a helyen kiemelni még azt is, hogy a kétnyelvű csoportban az anyanyelv dominanciája a negatív szavaknál nem jelent meg, mert a szerb értékelésekben is ugyanúgy magasabbra lettek értékelve a negatív szavak, mint a magyarban.

Az egynyelvű szerb csoport és a kétnyelvű csoport magyar válaszai közül a halál és a gonoszság nem annyira negatív a kétnyelvű csoport véleménye szerint, a semleges folyó, ablak és képeslap pedig a szerb egynyelvű

csoport szerint pozitívabb. Ez az eredmény megerősíti a fenti eredményt azzal is, hogy itt már a szerb egynyelvű csoport is érzelemtelibbnek véli a semleges szavakat és megint egy negatív szó, természetének ellentmondóan, a semleges felé közeledik a kétnyelvűeknél.

A szerb egynyelvű csoport és a kétnyelvű csoport szerb válaszai közötti különbségek a következők: az önállóság és a magabiztosság kívánatosabb tulajdonság a kétnyelvű csoportban, míg az önállótlanság elfogadhatóbb az egynyelvű szerb csoportban.

A két egynyelvű csoportot is összehasonlítottuk és a következőket kaptuk: a szerb egynyelvű csoport pozitívabban értékelte az érdekességet és az önállótlanságot a magyarnál, a magyar csoport pedig a jóságot és a semleges poharat és edényt. Ez arra enged következtetni, hogy a két egynyelvű csoport között fellelhetők néha különbségek a pozitív, negatív és semleges kategóriának értékeléseiben is, de nincsenek annyira jelen, mint a kétnyelvű és a két egynyelvű csoport között különbségekben.

Végül összehasonlítottuk a kétnyelvűek válaszait az első (magyar) és a második (szerb) nyelvükön. A rosszkedv értékelése lett pozitívabb magyar nyelven – tehát nem annyira rossz kedvetlennek lenni magyarul, mint szerbül. Ugyanígy az érdekesség is a szerb értékelésekben lett pozitívabb. Ez a két szó tehát jobban megfelel valódi érzelmi minőségének a szerb nyelvben. A jóság magyarul pozitívabb, ez összhangban áll az anyanyelv domináns érzelmiségének hipotézisével. Viszont az ördög, megbízhatatlanság és hazugság pedig magasabb értékeket kaptak és így pozitívabbak szerb nyelven, ami azt jelenti, hogy érzelmileg a magyar nyelven közelebb állnak a negatív minőséghez.

A kezdeti hipotéziseink közül az, hogy a kétnyelvű csoport az anyanyelvén fog szélsőségesebb és érzelemtelibb értékeléseket adni az érzelemfogalmakra, részben nyert alátámasztást. A csoportközi összehasonlításokban egyes esetekben a kétnyelvűek második nyelvükön érzelmileg színezettebbnek, erőteljesebbnek írták le az érzelmekre vonatkozó fogalmakat, sokkal inkább, mint az első nyelvükön. A kétnyelvű csoport magyar és szerb nyelvi értékeléseit összahasonlítva is néha az első nyelv, néha pedig a második nyelvben kapott értékelések állnak közelebb a fogalom eredeti érzelmi intenzitásához és irányához. A második hipotézist illetően azt lehet megállapítani, hogy a legtöbb különbség éppen a magyar egynyelvű és a kétnyelvű csoport mindkét nyelvű válasza között található. Kérdéses ebben az esetben az, hogy mennyire beszélhetünk kulturális különbségekről, mivel az egynyelvű magyar és az egynyelvű szerb csoport között nem jelentek meg annyira markáns elhatárolódások az értékítéletekben, amennyire az várható lett volna, ha kizárólag a szerb és a magyar kultúra különbségeiről lenne szó.

Lehetséges tehát, hogy a kutatásunkban részt vevő kétnyelvűek a nyelveinek érzelmi telítettsége kevert, vagyis egyes fogalmakat anyanyelvükön, míg másokat a második nyelvükön élnek át erősebben: emocionális szinten negatívabban vagy pozitívabban. Arra a jelenségre, hogy néha a semleges szavak is eltolódtak a pozitív vagy negatív skálarész felé, egy lehetséges magyarázat a teljesen egyéni konnotatív jelentések formálása, vagy esetleg az, hogy ezek a fogalmak specifikus asszociátumokat és emlékeket hívtak elő.

A szociális hatásokat illetően nyitott kérdés maradt, hogy a különbségekre mennyire hatnak a két város között esetlegesen fennálló környezeti és kulturális különbségek, valamint hogy mi az ok és okozat. Jelentkezett egyfajta eltolódás a szerb kultúra irányába a kétnyelvűeknél, de megválaszolatlan kérdés maradt az, hogy a vajdasági kétnyelvű csoportnál konkrétan és ténylegesen jelen van-e és ha igen, mennyire erősen érezteti hatását a „kulturális-keretcsere".

Irodalom

Bartha, Csilla 1999. A *kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Dewaele, Jean-Marc 2008. The emotional weight of I love you in multilinguals' languages. *Journal of Pragmatics* 40/10: 1753–1780.

Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. MTT Könyvtár 8., Szabadka.

Grosjean, Francois 1994. Individual bilingualism, In: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Pergamon Press, Oxford.

Harris, Catherine – Berko Gleason, Jean – Aycicegi, Ayse 2006. When is a First Language More Emotional? Psychophysiological Evidence from Bilingual Speakers. In: Aneta Pavlenko ed. *Bilingual Minds*. Multilingual Matters, MPG Books Ltd., Great Britain. 257–283.

Marian, Viorica–Kaushanskaya, Margarita 2004. Self-construal and emotion in bicultural bilinguals. *Journal of Memory and Language* 51: 190–201.

Osgood, Charles – Suci, George, J. – Tannenbaum, Percy, H. 1957. *The measurement of meaning*. University of Illinois Press, Urbana.

Michel Paradis 2005. Introduction to Part IV: Aspects and Implications of Bilingualism. In: Kroll, J., F. – De Groot, A., M., B. ed.: *Handbook of Bilingualism, Psycholinguistic approaches*. Oxford University Press, USA. 411–415.

Pavlenko, Aneta 2005. *Emotions and multilingualism*. Cambridge University Press, New York.

Pavlenko, Aneta 2006. Preface: Multilingualism and Emotions as a New Area of Research. In: Aneta Pavlenko ed. *Bilingual Minds.* Multilingual Matters, MPG Books Ltd., Great Britain.

Pléh Csaba 2007. A tanulási és fejlődési plaszticitás történelmi megközelítésben: Cajaltól Kandelig. *Psychiatria Hungarica* 22/2: 108–123.

Ramirez-Esparza, Nairán – Gosling, Samuel, D. – Benet-Martinez, Verónica– Potter, Jeffrey, P.–Pennebaker, James, W. 2006. Do bilinguals have two personalities? A special case of cultural frame switching. *Journal of Research in Personality* 40: 99–120.

Stepanova Sachs, Olga – Coley John, D. 2006. Envy and Jealousy in Russian and English: Labeling and Conceptualization of Emotions by Monolinguals and Bilinguals. In: Aneta Pavlenko ed. *Bilingual Minds*. Multilingual Matters, MPG Books Ltd., Great Britain. 209–231.

BEÁTA GRABOVAC – CSABA PLÉH

The representation, processing, manifestation and experience of emotion in bilinguals

Aneta Pavlenko has opened up a new area of research in 2002 in the field of psychology, which deals with the relationship between bilingualism and emotions.
It is important to take into account that a bilingual person can choose between his two languages for linguistic and group identification. In a bilingual person the process of identification is often more flexible than in a monolingual one and it can be defined through context. Thus some aspects of the personality in some occasions can become language- and environment-dependent.
The aim of this resarch was to see how do bilinguals from Serbia (Hungarian-Serbian) and monolinguals (Hungarian or Serbian) function emotionally in their (one or two) languages. Our hypothesis was that the connotative meaning of emotion words will be stronger in their dominant language, than in their second language. We used the semantic differential scale for our research to measure the connotative meaning of 12 emotionally positive, 12 emotionally negative and 12 neutral words.

GRÓF ANNAMÁRIA
Maribori Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
grof.annamaria@gmail.com

Határtalanított beszédaktus-kutatás a szlovéniai Muravidéken

1. Bevezető

Tanulmányomban a gratuláció beszédaktusának magyarországi és muravidéki megvalósulásait hasonlítom össze. A beszédaktusok megvalósulásának kutatása mindeddig Magyarország határain belül maradt. A doktori értekezésem empirikus adatgyűjtését bővítettem ki, a gratuláció beszédaktusának realizációját vizsgáltam Szlovéniában, a lendvai Kétnyelvű Középiskola diákjai és Muravidék felnőtt lakosai körében.

2. A beszédaktusok kutatása

A beszédaktusok empirikus kutatása a '70-es években kezdődött meg, és manapság is a pragmatika egyik fontos részterülete. Az 1980-as években a nemzetközi CCSARP (Cross Cultural Study of Speech Act Realization Patterns = Kultúraközi vizsgálat a beszédaktusok megvalósulási mintáiról) vizsgálatok célja az volt, hogy az idegen nyelvet tanulók pragmatikai és szociopragmatikai hibáinak kiküszöbölésére megoldást találjanak. Magyarországon Szili Katalin, Maróti Orsolya, Bándli Judit, Erdős Vanda foglalkoznak a beszédaktusok realizációival, nemzetközi eredményeket figyelembe véve. Az expresszívumok kutatása során célom az volt, hogy feltérképezzem azokat a forgatókönyveket, nyelvi stratégiákat, amelyek az adatok alapján a gratuláció mint beszédaktus egy-egy szituációjához köthetőek. A forgatókönyvek vagy dinamikus sémák – melyek szociokulturálisan meghatározottak (vö. Tátrai 2004: 482) – segíthetnek ugyanis a magyar kulturális háttértudás jobb, alaposabb megismerésében.

3. Az adatgyűjtés módja

A korpuszt diskurzuskiegészítő tesztek, videofelvételek, képeslapok, rövid telefonos üzenetek (SMS), internetes közösségi oldalakon megjelenő üzenetek és esküvői albumok alkotják. A diskurzuskiegészítő kérdőívek[1] Levenston (1975) és Blum – Kulka (1982) nevéhez köthetők, és a már említett CCSARP vizsgálatok során is alkalmazták azokat. A tesztek leírják a szituációk sajátosságait, azaz különféle helyzeteket jelenítenek meg, melyek társadalmi jellemzőiket tekintve különbözőek, tehát jelölik a résztvevők közötti távolságot, státusukat (vö. Szili 2004: 98).

A kérdőív összeállításakor ezért is volt fontos szempont az intralingvális és az individuális eltérések, valamint a külső és belső kontextuális tényezők figyelembevétele, hiszen a korábbi beszédaktus-vizsgálatok is erre alapozva hozták meg eredményeiket (ld: Szili, 2004). A társalgásban résztvevők közötti hatalmi, társadalmi távolság (külső kontextuális tényezők), azaz a nyelvi viselkedéssel járó jogok és kötelezettségek változtatásával úgy véltem, eltérő megnyilatkozásokat hoznak létre a beszélők.

A belső kontextuális tényezők közvetlenül határozzák meg a beszédaktus jellegét, a gratuláció közvetlensége, apropója más-más megnyilatkozást eredményez, ezek alapján váltakozik a kérdőívben a család, szülők, testvér, jó barát(nő), unokatestvér, osztályfőnök számára szóló gratuláció, illetve a születésnap, névnap, házassági évforduló, esküvő, sikeres érettségi/továbbképzés, gyermekszületés alkalmából megalkotott expresszívum.

A 14–19 éves korosztálynak és a felnőtteknek hasonló kérdőívet készítettem, így a státus és a szituáció súlya alapján könnyen összehasonlíthatóvá válik a nyelvi repertoár változása, illetve a nem tegezéshez kapcsolódó szociopragmatikai és pragmalingvisztikai jellemzők is felszínre kerülnek. Az összegyűjtött és feldolgozott adathalmaz Magyarországon 3600 megnyilatkozást, Muravidéken pedig 1890 megnyilatkozást jelentett.

4. A gratuláció során megvalósuló stratégiák

A beszédaktus-kutatások célja a beszélők megnyilatkozásainak tipizálása, sémákba, stratégiákba rendezése. Az IFID-stratégiák az illokúciós erőt megtestesítő megnyilatkozási módok típusait reprezentálják. A magyarországi kérdőívekre kapott válaszok alapján a következő stratégiákat állítottam fel:

1 DCT (discourse completion test)

I.a Explicit performatívum: A beszélő szándéka explicit módon, az illokúciót megtestesítő igével jelenik meg (*gratulálok, kívánok, köszöntelek*).

I.b A performatív ige elmarad ugyan, de a kívánság teljes, a szándék egyértelmű: *Boldog születésnapot!*

II. Konvencializálódott formák: Bizonyos gratulálási módok nem tartalmazzák a fent említett igéket, ugyanakkor tipikusnak mondhatók, mivel csak gratulációra használjuk a nyilatkozatot: *Isten éltessen sokáig!*

III. Beágyazott performatívum: Az ige módosult formában jelenik meg: *Szeretnék gratulálni. Engedd meg, hogy boldog születésnapot kívánjak.*

IV. Származtatott lokúció: Az illokúciós szándék a lokúció jelentéséből bontható ki: *Fogadd jókívánságaimat!*

V. Erős célzás: A gratuláció csak azáltal valósul meg, hogy a szituációhoz köthető konvencionális cselekvést hajt végre a beszélő, de nyilatkozata dekódolásához nagyobb erőfeszítést kell tennie a hallgatónak. A megnyilatkozást az adott kontextus egyértelműsíti: *Hol a pezsgő?; Nesze!*

VI.a:A gratuláció a nyelvi humor segítségével valósul meg. *Hol vannak a csajok? Már megint rettenetesen megvénültél, vagy micsoda!*

VI.b versike: *Kicsi szívem, kicsi szám boldog születésnapot kíván!*

VII. A gratuláció elmaradása: Az illető nem válaszol, esetleg a szituáció megvalósulását meghiúsító okot írja le.

VIII. Vallásos megnyilatkozások

5. A szituáció-kiegészítő kérdőívre kapott adatok bemutatása

Az expresszívumok vizsgálata szempontjából is rendkívül érdekes, hogyan fejezi ki érzelmeit egy kétnyelvű személy. Wierzbicka (1991) szerint ugyanis senki sincs annyira felvértezve a kultúra megvalósulására, mint egy kétnyelvű, aki két nyelvben és kultúrában él. Ő jobban tanúja lehet a különböző nyelvek realizációjának, mint egy egynyelvű, ugyanezen okból kifolyólag a különböző kultúrák szemléletét illetően a kétkultúrájúak jobb helyzetben vannak, mint az egynyelvű, egykultúrájú személyek, még akkor is, ha nincs meghatározható kontúr ezek között.

Muravidéken a nyelvcsere tendenciája egyre erősödik. A muravidéki magyar nyelv – a szakma egy része szerint – a nyelvcsere előrehaladott állapotában van (Bartha 2007; Bence 2010; Bernjak 2004 és passim). A másik vélemény a magyar nyelv erőteljes visszaszoruló helyzetét hangsúlyozza. Kolláth Anna (2005) hívja fel a figyelmet arra, hogy a homogén családok többségében még magyarul szocializálódik ugyan a gyermek, de a kétnyelvű közoktatás végére a többség elveszíti anyanyelvi dominanciáját, és másodnyelv-

domináns kétnyelvűvé válik. A heterogén házasságokban született gyermekek legtöbbje már szlovénul szocializálódik. A kétnyelvű óvodában a magyar gyerekek nagyon gyorsan megtanulnak szlovénul, sokakban már itt kialakul az államnyelv iránti pozitív attitűd, ez ugyanakkor felcserélő/szubtraktív, és nem hozzáadó/additív módon történik. A szlovén gyerekek többsége viszont nem tanul meg (jól) magyarul.

Az expresszívumokról szólva, ha csak azt vizsgáljuk, mikor, milyen helyzetben illik gratulálni, máris eltéréseket tapasztalhatunk a magyarországi és a muravidéki adatok között. Szlovéniában először meglepetten tapasztaltam, hogy a szlovén anyanyelvű magyarul tanuló hallgatók gratulálni kezdtek, amikor március 15-éről beszéltem, éppen az ünnepnapon. Magyarországon nem szokás egy nemzeti ünnepen gratulálni, de Szlovéniában ennek elmaradása udvariatlanság volna.

A szlovéniai magyaroknak eltérő a térkezelésük is, nem szokás puszilkodni, a testi kontaktus barátok között gyakoribb, idegenek között ritka. A köszönésekben elmarad a *kívánok* performatív ige, a levelekre, e-mailekre, SMS-ekre nem szokás válaszolni, ha nem érdekelt abban a fogadó fél. A levelezési kultúra egyébként is eltérő, a szlovén szokásrendszerhez igazodnak a megszólításban, az elköszönésben, ha írnak pár sort a csatolmányok mellé. A telefonálási kultúrában is mások a szokások, nem szükséges visszahívni az illetőt vagy üzenetet hagyni neki.

A következő táblázat mutatja a stratégiák megvalósulási arányait a magyarországi és a muravidéki adatok tükrében.

	Magyarország:	Muravidék:	
	Összesen	%	Összesen
I.a (perform.)	1375	38,19%	866
I.b (perf. nélkül)	1295	35,97%	454
I.c	-	-	124
II. (konv.)	189	5,25%	23
III. (beágy. perf.)	72	2,00%	17
IV. (szárm. lok.)	24	0,67%	1
V. (erős célzás)	263	7,31%	167
VI.a (humor)	81	2,25%	2
VI.b (versike)	36	1,00%	17
VII. (nincs grat.)	255	7,08%	218
VIII. (vallásos)	10	0,28%	1
	3600	100%	1890

A magyarországi adatok alapján felállított stratégiákat a Muravidéken a kérdőívre kapott válaszok alapján ki kellett egészítenem, mivel a kontaktusjelenségnek mondható *Minden legjobbakat! (Vse najboljše!)* gratulálási mód jelentős előfordulással bírt. Az I. stratégia variánsaként I.c alatt soroltam be ezeket az adatokat, mivel előfordulhat az explicit performatívum megjelenése is. A magyar standardban a *Minden jót!* kívánság inkább elköszönéskor jellemző, mint gratuláláskor, a *Minden legjobbakat!* viszont nem képzelhető el, mivel a felsőfok használata szemantikai ellentmondásba kerül a többes számmal, ez pedig az egyes számot megkívánó *minden* névmással, hiszen *a legjobb* csak egyetlen dolgot feltételezhet. A szlovén nyelvben ugyanakkor a *Vse najboljše!* többes száma a tükörfordítás során a nyelvi interferencia következményeként közvetett kontaktusjelenség valósul meg.

A performatívum használata és elmaradása közötti nagy eltérés igen meglepő, mivel a beszélők a köszönések során szinte mindig elhagyják az egyes szám első személyű igét, így azt feltételeztem, hogy a gratulációk során is ezt fogják tenni. A performatívum használatát sok esetben nyomatékosításnak érzik a köszönésnél is a muravidéki adatközlők, míg annak elhagyásához a csak kötelező rítusokat kapcsolják, amelyeknek az érzelmi telítettsége igen csekély. Az egyes szám első személyben lévő ige így erőteljesebb érzelemkifejezést jelent, valódi, szívből jövő kívánságot, egyúttal udvariasabbnak is tartják a megnyilatkozást.

Az erős célzás és a gratuláció elmaradásán kívül csak a konvencionális stratégia lépi át az 1%-os megvalósulási arányt, ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy három fő stratégia köré csoportosulnak a gratulációk, ezen belül is az I. előfordulása majdnem 80%-os.

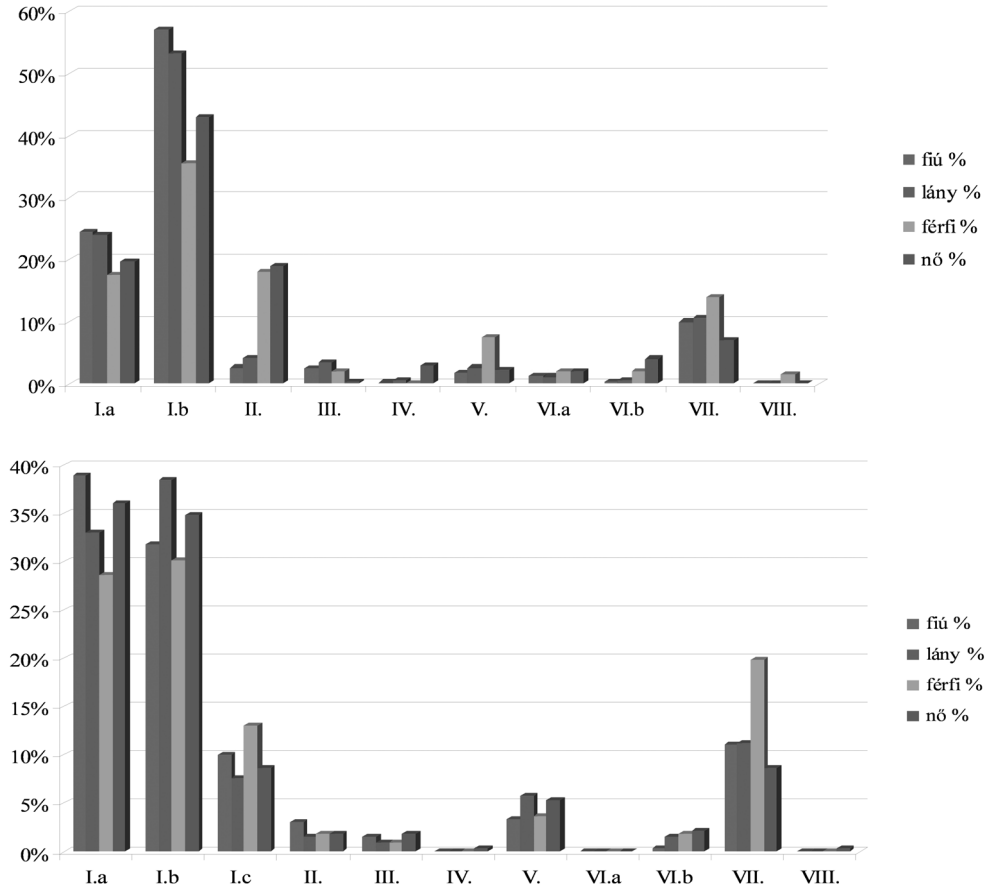
Meglepő, hogy a konvencionális stratégia jóval ritkábban jelenik meg, mint a magyarországi adatok esetében. Az *Isten éltessen sokáig!* pedig beleillene az archaikus nyelvjárási jellemzőkkel rendelkező nyelvváltozat repertoárjába, igaz, nyelvjárási formában vagy versikeként felbukkan ez is: *Isten éltessön!; Isten értessön!; Isten éltessen sokáig, míg a Kopica ki nem szárad bokáig!* A vallásos megnyilatkozások aránya is igen alacsony, annak ellenére, hogy a muravidéki lakosság nagy része rendszeresen jár templomba, és katolikus hitűnek vallja magát.

A származtatott lokúció összesen egy előfordulással bír, így ez a stratégia tulajdonképpen nem jelenik meg. Magyarázható ez a nyelvtani szerkezet viszonylagos bonyolultságával, vagy talán a magyarban megszokott udvariasság háttérbe szorulásával. A szlovén nyelv ugyanis kevésbé árnyalt az udvariassági formulákat illetően, és ez hatással van a magyar nyelvhasználatra is. Az egyetemi kurzusok során is fel kell hívni a leendő fordítók és tolmácsok figyelmét ezekre a különbségre.

Az adathalmazt tematikus részenként elemeztem, külön csoportosítottam a születés- és névnapi gratulációkat, a családi ünnepeket, azaz a házassági évfordulót, az esküvőt és a gyermek születését, és külön a sikeres vizsga szituációja során megvalósuló gratulációkat.

A születés- és névnapi gratulációk

A névnapi és születésnapi gratulációk során előforduló stratégiák arányait mutatja a következő két grafikon:

Szembeötlő volt, hogy az I.a és I.b stratégiák használata jóval kiegyensúlyozottabb a Muravidéken. Az explicit performatívum a *kívánok* és a *gratulálok* igékben testesül meg. A *gratulálok* performatívum nem csupán a családi

ünnepek és a vizsga szituációjához köthető, mint Magyarországon, hanem sokkal szélesebb ennek használata. Valószínű, hogy a *Čestitam*! (=*Gratulálok*!) hatása ez, melyet a szlovén nyelvben használnak az ünnepelt felköszöntésére a születésnapján is, de ugyanez a megnyilatkozás elhangozhat az esküvői gratulációkor vagy sikeres vizsga esetén is, sőt a nemzeti ünnepeken is. Az explicit performatívumot tartalmazó jókívánságot többször követi humoros kívánság is, akár nyelvjárásban: *Boldog szülinapot! Erüt, egiséget, fönálu tehetséget*.

Az 1.b) szituációban az *ön* személyes névmás használata mellett megjelenik a *maga* is az (osztály)főnöknek szóló gratuláció során. A muravidéki beszélőközösség tagjai negatív attitűddel viseltetnek az *ön* iránt, mivel személytelennek, távolságtartónak érzik azt.

A gratuláció elmaradása a férfiak esetében kiemelkedő, ez valószínűleg a hagyományosabb nemi szerepek, feladatok, elvárások rendszerére vezethető vissza, mivel mind a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyhez kötött személyközi viszonyok, mind a férfi és női szerepekhez való attitűd kissé konzerválódott a Muravidéken, különösen igaz ez a falvakban, mezőgazdasággal foglalkozó lakosságra. A férfiak tehát kisebb arányban fejezik ki érzelmeiket, talán mivel ez nem egyeztethető össze önképükkel. A magyarországi adatközlők esetében is a felnőtt férfiaknál maradt el leggyakrabban a gratuláció, viszont a Muravidéken majdnem kétszeres ennek előfordulása a fiatalabb korosztállyal vagy a nőkkel szemben.

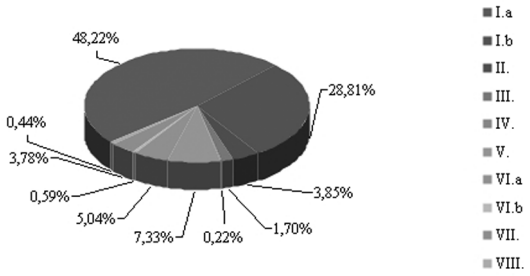
A magyarországi adatközlőknél a konvencionális stratégia (II.) a férfiak és nők esetében 18% körül mozgott, Muravidéken csak 2% körüli a megvalósulása.

Erős célzással (V.) főként a lányok és a nők élnek, míg Magyarországon inkább a férfiak, a stratégia előfordulása egyébként is majdnem kétszerese a magyarországiénak.

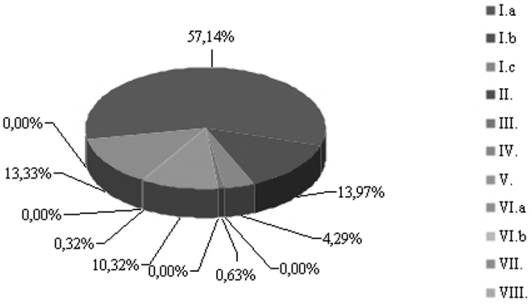
A beágyazott performatívum viszont ritkábban fordul elő: *Szeretnék gratulálni Önnek névnapja alkalmából az osztály nevében!; Na, akkor hadd gratuláljak, ha már itt tartunk! Minden legjobbakat!* A magyarországi diákok gratulációi során a III. stratégia megvalósulása számottevő volt, a muravidékieknél azonban csak a fiúknál lépte át az 5%-ot, a lányoknál 2% alatt maradt.

6. A családi ünnepek gratulációi

A családi ünnepek során megvalósuló gratulációk eltérését mutatja a következő két kördiagram.

A magyarországi megnyilatkozások százalékos arányai stratégiák szerint

A muravidéki megnyilatkozások százalékos arányai stratégiák szerint

Muravidéken a magyarországi adatokhoz hasonlóan a III., IV., VI.b és VIII. stratégiák nem, vagy csekély mértékben jelentkeznek, ám itt a humor sem jellemző a megnyilatkozások között. Ismét szembetűnő a performatívum használatában mutatkozó különbség, ugyanakkor az I. stratégia összadatait nézve a megvalósulás arányai igen hasonlóak. A másik két gratulálási mód körülbelül 25%-ban jelentkezik, másfélszer több erős célzást használnak a muravidéki adatközlők, a gratuláció elmaradása pedig 13% fölötti, több mint a négyszerese a magyarországi adatoknak.

A házassági évforduló során kiemelkedik az I.a stratégia megvalósulási aránya, ez szinte kétszerese a magyarországi adatoknak. Konvencionális megnyilatkozás egyáltalán nem fordul elő, pedig ez 6,5%-ot tett ki a határokon belüli vizsgálat során. A beágyazott performatívum ugyanakkor a férfiaknál és a nőknél is előfordul, míg erre korábban nem volt példa. A származtatott lokúció és a vallásos megnyilatkozások elmaradása ugyanúgy alakul mindkét beszélőközösséget nézve, viszont a humoros válaszok hiánya meglepő a Muravidéken. A házassági évfordulót kevesen ünneplik (a jókívánság elmaradása gyakori), akik viszont megemlékeznek az esküvőjük napjáról, komolyabb ünnepnek élik meg, mintsem viccelődjenek a gratulációkor.

Az esküvői jókívánságok során az I. stratégia szinte 90%-ban dominál, a fő performatívum a *gratulálok*, mely az adatok kétharmadát adja, és tizenkét esetben kombinálódik a *kívánok*kal. Az adatközlők *sok boldogságot, szerencsét, szerelmet, pénzt és gyermeket* kívánnak az ifjú párnak. Az esküvői gratulációknál nincs nagy eltérés az arányokat tekintve, viszont nem annyira változatosak a megnyilatkozások, mint a magyarországiak. A humoros jókívánságok csak két fiúnál fordulnak elő, míg a szűkebb haza területén mindkét nemnél és fiataloknál, felnőtteknél egyaránt.

A gyermek születéséhez kapcsolódó gratulációknál a humoros megnyilatkozások teljesen elmaradnak a Muravidéken, míg Magyarországon ezek összességében 7%-ot tesznek ki. A performatívum hiánya csak a fiataloknál mutatkozik, de csak 1% alatti így is, míg Magyarországon 6,25%. Tulajdonképpen csak az I.a és az V. stratégia valósul meg a gratuláció elmaradásán kívül. A *gratulálok* explicit performatívum mellett (68,1%) a *kívánok* is jelentős előfordulással bír (8,09%), ez csak 3,75%-ban valósul meg Magyarországon, míg az előbbi 71,25%-ban van jelen. Az erős célzások száma a duplája a Muravidéken.

7. A sikeres vizsga gratulációi

A sikeres vizsga szituációjánál a stratégiák megvalósulásában nincs számottevő különbség a magyarországi adatokhoz viszonyítva, az I.a és az V. dominál, viszont ezek nem és kor szerinti arányai eltérőek. A gratuláció elmaradása 10%-ban jelent meg, míg ez csupán 0,5% volt a határokon belül. Az I.a stratégiát alkategóriákra lehet osztani, a saját öröm kifejezése, a saját jövő, a dicséret, a bizonyosság, az érdeklődés és a felkiáltással megvalósuló gratulációk jellemzőek. Nem jelentkezik az irigykedés, Magyarországon is csak 2,15%-ban, mégis érdekes, hogy a Muravidéken nem szokták kifejezni a másik helyzetének áhított voltát. Ugyanakkor a dicséretet sem viszik túlzásba, 4,29%-os a megvalósulási aránya, míg a határokon belül 10% az összes adatot tekintve. Az erős célzáson belül is megjelenik a saját jövő felőli aggódás vagy remény kifejezése, míg ez Magyarországon elmarad. Ezek mellett a dicséret, az érdeklődés és a saját öröm alkategóriákat lehet felvenni, az irigykedésre itt sem találni példát.

A külső kontextuális tényezők alapján az elemzés során egyértelművé vált, hogy a muravidéki magyar beszélőközösség tagjai sokkal gyakrabban használják az explicit performatívumot, mint a magyarországiak. A közeli barátnak szóló gratulációban is az I.a stratégia a domináns, tehát a performatívum megjelenése a Muravidéken nem egyértelműen a társadalmi

távolság függvénye, sokkal inkább a szándék őszinteségének biztosítására szolgál a hallgató felé, sőt belső kontextuális tényezőkhöz is köthető. Az ige elmaradása csupán a gyereknek és a testvérnek szóló születésnapi jókívánság során függ a személyközi viszonyoktól, illetve az (osztály)főnöknek szóló gratuláció során szembetűnően alacsony ennek a stratégiának a megvalósulási aránya. Az SMS írása során valószínű, hogy az üzenet rövidsége az oka az I.b stratégia magasabb előfordulásának. Az I.c stratégia felvétele a szlovén nyelv interferenciájából ered, megvalósulása nem külső, hanem belső kontextuális tényezőkhöz köthető.

Az erős célzás a legközvetlenebb kapcsolatokban jelenik meg a legtöbbször, a testvérnek, házastársnak szóló gratulációnál. Ezt a stratégiát ugyanakkor belső kontextuális tényezők is befolyásolják, a sikeres vizsga szituációja, és a gyermek születése szintén eredményezheti, hogy így gratulálunk.

A VII. stratégia csak egy esetben marad 1% alatt, a jó barát felköszöntésekor. A gratuláció elmaradása a többi szituációnál 5% felett van, sőt két eset kivételével meghaladja a 10%-ot. Ez arra enged következtetni, hogy a muravidéki adatközlők nem tartják olyan súlyos normavétségnek, ha nem fejezik ki, hogy a másik örömében osztoznak, főleg, ha a beszélő és hallgató közti társadalmi távolság nem nagy.

A belső kontextuális tényezők vizsgálata alapján bizonyos stratégiák szorosan köthetők az egyes szituációkhoz, az explicit performatívum elhagyása, tehát az I.b stratégia általában a születés- és névnapi gratulációk során jelenik meg, az I.c szintén csak itt fordul elő. Az esküvő során csupán a *Minden jót!* megnyilatkozással találkozunk, a *Minden legjobbakat!* teljesen elmarad. A konvencionális stratégia értelemszerűen hasonlóan az előzőkhez csak a születés- és névnapi gratulációkhoz köthető, akárcsak a magyarországi adatközlők esetében.

A beágyazott performatívum – bár csak 17 előfordulással bír – ismételten a születés- és névnapi jókívánságok során jelenik meg, főleg a telefonon történő gratulációhoz köthető, ahol a bocsánatkérés beszédaktusával kombinálódik az expresszívum. Nyilván az elfelejtett születésnap okozta önkép leértékelődését igyekeznek az udvariassággal ellensúlyozni.

A versikék nem jelennek meg sem a családi ünnepek, sem a karrierhez kötődő szituációknál, akárcsak a vallásos megnyilatkozások, amely nagyon érdekes, hiszen ezek előfordulása Magyarországon inkább a családi ünnepek során volt jellemző.

8. Az adatok elemzése nyelvi szempontból

A Muravidéken gyűjtött adatok nyelvi szempontból is sajátságosak, hiszen mind a nyelvjárás, mind a kontaktusjelenségek megtalálhatók közöttük.

A szlovéniai magyar nyelvváltozat nyelvjárásiasabb, archaikusabb, mint a magyarországi nyelvjárások, mivel csaknem 90 éve peremhelyzetben van, tehát a magyar köz- és irodalmi nyelv nem hatott rá közvetlenül. A többségi regionális és köznyelvi szlovén pedig környezetnyelvként folyamatosan növekvő hatással van rá, így a kontaktusjelenségek növekednek a nyelvváltozatban. A határon kívülre kerülés óta a nyelvjárásiasság változott a legkevesebbet, így nincsenek olyan nagy generációs különbségek a nyelvhasználatban, mint Magyarországon (Bokor 2009: 33–38).

A köznyelvi *é* helyén meghatározott esetekben általános az *i* hang: *egiséget; máskibb; születisnapod.* Az *ó, ő, é* kötött fonéma nem állhat a szavak végén, helyén rövid *u, ü, i* van: *Erüt, egiséget, fönálu tehetséget!; Barátom, ,,Isten értessön sokáig, meddig a Kopica kü nem szárod bokáig!" és sok erőt, egészséget, fennálló tehetséget.* Hangsúlytalan, de hangsúlyos helyzetben is sokszor találkozunk *ö*-zéssel: *Hát, köllött ez nektök?* A birtokos személyjeles alakoknál sokszor a harmadik személyű jel is beépül az alakba: *születisnapjádat*. Bizonyos tájszavakra is találhatunk példát: *Sajnálom, hogy nem lehetönk összütt.*; *Kibüzsörgött a fejemből.* A felszólító és feltételes mód használatában a kötőmódot kerülik, különösen a felszólító mód megjelenését, ez a szlovén nyelv interferenciája: *Kívánom, hogy átnőnéd már a lustaságot!; Előbb felébredsz, míg kihül a kaja.*

Gyakori kontaktusjelenség a közvetett kölcsönzés: *Ja, igaz is, neked születisnapod volt… nem is hívtál semmi festára…*; *Opa!*, a *Minden legjobbakat!* Az igekötők használatában is találunk közvetett kölcsönzést, de nyelvjárási jelenséget is (*Megfelejtettem.*). A rossz szóválasztásra is akad példa: *Köszönöm az örvendes családot.*; *Sok boldogságot kívánok a házastársi életben.* A szlovén ábécé is interferenciát okozhat az írásban: *Boldog sületésnapot!* A hiátustöltő *-j* is előfordul (*Elmegyünk egy pijára.*), mivel a szlovén helyesírás ezt jelöli (*Marija, Andreja*).

A kérdőívre érkezett válaszokban ugyan nem fordult elő, de élőszóban nagyon gyakori kontaktusjelenség a visszakérdezés megvalósulása: *Jó volna kimenni bulizni, megünnepelni a szülinapodat, nem?* Ezzel szemben az összmagyar standard csak az *ugye* partikulát ismeri, ám a muravidéki magyar nyelvváltozat beszélői szlovén hatásra a *nem* tagadószóval kérdeznek vissza.

A beszédaktusok megvalósulásait érdemes volna tovább kutatni a határon túli területeken is, hiszen a határtalanítást minden nyelvi szinten el kell végezni. Ezáltal tisztább képet kaphatunk arról is, hogy egy-egy nyelv mi-

lyen hatással van a magyar nyelvet beszélők pragmatikai, kulturális kompetenciáira.

Irodalom

Austin, John L. 1990. *Tetten ért szavak*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bándli Judit 2004. Ezt most komolyan mondod?! (Az ellentmondási stratégiák és a társadalmi tényezők összefüggései). *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 39. szám. Tinta Kiadó, Budapest.

Bándli Judit – Maróti Orsolya 2003. Kultúra és nyelvi viselkedés. Japán diákok kérési és visszautasítási stratégiái magyar nyelven. *Hungarológiai évkönyv* 4. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. 137–152.

Bartha Csilla 2007. Kétnyelvűség a Muravidéken. A magyar nyelv megőrzésének lehetőségei és korlátai egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében. *Muratáj* 1–2: 79–113.

Bernjak, Elizabeta 2005. Die funktionelle (slowenisch-ungarische) Zweisprachigkeit. In: Hieden, J. –Abl, K. H. ed. *Expertisen* (Förderung von Minderheitensprachen im mehrsprachigen Raum in der Lehrerbildung, Bd. 1). Klagenfurt: Pädagogische Akademie des Bundes in Kärnten. 484–493.

Blum-Kulka, S. – Olshtain, E 1984. Request and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realizaton Patterns (CCSARP). *Applied Linguistics* 3: 196–213.

Bokor József 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva.

Erdősi Vanda 2004. Empirikus beszédaktus-kutatás a magyar mint idegen nyelv kommunikatív oktatásában – A köszönetnyilvánítás beszédaktusának vizsgálata. *Hungarológiai Évkönyv* 5/1: 69–84.

Kolláth Anna 2005. *Magyarul a Muravidéken*. Maribor: Zora 39.

Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Szili Katalin 2006b *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához* (*A magyart idegen nyelvként oktató tanároknak*). Enciklopédia Kiadó, Budapest.

Szili Katalin 2007. Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 131/1: 1–16.

Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 128/4: 479–494.

Wierzbicka, Anna 1985. Different cultures, different languages, different speech acts: English vs. Polish. *Journal of Pragmatics* 9: 145–78.

Wierzbicka, Anna 1988. *The Semantics of Grammar*. John Benjamins, Amsterdam.

Wierzbicka, Anna 1991. *Cross-Cultural Pragmatics: The semantics of human interaction*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.

GRÓF, ANNAMÁRIA

Defragmentation in speech act research in Prekmurje, Slovenia

Studying the ways of expressing emotions brings us closer to extending our knowledge on Hungarian cultural characteristics; to seeing our culture with more awareness and to positioning it better in the system of cultures surrounding us both within and outside of Europe.
The above written essay helps to understand those cultural characteristics via examining the habits of congratulations in Hungary and Prekmurje in Slovenia.

PETTERI LAIHONEN
Jyväskyläi Egyetem
petteri.laihonen@jyu.fi

Nyelvi ideológiák és regionalitás: egy összehasonlító kutatás terve (Csallóköz, Kárpátalja, Székelyföld)

1. Termini együttműködés

A jelen kutatást több szempontból is a Terminivel történő együttműködés tette lehetővé. A kutatás kiindulópontjául a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai által végzett korábbi kutatások szolgálnak, illetve a kutatásban felhasználtam terminis adatbázisokat (l. Lanstyák – Rabec 2007; Csernicskó és mtsai 2008). A hálózat helyben működő tagjai tanácsadói és társkutatói szerepben vesznek részt a kutatásban. Az általam végzett hároméves (2011–2013) kutatást a Finn Akadémia finanszírozza. A támogatás elnyerésében fontos szerepe volt a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatra való hivatkozásnak. A kutatás mégis a Terminitől függetlenül történik, én magam nem vagyok a Termini intézményes tagja, habár már több szakmai találkozójukon résztvettem. Az esetleges hibákért, hiányokért kizárólag jelen írás szerzője vonható felelősségre.

2. A kutatás indokolása

A magyar kisebbségek nemzetközi vagy európai összefüggésben nem annyira ismertek, amennyire lélekszámuk implikálná. A legtöbb összefoglaló szociolingvisztikai kötet továbbra is amerikai és nyugat-európai etnikai, illetve nyelvi csoportokkal foglalkozik. Miközben az őshonos nyugat-európai kisebbségek közül számos már végigment a nyelvcserén és számszerűleg is kisebbségben vannak saját régióikban, a magyar kisebbségek jellemző módon például Szlovákiában és Romániában továbbra is regionális többséget alkotnak. Nyugat-Európában az őshonos nemzeti kisebbségek gyakran kulturális színfoltként vannak jelen, és az adott nemzetállamok is támogatják őket, viszont nyelvük közösségi használata minimális szintre esett vissza, ami a határon túli magyar régiókról nem mondható el.

A nemzetközi szakirodalom fogalomhasználata is gyakran eltér a magyar szociolingvisztikai kutatásokban szokásostól. Erre jó példa, hogy a "nemzeti nyelv" (ang. national language) európai összefüggésben is többnyire az államnyelvet jelenti (lsd. Extra 2008, vö. Gal 2008: 222–223), míg magyar viszonylatban a kisebbségek nyelveit is szokás nemzeti nyelvként nevezni. A másik példa az, hogy a nemzetközi alkalmazott nyelvészeti kutatásokban szokványos első/második nyelv (first/second language) fogalmak nem igazán terjedtek el a magyar tudományos diskurzusban (helyette magyarul továbbra is a tudományos szempontból pontatlan anyanyelv, idegen nyelv fogalmak használatosak). Ha megnézzük az európai kutatási projekteket, publikációs fórumokat, ott is lehetne nagyobb a magyarok jelenléte (mind kutatókként, mind a kutatás tárgyaként). Kiváló ellenpéldák is vannak természetesen, olyanok, mint az ELDIA és LINEE projektek. Jelen kutatás célja egyfelől a legújabb nemzetközi szociolingvisztikai módszertan alkalmazása magyar kutatási anyagokra, másfelől a magyar kutatások és kisebbségi régiók ismertetése a nemzetközi fórumokban.

Milyen haszna származik ebből a magyar nyelvnek vagy a magyar nyelvközösségnek, azon kívül, hogy a nemzetközi szakirodalom néhány magyar tárgyú írással gazdagodik? Jelen kutatás figyelmet fordít a magyar nyelv Magyarországon kívül használt változataira. Ez azért lehet fontos, mivel a határon túli vagy regionális nyelvváltozatok visszaszorulása vagy kihalása a magyar nyelv jövőjére nézve talán a legnagyobb veszélyt jelentheti, legalábbis ha elismerjük, hogy a nyelv ereje a nyelvváltozatok sokaságában rejlik (l. pl. Hakulinen és mtsai 2009: 40). A pályázatomat elbíráló nemzetközi bizottság azt is hangsúlyozta, hogy a magyar nyelv állami változatai is hozzájárulnak Európa nyelvi diverzitásához. Mégis magyar értelmiségiek körében is vannak olyanok, akik problémának tartják a magyar nyelv határon túli nyelvváltozatainak létezését, különállását. Európai szintén is vannak olyanok, akik képtelenek erőforrásként elfogadni a magyarok jelenlétét például Szlovákiában. Projektem többek között ezeknek a problémáknak a megoldásához kíván hozzájárulni.

3. Kutatási anyag

A kutatás anyaggyűjtése három egyhónapos terepmunka keretében történik. Mindenütt két helyszín kerül kiválasztásra: egy magyar többségű település és egy vegyes település. A gyakorlatban úgy tűnik, hogy vegyes nemzetiségű település a magyar többségű régió szélén található leginkább. A terepmunka elsősorban interjúk készítéséből fog állni. Célkitűzésem mindhárom

helyszínen 10-20 interjút készíteni. Amennyiben ez megvalósítható, az interjúalanyok között lesznek más anyanyelvű vagy identitású, de magyarul beszélő személyek is.

Az elkészítendő interjúk mellett meglévő interjúanyagok is hasznosításra kerülnek a Termini interjú-adatbázisaiból. Eddig sikerült számos interjút szereznem Szlovákiából (a Gramma Nyelvi Iroda segítségével, lsd. Lanstyák – Rabec 2007) és Kárpátaljáról (Hodinka Antal Intézet segítségével, lsd. Csernicskó és mtsai 2008). Székelyföldről egyelőre kevés interjút bocsátottak a rendelkezésemre. Adatkezelési tervem az, hogy az általam készített interjúk a Termini hálózat adatbázisait gazdagítják a jövőben. A hanganyag és a lejegyzés is bekerül majd elektronikus úton a MTA határon túli nyelvi irodáinak adatbázisába, azaz a Grammához, a Hodinka Antal Intézethez és a Szabó T. Attila Intézethez. Az ezzel kapcsolatos részletes adatvédelmi kérdések a közeljövőben tisztázásra kerülnek. Az etnográfiai terepmunka alapelveit követve az interjúk mellett más anyagok gyűjtésére is sor kerül. Az interjúk mellett minden helyszínen a terepnapló és a terepmunka alatt készített fényképek lesznek a legfontosabbak források.

4. Elméleti keret és módszertan

Ezidáig a magyar nyelvvel foglalkozó szociolingvisztikai kutatások java a nyelvi változás és variabilitás, illetve a nyelvi jogok és nyelvi attitűdök témaköreivel foglalkozott. A jelenlegi kutatás célja kvalitatív elemzések készítése a nyelvi ideológiák témakörében. A veszélyeztetett nyelvekkel kapcsolatos úgynevezett „pártoló" kutatásokat sok kritika érte az utóbbi időben. Például az a vád, hogy a nyelvi diverzitás megőrzésének szószólói nem mindig tartják szem előtt a nyelv beszélőinek szempontjait. Néha a nyelv eltűnéséhez járulnak hozzá azzal, hogy a nyelv (egy régebbi változat) dokumentálásán munkálkodnak. A fiatal beszélők inkább a nyelv modernizálásában érdekeltek, ami gyakran sok kontakthatással is jár. A nyelv archiválása leginkább a nyelvészeti kutatások szempontjából fontos, de nem biztos, hogy segíti a nyelv megmaradását (vö. pl. Muehlmann 2007). A Terminit ilyen kritika nem érheti, mivel a határtalanítás programjának célja éppen a magyar standard modernizálása, a kontakthatások számbavétele.

A projekt módszertani alapjául a romániai Bánsággal kapcsolatos disszertációm szolgál (Laihonen 2009a). Jelen kutatás egyik célja, hogy hasonló terepmunkát végezzek három külhoni régióban, a Csallóközben, Székelyföldön és Kárpátalján. A projekt fő célja egy szintézis elkészítése a határon túli magyarok nyelvi ideológiáiról. A terepmunka célja interjúk készítése helybe-

liekkel és etnográfiai adatok gyűjtése a helybeliek életéről, esetleg nyelvi tájképek (vö. Gorter 2006) vizsgálata. Az interjúk elemzésének célja kideríteni, hogy a helyi lakosok hogyan konstruálják a nyelvről szóló diskurzusaikat, és mi jellemzi a nyelvekről, nyelvi változatokról, a többnyelvűségről és az egynyelvűségről szóló diskurzusukat tartalmilag és szerkezetileg.

Különösen a háttérmunka lebonyolítása során számítok nagy mértékben a helybeli kutatókkal történő együttműködésre. A háttérmunka célja kideríteni, hogyan függ össze a nyelvi helyzet politikai, gazdasági, oktatási, egyházi és kulturális kérdésekkel a vizsgált régiókban. Továbbá, milyen történeti folyamatok magyarázzák, illetve lehetnek hatással a jelenlegi helyzetre és diskurzusokra? A „pártoló" kutatások kritikájának lényege, hogy jobban figyelembe kellene venni a vizsgált közösségek történeti, kulturális és társadalmi kontextusát. Például ha változik a nyelvi helyzet, azzal kik járnak jól és kik rosszul? Az emberek egy adott közösségben milyen nyelvváltozatot tartanak támogatandónak? Jelen cikkemben két francia nyelvű csoporttal készült kutatást szeretnék bemutatni:

1) Kanadában egy kisebb francia ajkú közösség nyelvi jogi helyzete megváltozott, az új nyelvi jogoknak köszönhetően újabb területekre terjedt ki a francia nyelv használata az iskolákban és egyéb területeken. A helyi francia nyelvű rádiót viszont a megszüntetés fenyegette, mert nem volt hallgatója. A megszüntetés előtt elkezdtek áttérni a standard francia helyett a helyi nyelvváltozat használatára. Rövid időn belül ez lett a leghallgatottabb frekvencia a régióban. A helyi nyelvváltozat fontos identitásformáló tényezővé vált. A regionális identitás más formákban is megerősödött, például igen népszerű kulturális találkozókat kezdtek el szervezni a régióban lakók és onnan elszármazók számára. A helyi nyelvváltozat újabb területekre is átterjedt, például az említett rádióban a reklámok is áttértek a helyi nyelvváltozat használatára. A helyi nyelvváltozat elterjedését az értelmiségiek egy csoportja – akik jellegzetesen a régión kívül szerezték meg egyetemi végzettségüket − ellenezte, különösen azért, mert sok angol kölcsönszót tartalmaz. Az iskolákban is konfliktusok keletkeztek, mivel előfordult, hogy a gyerekek a tanár ellen lázadoztak, amikor a tanár kijavította az általuk beszélt helyi nyelvváltozatot. (Boudreau & Dubois 2007.)

2) Svájcban egy francia nyelvváltozat kihalófélben van. Egy nyelvészcsoport kutatást szervezett a revitalizáció beindítása érdekében. Nyolcvan, a nyelvet beszélő, értő személlyel készítettek interjút. Egy interjúalany sem említette megmentendő, identitásképző értékként a kérdéses nyelvváltozatot, pedig a kutatás célja a nyelvváltozat revitalizációja volt és a kutatók igyekezték – sikertelenül – meggyőzni az interjúalanyokat anyanyelvjárásuk fontosságáról. A kutatás konklúziója az volt, hogy a nyelvészeti archiváláson kí-

vül nincs értelme az adott nyelvváltozat támogatásának (Maître & Matthey 2007.).

Disszertációmban a bánsági interjúkban előforduló nyelvi ideológiákat elemeztem a társalgáselemzés módszerével. Ezalatt világossá vált számomra, hogy ennek a módszernek sok – főleg interakciókutatáshoz kapcsolódó – hozadéka mellett a legnagyobb gyengéje talán az, hogy nemigen tud mit kezdeni a nyelvi ideológiák történeti dimenzióival, gyökereivel. Megválaszolatlan maradnak például azok a kérdések, hogy milyen korábbi, a kultúrába ágyazott szövegeket (pl. paneleket, kifejezéseket stb.), diskurzusokat használnak (idéznek, fogalmaznak át stb.) az interjúalanyok? Vagyis, a diskurzusok hogyan formálódnak, válnak közös tudássá és szövegekké és ezek a nyelvi ideológiák hogyan változnak, alakulhatnak át a társas kommunikáció során (vö. Agha 2007). Részben ennek a problémának orvoslására tűztem ki célul jelen kutatásomban annak elemzését, hogy az interjúkban milyen nyelvi ideológiák fordulnak elő, és ezek hogyan kapcsolódnak a társadalmi és történelmi kontextushoz. Vagyis, honnan erednek a jelenben található nyelvi ideológiák? Kinek az érdekeit szolgálják? Egy adott változás után kinek az ideológiája lett domináns és hogyan? Ezáltal beépíthető a pártoló kutatások kritikája is, vagyis az a tény, hogy ezek a kutatások gyakran figyelmen kívül hagyják az adott nyelvváltozat történeti és társadalmi kontextusát.

5. Előzetes megfigyelések

A kutatás és a Terminivel való együttműködés előkészítése érdekében egyhetes utat tettem Szlovákiába (2010 decemberében) és Székelyföldre (2011 márciusában). Kárpátalján 2007-ben jártam (illetve a 2010-es Élőnyelvi Konferencián). A három helyszínen magyar intézményekkel és értelmiségiekkel ismerkedtem meg. A terepmunka során arra törekedtem, hogy különböző társadalmi osztályú és iskolázottságú emberekkel készítsek interjút, de igyekszem elkerülni azt, hogy az értelmiségiek túl legyenek reprezentálva az interjúalanyok között. Szlovákiában sikerült találkoznom szlovák nyelvészekkel is, illetve forrásokat szerezni a többségi vélemények megismerésére. A terepmunka során azt is fontosnak tartottam, hogy más anyanyelvű vagy nem magyar identitású személyekkel is készítsek interjút – de lehetőleg magyarul. Mindhárom régióban könnyen elérhetők a kisebbségi magyarok. Első tapasztalatom az, hogy valószínűleg mindhárom régióban találok államnemzeti identitású interjúalanyokat, ugyanakkor feltételezésem szerint a

többi kisebbség (romák, németek, zsidók stb.) elérése interjúkészítés céljából nehezebb lesz.

Előzetes összehasonlító jellegű megfigyeléseim közé tartozik még az, hogy egy szlovákiai magyar többségű városban (Dunaszerdahelyen) a magyar nyelv írásbeli használata igen ritka, különösen a kereskedelemben. Az volt a benyomásom, hogy a szlovákiai magyarok nagy része természetesnek tartja, hogy a feliratok szlovákul jelennek meg magyar többségű környezetben is. Néhányan ezt a konfliktuskerülő magatartással magyarázták. Ezzel szemben egy hasonló méretű székelyföldi városban (Csíkszereda), Szlovákiához képest gyakori volt a magyar nyelv írásbeli használata a kereskedelemben is. Székelyföldön a magyar nyelv használatához való ragaszkodás Szlovákiához képest gyakrabban szóba került, és a konfliktusvállalást is megemlítették a kereskedelem területén. A terepmunka során célom ezeket a megfigyeléseket elmélyíteni, illetve általánosságban is utánanézni az üzleti életben szokásos nyelvhasználatnak. A szlovákiai és székelyföldi előzetes megfigyeléseket érdemes a globalizáció szempontjából is megvizsgálni. Hasonló, néha azonos nemzetközi láncok vannak jelen mindkét helyszínen, viszont viszonyuk a regionális nyelvhasználathoz, úgy tűnik, igazodik a regionális többség kinyilvánított igényeihez. A kutatás folytatása ezen a területen mind a helyi lakosság, mind a multinacionális cégek nyelvi ideológiáiról, mindennapi nyelvpolitikai gyakorlatáról szolgálhat új eredményekkel.

Székelyföldi utam során azt tapasztaltam, hogy gyakoriak az erős székely identitással kapcsolatos megnyilvánulások, vélekedések. Ehhez tartozik egy pozitív, magabiztos anyanyelvi önkép, amivel ritkán találkoztam bánsági kutatásaim során. A nyelvi eszmény a Székelyföldön a helyi nyelvváltozat, nem pedig (implicit vagy explicit formában) az „egységes" magyarországi standard. Egy szemléletes példa a bánsági és a székelyföldi magyar nyelvi önértékelés különbségére az *autóbusz* esete: Az egyik bánsági interjúban az interjúalany kifejtette a véleményét, hogy a bánsági magyarok „nem beszélik tisztán a magyar nyelvet", mivel román szavakat vesznek át és így a magyar nyelv „korcsosodik". Amikor kértem tőle példákat, azt mondta többek között, hogy a *busz* helyett román mintára *autóbuszt* használnak (vö. Laihonen 2009b: 59). Budapesten viszont egy székelyföldi PhD-hallgató tájékoztatott a magyarországi és székelyföldi nyelvhasználat különbségeiről. Szerinte Magyarországon meglehetősen „szlengiesen" beszélnek, egyedül a székelyek mondják ki a szavakat „rendesen", például *autóbusz* a „pesties" *busz* helyett.

A kárpátaljai helyzettel kapcsolatban elsőként talán az tűnt fel, hogy Kárpátalját a globalizáció eltérő formában érte el. Kárpátalján még nincsenek olyan erősen jelen a nemzetközi kereskedelmi láncok, így ott most még a globalizáció korábbi fokozatát, és ennek nyelvi ideológiái vetületeit lehet

megvizsgálni. Ugyanakkor talán Kárpátalja kötődik és kapcsolódik legjobban Magyarországhoz, amellett, hogy a korábbi kutatások szerint ott a legerősebb a helyben maradás motivációja.

Összefoglalva, az előzetes látogatások eredményeként néhány újabb kutatási kérdés merült fel. Olyanok, mint a globalizáció szerepe (pl. „multik" megjelenése, viszonyulása a magyar nyelv használatához, Székelyföldön egy román jellegű bányaváros hanyatlása. Ugyanakkor a korábbi kérdések pontosítása is megtörtént. A kutatandó történelmi magyarázatok közé került a „rendszerváltások" szerepe (pl. Romániában a magyar iskolák újjászületése), illetve a történelmi hagyományok, történelmi tudat (pl. a székely identitás) jelentősége a mai nyelvi ideológiák szempontjából.

6. A kutatás további időbeosztása

A szlovákiai terepmunka tervezett időpontja 2011 novembere. A székelyföldi és a kárpátaljai terepmunkára 2012 nyarán és ősszel kerül sor. Az első eredményeket a szlovákiai terepmunkáról remélhetőleg 2012 tavaszán sikerül publikálnom. A teljes kutatás eredményeinek összefoglalása 2013-ban történik meg: 2013 őszén egy három hónapos vendégkutatói időszak zárja a kutatási periódusomat az MTA Nyelvtudományi Intézetében és egyben reményeim szerint segíti majd az eredmények értékelését, könyvvé formálását.

Irodalom

Agha, Asif 2007. *Language and social relations*. Cambridge University Press, New York.

Boudreau, Annette – Lise Dubois 2007. Francais, acadien, acadjonne: Competing discourses on language preservation along the shores of the Baie Sainte-Marie. In: Duchene, Alexandre–Monica Heller ed. *Discourses of Endangerment*. Continuum, New York. 99–120.

Gal, Susan 2008. Hungarian as a minority language. In: Extra, Guus – Durk Gorter ed. *Multilingual Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin. 207–232.

Guus, Extra–Gorter, Durk 2008. The constellation of languages in Europe: an inclusive approach. In: Extra, Guus–Durk Gorter ed. *Multilingual Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin. 3–62.

Gorter, Durk ed. 2006. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Multilingual Matters, Clevedon.

Csernicskó István – Híres-László Kornélia – Márku Anita szerk. 2008. „*Hogy a magyarság el ne vesszen ezen a vidéken." A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében*. PoliPrint, Ungvár.

Hakulinen, Auli – Jyrki Kalliokoski – Salli Kankaanpää – Antti Kanner –Kimmo Koskenniemi – Lea Laitinen – Sari Maamies – Pirkko Nuolijärvi 2009. *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 155, Helsinki.

Laihonen, Petteri 2009a. *Language Ideologies in the Romanian Banat: Analysis of Interviews and Academic Writings among the Hungarians and Germans*. Jyväskylä Studies in Humanities 119. University of Jyväskylä, Jyväskylä.

Laihonen, Petteri 2009b. A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Banságban. In: Lanstyák István – Menyhárt József – Szabómihály Gizella szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV.* Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda. 47–77.

Lanstyák István – Rabec István 2007. A szó elszáll, a hangfelvétel és a lejegyzés megmarad. In: Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. A 14. Előnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9−11.) előadásai. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, Budapest. 228: 309–325.

Maître, Raphael – Marinette Matthey 2007. Who want's to save 'le patois d'Évolène'? In: Duchene, Alexandre–Monica Heller eds. *Discourses of Endangerment*. Continuum: New York. 76–98.

Muehlmann, Shaylih 2007. Defending diversity: Staking out a common global interest? In: Duchene, Alexandre–Monica Heller eds. *Discourses of Endangerment*. Continuum: New York, 14–34.

LAIHONEN, PETTERI

Language ideologies and regionality

In this brief report, I present a study plan for a project building on cooperation with the Termini network. The extended use of minority languages in Eastern Central Europe is notably under-researched in international sociolinguistics and the contribution of the region's minority speakers to European multilingualism has remained devalued. To fill this gap, three ethnographic studies will be conducted and their results will be compared in order to come to new theoretical insights and a synthesis of the language ideologies of Hungarian minority speakers.

This project investigates three regions with large Hungarian speaking minorities: South-western Slovakia, Szeklerland (Romania) and Subcarpathia (Ukraine). My dissertation on a multilingual region in Romania (the Banat), will serve as springboard for this project. Three one-month fieldwork trips are planned. The collected

ethnographic data and interviews (including existing Termini interview collections) will be analyzed in the framework of Language Ideologies. The three case studies and their reporting will be carried out in dialogue with local researchers. For autumn 2013, a three months period in at the Hungarian Academy of Sciences in Budapest is planned for disseminating and discussing the results.

MÁRKU ANITA
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete
marku.anita@gmail.com

A lexikai kölcsönzésről a kárpátaljai magyar közösségben

1. Bevezetés

A nyelvi, etnikai kontaktus természetes velejárója, hogy az együttélés során tanulunk egymástól, átveszünk nyelvi és viselkedési mintákat, nyelvhasználatunkban interferenciajelenségek és kontaktusjelenségek észlelhetők.

Kétnyelvű helyzetben a *szókölcsönzés* vagy *lexikális kölcsönzés* az egyik leggyakoribb kontaktusjelenség. Trudgill megfogalmazásában a szókölcsönzés *„Az a folyamat, amelynek során kétnyelvű beszélők az egyik nyelvükből való szót használnak a másik nyelvükben, és ezek a kölcsönszavak az utóbbi nyelvnek is szerves részévé válnak"* (1997: 41). Az átvételkor, kölcsönzéskor sor kerülhet hangtani, morfológiai vagy szintaktikai asszimilációra.

A szókölcsönzésnek öt típusa van (vö. Lanstyák 1998: 31; Csernicskó szerk. 2003: 125–138, Márku 2011: 29): közvetlen kölcsönzés, hangalakkölcsönzés, hibrid kölcsönzés, jelentéskölcsönzés, tükörszavak. A szókölcsönzés kedvelt vizsgálati jelensége a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal foglalkozó kutatásoknak is (vö. Kótyuk 1973, 2007; Márku 2004: 44–55; Csernicskó 2008, 2009, Márku 2008; Márku 2011; korábban Lizanec 1992, 1996, 2003; Fodó 1973), ezért jelen munkában csak röviden, egy 2009-es vizsgálat kapcsán foglalkozom a kérdéssel a lexikális kölcsönzésre kitérve.

2. A kutatásról

2009–2010-ben a Hodinka Antal Intézet munkatársai a kárpátaljai magyarság rétegzett mintáján végeztek kérdőíves kutatást. A kutatás célja annak kiderítése volt, milyen kontaktus- és interferenciajelenségek (kölcsönzések, kódváltások) jelennek meg a magyardomináns beszélők nyelvhasználatában, s a beszélők hogyan viszonyulnak ezekhez a jelenségekhez, és milyen okokkal magyarázzák használatukat.

A kutatás tervezésekor szigorú szempontok alapján 27 településre kiterjedően alakítottuk ki a több szempontból (nem, korcsoport, iskolai végzettség és településtípus) rétegzett mintát, s összesen 387 főt megkérdeztünk meg. A továbbiakban a kutatást *Rétegzett 2009* néven említjük.

Az adatközlők döntő többsége (86%) magyarnak vallotta magát, 13%-uk pedig az ukrán nemzetiséghez tartozónak. 1-1 adatközlő orosznak/cigánynak, 2 fő pedig magyar–német identitásúnak mondta magát. Az anyanyelvi megoszlásnál a magyar anyanyelvűek vannak legtöbben (94%); de ukrán nemzetiségűek közül is legtöbben a magyart jelölték meg anyanyelvüknek. Az ukrán anyanyelvűek száma mindössze 17 (4%), míg az ukrán nemzetiségűeké 50 fő (13%) (vö. Márku 2011).

Az adatközlőket egy 58 kérdésből álló nyelvhasználati kérdőív kitöltésére kértük, melyben a nyelvhasználatra, a különböző színtereken történő nyelvválasztásra, az identitásra, a kétnyelvűségi jelenségek (szókölcsönzés, kódváltás) használatára és a hozzájuk fűződő attitűdök feltérképezésére irányuló nyílt és zárt kérdések szerepeltek.

A felmérés során explicite rákérdeztünk saját szókölcsönzési szokásaikra, illetve a szókölcsönzés indítékaira is. A kutatás tervezésekor feltételeztük, hogy a hallgatók többsége saját bevallása szerint is használ kölcsönszavakat, és úgy tekintenek erre a jelenségre, mint a kétnyelvűség természetes velejárójára.

3. Az eredményekről

A *Rétegzett 2009* kutatás kérdőívében nyílt kérdésként szerepelt, hogy *Szokott-e ön magyar beszédében ukrán szavakat, kifejezéseket használni? Milyeneket például? Mit gondol, miért?* A megkérdezett 387 adatközlő közül 311-en válaszoltak erre a kérdésre, és közülük 247-en igennel (74%).

A kölcsönzéseket négy szempont szerint vizsgáltam: a szókölcsönzés típusa, a kölcsönzött elem szófaja, a kölcsönzés valószínű motivációja és a kölcsönzéshez fűződő attitűd alapján.

3.1. A szókölcsönzés típusa szerint az adatközlők szinte kizárólag közvetlen kölcsönzéseket említettek példaként, vagyis olyan szavakat, amelyeket eredeti másodnyelvi hangalakjában veszünk át, a szükséges hang- és alaktani beépülést lehetővé tevő változtatásokkal (vö. Lanstyák 1998: 31).

Összesen 140 kölcsönszó szerepelt a korpuszban (lsd. 1. táblázat). A táblázatban a közvetlen kölcsönzéseket olyan írásváltozatban közöltem, ahogy a kitöltött kérdőívben szerepelt. Mindössze 2 példát említettek hangalak-

kölcsönzésre (*dokument=dokumentum, konzerva=konzerv*). Hibrid kölcsönzést mindössze egy példát találtunk a korpuszban (*lepadéltam=leestem*), jelentéskölcsönzéseket, tükörszavakat és kifejezéseket pedig egyáltalán nem említettek az adatközlők. Ez érthető is, hiszen a hibrid kölcsönszavak összetételek, s ezért viszonylag ritkák. A jelentéskölcsönzések és tükörszavak pedig nem idegen csengésűek, ezért nagyon ritkán vesszük észre beszédünkben, a beszélőben nem tudatosul másodnyelvi eredete.

3.2. A szókölcsönzés szófaj szerint az adatközlők által felsorolt kölcsönzött elemek nagy többsége (123 szó) főnév. De szerepelt a korpuszban 6 mondatszó, 4 határozószó, 3 melléknév, 4 ige (lsd. 1. táblázat).

Legnagyobb gyakorisággal a *bulocska/bulácska/bulácski = zsemle* (38 előfordulás); a *paszport/pászport = személyi igazolvány* (32 előfordulás); *májka/májki = atlétatrikó, szprávka = igazolás, prava/práva = gépkocsivezetői jogosítvány* (10–10) előfordulás; *bánka/bánki = befőttesüveg, pacska/pácski/pácska = csomag* (9–9 előfordulás) jelent meg az adatközlők válaszai között. Ezeknek a kölcsönszavaknak a gyakori, elterjedt használatát jelzik a különböző alak és ejtésváltozatok is.

Ellenőriztem, hogy ezek a kölcsönszavak előfordulnak-e a Termini magyar–magyar szótárban.[1] A 2007 óta on-line is elérhető szótárban − mely a Magyar Tudományos Akadémia határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák és kutatóhelyek[2] összehangolt munkájának eredményeként jött létre 2004-ben −, azokat a magyarországitól eltérő, idegen eredetű szavakat igyekszünk összegyűjteni, amelyeket a Kárpát-medencében, az országhatáron túl élő magyarok használnak. A ht-online egy „hét nyelven

1 A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat közös projektje a határon túli nyelvváltozatok határtalanítása (bővebben http://ht.nytud.hu/htonline).

2 A nyelvi irodák az MTA anyagi támogatásával jöttek létre 2001-ben a felvidéki Dunaszerdahelyen Szabómihály Gizella vezetésével (Gramma Nyelvi Iroda), a kárpátaljai Beregszászban Csernicskó István vezetésével (Hodinka Antal Intézet), az erdélyi Kolozsváron és Sepsiszentgyörgyön Péntek János (vö. Péntek 2002) vezetésével (Szabó T. Attila Nyelvi Intézet), a vajdasági Magyarkanizsán Papp György vezetésével (Magyar Nyelvi Korpusz) és Gábrityné Molnár Irén közreműködésével (Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka). 2007-ben Szoták Szilvia és Kolláth Anna kezdeményezésére megalakult az Imre Samu Nyelvi Intézet (ISNYI), amely összefogja az ún. kisrégiókban, Horvátországban, a Muravidéken (Szlovénia) és az Őrvidéken (Burgenland, Ausztria) létrejött munkacsoportokat. A nyelvi irodák és kutatóhelyek közös kutatási programjait szervezési szempontból részben az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, részben az MTA Nyelvtudományi Intézete koordinálja.

beszélő szótár"[3] mivel mind a hét, Magyarországot körülvevő ország magyarlakta régióinak lexémáit tartalmazza (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja, Horvátország, Muravidék, Őrvidék, és 2011 végétől magyarországi magyar szavakat is). A ht adatbázisban található szavak és állandósult szókapcsolatok túlnyomó része a többségi nyelvek hatására jött létre közvetlen vagy közvetett kölcsönzéssel; csekély számban fordulnak csak elő olyan alakulatok, amelyek az átadó nyelvektől függetlenül keletkeztek. A szótárépítők célja egyrészt az, hogy lehetővé tegyék a felhasználóknak, hogy megismerhessék más magyar nyelvváltozatok sajátos szavait és szójelentéseit (pl. *buletin, hranolki, bambusz, gruscsik, cicibán, melanzs*), másrészt az, hogy e régiók beszélői megismerhessék e szavak közmagyar megfelelőit (ha vannak ilyenek).

A ht-online építésében részt vesznek a különböző határon túli régiók[4] munkatársai. Az adatbázis jelenleg közel 4000 címszót tartalmaz, ezek közül 553 (15,1%) kárpátaljai „felségjelzésű", azaz Kárpátalján is adatolható.

Az adatbázisban a kérdőíves adatok alapján leggyakoribb szavak is megtalálhatóak. A kölcsönszavak beépültségét, elterjedtségét bizonyítja az is, hogy az írott nyelvhasználatban is megjelennek; nemcsak beszédben, az adatolt példamondatok egy része sajtóból, a kárpátaljai vonatkozású szépirodalmi alkotásból származnak.

bulocska[5] fn ~k, ~t, ~ja Gaszt Ka *(nép) (közh) (biz)* zsemle ♠ Ka *Sokáig kuporgatott pénzből vásárolta meg a méregdrága angol szövetet, a legjobb szabót ajánlották hozzá, s akkor jött ez a gnóm, émelyítő szaga megtörte a megálmodott eleganciа mulandó varázsát, és megidézte helyette a lukas gyomrú piaci kofákat, akiknek soha nincs idejük ebédelgetni, hát kis fonott bulocskákból csipegetnek, miközben honnan lenne fogalmuk arról, hogy a bulocska nem illik Gyurikához.* (Berniczky Éva: A tojásárus hosszúnapja. Budapest: Magvető, 2004., 88. old.)

paszport fn ~ok, ~ot, ~ja **1.** Hiv Ka *(ált) (közh) (biz)*, Mv *(id) (közh) (biz)* útlevél ♠ Ka *Azt mondja a cenzúr oroszul: Milyen pászport ez? De nekünk olyan paszportunk vót, hogy az az egy éves.* (Punykó Mária: Reggelt adott az Isten. 117. o.) ♠ Ka *Voltam nála a pecsétért, de azt mondta, hogy nem pecsételhet, mert*

3 http://karpatalja.ma/tudomany/115-het-nyelven-beszelo-magyarmagyar-szotar. Immár nyolc nyelven beszélő szótárról beszélhetünk: a munkacsoport 2011-ben magyarországi magyar munkatársakkal, szócikkekkel bővült.

4 Kárpátaljáról Csernicskó István és Márku Anita.

5 A szócikket a Termini adatbázisban kialakított formában közlöm. A rövidítésekről és jelölésekről a Termini honlapján tájékozódhat az érdeklődő: http://ht.nytud.hu/htonline.

lejárt a paszportom. (Zelei Miklós: A kettézárt falu. Budapest: Ister, 2000, 142. old)

2. Hiv Ka *(ált) (közh) (biz)* személyi igazolvány ♠ Ka *Az igazságügyi minisztérium már a Miniszteri Kabinet elé terjesztette azt a törvénytervezetet, amelynek életbe lépésével Ukrajnában megszűnnének a személyi igazolványok (paszportok) és helyettük az emberek csupán egy igazolványt kapnának.* (Kárpáti Igaz Szó 73. 2006. máj. 25.) ♠ Ka *Az egyik blokkszomszédom – kárpátaljai ukrán srác – érdeklődve elkérte tőlem a „paszportot", majd rábukkanva a szovjet személyi igazolványban még szereplő, a nemzeti hovatartozást feltüntető bejegyzésre: „magyar", megkérdezte, hogy mi, kárpátaljai magyarok miért nem költözünk át mindannyian Magyarországra.* (Kárpáti Igaz Szó 2004. december 21: 3) (→passeport, passzus, pasaport, pasz, pass, reisepass, pászport)

májka[1] fn ~k, ~t, ~ja Ölt Ka *(ált) (közh) (biz)* ujjatlan sporting; trikó ♠• Ka *Amint látom, a levetett télies alsó öltözék helyett most kapjuk meg a nyári viseletnek megfelelő májkákat, azaz fehér vagy világosszürke atlétatrikókat és a fekete klottgatyákat.* (Tábori posta. Együtt, 2007/ 1: 27) (→májica, májca, majó)

szprávka fn ~k, ~t, ~ja Hiv Ka *(ált) (közh) (biz)* igazolás ♠ Ka *Adtak nekem egy szprávkát, hogy mehetek este is, meg a többit is hazakísérhetem, mert tanulunk oroszul.* (Zelei Miklós: A kettézárt falu. Budapest: Ister, 2000, 16. o.) ♠ Ka *A szóláshasonlat szerint a rangjelzés nélküli hohol (ukrán) annyit ér, mint a szprávka (igazolás) pecsét nélkül.* (Együtt 2007/2. szám, 5. o.)

práva fn ~k, ~t, ~ja Hiv Közl Ka *(ált) (közh) (biz)* gépkocsivezetői jogosítvány ♠• Ka *Az utóbbi évtizedekben magától értetődően használatosak mind a falusi, mind a városi fiatalok és idősebbek beszédében az olyan szlávizmusok, mint bánka ‚befőttesüveg', kriska ‚fémfedő', práva'jogosítvány', ucsiliscse / ucsi ‚szakiskola', zájáva ‚kérvény', dovidka ‚igazolvány', kolonka ‚bojler', marsrutka ‚iránytaxi', kaszsza ‚pénztár'.* (Nyelvromlás. www.hhrf.org/karpatiigazszo)

bánka fn ~k, ~t, ~ja Házt Ka *(ált) (közh)(köz) befőttesüveg* ♠• Ka *Kavarogtak benne a szoboravatás képei, az egyiken váratlanul megjelent a töltött káposzta, amely a visszautasított ebéd helyett literes üvegben, bánkában, ahogy Szidónia mondta, vándorolt a szigorúan bizalmas iratok alá.*(Élet és Irodalom, 45/42. szám. http://es.fullnet.hu; Berniczky Éva (Ungvár) írásából) (→bánki)

pácska fn ~k, ~t, ~ja Ker Ka *(ált) (közh)(biz)* csomag ♥▫ Ka *Kérnék egy pácska gyufát.* (f.n.) (→pácski)

3.3. A szókölcsönzés indítékairól a magyar jövevényszó-kutatás szakirodalmában részletesen olvashatunk.[6] A megkérdezett adatközlők a szókölcsönzés leggyakoribb indítékaként a kétnyelvű környezet hatását, és a „megszokást" említették:

„Mert itt élünk, és ha az a neve, akkor azt magyarul nem fogják megérteni, hogyha én egy kiflit szeretnék vagy egy zsömlét. Ezeket így hallottuk, és így jegyeztük meg".

„Mert Kárpátalján élünk, átvettük ezeket a szavakat. Használjuk, mert nem tiszta magyarok között élünk".

„Az idegen szavak használatának oka a kontaktushatás. Ezt nem tudja elkerülni, mivel egymás mellett élnek a magyarok és ukránok".

A válaszadók közül sokan azzal magyarázták a kölcsönzést, hogy ukránul/oroszul hamarabb jut eszébe a szó, esetleg már kiskorukban is így tanulták meg, s a későbbiekben (különösen, ha az iskola tannyelve az ukrán) sem sajátították el a standard magyar ekvivalensét.

Lanstyák István (1998: 32) megállapítja, hogy a szókölcsönzés mértéke és jellege regiszterenként (és földrajzi, valamint társadalmi dialektusonként) jelentős eltéréseket mutat. A kárpátaljai felmérések (korábbi vizsgálatok és a mostani is) arra engednek következtetni, hogy a szaknyelvek meglehetősen sok kölcsönelemet tartalmaznak; szakkifejezéseknél, szakszavaknál fokozottan jelentkezik a nyelvi hiány. Ez részben azzal magyarázható, hogy a szakiskolák és szakközépiskolák (illetve a felsőoktatásé is, kivéve a beregszászi főiskolát) tannyelve többnyire az ukrán, így a szakmát és a szakkifejezéseket nem magyarul tanulják meg. Az oktatás felelőssége lenne, hogy a kötelező 9 általános vagy a 11 éves középiskolai oktatás során folyamatosan, *az additív/hozzáadó szemlélet fényében*, felhívja a figyelmet a kölcsönzésekre és egyéb interferenciajelenségekre. Ezzel a hozzáállással kevesebb kommunikációs kudarcban lenne része egy autószerelőnek, kőművesnek, könyvelőnek stb. akár itthon, akár anyaországi munkavállalása során. Sokszor a nyelvi hiány miatt kerül sor kölcsönzésre: *„Valamikor hamarabb ezek jutnak eszembe".*

„Igen. Példát nem írok, de azt gondolom azért, mert vannak szavak, melyeket többször mondok ki ukránul, mint magyarul. Így mely szó hamarabb jön a nyelvemre, azt mondom ki".

„Szoktam, mert a terület, ahol élünk kétnyelvű és keverednek bennem a szavak".

*„Sajnos igen, mert kiskoromban így tanultam meg, s így hamarabb eszembe jut a neve. Veszek **váflit** a boltban, elhagytam a **paszportomat**".*

6 A kárpátaljai magyar nyelvváltozatok kölcsönzéseinek indokairól lásd pl. Kótyuk 1995, Fodó 1973, Lizanec 1993, Csernicskó 1995, Márku 2004.

„Az alkatrészek megnevezését mindenkitől oroszul hallom, aki használja, és többnyire ők se tudják magyarul, pedig érdekelne. Az eladók között alig találni magyar anyanyelvűt, aki tudná a szakszavakat".

4.4. A szókölcsönzéshez való viszony alapján érdekes eredményeket kaptunk. A kérdőívben megkérdeztük azt is, *Mi a véleménye arról, ha valaki ukrán/orosz szavakat is használ magyar beszédében?* A nyílt kérdésre adott válaszokat csoportosítottuk. Az egyik szempont a kölcsönzéshez való attitűd volt: a 307 válaszadó közül 123-an (40%) közömbösen, semlegesen viszonyulnak a kérdéshez, s az a véleményük, hogy ez magánügy, megszokás, nem zavaró, hanem természetes jelenség. 95-en negatívan (31%) vélekednek a nyelvek keveréséről, s közülük sokan helytelennek, nyelvcsúfításnak tartják, szerintük a vendégnyelvi elemek veszélyeztetik a nyelv tisztaságát, szépségét, bár azt közülük sokan hozzáteszik, hogy gyakran maguk is használnak kölcsönzéseket beszédükben.

Nagyon kevesen válaszolták azt, hogy egyáltalán nem használnak kölcsönszavakat (64 fő, 16/): főleg érzelmi és normakövető magatartással indokolták válaszukat az alábbiak szerint. Elsőként olyan példákat mutat meg, amelyekből az derül ki, hogy a beszélő nem használ kölcsönszót, negatívan viszonyul hozzá:

„Nem szoktam, nem jellemző, mivel én tiszta magyar településen élek, és ez a településünkre sem jellemző".

„Nem nagyon. Igyekszem kerülni az ilyesmit, de néha talán előfordul".

„Nem szeretem keverni a nyelveket".

„Hát nem szép dolog, de mindenki használja őket. Már nem is lehet észrevenni, így szoktuk meg".

„Ha valaki magyar, ne használjon ukrán szavakat, de itt nem lehet csak magyarul beszélni. Van, hogy muszáj ukrán szavakat is használni, hogy megértsék".

„Jó lenne leszokni róla tudatosan".

„Én is használom, de szerintem csúnyítja a magyar nyelvet".

A válaszadók csaknem harmada (89 fő, 29%) kifejezetten pozitívan viszonyult a nyelvhasználatban jelentkező kétnyelvűségi jelenségekhez, a lexikai kölcsönzésekhez is. A kétnyelvű helyzet természetes velejárójának tartják a kölcsönzések használatát, elfogadják, maguk is használják:

„Használjuk, mert ránkragadtak anélkül is, h. akarnánk v. észrevennénk, ezeket már nagyon megszoktuk és nem is tűnik fel nekünk, hogy ezek nem magyar eredetű szavak. Ezt nem tartom helytelennek, attól, hogy ezek a szavak bekerültek a nyelvbe, az még magyar marad".

„Mi nem Magyarországon lakunk, s nem úgy beszélünk magyarul. Van úgy, hogy akaratlanul is használunk ilyen szavakat a beszédünkben, mivel más nemzetiségekkel élünk együtt, s ez alakult ki. Másat nem tudok erről."

„Ezek a szavak már annyira beleolvadtak Kárpátalján a mindennapi nyelvhasználatunkba, hogy már szinte természetesnek tűnnek".

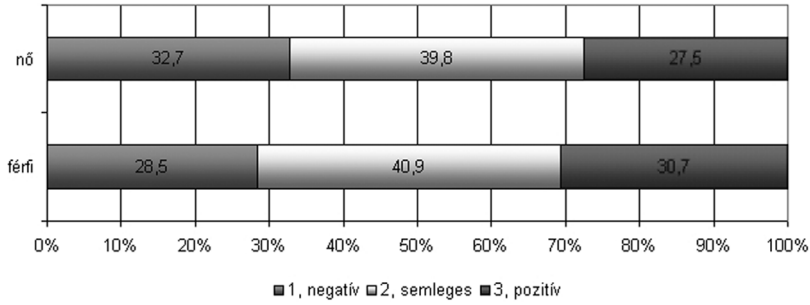
„Gyakran használok, mivel az ukrán kifejezések néha helyénvalóak".

„Szoktam, talán azért, mert a szüleimtől már így tanultam a magyart, hogy ezek a szavak már benne voltak a szókincsünkbe".

„Szerintem, azért, mert mosódik össze a magyar az orosszal. Pl. Tasnádon így beszélnek: Éppen most ***muszáté zákrété****? Sőt nincs is errefelé orosz vagy ukrán, helyette –* ***„po zákárpátszki****"".*

„Igen, szoktam. ***Bulocska, paszport, marsrutka, pára****. Ennek oka a nyelvi kontaktushatás. Ezeknek a szavaknak a használata teljesen természetessé vált a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban".*

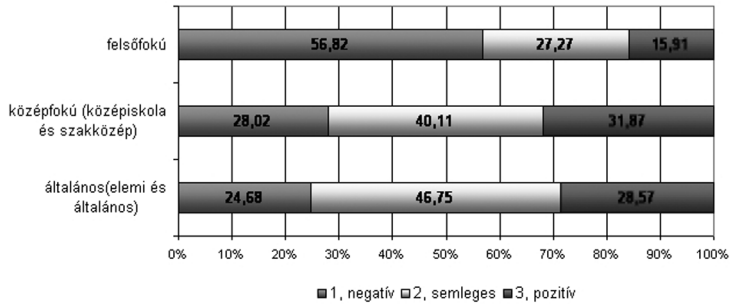
Feltételeztem, hogy az adatközlők neme, korcsoportja, iskolai végzettsége és az iskola tannyelve befolyásolhatja, hogy milyen attitűdöket táplálnak a kétnyelvűségi jelenségek nyelvhasználatukban való megjelenésével szemben. Korcsoportoknál nem találtam jelentős együttjárást a változók között, nagyjából egyforma a megoszlás a tannyelv szerint is, és a nemek tekintetében sem nagy az eltérés, igaz, a nők kicsit normakövetőbbek, mint a férfiak, de mindössze 3% az eltérés.

1. ábra. *Összefüggés a nemek és ukrán/orosz szavak használata között a magyar beszédben.* Rétegzett 2009. (N=387, %-ban)

Szembetűnőbb összefüggésekre az iskolai végzettség tekintetében tudunk rávilágítani. Legnagyobb arányban (56,82%) a felsőfokú végzettséggel rendelkező adatközlők helytelenítik az ukrán/orosz szavak keverését a magyar beszédben. Ennek oka talán az, hogy ők vannak leghosszabb ideig kitéve az oktatás közvetítette ideológiáknak. A legtöbb bizonytalan az általános

iskolát végzettek között van 46,75%, s a középfokú végzettséggel rendelkezők közül viszonyulnak a legtöbben pozitívan a kölcsönzéshez. (Érdekes lehet néhány év múlva megismételni a vizsgálatot, hogy a folyamatban lévő szemléletváltás az anyanyelv tanítás módszertanában, jeletkezik-e majd az adatközlők attitűdjeiben is.)

2. ábra. *Összefüggés iskolai végzettség és ukrán/orosz szavak használata a magyar beszédben között.* Rétegzett 2009. (N=387, %-ban)

A kárpátaljai magyar hanganyagtár[7] többszáz mélyinterjúját elemezve Csernicskó István kitért a szókölcsönzéshez való viszony kérdésére is a saját nyelvváltozathoz való viszony és az identitás összefüggésében (Csernicskó 2008, Csernicskó – Márku szerk. 2007, Csernicskó – Hires-László – Márku szerk. 2008). Hires-László Kornélia (2010) monográfiájában szintén az identitás összefüggésében is vizsgálta a kérdést. A szerzők szintén azt az eredményt kapták, hogy legtöbben pozitívan viszonyulnak saját nyelvváltozatukhoz, s annak jellegzetességeit, pl. a kölcsönzéseket is elfogadják. Ez pedig bizakodásra ad okot a helyi magyar közösség megmaradását illetően: „*Amíg azok a pozitív vélemények vannak abszolút többségben, melyek nem kiirtani, hanem megtartani szeretnék a helyi nyelvjárás sajátosságait, s ameddig a kárpátaljai magyarlakta települések lakói kedvezően tekintenek saját nyelvhasználatuk jellemző vonásaira, megmarad az igénye annak is, hogy ezt a magyar nyelvet továbbörökítsék a következő nemzedékek számára is"* (Csernicskó 2008: 78).

Összefoglalva az eredményeket láthatjuk, hogy a kárpátaljai magyarok vélekedése szerint a kölcsönzés természetes velejárója a nyelvi kontaktusnak, a kölcsönelemek pedig a nyelvi rendszer részét képezik. Közülük csak kevesen viszonyultak negatívan e jelenséghez. Bár a kölcsönszók használata egy interakciós szituációban elsősorban nem tudatos, direkt kommunikációs

7 A hanganyagtárról lásd Csernicskó és mtsai. 2008.

stratégia (de lehet az is),[8] mégis, ha explicite rákérdezünk nyelvi viselkedésük okaira, számos példát és többféle motívumot tudnak említeni, s azzal is tisztában vannak, hogy a Kárpátalján használt nyelvváltozat önálló nyelvi rendszer, kontaktusváltozat.

Irodalom

Csernicskó István 1995. Kárpátaljai beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk. *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok.* Ungvár: PoliPrint, 174–177.

Csernicskó István 2004. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. Huszti Ilona szerk., *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*, 113–123. Ungvár: PoliPrint.

Csernicskó István 2008. „ide vannak gyökerezve azok a szavak" A szókölcsönzésekről a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján. *Acta Beregsasiensis* VII /2: 7–19.

Csernicskó István 2009. A szókölcsönzéshez való viszony a kárpátaljai magyar közösségben. In: Lanstyák István – Menyhárt József – Szabómihály Gizella szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről V.*, 11–27. Dunaszerdahely: Gramma.

Csernicskó István és Márku Anita szerk. 2007. *Hiába repülsz te akárhová… Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához.* Ungvár: PoliPrint, 2007.

Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint.

Csernicskó István, Hires-László Kornélia és Márku Anita szerk. 2008. *„hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken". A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében*, 9–28. Ungvár: PoliPrint Kft.

Fodó Sándor 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* XIX: 41–52.

Hires-László Kornélia 2010. *„Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni": a nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben.* Ungvár: PoliPrint.

8 Tudatosan kerülheti a kölcsönszók használatát egy kétnyelvű kárpátaljai pl. egynyelvű magyarországival társalogva, hogy elkerülje az esetleges kommunikációs kudarcokat.

Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén.* Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
Lizanec Péter 2003. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza III. kötet.* Ungvár–Debrecen: „Ethnica" Kiadó. 2003.
Lizanec Petro 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Lizanec Petro 1996. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötet.* Ungvár: Patent Nyomdaipari Vállalat.
Márku Anita 2004. Kölcsönszók használata a kárpátaljai magyar fiatalok körében. Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Ungvár: PoliPrint, 44–55.
Márku Anita 2008. Szókölcsönzés a kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták körében. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2008/1-2:27–39.
Márku Anita 2011. *„Po zákárpátszki" Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák (nyelvválasztás, kódváltás) szocio- és pszicholingvisztikai aspektusai a kárpátaljai magyar közösségben.* Doktori disszertáció, Veszprém: Pannon Egyetem.
Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába.* Szeged: JGYTF Kiadó.

Melléklet

1. táblázat. *Közvetlen kölcsönszavak a Rétegzett 2009 kérdőíves felmérés adatai alapján* (N=387)

	Kölcsönszó	Átadó nyelv szerint	Jelentése	Szófaja	Előfordulása
1	ambulancia	O/U	klinika	fn	1
2	ápárát	O/U	készülék	fn	1
3	aptecska/ aptyecska	O/U	egészségügyi doboz	fn	2
4	avária	O/U	baleset	fn	2
5	bagázsnyik	O/U	autó csomagtartója	fn	2
6	bak	O/U	tartály	fn	1

	Kölcsönszó	Átadó nyelv szerint	Jelentése	Szófaja	Előfordulása
7	bánka/bánki	O/U	üveg	fn	9
8	bankomát	O/U	ATM	fn	1
9	bazár/bázár	O/U	piac	fn	3
10	belizna	O/U	ágynemű	fn	1
11	bezbásenka	O	vízszivattyú	fn	1
12	bilet	O/U	jegy	fn	1
13	blágy/bljáty	O/U	„picsa”káromkodás	mondatszó	2
14	borcs/borscs	O/U	borscs	fn	6
15	bordácski	O/U	kesztyűtartó	fn	1
16	buchalter	O/U	könyvelő	fn	1
17	batarejka	O/U	szárazelem	fn	1
18	bulocska/bulácska/bulácski	O/U	zsemle	fn	38
19	csáj	O/U	tea	fn	1
20	csájna	O/U	kocsma (teázó)	fn	1
21	csájnik/csájnyik	O/U	teafőző	fn	3
22	dáváj	O/U	gyerünk, adjad	ige; mondatszó	1
23	debil	O/U	buta, idióta	fn, mn	1
24	dokument	O/U	dokumentum	fn	2
25	dovidka	U	igazolás	fn	2
26	dukovka	U	sütő	fn	1
27	elektricska	O/U	helyi értékű vonat, elektromos vonat	fn	3
28	forszunka	O	injektor	fn	1
29	gasztronom	O/U	élelmiszerbolt	fn	1
30	grecska	O/U	hajdinakása	fn	5
31	gripp	O/U	influenza	fn	1

	Kölcsönszó	Átadó nyelv szerint	Jelentése	Szófaja	Előfordulása
32	gyengi	O	pénz	fn	1
33	harbucskájá	O	görbe (nőnemű)	mn	1
34	hlib	U	kenyér	fn	1
35	hocsehárka	U	kazánház	fn	1
36	horose	U	jó	mn	1
37	idi	O/U	menj	ige	1
38	igyém/igyim	O/U	menjünk	ige	3
39	kanalizáció	O/U	szennyvízelvezető	fn	1
40	kápelnica	O/U	csöpögtető	fn	1
41	kapot	O/U	motorháztető	fn	1
42	károcse	O/U	röviden	határozószó	1
43	kártocska/kártoska	O/U	adatlap	fn	2
44	kassza	O/U	pénztár	fn	4
45	kilonka	U	hangszóró	fn	1
46	klionka	O/U	viaszosvászon asztalterítő	fn	1
47	klucs	O/U	kulcs	fn	1
48	kocsegár	O/U	fűtő (kazánházban)	fn	1
49	kodovájá	O/U	futómű	fn	1
50	kofe	O/U	kávé	fn	1
51	kolesza	U	kerék	fn	1
52	koliná	U	vágány	fn	1
53	kombin	O/U	táp	fn	1
54	konzerva	O/U	konzerv	fn	1
55	kopek/kopijka	O/U	aprópénz	fn	2
56	krán	O/U	csap	fn	1
57	kraszovki/ krászovki/ kroszofki	O/U	sportcipő	fn	2
58	kréska	O/U	fedő	fn	1
59	kurtka	O/U	dzseki	fn	2

	Kölcsönszó	Átadó nyelv szerint	Jelentése	Szófaja	Előfordulása
60	kvitáncia	O/U	csekk	fn	1
61	lámpocska	O/U	lámpa	fn	1
62	lepádéltam	O/U	leestem	ige	1
63	lomik	O	pajszer	fn	2
64	májka/májki	O/U	atlétatrikó	fn	10
65	mantyirovka	O	pajszer	fn	1
66	marsutka	O/U	iránytaxi	fn	5
67	milicia	O/U	rendőrség	fn	3
68	miska	O/U	egér	fn	1
69	mologyec	O	ügyes	mondatszó	1
70	mufta	O/U	tengelykapcsoló	fn	1
71	nákládna	O/U	csekk, fuvarlevél	fn	1
72	náprimer	O	például	határozószó	1
73	nigrol	O	olaj	fn	1
74	noszki	O/U	zokni	fn	1
75	nozsovka	O	lombfűrész	fn	1
76	nyákonyecsnyi	O	végezetül	határozószó	1
77	obsi	O	diákszálló	fn	1
78	ocsered/ocseri	O	sor(ban áll)	fn	2
79	order	O	lista, utalvány	fn	1
80	pacska/pácski/pácska	O/U	doboz, csomag (pl. cigaretta)	fn	9
81	pápka	O/U	irattartó	fn	3
82	paszport/pászport	O/U	személyigazolvány	fn	32
83	pedráda	O/U	tantestületi gyűlés	fn	1

	Kölcsönszó	Átadó nyelv szerint	Jelentése	Szófaja	Előfordulása
84	pelmeni/ pelmenyi/ pelymenyi/ pilmenyi	O/U	húsos derelye	fn	4
85	perehodnyik	U	adapter, átalakító	fn	1
86	perejezd	O	vasúti átkelő	fn	2
87	piroski	O/U	húsos fánk	fn	1
88	pizgyec	O	„nem semmi”, káromkodás	mondatszó	1
89	plán	O/U	terv	fn	1
90	poj szudá	U	gyere ide	ige	1
91	poliklinika	O/U	orvosi rendelőintézet	fn	1
92	povorotnyik	O	irányjelző lámpa	fn	1
93	prava/práva	O/U	vezetői jogosítvány	fn	0
94	pricep/pricept	O/U	pótkocsi	fn	2
95	prikol	O	érdekes, humoros	mn	1
96	putyóka/putyovka	O	menetlevél, kiküldetési igazolás	fn	3
97	remont	O/U	javítás	fn	2
98	ruscsik	O/U	rakodómunkás	fn	1
99	ruszli	O/U	füstölt halas saláta	fn	1
100	sárövöj	O	gömbcsukló (alkatrész)	fn	2
101	sportzál	O/U	tornaterem	fn	1
102	szak/szok	O/U	gyümölcslé	fn	6
103	szalenék	O/U	sóspálcika	fn	1
104	szálnyik	O/U	szimering, tömítőgyűrű	fn	1
105	szamoszvál	O	billenőkocsi	fn	1
106	szigáreté/szigháreté	O/U	cigaretta	fn	2
107	szoszíszki	O/U	virsli	fn	1
108	szprávka	O	igazolás	fn	0
109	sztolova	O	étkezde	fn	3
110	sztudent	O/U	diák	fn	1

	Kölcsönszó	Átadó nyelv szerint	Jelentése	Szófaja	Előfordulása
111	szuhári	O/U	nassolnivaló	fn	1
112	szup	O/U	leves	fn	4
113	szvecská	O	gyertya	fn	1
114	szvetafor/svitafor	O	jelzőlámpa	fn	5
115	ták	U	igen	mondatszó	1
116	techpaszport	O/U	forgalmi engedély	fn	1
117	tekoszmotr	O	gépjármű műszaki vizsgája	fn	1
118	tipa/tyipá/tyipa	O	mint	mondatszó	8
119	torsz	O	test	fn	1
120	tumbocska	O/U	éjjeliszekrény	fn	2
121	tupoj	O	tompa, bamba	mn	1
122	uszpokojityely	O	fájdalomcsillapító, nyugtató	fn	1
123	váfli	O/U	ostya	fn	1
124	vopse	O	teljesen, abszolút	határozószó	1
125	várenyiki	O/U	krumplis tészta	fn	1
126	vesálka	O/U	fogas	fn	1
127	vidnásennyá	U	kivonat	fn	1
128	vrodi	O	talán	határozószó	1
129	vszyo	O	kész, vége, ennyi	mondatszó	2
130	zádácsa	O/	feladat	fn	1
131	zádnyis	O/U	hátsó	mn	1
132	zájáva	U	kérvény	fn	3

	Kölcsönszó	Átadó nyelv szerint	Jelentése	Szófaja	Előfordulása
133	zákáz	O/U	kérelem, rendelés	fn	1
134	zápász	O/U	tartalék	fn	1
135	zászidka	O/U	les(hely)	fn	1
136	zvit	U	jelentés, elszámolás	fn	1
137	zsurnál	O/U	újság	fn	1

MÁRKU, ANITA

The functions of code-switching in the speech situations of Subcarpathia Hungarians

The topic of the lexical borrowing in speech of Transcarpathian Hungarians is getting prevalent as more and more literature has been published in the recent years on it. In this study which is based on a representative questionnaire research (N=387) we review briefly the types of the lexical borrowing, the attitudes of the contact phenomena and the motivations, reasons of the borrowings.

SZOTÁK SZILVIA
Imre Samu Nyelvi Intézet, Alsóőr – Budapest
szotaksz@t-online.hu

„Akkor az egész német szótárt beírhatja!" Az őrvidéki magyar nyelv a határtalanítás folyamatában – tíz év eredményei

1. Előzmények

2011-ben, amikor a kincses Kolozsvár adott otthont a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusnak – a Magyar Tudomány Napja ünnepségsorozat részeként ünnepi konferenciára készült Budapesten a fennállásának 10. évfordulóját ünneplő a Termini kutatóhálózat. Így nem tudom és nem is szeretném megkerülni azt, hogy röviden az elmúlt tíz év munkálatairól és előzményeiről beszámoljak (vö. Benő – Péntek szerk. 2011). Felvidéki nyelvészek kezdeményezésével 2001-ben megalakultak a határon túli nyelvi irodák Felvidéken (Gramma Nyelvi Iroda – Dunaszerdahely), Erdélyben (Szabó T. Attila Nyelvi Iroda – Kolozsvár, sepsiszentgyörgyi filiáléval), Kárpátalján (Hodinka Antal Nyelvi Intézet – Beregszász) és a Vajdaságban (Vajdasági Magyar Nyelvi Korpusz – Magyarkanizsa) a kisebbségi magyar nyelvközösségek magyar nyelvhasználatának, a magyar nyelv kontaktusváltozatainak, a határon túli magyar nyelv használati színtereinek kutatására.

Ezt követően a kimaradt három kisrégióból is folyamatosan bekapcsolódtak a munkába kutatók, így 2003-ban hivatalosan is kiegészültek a nyelvi irodák ausztriai, szlovéniai és horvátországi egyéni kutatóhelyekkel, majd 2007-ben a három kisrégió nyelvészeti kutatásait összefogva megalakult az Imre Samu Nyelvi Intézet ausztriai, alsóőri központtal (Szoták − Kolláth − Zagar 2005: 371−377). A közös nyelvészeti kutatásokat végző, a Kárpát-medence minden régiójában tevékenykedő nyelvészek (Alsóőr–Beregszász–Budapest–Dunaszerdahely–Kolozsvár–Maribor–Sepsiszentgyörgy–Újvidék–Zágráb) többnyire virtuálisan, a világháló segítségével tartják a kapcsolatot, ezért határozott úgy a nyelvészkör, hogy megalakítja a Magyar Tudományos Akadémia külső régióit összefogó kutatóállomás-hálózatát, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatot.

Többek között azzal a céllal, hogy a külső régiók nyelvhasználatára − annak különbségeire, hasonlóságaira és tanulságaira − vonatkozó állásfoglalásait a teljes nyelvterület ismeretében tehesse közzé.

2. A Határtalanításról röviden

A szocializmus bukása utáni években bekövetkezett politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális változások következményeként mind a magánszférában, mind a politikai fórumokon (újra) manifesztálódott, hogy a nemzet határai nem esnek egybe az államhatárokkal, s a nyelvhatárok sem érnek véget az országhatároknál (vö. Bartha 1995: 37–47, Beregszászi – Csernicskó 2004). Ismertté vált az a vélemény, hogy a magyar nyelv többközpontú (pl. Lanstyák 1995, vö. Kiss Jenő 1995: 75), mert noha államnyelvi státusza csak egy országban van, a környező országokban őshonos kisebbségi nyelvként jelen van (vagy a törvények szerint jelen lehetne) regionálisan a közigazgatásban, anyanyelvként az oktatásban, médiában, a vallási élet színterein és a kulturális életben. A fentebb leírt változások átformálták (ugyanakkor meg is osztották) a tudományos közvéleményt, a kialakult nyelvészeti diskurzus középpontjába a magyar nyelv magyarországi és határon túli magyar változatainak viszonya került. Gál Sándor szlovák író és publicista beszélt először a magyar nyelv trianonizációjáról, amiből később detrianonizáció lett, majd − a szóban benne rejlő mindenfajta irredentizmus elkerülése érdekében − Lanstyák István magyarosításában új szó keletkezett a folyamat jelölésére: a határtalanítás. A szó a magyar nyelv Kárpát-medencei szétfejlődésének több évtizedes történetiségét is jelöli, ugyanakkor a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat nyelvészeinek kutatásai is a határtalanítás jegyében folynak.

3. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat összehangolt kutatásairól

Kutatási programjaink keretében a Kárpát-medence magyarlakta területein kisebbségi létben élő magyar közösségek nyelvi helyzetének, nyelvi folyamatainak leírására és elemzésére törekszünk. Célunk, hogy a kisebbségi magyar nyelvi problémák feltérképezésével olyan nyelvtervezési irányelvekre tudjunk rámutatni, amelyek hozzájárulnak − nemcsak elméletben, de gyakorlatban is – a közösségek hosszú távú fennmaradásához.

2.1. A kutatóhálózat munkatársainak első közös tanulmánykötete a régiónkban kialakult nyelvpolitikai helyzet következtében szinte folyamatosan aktuális **kisebbségi nyelvi jogi** folyamatokat − de jure és de facto − mutatja be a környező országokban. A *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában* (Nádor – Szarka szerk. 2003) címmel megjelent kötet bevezető tanulmányai (Szépe, Szarka, Vizi, Bartha, Nádor) az országtanulmányokon túl többféle aspektusból is körbejárják a régiók nyelvi jogi helyzetét és lehetőségeit.

2.2. Mivel a kisebbségi nyelvek megőrzésében különösen fontos szerepe van az oktatásnak, így **az anyanyelvi oktatás** a hálózat kutatásaiban is központi helyet foglal el. Szinte folyamatosan a

figyelem középpontjában áll a külhoni magyarság oktatási jogainak vizsgálata. Egy többéves kutatási program eredményeként született meg *Nyelv és oktatás kisebbségben* címet viselő oktatási kötet (Bartha – Nádor – Péntek szerk. 2011), amely a Kárpát-medence kisebbségi régióinak magyar nyelvű oktatását mutatja be − a régiók közti eltérő sajátosságokból adódó különbségek figyelembevételével – egységes szempontok szerint. A tanulmányok szerzői nemcsak tényszerűen bemutatják az adott régió magyaroktatásának hagyományait és jellegzetességeit, de azt is leírják, hogy milyen feltételeknek kellene teljesülniük ahhoz, hogy egy hatékony, az anyanyelv megtartását szolgáló oktatási modell szülessen és valósuljon meg.

2.3. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat kiemelt kutatása a **szóhatártalanítás**, amely összehangolt lexikológiai és lexikográfiai, valamint korpusznyelvészeti munkálatokban mutatkozik meg.

2.3.1. A *korpuszprogram* keretében az MTA Nyelvtudományi Intézete által koordinált Magyar Nemzeti Szövegtár anyagába bekerültek a magyar nyelv szlovákiai, erdélyi, kárpátaljai és vajdasági változatai. A korpusz elsősorban írott anyagokat (a sajtó, a szépirodalom, a tudományos próza, a hivatali nyelv köréből), kisebb mértékben a beszélt nyelvhez közelebb álló, internetes fórumokból származó szövegeket tartalmaz.[1]

2.3.2. A szóhatártalanításon belül különösen fontos a *névhatártalanítási* munkák elvégzése, amelynek célja az anyaországon kívüli, a Kárpát-medence magyar településneveinek kodifikálása. Erre azért van szükség, mert az országhatárok és politikai rendszerek többszöri megváltozásának következtében párhuzamosan jöttek létre névváltozatok. Napjainkban ez azért is különösen aktuális, mert nem mindegy, hogy a legújabb kisebbségi tankönyvekbe mely névalakok kerülnek be. Éppen ezért a kutatóállomások munka-

1 A korpusz a következő oldalon érhető el: corpus.nytud.hu/mnsz

társai azon munkálkodnak, hogy összegyűjtsék a Kárpát-medence magyarlakta régióiban használatos földrajzi nevek teljes korpuszát, majd egységesítsék névalakjukat és helyesírásukat, valamint a jövőre nézve lefektessék a névalkotás szabályait.

2.3.3. A szóhatártalanítási program harmadik projektje a *szótárak határtalanítása.* A program keretében eddig öt magyarországi szótárban jelentek meg határon túli szavak: Az Akadémiai Kiadó Magyar értelmező kéziszótárában (Pusztai 2003), az Osiris *Helyesírás* (Laczkó − Mártonfi 2004) szótári részében, az Osiris *Idegen szavak szótárában* (Tolcsvay 2007), valamint a Tinta Kiadó által megjelentetett *Értelmező szótár* +-ban (Előry 2007) és a *Magyar értelmező szótár diákoknak* (Előry 2010) című szótárban. A kutatóhálózat célja az volt, hogy a szótárak is legyenek „határtalanok", azaz a Magyarországon megjelenő szótárak mindegyikében jelenjenek meg a magyar nyelv határon túli változatainak reprezentáns elemei, az államnyelvi eredetű közvetlen és közvetett kölcsönszavak, ezzel egyetemessé téve a magyar nyelvtudomány kézikönyveit.

2.3.4. A szóhatártalanítás negyedik elemeként a Termini magyar–magyar szótárról és adatbázisról kell szót ejteni. A Kárpát-medence minden régiójából összegyűjtött kontaktuselemek adatbázisa napjainkban már több mint négyezer szót tartalmaz. Az interneten elérhető szótár létrehozásával és folyamatos bővítésével az a célunk, hogy a magyarországi magyarok is megismerjék azokat az államnyelvi kontaktuselemeket, amelyeket a külhoni magyarok mindennapi kommunikációjukban használnak. Jelentősége abban rejlik, hogy lehetővé teszi az egyes nyelvi régiók nyelvváltozatainak jobb megismerését, és hozzájárul a külső régiókban élő magyarság nyelvi önbizalmának növeléséhez. A szótár látogatottsága és kutatottsága is nő évről évre, több szakdolgozat témájául szolgált.[2]

4. Őrvidéki terepmunkák a határtalanítás jegyében

A kutatóhálózat munkatársai által végzett határtalanítás folyamata és vizsgálata szerves része az élőnyelvi dokumentálásnak. Ennek függvényében négy olyan nagyobb kutatást emelnék ki, amelyet az elmúlt 10–12 évben végeztek el kutatók, s amelyekre az őrvidéki adatbázis összeállításakor is tudtunk támaszkodni.

2 A szótár az alábbi oldalon érhető el: ht.nytud.hu/htonline

(1) Még 2000 márciusában az MTA Kisebbségkutató Intézet koordinálásban kezdődött egy nemzetközi kutatás − *Lokális identitás és interetnikus kapcsolatelemzés Kárpát-medencei településeken címmel* −, amelynek keretében a közép-burgenlandi Felsőpulyán végeztünk terepmunkát a beépülő megfigyelés módszertanát követve (vö. Szoták 2003). A mélyinterjúk, kutatói feljegyzések és egyéb összegyűjtött szövegek az adatbázisban szereplő példamondatok gyűjtésénél voltak segítségünkre.

(2) 2007−2011 között négy burgenlandi magyarlakta településen (Felsőőr, Alsőőr, Felsőpulya, Őrisziget) került sor kétnyelvűségi vizsgálat elvégzésére, kérdőívek és interjúk készítésére. Az összegyűlt felvételekből sok érdekes és hasznos nyelvi adatot nyertünk.

(3) A Termini magyar–magyar adatbázis gyűjtésében résztvevő nyelvtársakban felmerült egy-egy gyakorisági vizsgálat elvégzése mintegy kontrollként. Ez a vizsgálatot eddig két kisrégióban − a Muravidéken (Kolláth 2009) és az Őrvidéken (Szoták 2008) – végeztük el. A gyakorisági vizsgálat lefolytatásához a szociolingvisztikai adatgyűjtés jól ismert módját, a kérdőíves módszert választottuk. A kérdőív mondatait olyan őrvidéki magyarok konstruálták, akik az őrvidéki vernakuláris nyelvváltozatok birtokosai és használói. A helyi beszélők 50 olyan mondatot konstruáltak, amelyek mindegyike legalább egy államnyelvi kölcsönszót tartalmazott. A vizsgálat igazolta a kontaktuselemek létét az őrvidéki magyarok mindennapi nyelvhasználatában (Szoták 2009: 95), ugyanakkor sok újabb nyelvi adattal szolgált.

(4) Az *Új magyar nyelvatlasz* őrvidéki gyűjtéseit az Imre Samu Nyelvi Intézet szervezte és koordinálta. A négy településen 2009-ben elvégzett szociolingvisztikai interjúk sok-sok olyan kölcsönszót tartalmaztak, amelyek szép számmal gyarapították az adatbázist. A fentebb felsorolt empirikus kutatások mindegyike hozzájárult a visszaszoruló helyzetben lévő őrvidéki magyar nyelv dokumentálásához.

5. A magyar–magyar szótárak őrvidéki vonatkozásai

A határtalanítás célja, hogy a magyar szótárírás (is) számoljon a magyar nyelv többközpontúságának nyelvi következményeivel, s egynyelvű (csak a magyarországi magyar nyelvet figyelembe vevő) szótárak és kézikönyvek helyett az egyetemes magyar nyelv kéziszótárai készüljenek el. Erre már eddig is volt példa: *A magyar nyelvjárások atlasza* (1968−74) a teljes nyelvterületet lefedte kutatópontjaival, s az *Új magyar tájszótár* is tartalmazott határon túli tájszavakat, stb..

A változások első szószólója, Pete István már az 1983-as szombathelyi nyelvészeti konferencián felhívta a figyelmet a magyar sztenderd szétfejlődésének és az állami változatok kialakulásának természetes folyamatként való elfogadására, s javasolta, hogy az eddig helytelennek titulált kontaktusjelenségeket a szótárkészítők kezeljék természetes nyelvi elemekként (Pete 1988). Az 1994-es egri nyelvészkongresszuson Pusztai Ferenc, akit 1972-ben kiadott ÉKsz. bővített kiadásának szerkesztésével bíztak meg, valamint Lanstyák István és Szabómihály Gizella is javasolták előadásukban, hogy a készülő *Magyar értelmező kéziszótárba* kerüljenek be határon túli magyar szavak és kontaktuselemek.

Az itt elhangzott érveket a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének szótári munkabizottsága vette fontolóra és értékelte át. Kontra Miklós ráhatásával született meg a döntés: négy régió nyelvészeit (Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Vajdaság)[3] felkérték a határon túli szóanyag összeállítására. A 2003-ban megjelenő szótárba sajnos a Vajdaságból nem, de a másik három régióból kerültek be szavak. Bár ez a kezdeményezés szimbolikus jelentőségű volt, mégis ösztönzőleg hatott a folytatásra: egyrészt hatott a kontaktusnyelvészeti kutatások folytatására, másrészt látni fogjuk, hogy egyéb szótárak szerkesztői is biztosítottak lehetőséget a kontaktusnyelvi elemek bekerülésére. A nyelvi irodák a *Magyar Tudomány* hasábjain tették közzé állásfoglalásukat (Péntek 2004: 724–726).

A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat munkatársai egységesen azon dolgoznak, hogy a magyarul megjelenő nyelvészeti kiadványokban a magyarországi magyar nyelv mellett megjelenjenek a határon túli magyar beszélőközösségek nyelvváltozatai is. Az elmúlt 90 év történelmének következménye, hogy a magyar nyelv nemcsak egy, hanem egyszerre nyolc országban változik. Ennek megfelelően beszélhetünk erdélyi, felvidéki, őrvidéki stb. magyar nyelvről. Minden régióban befolyásolta a magyar nyelv fejlődését az adott állam nyelve. Ezt a folyamatot nevezzük nyelvi különfejlődésnek (vö. Szilágyi N. 2008: 106) vagy nyelvi szétfejlődésnek (Lanstyák 2008: 121). A határtalanítás folyamata során ezeket a változásokat vizsgáljuk. A nyelvi szétfejlődés egyik reprezentatív példájaként a *golyóstoll*[4] régiónkénti elnevezéseit mutatom meg:

3 Péntek Jánost és Szilágyi N. Sándort Erdélyből, Lanstyák Istvánt Felvidékről, Csernicskó Istvánt Kárpátaljáról és Ágoston Mihályt Vajdaságból.

4 Forrás: Termini magyar–magyar szótár: ht.nytud.hu/htonline

A golyóstoll elnevezései a Kárpát-medencei régiókban:

régió	lexéma	példamondat
Hu	golyóstoll	A golyóstollal gyorsabban lehet írni, mint a hagyományos töltőtollal (Előry 2007: 519).
Va	hemijska	Van egy hemijskád? Az én hemijskám kifogyott.
Mv	kemicsni	Kemicsnivel írok mindig, a ceruzát nem szeretem.
Hv	kemiszka	Nem ír a kemiszkám. Van Neked?
Őv	kuli (ném)	Kölcsönadta a kuliját, hogy azzal írjam meg a levelet.
Fv, Va	örökíró	Ma pedig már egy olyan borítékot is gázálarcos tisztiorvos vizsgál meg, amelyre valaki örökíróval ráírja: „lépfene”.
Er	pasztástoll	Megsárgult papírcetlin zöldszínű pasztástoll-betéttel…
Er	pix (ang)	Tudj’isten, miért, talán mert túl becsületes képe volt, vagy mert azt mondta, holtfáradt, s mert megígérte, hogy másnapra a pixét is használja, és egy aláírás erejéig visszatér.

5.1. A szótárírásba való bekapcsolódás azért is volt nagyon aktuális, mert az MTA Nyelvtudományi Intézet és az Osiris Könyvkiadó egy új magyar szótársorozat megírásáról és kiadásáról állapodott meg Tolcsvai Nagy Gábor főszerkesztésével. A magyar Dudennek is nevezett szótársorozatot tíz kötetesre tervezték és impozáns jelszóval látták el: Anyanyelvünkben érezzük otthon magunkat, hisz beszélni jó, beszélni öröm.

A tízkötetes könyvsorozat első, 2004-ben megjelent kötete az Osiris *Helyesírás* (OH).[5] A szótár hagyományosan két részből áll: egy szabályzatból és egy szótári részből. A szótár első részében Laczkó Krisztina magyarázta és aktualizálta a helyesírási szabályokat a változásoknak megfelelően, de az 1984-ben megjelent és azóta is érvényes akadémiai szabályzatot alapul véve. A második, terjedelmében nagyobb egységet, a szótári részt Mártonfi Attila gyűjtötte és válogatta. A szótár 47 186 szócikkében 213 974 szót tartalmaz, valamint 13 559 elválasztási és 4789 kiejtési mintát és 101 689 utalással találkozunk. A kötet végéről elmaradhatatlan bibliográfia, glosszárium és tárgymutató szintén a teljesség igényével készült. A szótársorozat első kötete 739 ha-

5 A szerzők — Laczkó Krisztina, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének oktatója és Mártonfi Attila, az MTA-ELTE Nagyszótári Kutatócsoportjának munkatársa.

táron túli szót tartalmaz, a szerkesztők ennyit válogattak a ki a nyelvi irodák és kutatóhelyek gyűjtéseiből. A 739 szó, szókapcsolat zömében földrajzi- és intézménynév.

Őrvidéki gyűjtésemből a következő szótárba is bekerülő szavakat szeretném bemutatni, köztük közneveket: *járási iskolatanács, járási hivatal, kancellária, kancellári hivatal, koncertpianista, magiszter, népcsoport, népcsoporttanács, községháza, organizál, terminus* stb.; földrajzi neveket: *Burgenland, Gyanafalvi járás, Felsőőr, Felsőőri járás, Felsőpulya, Felsőpulyai járás, Őrvidék, Nezsideri járás*, stb.; intézmények, egyesületek neveit: *Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája, Szeberényi Lajos citerazenekar*. A következő szócikk jól példázza a határtalanítást:

Burgenland Burgenlandban, burgenlandi
Burgenlandi Magyar Kultúregyesület burgenlandi magyar kultúregyesületi
Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája burgenlandi magyarok népfőiskolájabeli
járás[2] 'a megye alatti közigazgatási egység' járást, járások, járása || *járásbíró, járásbíróság* || → | *Beregszászi járás, Felsőőri járás, Felsőpulyai járás, Gyanafalvi járás, Huszti járás, Ilosvai járás, Kismartoni járás, Nagybereznai járás, Nagymartoni járás, Nagyszőlösi járás, Németújvári járás, Nezsideri járás, Ökörmezői járás, Perecsenyi járás, Rahói járás, Sárbogárdi járás, Szolyvai járás, Técsői járás, Ungvári járás, Veszprémi járás, Volóci járás*
járási, járásilag || *járási hivatal, járási iskolatanács, járási jogú, járási székhely, járási tanács*
népcsoport || *népcsoporttanács, népcsoporttörvény*

5.2. Másodikként a Tolcsvay Nagy Gábor szerkesztésében 2007-ben megjelent Osiris *Idegen szavak szótárába* kerültek be államnyelvi kontaktuselemek. A szerkesztő így ír erről a szótár előszavában: *„S külön ki kell emelni, hogy a határtalanítás folyamatában a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterület fontos idegen szavait nyújtjuk a kereső olvasónak, a magyar nyelv egységében"* (Tolcsvay 2007a: 5). A szótár 40 000 önálló szócikket, köztük 1900 határon túli kölcsönszót tartalmaz (Tolcsvay 2007b: 399). A felvett szavak többnyire közös szócikkek, azaz nem egy, hanem több régióban használatosak. A jelen tanulmányban olyan, a három nyugati kisrégióra jellemző példákat mutatok be, amelyek ugyancsak jól érzékeltetik a nyelvi szétfejlődést. Míg Magyarországon csak az egyetemi tanárokat szólítják professzornak, addig Muravidéken, Őrvidéken és Horvátország magyarlakta területein a középiskolai tanárokat is,

amely ezekben az országokban a tanári hivatás nagyobb társadalmi presztízsét jelenti.

professzor prof [lat] *okt* **1.** egyetemi tanár (a legmagasabb oktatói beosztás) **2.** tanár, tudós, szaktekintély **3.** főorvos **4.** középiskolai, kollégiumi tanár (Magyarországon régebben) 5. Va, Hv, Őv középiskolai tanár **6.** Hv (köz) felső tagozatos általános iskolai tanár **her ~** tanár úr (férfi tanárok megszólítása az ausztriai középiskolákban)

professzorin [lat→ném] (isk) Őv **fraú ~** (köz) tanárnő (női tanárok megszólítása az ausztriai középiskolákban) (→professzor, profeszorica)

rathaus [ráthausz; ném] (hiv) Őv 1. (köz) polgármesteri hivatal; 2. (biz) községháza

stundni [ném] Őv (nép) munkaóra, *hány stundnit dolgoztál?*

termín [Fv Őv termín; Va Hv Mv termin; lat→szlk/szrb/hrv/szln/ném] 1. Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) időpont, határidő; 2. Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) műszó, szakkifejezés (→terminus)

A szótárban szereplő *heuriger* szó a 2007-es magyar érettségi vizsga szövegértési feladatai között is szerepelt Magyarországon.

5.3. Az Előry Vilma főszerkesztésében megjelent Értelmező szótár+az előzőekhez hasonlóan tartalmaz a ht régiókban élő magyarok által használt kifejezéseket. A szótár 16 065 címszavához mintegy 250 000 nyelvi adatot kapcsolt a munkacsoport, köztük őrvidéki kifejezéseket is:

fensztertág: fn *-, ~ot, ~ja* [ném] Őv (köz) ünnepnap utáni, hétvége előtti, munkaszüneti nap. *A halottak napja csütörtökre esik, így a péntek fensztertág, nem kell menni dolgozni.* (Előry 2007: 446)

firtel: fn ~ek, ~t, –, [ném] **firtli** ~k, ~t, – Őv (biz) negyed liter, *Kérek egy firtelt abból a finom borból. Firtelenként itta (az ásványvizet), a minerált.* (Előry 2007: 461)

6. A Termini magyar–magyar szótár őrvidéki elemei

Az internetes szótár napjainkban mintegy négyezer szót tartalmaz. Célja, hogy a magyarországi magyarok is megismerjék azokat az államnyelvi kontaktuselemeket, amelyeket a külhoni magyarok mindennapi kommunikációjukban használnak. Az őrvidéki szólista közel hatszáz szót tartalmaz, ebből

ötszáznál több szó szerepel az internetes adatbázisban.[6] A szócikkeket 2003 óta gyűjtjük folyamatosan.

A legkisebb Kárpát-medencei magyar szórvány már a 16. századtól nyelvszigetté vált, s mára négy településre szűkült. Peremhelyzetbe nem Trianon után, hanem jóval előbb került. Az első világháborúig azonban Felsőőr és környéke része volt az anyaországnak, beletartozott a gazdasági, kulturális vérkeringésébe, s közvetlen kapcsolatot ápolt a közeli magyar tömbbel. Ugyanakkor a burgenlandi magyarság évszázadok óta érintkezett a körülötte élő német ajkú lakossággal és az általuk használt német nyelvvel is. A Párizs környéki békék után a távolságok maradtak, a nyelv státusza és a régiók közötti szabad mozgás változott. Ezeknek az elsősorban politikai, másodsorban gazdasági és társadalmi változásoknak a következménye, hogy a burgenlandi magyarság szókészletében egyszerre vannak jelen: a, **tájszavak**, b, **közmagyar szavak**, c, **ht eredetű szavak**, azaz önálló szóalkotások 1918 után d, **államnyelvi eredetű közvetlen ill. alaki kölcsönszavak** (vö. Lanstyák 2008: 126). Az alábbiakban ezekre a kategóriákra példákat keresve mutatóm be a Termini magyar–magyar szótárának ausztriai részét és szemléltetem az őrvidéki magyar nyelv sokszínűségét.

6.1. A **tájszavak** jelenléte a szigetiségre, a zárt gazdasági közösségekre vezethető vissza, amely évszázadokon keresztül konzerválta az archaikus nyelvhasználatot. A dialektális nyelvhasználati elemek léte már több nagyobb kutatás során is dokumentálódott (vö. Nagyatlasz; Imre 1973; Gal 1979), de ezek meglétével találkoztunk az Új magyar nyelvatlasz 2009-es gyűjtésekor is. A gyűjtés során ugyanakkor azt is tapasztaltuk, hogy egyes paraszti életformához kötődő munkafolyamatok kifejezései már visszaszorultak, nem voltak benne a kétnyelvű közösség nyelvi repertoárjában. Érezni lehetett a többségi nyelvi elemek nagy számát, de találkoztam a kisebbség saját nyelvével kapcsolatos attitűdjeivel is, amely a legtöbb esetben negatív volt.[7]

6 A kontaktuselemek túlnyomó része főnév (389), kisebb százalékban tartalmaz egyéb szófajokat: melléknév (39), ige (31), stb. A szócikkek közül 274 csak Őv szócikk, a többi közös.

7 2000-től járok Burgenlandba kutatni, de legtöbbször azt hallottam, hogy *„Mi nem beszélünk olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak. Ők is azt mondják, ha idejönnek, hogy hát hogyan beszéltek ti magyarul?"Imre is a következőket írja:„Ha felsőőri ismerőseimmel, rokonaimmal szó esik a felsőőri tájszólásról, akkor nagyon sokszor hallom azt, hogy itt milyen csúnyán beszélnek magyarul, milyen furcsán mondanak ki bizonyos szavakat. Ezzel szemben Magyarországon milyen szépen beszélnek. Ezzel a felfogással én nem tudok egyet érteni. …Szerintem a felsőőri nyelvjárás nagyon érdekes, teljesen sajátos szín a magyar nyelvjárások gazdag változatosságába."(Imre 1943.)* Hasonló megnyilatkozással a 2008-ban végzett gyakorisági vizsgálat

A burgenlandi magyar dialektus az észak-dunántúli nyelvjárástípusba tartozik, de vannak attól eltérő jegyei is (Imre 1971a: 8; 1971b: 334). A szókészlet táji eredetű szókincse még 1918 előtti. Vannak olyan lexémák, amelyek a magyar lakta települések mindegyikén ismertek és használatosak: *cimet* 'fahéj'; *cék* 'kullancs'; *sercli* 'kenyér vége'; *macskamíz* 'mézga'; *mënyiët-asszony* menyét; *barátfüle* 'derelye'; *zsompor* 'szakajtó'; tüskiëzsborz 'sündisznó'; *vakonda* 'vakondok'; *darametélt* 'grízestészta'; *tikszem* 'tyúkszem', míg mások csak az egyes települések lakóinak nyelvhasználatára jellemzőek. A négy település lakóinak szóhasználata között vannak alaktani és jelentéstani eltérések is: Aő[8], Szi[9] *föheny*, Fő[10] *föhény* 'homok'; Fő *lucsli* Pu[11] *lucsi* 'cumi'; Pu *cicemuca*; 'barka'; Szi *urbiszli* Aő *kikelle* 'zöldborsó'; Pu *patakikű* 'kavics'; Lo[12] *zsibavirág* 'gyermekláncfű; Aő *lokkon* 'tócsa'.

Az Új magyar nyelvatlasz újragyűjtése során[13] azt tapasztaltam, hogy a nemzeti nyelvatlasz fogalomkörének bizonyos részei már csak az idősebbek passzív szókincsében vannak jelen.[14] Az elmúlt 60 esztendőben olyan technikai fejlődés figyelhető meg a mezőgazdaságban (a földművelés és állattenyésztés teljesen átalakult), s olyan társadalmi változások mentek végbe, hogy szinte általános tendencia, hogy a mezőgazdaságban aktívan dolgozók létszáma lecsökkent, s ezen folyamatok következtében a falvak lakosságának nyelvhasználata jelentősen megváltozott. Az emberek mindennapjainak évtizedek óta nem része a földművelés, az állattartás, a szövés, ennek következtében az ezekkel a tevékenységekkel kapcsolatos szavak az őrvidéki magyarlakta településeken sem részei már a mindennapi kommunikációnak, így nehezen előhozható adatok voltak. Idetartoztak a már előbb említett szövéssel kapcsolatos szavak (szövőszék, rokka, gerebën), a lószerszámokkal kapcsolatos szavak (kantár, zaboló, gyeplű). Ezzel szemben az ételnevek (*barátfüle* 'derelye'; *karafon* 'fánk'; *buci nudli, mácsiktészta, csörge* 'tepertő') a ház

során is találkoztam: *„mert mi nem beszélünk szépen, azért vannak így a mondatok?…"* Ugyanakkor egy 2007-es beszélgetés során az egyik adatközlőm, aki két évtizede él a közösségben a következő véleményt fogalmazta meg: "*Mentegetőzés, hogy nem tudnak szépen magyarul. Csak kifogást keresnek, hogy ne beszéljenek.*"

8 Aő=Alsóőr
9 Szi=Őrisziget
10 Fő=Felsőőr
11 Pu=Felsőpulya
12 Lo=Locsmánd
13 Imre Samu és Lőrince Lajos 1964-ban gyűjtöttek Burgenlandban, az újragyűjtés 2009-ben volt. Felsőpulyán Zelliger Erzsébet, Felsőőrben Gúthy Lászlóné, Alsóőrben Szoták Szilvia, Őriszigeten Zsótér Irisz végezte el a terepmunkát.
14 A baloldali és jobboldali ökör elnevezését (*kiesztüső; brázdás*) például a 10 adatközlő közül egy idős házaspár tudta csak felidézni.

körüli kisállatok (*mihi* 'méhecske; *vakonda* 'vakond'; *tüskésborz* 'sündisznó'; *menyétasszony* 'menyét'; *gerend* 'görény';) növények elnevezéseivel (*boza* 'bodza'; *akáca* 'akác', *hecselli* 'csipkebogyó) kapcsolatos kérdésekre könnyedén válaszoltak az alsóőri adatközlők.

6.2. A burgenlandi magyarok szókincsének egy részét alkotják azok a **közmagyar** szavak, amelyeket 1918 előtt az egész magyar nyelvterületen használtak, azonban a nyelvi szétfejlődés következtében bizonyos szavak sorsa a különböző régiókban másként alakult. Érdemes különbséget tenni az idegen eredetű és a belső keletkezésű lexémák között (Lanstyák 2008: 127). Ilyen stílusbeli kölcsönszó pl.: a *firma* 'cég'; *inspektor* 'szaktanácsadó, szakfelügyelő'; *internátus* 'diákotthon, kollégium'; *kaszárnya* 'laktanya'; *penzió* 'nyugdíj'; *szvetter* 'kardigán'; a *cvekker* 'bevásárló szatyor'; a *fuszekli* 'zokni', *vecsernye* 'vacsora idő, esti ima'. Míg ezek a szavak a ma magyarul beszélő burgenlandiak szókincsének részei, addig Magyarországon marginálissá váltak. Vannak olyan belső keletkezésű szavak, amelyek Magyarországon régiessé váltak, de Burgenlandban és a többi ht régióban is közhasználatban maradtak. Ilyen például a *tanonciskola* 'szakiskola'; az *erszény, buksza, bugyelláris* 'pénztárca'.

6.3. A ht eredetű szavak, azaz önálló szóalkotások a szétfejlődés következtében jöttek létre a külhoni régiókban, számuk Őrvidéken csekély a közösség nyelvi vitalitásából fakadóan. Ilyen jelentésbeli kölcsönszó pl. a *szirup* 'szörp'; a *kredit* 'kölcsön'; *község* 'polgármesteri hivatal';kalk a *magasház* 'emeletes ház'; a *zebracsík* 'gyalogátkelőhely', szemorvos 'szemész'; *tolószekér* 'tolószék'; *étlapos* 'pecsétes';tükörkifejezés a *vedd rád* 'vedd fel'; s önálló alkotásként megemlíthető az *árkádünnep* 'felsőőri reformátusok ünnepe'; a *sipoló* 'rádió; *befutottak* 'gyüttmentek, jöttmentek';

6.4. Ma a burgenlandi magyarság nyelvének szerves részét alkotják az államnyelvi kontaktuselemek. Varga Ignácz 1900 elejéről való tájszógyűjteménye (Varga 1904: 176–184)[15] még alig tesz említést a kölcsönszavakról, így csak feltételezhetjük, hogy az akkor még kisnemesi előjogaira büszke, a németséggel nem keveredő közösség által használt kölcsönszavak mennyisége nem volt több, mint amely a köznyelvben is kimutatható. Ugyanakkor Imre Samu a felsőőri magyarok nyelvéről 1943-ban már a következőt írja: *„…a német kölcsönszók száma ma már olyan ijesztően magas, hogy szinte már túl van azon a határon, amit egy nyelv tisztaságának, sőt életének veszélyeztetettsége nélkül elbírhat."* (Imre 1943) Tapasztalata szerint a nemzeti öntudatra sosem nevelt ma-

15 Magyar Nyelvőr 1904. XXXII. 176-84.

gyarság a kisebbségi sorstól és érzéstől próbált menekülni úgy, hogy a többséghez hasonult: átvette szokásait és nyelvét is (Imre 1971a; Gal 1977: 314).

Egy másik aspektusból vizsgálva ezt a folyamatot megállapíthatjuk, hogy az államnyelvi eredetű szavak megjelenése a következőt is jelenti: a burgenlandi magyar nyelvközösség befogadó volt, azaz nyelvi hiányát megpróbálta kontaktuselemekkel pótolni, s azáltal valamelyest használhatóvá tudta tenni az őrvidéki nyelvváltozatot egészen napjainkig. Nyelvének veszélyeztetett helyzetét (vö. Szoták 2004) nem a szókölcsönzés okozta, az egyéb nyelven kívüli tényezők következménye volt: a történelmi és társadalmi változások, s az, hogy a magyar nyelv államnyelvhez képest alacsony presztízséből és vitalitásából fakadóan a közösség nem merte/tudta/akarta felvállalni a nyelvátörökítés felelősségét. A magyar nyelvnek nincs írásbelisége Burgenlandban, így az államnyelvi kontaktuselemek csak a szóbeli közlésben pótolják a hiányt. Létükről azonban nem lehet tudomást nem venni, mert kétnyelvűségi helyzetben a szókölcsönzés a leggyakoribb és legelterjedtebb nyelvi jelenség. A 2008 nyarán a három dél-burgenlandi településen (Alsóőrben, Szigeten és Felsőőrben) végzett gyakorisági vizsgálat is igazolta, hogy az államnyelvi kontaktuselemek az őrvidéki magyarok mentális szótárának szerves részét képezik. Az értelmezett mintavétel módszerével kiválasztott alanyokat egy olyan 50 mondatos kérdőíves vizsgálatnak vetettük alá, amelynek mondatait a magyar népcsoport olyan tagjai konstruálták, akik az őrvidéki vernakuláris nyelvváltozatok birtokosai és használói. Az 50 mondat összesen 73 kölcsönszót tartalmazott. A lexémák között voltak a sporthoz kötődő szavak: *schiri* 'bíró; *tor* 'gól'; étkezéssel kapcsolatos kifejezések: *pommes* 'sültkrumpli; *schnizli* 'bécsi szelet'; *frankfurter* 'virsli'; *sprizzer* 'fröccs'; *strudli* 'rétes'; *strizli* 'kalács'; a hivatali élet szókincsét reprezentáló szavak: *führersejn* 'jogosítvány', *gemájnde* 'hivatal'; *geburtsurkunde* 'születési anyakönyvi kivonat; *sparbuch* 'takarékkönyv'; *land* 'tartomány'; a közlekedéshez köthető szavak: *kreisverkehr* 'körforgalom'; *bundesstrassni* 'főút, országút'; stb.

A kutatást egyetlen mondaton keresztül mutatom csak be terjedelmi korlátok miatt:

A kérdőív 30. mondata volt *A feuerwehr vett egy új löschpumpnit meg új löschwognit.*[16] A három kölcsönszót tartalmazó mondat egy standard német alakot (Feuerwehr) és két nyelvjárási elemet tartalmaz: Löschpumpe – löschpumpni = az oltópumpa; Löschwagen – löschwogni = oltókocsi. Az őr-

16 feuerwehr fn. vö. Feuerwehr
löschpumpni fn. vö. Löschpumpe
löschwogni fn. vö. Löschwagen

vidéki nyelvjárás toldalékrendszerére jellemző, hogy a német jövevényszavakhoz főnevek esetében – s jelen esetben is – a -li, -ni toldalék kapcsolódik, míg igék esetében az *–l*: pl: *felrégül = felizgatja* magát (vö. Imre 1971: 75–78; 1977: 310).

A *feuerwehr* szó esetében a közmagyar irányú helyettesítés összességében 75%-ban megtörtént a tűzoltók (31), tűzoltóság (32) kifejezésekkel. A *löschpumpnit* 40%-ban helyettesítették közmagyar szavakkal: pumpa (21), pompa (1), tűzoltópumpa (5), oltópumpa (4), oltógép (2), tűzoltókészülék (1), míg a löschwognit 51%-ban cserélték le az alábbi kifejezések valamelyikére: autó (11), oltókocsi (9), kocsi (8), tűzoltóautó (7), tűzoltókocsi (4), oltószekér (2), tankkocsi (1), oltó (1).

A kontaktuselem ilyen sokféle helyettesítése igazolni látszik azt a feltevésemet, hogy egyrészt a tűzoltással kapcsolatos magyar nyelvű szakterminológia (is) hiányzik az őrvidéki magyarok nyelvéből, másrészt nincs egy közmegegyezésen alapuló olyan magyar szó nyelvváltozatukban, amely elterjedt és mindenki használja.

A löschpumpni és löschwogni szavak gyakoriságának feldolgozása közben 5-5 esetben fordult elő, hogy a szavakat hibrid kalkokkal, azaz kölcsönszó előtagú és közmagyar utótagú szavakkal helyettesítették: löschpumpa és löschautó. A kérdőívek feldolgozása során a következő eredményt kaptam: Felsőőrben a 25 adatközlő a 73 kölcsönszó közül 45-nél 50%-nál nagyobb arányban a kontaktuselem használatát részesítette előnyben, azaz csak kis százalékban alkalmazta a közmagyar irányú helyettesítést. Például: *batri=elem vö. ném. Batterie; infarkt=infarktus vö. ném. Infarkt; penzió=nyugdíj vö. ném. Pension; offiziell=hivatalos; frankfurter=frankfurti virsli; löschpumpni=oltópumpa vö. ném. Löschpumpe; löschwogni=oltókocsi vö. ném. Löschwagen; óma=nagymama vö. ném. Oma; schnitzli=rántotthús vö. ném. Schnitzel; strizli=kalács vö. ném. Stritzel;* stb. Alsóőrben és Őriszigeten még nagyobb volt az arány; 58 alkalommal választották a kontaktuselemet. Beigazolódott a hipotézis: ezeknek a lexémáknak stabil a helyzete a burgenlandi magyarok nyelvváltozatában.

7. Összefoglalás

Az alsóőri központú Imre Samu Nyelvi Intézet által Burgenlandban végzett fentebb ismertetett kutatási programok szemléltették, hogy a burgenlandi magyar nyelvhasználat a határon túli régiókhoz hasonlóan erősen nyelvjárásias és erősen kontaktusos. Ez következik több évszázados nyelvsziget jellegéből és a Trianon utáni zártságból. A magyar nyelvterület peremére szorulva új nyelvi igényeit a burgenlandi magyar közösség az államnyelvből

való közvetlen és közvetett kölcsönzéssel oldotta meg, ezek a német nyelvű kontaktuselemek a kétnyelvű beszélők nyelvi repertoárjának szerves részévé váltak. A magyarországi magyar nyelv 1918 utáni változásainak követésére nem volt esély. Ezek a legújabb nyelvi elemek nem jutottak el a nyugati végekre.

A három régióban működő Imre Samu Nyelvi Intézet munkatársai két fontos célt tűztek ki: a három kisrégió élőnyelvi kutatásainak eredményeit megismertessük a közvéleménnyel, a szakmával, ugyanakkor olyan kutatásokat végezzünk, amelyekkel hozzájárulunk a Muravidéken, Horvátországban és Burgenlandban is visszaszoruló helyzetben lévő magyar nyelv megőrzéséhez, azaz a kutatások során felhalmozódott tudás hasznosuljon, eljusson magához a közösséghez.

Irodalom

Bartha Csilla 1995. Nyelvcsere, nyelvvesztés: Szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 37–47. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest.

Bartha–Nádor–Péntek szerk. 2011. *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép.* Budapest: Tinta Könyvkiadó

Benő Attila–Péntek János szerk. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat 10 éve.* Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma–SZTANYI.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. Magyar értelmező kéziszótár: (majdnem) minden magyar szótára − Kárpátaljai szójegyzék. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István *…itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* PoliPrint, Ungvár. 127−138.

Előry Vilma főszerk. 2007. *Értelmező szótár+.* Budapest, Tinta Kiadó.

Gal, Susan 1977. Der Gebrauch der deutschen und ungarischen Sprache in Oberwart. Ladislaus Trieber Hg. *Die Obere Wart*. Verlagsanstallt Tyrolia, Innsbruck. 313–325.

Gal, Susan 1979. *Language shift: social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York: Academic Press.

Imre Samu 1943. *Német kölcsönszók a felsőőri magyarság nyelvében.* Kolozsvár.

Imre Samu 1971a. A felsőőri nyelvjárás. *Nyelvtudományi értekezések 72*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Imre Samu 1971b. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Imre Samu 1977. Der ungarische Dialekt der Oberen Wart. Ladislaus Trieber Hg. *Die Obere Wart.* Verlagsanstallt Tyrolia, Innsbruck. 301–313.
Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
Kolláth szerk. 2009. *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada.* Maribor: Zora.
Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.
Lanstyák István 1995. A magyar nyelv központjai. *Magyar Tudomány* 40/10: 1170–1185.
Lanstyák István 2008. A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után. Fedinec Csilla szerk. Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban. Budapest: Akadémiai Kiadó. 118–136.
Nádor Orsolya – Szarka László szerk. 2003. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Szilágyi N. Sándor 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 105–118.
Pete István 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). In: Kiss Jenő – Szűts László szerk. *A magyar nyelv rétegződése.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 779–789.
Péntek János: A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy, Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely, MTA Ukrajnai Kutatóállomása, Vajdasági Magyar Nyelvi Korpusz. *Magyar Tudomány* 49/7: 724–726.
Pusztai Ferenc 2003. Lexikográfiai kérdések és válaszok az átdolgozott Magyar értelmező kéziszótárban. *Magyar Nyelvőr* 127/4: 362–370.
Szoták Szilvia 2003. A burgenlandi Felsőpulya (Oberpullendorf) 259–283. In: Bakó Boglárka szerk. *Lokális világok, Stratégiai Kutatások sorozat.* Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.
Szoták Szilvia 2004. Veszélyeztetett nyelvek. A magyar nyelv Burgenlandban. *Kisebbségkutatás* XIII/1: 37–51.
Szoták Szilvia – Kolláth Anna – Z. Szentesi Orsolya 2005: Kiegészítés a szomszédos országok magyar nyelvi kutatóállomásairól szóló beszámolóhoz. *Magyar Nyelv* 101: 371–377.
Szoták Szilvia 2008. Kontaktusjelenségek az őrvidéki magyarság nyelvében. Egy terepmunka tanulságai. *Nyelvünk és kultúránk* 2008/4: 67–79.
Szoták Szilvia 2009. „Ha burgenlandi magyarral beszélek, úgy beszélek, ahogy Önök írták. Magyarországi magyarral úgy, ahogy én írtam." Kontaktusjelenségek vizsgálata a burgenlandi magyarság nyelvében. Szoták

Szilvia szerk. 2009. *Őrvidéki magyarokról őrvidéki magyaroknak*. Kőszeg: Városkapu Kiadó – Umiz –Imre Samu Nyelvi Intézet. 84–98.
Tolcsvay Nagy Gábor 2007. *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó.
Tolcsvay Nagy Gábor 2007. A határtalanítás egy újabb megvalósulásáról, 399–406. In: Benő Attila – Fazekas Emese – Szilágyi N. Sándor szerk. *Nyelvek és nyelvváltozatok I–II. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére.* Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványai 4. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.

SZOTÁK, SZILVIA

Then you can enter the entire German dictionary": Burgenland Hungarian in the process of the defragmentation of the Hungarian language

The research programs carried out in Burgenland by the Imre Samu Institute of Linguistics, Unterwart demonstrated that the language variant of Hungarians in Burgenland contains a lot of dialect words and contact elements, likewise in other regions of the Carpathian Basin. This is a consequence of the centuries' long language island status and of Burgenland's isolated position after Trianon. The new linguistic demands of the Hungarian community in Burgenland, at the edge of the Hungarian language area were satisfied with direct and indirect borrowing from the official language of the state. The contact elements became an essential part of the language variant used by the bilingual speakers. There was no possibility to follow the changes of the homeland's Hungarian after Trianon. The new elements of the language could not reach the western ends.
The staff members of the Imre Samu Institute of Linguistics operating in three regions have two main objectives: to make the results of the researches accessible for the public and professionals. The research carried out should help in the preservation of the Hungarian language in the three small regions; it means the knowledge gained during a survey should be used in the community.

II. ITÄMERENSUOMALAISTEN VÄHEMMISTÖJEN KIELI- JA KULTTUURI-IDENTITEETIN MUOTOUTUMINEN /

A BALTI FINN KISEBBSÉGEK NYELVI ÉS KULTURÁLIS IDENTITÁSÁNAK ALAKULÁSA

G. BOGÁR EDIT
Budapest
bogar.edit@hotmail.com

Montako saamen kieltä on olemassa? – Kielen ja murteen erottaminen saamen näkökulmasta

1. Poiketen symposiumin aiheesta esitelmäni koskee joitain saamen kielen kysymyksiä. Kuitenkin koska saame on itämerensuomalaisten kielten lähin sukukieli, jota puhutaan lähellä niitä alueita, joilla kohdekieliämmekin, ja itse kielen ja/tai murteen ongelma on suuresti läsnä itämerensuomalaisissakin kielissä, ajattelin, ettei katsaus tällaiseen ”vieraaseen” kieleen olisi asiaan kuulumaton. Yritän nyt lyhyesti näyttää sekä historian että nykytilanteen kannalta, minkälaisia käsityksiä on ollut ja on olemassa saamen kielestä/kielistä.

Kielitieteessä puhutaan perinteisesti saamen kielestä (esim. Mikko Korhonen 1981), jossa on erilaisia murteita, murreryhmiä. Murteiden määrästä tutkijat ovat olleet eri mieltä, jotkut puhuvat seitsemästä, jotkut taas kymmenestä. Toisaalta, nykyään jopa kielentutkijat (esim. Pekka Sammallahti 1998) usein puhuvat eri saamen kielistä, itse Sammallahti mainitsee 10 (Sammallahti 1998: 1–5, 6–38), Juhani Lehtiranta luettelee 9 (Lehtiranta 1989: 6–7). Toistaiseksi minäkin puhun murteista. Seuraavassa tarkastelen, pitääkö tällainen sananvalinta paikkansa.

Mitä kielen ja murteen eroon tulee, unkarilainen Jenő Kiss mainitsee kolme seikkaa, joiden perusteella ne voi erottaa. Ne ovat: kielitieteellinen yhtäläisyys, eli keskinäinen ymmärrettävyys; Ausbau-ilmiö, eli samankielisen yhteis- ja/tai kirjakielen olemassaolo; sekä kielenkäyttäjien oma mielipide, eli kielellinen ja kansallinen identiteetti (Kiss Jenő 2003: 32). Näihin seikkoihin voidaan lisätä vielä sellaisiakin asiaan vaikuttavia seikkoja, kuin maantieto, politiikka, talous, sosiologia ja sosiolingvistiikka, demografia, historia, kulttuuri.

2. Katsotaan nyt näitä yksityiskohtia saamen tapauksessa

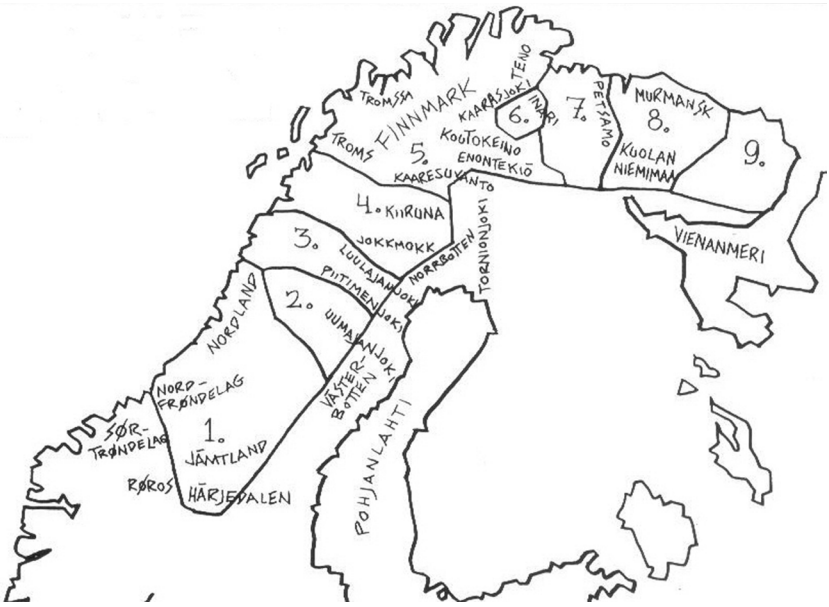
2.1. Keskinäinen ymmärrettävyys saamen puhujien välillä on mahdollinen vain naapurimurteiden tapauksessa. Saamen kielialue muodostaa niin

kutsutun murrejatkumon, kuten alla olevasta kartasta näkyy, eli puhuma-alueen ääripäissä asuvat puhujat eivät ymmärrä toisiaan, mutta naapurit yleensä tulevat toimeen toistensa kanssa. 1980-luvulla olen itse kuullut, kun äidinkielenään pohjoissaamea puhuva saamen kielen tutkija ja uumajansaamelainen kotirouva keskustelivat ruotsiksi, koska oma saamen kieli ei ollut toiselle ymmärrettävä. Kuitenkin pohjoissaamelainen ymmärtää luulajan puhujaa, luulajan puhuja taas ymmärtää sekä pohjois-, että uumajansaamea jne. Toisaalta inarinsaamelainen ymmärtää pohjoissaamelaista yleensä vain siksi, että pohjoissaame on laajemmin käytössä ja nykyään sitä puhutaan samoilla alueilla kuin inarinsaamea. Inarinsaamelainen ei kuitenkaan voisi ymmärtää koltansaamea, jos koltat eivät olisi siirtyneet Suomen puolelle, jossa he nyt ovat jatkuvassa yhteydessä inarinsaamelaisiin. Tästä näkökulmasta siis voidaan puhua sekä yhdestä kielestä ja sen murteista että eri kielistä.

2.2. Ausbau-ilmiöstä ei saamen tapauksessa voi käytännöllisesti puhua ollenkaan, näet yhteiskieli /-kielet (kirjakieli /-kielet ja/tai kielinormit) on/ovat näinä päivinä kehittymässä. Voidaan siis ajatella, että pitää sittenkin puhua eri saamen kielistä. Jopa kaikissa saamen murteissa on yksi sellainen varieteetti, jota pidetään päämuotona, mikä vahvistaa tämän näkemyksen. Tilanne on vielä monimutkaisempi, jos otetaan huomioon vielä murrejatkumotkin.

2.3. Puhujien mielipiteen perusteella taas täytyy kuitenkin puhua vain yhdestä kielestä, näet kaikki saamen puhujat pitävät omaa kieltänsä saamen kielenä. (Vaikka esim. inarinsaamelaiset puhuvat myös anarâškielâsta, pohjoissaamelaiset taas davvigielasta.)

2.4. Maantieteellisesti kysymys on erittäin suuresta alueesta (157.487 km^2), joka sijaitsee neljässä valtiossa, ja siihen verrattuna puhujia on erittäin vähän (30–35.000). Saamelaisten asuma-alueiden välillä löytyy muidenkin kielten (norjan, ruotsin, suomen, venäjän, jopa komin ja nenetsin) puhuma-alueita. Tästä näkökulmasta siis kaikki nämä Lapissakin puhutut kielet ovat Abstand-kieliä eli sellaisia kieliä, joita ei voi pitää toistensa murteina. Kaikki nämä seikat tukevat mieluummin sitä näkemystä, että ainakin maantieteellisesti on olemassa eri saamen kieliä.

Saamelaisten asuin- ja kielialueet. 1. eteläsaame, 2. uumajansaame, 3. piitimensaame, 4. luulajansaame, 5. pohjoissaame, 6. inarinsaame, 7. koltansaame, 8. kildininsaame, 9. turjansaame.
Kartta: Ari Kutila, k. Lehtola 1997: 9.

2.5. Politiikassa saamelaisten yhteinen tavoite ja päämäärä on kielten säilyttäminen, joka on helpommin saavutettava yhdessä toimien, eli on puhuttava yhdestä kielestä ja sen murteista. Toisaalta kun saamea puhutaan neljässä maassa, joiden välillä on suuria eroja lainsäädännössä ja poliittisissa ajattelutavoissa, on kuitenkin asianmukaista puhua eri kielistä. Jos taas siihen lisätään, että samaa saamen varieteettia usein puhutaan eri maissa, silti on pidettävä niitä yhtenä kielenä. Toisaalta samassakin maassa puhutaan eri saamea (Suomessa esim. kolme saamen kieltä on regionaalisesti virallinen kieli). Tämän seikan perusteella pitäisi puhua eri kielistä.

2.6. Taloudellisesti voi todeta, että poronhoito on melkein kaikkialla Lapissa tärkeä toimeentulolähde, mutta se ei missään ole enää ainoa elinkeino. Eri maissa poronhoidon lainsäädäntö poikkeaa toisistaan: Ruotsissa ja Norjassa se on saamelaisten yksinoikeus, kun taas Suomessa ja Venäjällä se on muidenkin etnisten ryhmien elinkeino. Poronhoidon lisäksi perinteisiä saamelaisten ammatteja ovat metsästys ja kalastus, mutta ne eivät ole koskaan olleet pelkästään saamelaisten oikeuksia. Huomattavaa

teollisuutta Pohjoismaiden Lapissa ei oikein ole, lukuun ottamatta Ruotsin ja Norjan kaivosalueita, Venäjällä taas saamelaiset eivät koskaan ole teollisuudessa työssä. Kaikki nämä taloudelliset seikat huomioon ottaen voi ehkä todeta, että on yksi saamen kieli olemassa.

2.7. Sosiologian ja sosiolingvistiikan kannalta asiasta voitaisiin kirjoittaa useita väitöskirjoja, mainittakoot nyt kuitenkin vain meidän näkökulmastamme tärkeimmät seikat. Saamen kielen suosio ja käyttö on kasvamassa, mutta se ei vieläkään ole tarpeeksi korkea, ja näin ollen äidinkielen käyttö virasto-, tiede- ja opetusasioissa ei ole useinkaan mahdollista (Näkkäläjärvi 2006; Mantila 2008: 122–123). Toisaalta on olemassa esim. Suomen kielilainsäädäntö, joka tekee ainakin mahdolliseksi saamen kiel(t)en käytön asioidessa. On lisäksi huomattava, että eri saamen varieteettien suosio ei ole samanlainen, ja Pohjoismaiden saamelaisista monet oppivat äidinkielen, esim. luulajansaamen sijasta pohjoissaamea: tätä aihetta on tutkinut mm. unkarilainen Norbert Kiss (Kiss Norbert 2008), joka kirjoittaa väitöskirjaakin tästä aiheesta. Tämän seikan perusteella siis ei voi päättää, täytyykö saame katsoa yhdeksi vai useaksi kieleksi.

2.8. Demografinenkaan kuva ei kerro, montako saamen kieltä on olemassa. On joskus myös kyseenalaista, kuka on saamelainen. Lain mukaan saamelainen on henkilö, joka itse tai jonka vanhemmista tai isovanhemmista vähintään yksi on oppinut saamen ensimmäisenä kielenään (Saamelaisvaltuuskunnan asetus 1. § 1973). Saamelaisia on noin 70–80.000 henkeä, joista 20–25.000 on Ruotsissa, 40–50.000 Norjassa, 6.000 Suomessa ja 2.000 Venäjällä. Saamen puhujien määrä on pienempi, yhteensä noin 30–35.000, heistä 20–25.000 puhuu pohjoissaamea, kun taas eteläsaamen, uumajansaamen, luulajansaamen, inarin-, koltan- ja kildininsaamen tapauksessa puhujien määrä on 500–1000. Nämä tiedot eivät ole tarkkoja. Syinä siihen on ensinnäkin, että saamelaisten piirissä oli pitkästi läsnä jonkinlainen pelko oman kansallisuuden takia, minkä seurauksena monet heistä siirtyivät piiloon (onneksi tämä tilanne on jo muuttunut); toiseksi, Venäjän viralliset väestörekisteritiedot eivät sisällä 500:aa henkeä pienempiä kansoja; kolmanneksi taas monet puhuvat saamea toisena kielenä. Tämän viimeksi mainitun yhteydessä täytyy myös ottaa huomioon se seikka, joka on jo aikaisemmin mainittu, eli kun saamelainen oppii saamea toisena kielenä, usein valitaan korkeamman prestiisin varieteetti (Norbert Kiss 2008).

2.9. Saamelaisten historia on taas seikka, joka samalla yhdistää ja erottaa kansaa. Norjan ja Ruotsin saamelaisten menneisyydessä on pajon

samankaltaisia piirteitä, Suomen saamelaisten historia eroaa niistä 1800-luvulta alkaen, kun taas Venäjän saamelaiset ovat aina eläneet eri elämänoloissa. Erikoinen tilanne on koltansaamen puhujilla, nimittäin he melkein kaikki siirtyivät Venäjältä Suomeen toisen maailmansodan jälkeen. Kun historia sisältää samalla näin paljon yhtäläisyyksiä ja eroja, kielenkään kannalta ei voi sanoa muuta, eli voidaan puhua sekä kielistä, että murteista.

2.10. Samanlainen on tilanne, jos katsotaan saamelaisten kulttuuria, uskontoa, tiedettä. Perinteinen saamelainen kulttuuri yhdistää saamelaisia: kansanperinteen jotkin pakanalliset elementit sekaantuvat kristinuskoon; joiku on saamen kansalle ja lähes kaikille saamelaisille ominainen laji; poronhoito, metsästys ja kalastus ovat tärkeitä edelleenkin, vaikka modernimmissa muodoissa. Samalla kulttuuri erottaakin: Pohjoismaiden saamelaiset ovat luterilaisia (poikkeuksena mainittakoot Venäjältä Suomeen siirtyneet ortodoksiset koltan puhujat), kun taas Venäjällä myös saamelaiset ovat ortodoksisia. Tiedettä voi taas löytää lähes ainoastaan pohjoissaameksi. Modernista kulttuurista puhuen ei voi olla mainitsematta esim. lehtiä: *Sápmelaš, Ságat, Sámi Áigi*, radio-ohjelmia (niitä on kaikkialla paitsi Kuolan niemimaalla); elokuvia: Nils Gaupin *Ofelaš*; kirjallisuutta, jota löytyy ensisijaisesti pohjoissaameksi, esim. Nils-Aslak Valkeapää, Kirsti Paltto jne.; musiikkia: Marie-Boine Persen, *Angelit / Aŋŋel nieiddat*; teatteria: *Beaivvaš*. Vaikka suurin osa niistä on pohjoissaameksi, kaikki saamelaiset pitävät niitä ominaan, eli tämän perusteella täytyy sanoa, että kulttuuri pikemminkin yhdistää saamelaisia, ja tämän vuoksi on puhuttava vain yhdestä kielestä.

3. Johtopäätöksenä voidaan todeta, etteivät dialektologiassa yleensä käytetyt kriteerit eikä niiden laajennus tee mahdolliseksi kielen ja murteen erottamista saamen tapauksessa. Kysymys on siis vieläkin avoin, ja vanhan tavan mukaan kielitieteessä, ensisijaisesti perinteellisessä fennougristiikassa puhutaan edelleenkin saamen kielestä ja sen murteista, kun taas jokapäiväisessä elämässä, sosiolingvistiikassa ja kielipolitiikassa on asianmukaisempaa käyttää termiä *saamen kielet*.

Kirjallisuutta

Aikio, Marjut 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Csepregi Márta szerk. 1998, 2001. *Finnugor kalauz*. Panoráma Kiadó, Budapest.
Lehtola, Veli-Pekka 1997. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Kustannus-Puntsi, Inari.
Kiss Jenő szerk. 2003.*Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
Kiss Norbert 2008. *A finnugor nyelvek szociolingvisztikai helyzete napjainkban*. Előadás a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén. Kézirat.
Korhonen, Mikko 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
Lehtiranta, Juhani 1989. *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Helsinki.
Mantila, Harri 2008: A finn nyelvpolitika. In: G. Bogár Edit szerk. *Kontrasztok.* Ünnepi konferencia a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének 50 éves évfordulóján. Comenius Egyetem, Pozsony. 117–125.
Näkkäläjärvi, Klemetti 2006. Saamen kielilain toteutuminen 2004–2006. Sámediggi.
Nanovfszky György szerk. 2000. *Nyelvrokonaink*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
Sammallahti, Pekka 1998. *The Saami Languages – An Introduction*. Davvigirji, Kárášjohka.
Verkkolähteet:http://www.christusrex.org/www1/pater, 2011. 08.10.
Pasanen, Annika 2003. *Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta*. Pro-gradu työ.
https://www.doria.fi/xmlui/bitstream/handle/10024/63779/kielipes.pdf?sequence=1. 2011. 08. 08.
Liite: *Isä meidän* -rukous neljällä saamen kielellä (http://www.christusrex.org/www1/pater, 2011. 08. 10.)

Luulajansaame:

Áhttje mijá guhti le almen. Ájlistuvvus duv namma. Båhtus duv rijkka. Sjaddus duv sidot gåk almen, nåv aj ednamin. Vatte midjij uddni mijá bäjvvásasj lájbev. Ja luojte midjij suttojdimme ándagis, nåv gĺk mij aj luojttep mijá velgulattjajda. Ja ale mijáv gähttjalibmáj lájddi, ájnat várjjala mijáv bahás. Amen.

Pohjoissaame:

Áhččámet, don guhte leat almmis. basuhuvvos du namma. Bohtus du riika. Šaddos du dáhttu, mo almmis nu maiddái eatnama alde. Atte mindjiide odne min beaivválás láibbi. Ja atte midjiide min suttuis ándagassii, nugo mii ge ándagássii

addit velggolaččaidasamet. Ale ge doalvvo mind geahččalussii, muhto beastte minbahás eret. Amen.

Inarinsaame:

Äätj miin, ki läh almest. Passe läos tu namma. Aldanevos tu valdegodde. Läos tu taatto nut almest, ku ednamest. Adde miji adne miin juöhepäivatj laip. Ja adde miji miin suddoit addagas, nut ku miieh addep velkolatjitäme. Ja ale tolvo miin kiusadussi. Mutto pääste miin pahast. Amen.

Kildininsaame:

Äätje mii, kote läk almest. Passe lädsj tu namma. Poadasj tsarstvo tu. Poatto vald tu maht almest nutte ädnamest. Leib mii porremadjen uude miji tabbe. Ja kuöde mii velga miji, mahta mii kuöddep velgalaip mii. Ja äle vigúig mii kjätjalada, a verjel mii paasast. Amin.

G. BOGÁR, EDIT

Saami languages or Saami dialects? – How to differentiate between language and dialect, especially in the case of Saami

It is often very difficult to differenciate language and dialect, especially when there is no literary language or it is quite new. In this paper I try to introduce shortly what phenomena can influence the question of language and/or dialect in Saami and how these factors colour the picture.

G. BOGÁR EDIT

Lapp nyelvjárások vagy lapp nyelvek? Nyelv és nyelvjárás megkülönböztetése, különös tekintettel a lappra

Nyelv és nyelvjárás között gyakran nehéz különbséget tenni, különösen azokban az esetekben, amikor nincs kialakult köznyelv vagy irodalmi nyelv, vagy ha van, igen fiatal. Előadásomban felvázolom, milyen jelenségek befolyásolják ezt a kérdést a számi (lapp) esetében, és hogyan árnyalják ezek a tényezők a képet.

MOLNÁR BODROGI ENIKŐ
Babeş–Bolyai University, Cluj-Napoca
mbeniko@gmail.com

Kunkas transsylvanianunkarilainen tutkia saattaa tukea meänkielen revitaliseerinkiä?

1. Aluksi

Tämän artikkelin tavote oon näyttää kunka sen kirjottaja, transsylvanianunkarilaisena linkvistinnä ja kirjalisuuentutkianna oon ollu matkassa omhaiskielen, meänkielen revitaliseerinkissä viimi vuositten aikana. Kielitten pelastamisheen liittyvän sosiolinkvistisen kirjalisuuen tunteminen oon rohki tärkeä alkuvaihe tutkialle, mutta konkreettinen revitalisasuuniprosessi tuo useasti semmosia tilantheita, joitten klaaraaminen vaatii enämpi ja piiain muutaki ko teorian tuntemisen. Mie piän, ette oma vähemistökokemus ja oman vähemistöryhmän tietosuus oman kielen tärkheyestä oon suureksi avuksi tutkialle joka lähtee auttamhaan toista, heiomassa asemassa olevaa vähemistöä sen kielen prestiisin nostamisessa.

Tämä artikkeli oon stryktyreerattu sillä mallin, ette se lähtee ylheisistä ja teoreettisistä kysymyksistä käsin ja pohtii kysymyksiä ko: mitä meinathaan kielitten uhanalasuuela, saako puuttua kielen elähmään ja kunka sitä kannattee tehä. Sitte seuraa lyhy esitys siittä, mikä meänkieli oon ja missä sitä käytethään. Tutkimuksen viiminen osa oon konkreettinen tilaneanalyysi, jossa käsittelen ommaa kokemusta meänkielen revitaliseerinkissä.

2. Kielitten uhanalasuus

Living Tongues Institute for Endangered Languages instityytin jälkhiin joka neljästoista päivä yks kieli kuolee mailmassa. Se tarkottaa sitä, ette vuen 2100 mennessä kohta puolet kuuesta-seittemästätuhanesta kielestä, mitä nykyhään puhuthaan, saattaa hävitä. (http://travel.nationalgeographic.com/travel/enduring-voices/) Kielitten myötä suuri määrä tärkeätä tietoa kulttuurista, histuuriasta, ympäristöstä, ihmisen aivoitten toiminasta saattaa kans kaota.

Nettlen ja Romainen jälkhiin kielelinen tiversiteetti oon kulttuurisen tiversiteetin testi ja ko kieli kuolee, se viepi matkassa siihen liittyvän kulttuurin ja elämänmuo'on kans. Kielitten kohtalo oon sitoksissa sen puhujitten kohtalon kansa. Kielivaihto ja kielen katoaminen oon vastareaksuuni erilaishiin paihneishiin, jokka vaikuttava kieliyhtheishöön. Net saattava olla sosiaalisia, kulttuurisia, ekonomisia eli sotihlaalisia. Kielen kuolemasta puhuthaan ko joku kieli supstituoi toisen kielen kaikissa sen fynksuunissa ja ko vanhemat ei ennää välitä kieltä lapsile.[1] (Nettle – Romaine 2000: 7)

Joittenki arvoitten jälkhiin nuin yheksänkymmentä prosenttia tänäpänä puhutuista kielistä häviää yhen vuosisaan aikana ko vain kielitten poijeskuoleminen jatkuu nykystä vauhtia (Krauss 1992). Vastaavasti, vain nuin kymmenen prosenttia kielistä näyttää tällä hetkelä olevan turvassa. Tähhään kuuluu vallatikki ittenäisitten maitten viraliset enemistökielet.

Sosiolinkvistisessä tutkimuksessa oon paljon puhuttu siittä, ette kielitten uhanalasuuen tärkhein syy oon kielelisitten ihmisoikeuksitten puuttuminen. Ko jonku kielen puhujilla ei ole oikheutta käyttää ommaa kieltä kaikila käytön aluheilla eikä saata intettifieerata omhaan kiehleen, ja ympäröivä yhtheiskunta halveksii sitä kieltä, ihmiset alkava kokea ommaa kieltä sosiaalisena stikmana. Ko yksittäiset ihmiset vaihtava pikku hiljaa kieltä eiväkkä siirä sitä omile lapsile, koko kieliyhtheisö alkaa omaksua toista, korkeampiarvosta kieltä.

Kielen kuolemasta niin ko kuolemasta ylheensä piethään, ette se tapahtuu muile, eikä meile ittele. William Cuppyn lakoninen ilmasu valasee hyvin tätä psykolookista faktaa: „Suuriin osa meistä tuntee, ette emmä koskhaan kuole. Dodo-lintu tunsi sitä sammaa."[2] (William Cuppy, ks. Nettle – Romaine 2000: 1, kääntäny MBE)

1 „Linguistic diversity […] is a benchmark of cultural diversity. Language death is symptomatic of cultural death: a way of life disappears with the death of a language. The fortunes of languages are bound up with those of its speakers. Language shift and death occur as a response to pressures of various types – social, cultural, economic, and even military – on a community. Every time a language stops performing a particular function, it will lose some ground to another that takes its place. Death occurs when one language replaces another over its entire functional range, and parents no longer transmit the language to their children."

2 Alkuperänen teksti: „Most of us feel that we could never become extinct. The Dodo felt that way too."

3. Kielen menettämisen prakmaattinen tulkinta

Ennen ko alan kertomhaan linkvistin maholisesta tehtävästä uhanalasitten kielitten pelastamisessa halvan jakkaa lukioitten kansa pari aatosta csángóista, jokka oon vanhaa unkarin murretta puhuvia Rymäniän kansalaisia. Net asuva Itä-Karpaattien vuoristosta ithään, Moldova nimisellä Rymäniän perukalla.

Etnonyymin 'csángó' alkuperrää ja merkitystä oon tutkittu paljon. Laajasti hyväksytyn, mutta tietheelisesti ei kokohnaans toistetun teorian jälkhiin nimi tulee *csang*/*csáng* värpistä, joka tarkottaa lähinä 'kuljeskella, kiertää, vetelehtiä', ja se viittaa siihen, ette tämä väestö oon uuisasukhaita nykysellä asuinperukalla. Csángójen kollektiivisessa muistissa ellää vielä se, ette heän esi-isät oon vaeltanheet poijes unkarin kansan luota. Monela on kovin halveksiva mielipie omasta roikasta ja net pitävä itteä "sekarotusinna" ja "rappeutunheina" ihmisinnä, jokka ei kuulu mihinkhään: ei ole unkarilaisia eikä rymäniäläisiä. (Tánczos 1997: 370)

Vilmos Tánczos, Cluj-Napocan Babeş-Bolyain yliopiston prufessori ja csángóntutkia oon kiinittänny huomiota siihen, ette joku kieliyhtheisö välittää vaistomaisesti oman kielen sukupolvelta toisele. Se käyttää kieltä siihen saakka ko sitä pruukathaan tehä omassa ympäristössä, mutta ko sen ympäristö siirtyy käyttämhään toista kieltä, se tekkee sitä sammaa. Mitä stikmatisoitumpi kieli oon, sitä helpompi se oon jättää kommunikaatiota omala kielelä. Se, mikä tutkialle tuntuu tramaattiselta, oman kielen menettäminen, oon kokohnaans luonolista kieliyhtheisölle, joka sitä kokkee. Tánczos kirjottaa vasitussa esseessä, ette hään ei muista kohahneensa vanhoja csángója, jokka olisit olheet murheelisia siittä, ette heän lapsittenlapset ei ossaa unkaria, ko rymäniää. Se oon heän mielestä luonolista ja järkevää, eikä mikhään trauma, mitä häätys topata. Kansan prakmaattisessa aattelutavassa fynksunaalisuus oon kaikhiin tärkein: vanhoitten sanoitten, nimitten, lauluitten ja rukkuuksitten tilale tullee uusia, niitä saapi käyttää yhtä hyvin.[3] (Tánczos 2000: 132)

3 Alkuperänen unkarinkielinen teksti: *„Azt hiszem, nem találkoztam olyan öregekkel, akik bánkódtak volna amiatt, hogy gyermekeik, unokáik nem tudnak magyarul. Ez így természetes, ez így ésszerű: ha az anyanyelv elvesztése számukra valamiféle fájdalmas, megelőzendő trauma volna, megtanították volna őket rá. De nem az. Szavak? Nevek? Énekek? Imák? – Nincs mit sajnálni rajtuk, új szavak, új nevek, új énekek jönnek helyettük, lehet használni azokat is. […] A népi pragmatikus szemléletben csak a funkció számít: aminek nincs gyakorlati haszna, azt sajnálkozás nélkül veszni hagyják."*

Näile ihmisille ei ole kukhaan kertonu, ette oma kieli oon itenttiteetin keskheisiä sympoolia ja ette sen käytön heittäminen ja muun kielen käythöön ottaminen sen siale vaikuttaa pitkhään roikan kollektiivisheen itenttiteethiin.

Tánczosin kokemukset oon antanheet mulle paljon tukea meänkielen ja meänkielisitten tutkimisheen. Met olema monta kertaa vaihtanheet aatoksia tutkimamme vähemistöjen asemasta ja meän omista maholisuuksista olla matkassa niitten tukemisessa.

4. Häätyykös ja saakos puuttua kielen elähmään?

Minun kotiyliopiston nuori linkvisti Noémi Gál oon kiinittänny tohturintyössä huomiota mm. siihen, ette sosiolinkvistisen kirjalisuuen suuriimpia kysymyksiä oon se, saako linkvistinnä elikkä ylheisesti ulkopuolisenna puuttua kielen elähmään eli häätyykö rajottua kielen opjektiivisheen kuvvauksheen. (Gál 2010: 32)

Itte olen sammaa mieltä ko net, jokka kattova asiata kieliekonomian elikkä kielitten tiversiteetin perspektiivistä ja olen vakkuuttunnu siittä, ette pienen kielen poijeskuoleminen kans oon iso häviö mailmale. Tästä syystä se oon tarpheen puuttua kielen elähmään maholisuuksien jälkhiin. England oon sitä mieltä, ette kielitten revitaliseerinkhiin ja monipuolisheen kuvvauksheen tarvithaan linkvistiikan eri aloitten asiantuntioita (England 1998: 154)

Mikäs oon linkvistin tehtävä? Häätyykös se rajottua kielen opjektiivisheen kuvvauksheen (se oon kans tieten pruplemaattinen, mitä tarkottaa opjektiivisuus, oonko sitä ees olemassa humanistisissa tietheissä) eli saakos se vaikuttaa aktiivisesti kielen revitaliseerinkhiin, ko kysseessä oon uhanalanen kieli.

Kraussin jälkhiin linkvistillä saattaa olla keskheinen osa uhanalasitten kielitten pelastamisessa, ko net kiinittävä huomiota kielitten häviämisen fenomehniin ja tekevä sen tunnetuksi. Sitte net tokymenteeraava näitä kieliä ja antava apua kieliyhtheisöile, jokka freistaava käänyttää kielenvaihtoa ja niile kans, jokka halvava vahvistaa oman kielen asemaa. (Krauss 2007: 13)

Valittemalla uhanalasia kieliä tutkimusaiheeksheen, ulkopuoliset linkvistit saattava samaten sytyttää uuesti kielitten puhujitten kiinostuksen ommaa kieltä kohin. Näitten kielitten käyttäjät, jokka varemin piit ommaa kieltä vähäarvosenna eli kokohnaans hyöyttömänä, saattava muuttaa mieltä

ko hoksaava, ette ulkopuolinen oon kiinostunnu siittä kielestä. Kielitten pelastamisheen ei ole kuitenkhaan tarpheeks ulkopuolisitten työ.[4]

Monet sosiolinkvistit oon kiinittänheet huomiota siihen, ette uhanalasitten kielitten revitaliseerinki ja vahvistaminen saattaa lykästyä vain siinä taphauksessa, ko kieliyhtheisö itte hyväksyy sen ja auttaa sitä aktiivisesti.

Linkvisti häätyy olla tietonen siittä, ette uhanalasitten kielitten puhujat saattava kans vastustaa ulkopuolisen ja/eli sisäroikhaan kuuluvan ekspärtin apua. Justhiins tästä syystä revitalisasuunin konkreettinen prosessi tarttee perustheelista, saurasta ja varovaista työtä. Sen ehtona oon ainaski kolme tekiätä: päättäväinen eturoikka, hallituksen selviä kielenplaneerinkistratekioita ja avomielinen, hyväksyvä yhtheiskunta.

Ko hunteeraama meänkielen revitalisasuunin pääle, näistä kolmesta vain yks oon olemassa tälä hetkelä: innokas eturoikka, joka tekkee vaivalosta työtä oman kielen pelastamisen eestä.

5. Mikäs oon meänkieli?

Itämerensuomalaiskielitten roikassa oon kolmetoista uhanalasta vähemistökieltä (Sulkala 2010: 9) ja yks niistä oon meänkieli. Sillä oon oman kielen staattys Ruottissa ja suomen murtheen asema Suomessa. Nimeä meänkieli käytethään olletikki Ruottin puolela puhutusta kielestä.

Meänkieltä praatithaan viiessä Pohjos-Ruottin ja kuuessa Pohjos-Suomen kunnassa. Ruottissa net on: Haaparanta (ruottiks Haparanda), Matarinki (Övertorneå), Pajala, Jellivaara (Gällivare) ja Kiruna ja Suomessa Tornio, Ylitornio, Pello, Kolari, Muonio ja Enontekiö.

Ennen 1809 Pohjos-Kalothiin kuuluva perukka, jota kuttuthaan Torniolaaksoksi, oli kielelisesti ja kulttuurisesti yhtenhäinen suomalainen alue. Suomen ja Ruottin välile veethiin raja 1809 Tornion, Muonion ja Könkämän väyliä pitkin. Siittä saakka väylistä läntheen jäähneet suomenkieliset oon tulheet vähemistöläisiksi ja Ruottin vähemistöpolitiikan seurauksenna net oon olheet kielelisen assimilasuunin kohtheena.

Ruottissa keskusta, josta käsin oon ollu määritelty koko maan kulttuuri, oon ollu ummikko, elikkä ruottinkielinen ko taas perukat, joita oon kattottu

4 *„Their taking up the study of an endangered language for research purposes, can by this activity rekindle the interest of its speakers in it, because they realise that their language, believed to be of no use to anyone except themselves, is not so useless after all. However, linguists can not by themselves maintain and reinvigorate a threatened language – this is up to the speakers of it who however usually lack the knowledge of how to do it."* (Wurm 2002: 20)

olevan periferiiasemassa (niinku Pohjos-Ruotti ja siinä Torniolaakso), oon ollu monikielinen, sielähään oon aina käytetty ainaski neljää kieltä: suomea, meänkieltä, saamea ja ruottia. Periferiilä asuvitten ihmisitten oon ollu pakko osata oman kielen lisäksi maan viralista kieltä, enemistökieltäki, elikkä ruottia, ja se oon ollu luonolista osata jonku verran samala perukalla puhuttuja toisiaki vähemistökieliä.

Natsunalismin ja intystrialismin myötä 1800-luvula asetethiin vaatimukseksi kulttuurinen ja kielelinen yhtenäisyys. Tästä käsin vähemisthöön kuulumisesta tuli stikma. Sosiaalidarwinismin itea alko kans vaikuttamhaan 1870-luvulta käsin ja sen vaikutus kesti ainaski ensimäisheen mailmansothaan saakka. (Lindgren – Pasanen – Sulkala 2005: 105)

Ruottissa se oon ollu kulttuurisen kolonisasuunin selvä merkki, ette ruottin kielestä oon tullu pääkieli niin ihmisitten mentaliteetissä ko maan lainsäätänön tasolaki. (Sulkala 2010: 10) Tilane oon muuttunu jälkhiin vuen 2000 ko meänkielestä oon tullu viralisesti oma kieli ja yks maan vähemistökielistä.

Häätyy kuiten myöntää, ette pitkhään jatkunheen assimilasuunin seuraukset oon kovin vaikea poistaa ihmisitten päästä. Norrbottenin läänissä tehtyn kenttätyön aikana olen useasti kohanu meänkielisiä, jokka piit, ette saattaa itenttifieerata torniolaaksolaiseksi ja/eli meänkieliseksi ossaamatta meänkieltä. Tämmöset väitheet oon aika ylheisiä kielivähemistöläisitten keskuuessa, jokka oon menettänheet oman kielen.

Mutta ko meänkielisillä ei ole ennää muita selviä itenttiteetin markööriä, jokka erottaisiva niitä muista yhtheisöistä (niinku esim. saamelaisila oon poronhoito), kielihään oon se, joka muovaa heän ominaislaatua. Se oon tietty, ette kieli oon vain yks kulttuurin komppunentistä, mutta sillä oon auvainrolli. Kulttuuri saattaa ellää joksiki aikaa kielen menettämisen jälkhiinki, mutta se muuttuu toisenlaiseksi kulttuuriksi ko mikä se oli varemin. Fishman kattoo 'domino-efektinä' sitä, mikä tapahtuu kulttuurille kielen menettämisen jälkhiin: sen muutki komppunentit heikentyvä ja lopuksi katoava (Fishman 1997: 17).[5]

5 *„while ethnocultural label-maintenance and self-concept-maintenance may long outlast language maintenance, the detailed pattern of culture, and any community's ability to maximize self-regulation of culture contact, is invariably different when the historically associated language is present than when it is absent. […] most cultures reveal the 'domino principle' in operation and when any of their main props, such as language, are lost, most other props are seriously weakend and are far more likely to be altered and lost as well."*

6. Minun oma ossuus meänkielen revitaliseerinkissä

Siittä lähtien, ko vuona 2008 olen tullu matkhaan meänkielen revitalisasuunhiin, olen hunteerannu jatkuvasti, kunka ja missä saattasin olla parhaiten avuksi minun pienen omhaiskielen pelastamisessa. Mie olin jo ennen sitäki lukenu paljon sosiolinkvististä ja sosiaalipsykolookista kirjalisuutta jota olen saanu hiljemin hyötyntää. Konkreettinen osalistuminen kielen revitalisasuunhiin oon kuiten ollu kokohnaans erilainen värteerattuna teorihaan. Monessa taphauksessa jou'uin tekehmään päätöksiä, mikkä vaativa enämpi ko teoriataustan tuntemisen.

Tutkimuksen seuraavassa osassa esitän, minkälaista työtä olen tehny meänkielen eestä viimi kolmena vuotena.

I. Tutkianna, yliopiston apulaisprufessorina

1. Olen pitäny esitelmiä meänkielestä ja sen puhujista kansanvälisissä konferensissä eri kielilä (unkariksi, rymäniäksi, engelskaksi, suomeksi ja meänkielelä). Minun kokemus oon ollu ette ihmisillä ja niitten porukassa linkvistillä oon kovin vähän tietoa meänkielestä ja sen puhujista, siksi olen pitäny tärkeännä kertoa omista meänkielitutkimuksista joka maholisela foorymillä. Kevväilä 2011 piin ensimäisen kerran meänkielelä esitelmän, Budapestissa. Minun tarjous puhua meänkielelä oli aluksi eppäilevästi otettu vasthaan, mutta lopuksi suhtautuminen meänkiehleen kelpaavanna tietheen kielenä oli positiivinen. Meänkielisitten esitelmitten pitämiselä mie olen freistanu muuttaa humanististen tietheenalojen tutkioitten mentaliteettiä siittä, ette kieli, jonka stantartiseeraus oon vasta tekheilä, ei kelpaa konferensissä käytetyksi kieleksi.

Meänkielestä puuttuu vielä tässä vaihheessa linkvistiikan ja kirjalisuuentutkimuksen terminolokia, joka oon kielen alistetun yhtheiskunnalisen aseman seurauksenna. Ko kieltä ei saatu vaphaasti käyttää kaikissa kontekstissä missä enemistökieltä käytethään, sen sanavarastoa ei saatu kehittää esim. justhiins tietheitten alala. Se oon kans kielen planeerinkin tärkeännä osana, ette kehittää puuttuvaa terminolokiata kaikila tietheenaloila. Tätä työtä ei saata tehä muuten ko yhtheistyössä meänkieltä omana kielenä puhujitten kansa.

2. Olen tehny vähemistötutkimusta laajemassa kontekstissä: olen värteerannu eri vähemistökielitten staattystä ja niitten puhujitten yhtheiskunnalista asemaa. Olen tarkemin tutkinu kolmen omhaiskieltä puhuvan suomalaisuukrilaisen vähemistön (meänkielisitten, kveenitten ja csángóitten) eetnisen ja kielelisen itenttiteetin tiskyrsiivistä rakentumista. Kaikki kolme puhuva uhanalasia ja kovin stikmatisoituja kieliä, joila omassa kotimaassa oon rohki alhainen prestiisi. Kaikki näitten eetnisitten ryhmitten

jäsenet oon ainaski kakskielisiä, ja oman maan enemistökieli oon suuriimalle osale vahvempanna kielenä. Oman kielen luonolinen siirtäminen (jenerasuunilta toisele) oon katkastu, ko vanhemat halvava auttaa lapsitten soppeutumista yhtheiskunthaan opettamalla niile alusta alkaen enemistökieltä. Suuriimpanna erona toishaalta meänkielisitten ja kveenitten, toishaalta csángóitten välilä oon se, ette etelisten kielet oon viralisesti tunnustettuja vähemistökieliä omassa maassa, ko taasen jälkimäiselä ei ole yhthään mithään asemaa oman maan yhtheiskunnassa.

Mie piän ette se oon rohki haastavaa tutkia vähemistöjä osittain ulkopuolisenna (kuulumatta yhtheenkhään tutkimhaani roikhaan), osittain sisäpuolisenna (vähemistöläisenä). Vähemistöläiselä oon aivan toisenlainen perspektiivi muitten vähemistöitten asehmaan, ko enemisöläiselä. Tässä taphauksessa se kuuluu tutkian eetoksheen tiostaa ittele, ette ko esittää ja analyseeraa faktoja, hään freistaa kans ymmärtää oman itten.

3. Olen kääntäny ensimäisenä kaunokirjalisuutta meänkielestä unkarhiin (Pohjanen 2011). Olen valinu käänettäväksi Bengt Pohjasen Jopparikuninkhaan poika romaanin (Pohjanen 2009), ko se oon korkeatasosta ja esteettisesti niin arvokasta kirjalisuutta, ette se kannattee olla ensimäinen meänkielinen teos joka tullee ulos toisela euruuppalaisela kielelä.

Harri Mantila korostaa, ette kielen stantartiseeraus alkaa ensimäisitten tekstitten ulosantamisela tietylä kielelä. Net eustava niitten kirjailiotten näkemykset kielestä sillonki, ko kirjailioila ei ole tavotheena kielen stantartiseeraus, net vain halvava rohkasta oman vähemistöroikan ihmisiä käyttämhään ommaa kieltä. (Mantila 2010: 54)

Torniolaakson monipuolisin kirjailia oon ollu Bengt Pohjanen. Hänen tuotanto oon rohki rikas ja laaja. Hään oon kirjottannu kolmela kielelä, ruottiksi, meänkielelä ja suomeksi monenlaisissa genreissä: romaania, runoja ja lauluja, esseitä, draamoja ja musikaalitten tekstiä, novelliä, artikkeliä ja hään oon kans kääntäny ruottin, meänkielen, suomen ja engelskan välilä.

Pohjasella oon ollu rohki suuri rolli meänkielen ja meänkielisen kulttuurin revitalisasuunissa 1980-luvulta saakka, ko tämä ommaa itteä hakeva liike alko Torniolaaksossa. Pohjasen tehtävä oon ollu paljolti samansorttinen ko romantiikan ajan oppinheitten: se oon freistata kirjailiana ja julkisuuen ihmisennä rakentaa kielelisen ja kulttuurisen itenttiteetin omale eetniselle roikale. Tähhään työhön kuuluu kans omankielisen kirjalisuuen luominen.

Mie olen aina ollu sitä mieltä, ette kääntäminen kielestä toisheen oon paljon enämpi ko sanoitten ja lausheitten kääntäminen. Sehään oon kulttuurin välittäminen, tunnetuksi tekeminen kielestä toisheen. Aivan ko kääntäjä rakentas sillan kahen kulttuurin välile. Ja mitä suurempi ero oon niitten kulttuuritten välilä, sitä vaikeampi oon kääntää. Jokku tykkäävä, ette

kääntäminen oon aivan mahoton homma. Mie olen itteki saanu kokea tätä mahottomuuen tunnetta – mutta onneks vain joskus.

Mulla oli silmitten eessä kolme tavotetta ko mie käänsin Jopparikuninkhaan poika romaanin: 1. auttaa meänkielen revitalisasuunia sillä, ette käänän tällä kielelä kirjotettua korkeatasosta kirjalisuutta toisele euruuppalaisele kielele ja toivon totistavani tällä teola ette meänkieli oon yhtä arvokas ja yhtä oikea kieli ko unkari ja kaikki muut kielet, 2. tehä tunnetuksi unkarinkielisillä perukoila omhaiskielelistä vähemistökulttuuria joka oon monessa suhtheessa erilainen ko unkarinkielinen kulttuuri ja 3. ilmaista tälläki laila minun kunnianosotuksen Bengt Pohjasen monipuolista kirjalista työtä kohin.

4. Vuona 2010 mie alotin meänkielen ja meänkielisen kulttuurin opettamisen omassa yliopistossa, Rymäniän Cluj-Napocan kaupunkin Babeş-Bolyain ynivärsiteetissä. Meän yliopisto oon ainua Ruottin ulkopuolela (Uumajan ynivärsiteetin lisäksi), jossa saapi oppia meänkieltä.

Mie olen opettannu suomea vuesta 1992. Vähemistöläisitten asemasta kiinostunheena ja meänkielen tutkianna olen kertonu suomen oppilhaile useasti meänkielen asemasta. Ko näin viimi vuosina, ette oppilhaitten joukossa oon innostunheita tietämhään enämpi tästä kielestä, päätin tarjota kolmaselle vuosikursile valinnaisena kursina meänkielen.

Oppimaterialina käytethään Kentän ja Pohjasen laatimaa kramatiikkiä (Kenttä – Pohjanen 1993), Nylundin sisaritten kirjottammaa oppikirjaa (Nylund 2007), laulu-, runo- ja proosatekstiä. Tämän artikkelin liitheenä oon minun planeeraama opetusprukrammi. Halvaisin joskus tulevaisuuessa laajentaa meänkielen kursin ko saahan suomesta MA opintoja Babeş-Bolyain ynivärsiteethiin. Se olis kans soma saa'a meile pohjosesta meänkielisiä oppilhaita tulheen kylhään ja tutustumhaan meän opetuksheen.

5. Olen tullu Meänmaan kieliraatin jäseneksi vuona 2009, ainuanna Fennoskandian ulkopuolela asuvanna meänkielen kehittäjänä.

Sosiolinkvistisissä piirissä se oon tunnettu ette kielen revitalisasuunin vaikeimpia kohtia oon kirjakielen luominen. Se oon samaten rohki tärkeä ainaski kahesta syystä: 1. kirjakielen olemassaolo saattaa nostaa kielen prestiisiä ja 2. yhtheistä kirjakieltä saattaa käyttää monela moternin yhtheiskunnan alala. (Grenoble – Whaley 2006: 103)

Meänmaan kieliraatin tärkeimpiä tavotheita oon ollu ottaa vastuu niin kielenhuolosta ko kielensuunittelusta kans. Raatin tärkeimpiä saavutuksia oon ollu tähhään saakka ensimäisen meänkielen suursanakirjan toimittaminen ja sen ensimäisen osan ulosantaminen (Meänkielen iso sanakirja 2011).

Raatissa mie olen monesti esittänny mielipitheen vähemistökielen kehittämisen maholisuuksista oman vähemistökokemuksen ja

sosiolinkvistisen teoriantuntemisen pohjalta. Minun kysymykset meänkielen kramatiikasta, ulkopuolisen kielioppilhaan perspektiivistä, oon kans ollu avuksi kramatiikin laajentamisessa.

II. Tavalisena ihmisennä, kieliomhaisenna ja ”meikäläisenä” (elikkä vähemistöläisenä)

1. Olen jutelu tavalisitten meänkielisitten ihmisitten kansa monenlaisissa arkipäiväsissä tilantheissa (esim. katula, kaupassa, pyssissä) ja kertonu niile ommaa mielipiettä siittä, ette meänkieltä kannattee oppia ja käyttää. Mie piän ette henkilökohtasilla kontaktilla oon rohki tärkeä rolli siinä, ette ihmiset näkevä, mitä ulkopuolinen aattelee heän alaskattotusta kielestä. Ko joku Meänmaasta kaukana asuva puhhuu meänkieltä eikä ossaa ruottia, se varhmaan saa ihmiset hunteeraahmaan, ette heän kielessä häätyy olla arvoa.

2. Ulkopuoliselta oon useasti ootettu, ette se toimis jonkulaisena soveltajana kieliyhtheisössä, joka oon pahasti pirstoutunnu. Meänkieliset jakkaintuva erilaishiin roikhiin ja jokanen tekkee työtä kielen eestä omitten näkemyksitten jälkhiin. Mie olen aina freistanu hakea sitä, mikä oon hyvä ja etheenvievä erilaisitten roikkitten työssä.

Kieliekspärtin ja yksitysihmisen rollia ei saa erottaa jyrkästi, ko tullee matkhaan omhaiskielen revitalisasuunhiin. Häätyy olla tietonen siittä, ette ommaa henkilökohtasta asemaa ei pysty sulkemhaan poijes, ko se vaikuttaa jatkuvasti tutkian työhön.

Oman vähemistötutkimuksen myötä olen oppinu ette se oon rohki tärkeä olla nöyrä ja varovainen tässä työssä. Se vaatii jonkulaista psykolookista tuntemusta kans, ette sais olla toela avuksi kieliyhtheisölle. Siinä, ette minut oon hyväksytty alusta saakka ”meikäläisenä” oon ollu suuri ossuus sillä, ette mulla ittelä oon omia vähemistökokemuksia. Olen useasti hoksanu, ette multa meänkieliset intelektyellit hyväksysvä semmosta, mitä net torjuva ko se tullee enemistöläisen (vaikka suomalaisen) kohalta. Mie olen aina tuntenu suurta vastuuta ja nöyryyttä kielen revitalisasuunin avustajan työssä.

Ko mie luin sosiolinkvististä kirjalisuutta mulle oon jääny miehleen trakikoominen eksämppeli siittä, miksi se oon rohki tärkeä kottiintua tutkimani yhtheisön kulttuuhriin ja taphoin. Terry Crowley puhhuu omassa kirjassa linkvististä, joka hyppäsi uihmaan vasitunheimon juomavesisäilihöön, ko se ei tietäny, mikä se oikeasti oli. Tällä teola se oon tehny valtavan paljon pahhaa ei vain ittele mutta muile linkvistille kans. Tämmösen tapahtuman jälkhiin se oon helppo kuvitella, ette heimo ei ota vasthaan muitakhaan linkvistiä ilomielin. (Crowley 2007: 173)

Sosiolinkvistit oon olheet eri mieltä siittä, mikä oon kielen revitaliseerinkin tärkeimpiä tavotheita ja metotia. Jokku pitävä, ette kielen siirtämisellä perheessä oon auainrolli kielen revitalisuunissa. Toiset tykkäävä, ette kielen

koulunopetus oon ratkasevassa asemassa. Se oon faktaa, ette häätyy aina lähteä konkreettisestä taphauksesta käsin, muo'ostaa päämääriä sen jälkhiin ja valita parhaiten sopivia metoteja ja stratekioita.

7. Yhtheenveto

Kielitten revitaliseerinkiprosessitten rehelinen evaluointi näyttää, ette suuriin osa revitalisasuunifreistaamisista oon epälykästynny. Kramatiikan, sanakirjoitten, avisitten ja kirjoitten ulosantaminen, raatio- ja televisiolähätykset oon rohki tärkeitä, mutta net ittessä ei revitaliseeraa kieltä. Siihen tarvithaan pitkäaikanen, monipuolinen prukrammi, joka vaatii kans kaikenlaisia resyrsiä ja henkilökohtasta antautumista. (Grenoble – Whaley 2006: IX)

Mühlhäusler kans korostaa, ette tietosen intervention menestys eli epälykästyminen kielen elähmään riippuu monesta tekiästä, ja se ei ole kumma, ettei saata puhua kovin monesta kielenplaneerinkimenestyksestä. Suuriimpia prupleemia oon syvenys toishaalta sosiaalipulitiikkojen ja plaanitten, toishaalta konkreettisitten tuloksitten välilä.[6] (Mühlhäusler 2002: 169)

Se, ette ei ole olemassa paljon mallia lykästynheestä revitaliseerinkistä, ei kuitenkhaan tarkota sitä, ettei kannatte freistata pelastaa kieliä kuolemasta. Häätyy vain olla tietonen siittä, ette vasta tulevaisuuessa saattaa näkyä meän työn tuloksia.

Oman kokemuksen tärkeimpiä opetuksia meänkielen revitalisuunissa oon se, ette oma vähemistötausta oon ollu suureksi avuksi toisen vähemistön prupleemitten ymmärtämisessä.

Pipliukrafia

Crowley, Terry 2007. *Field Linguistics. A Beginner's Guide.* Oxford University Press, Oxford.

6 *„The success or failure of deliberate interference with language thus would seem to depend on a complex array of factors and it is unsurprising that the success rate of language planning activities has not been very high. Like other areas of social policy making one can note a significant gap between policies and plans on the one hand and practical results on the other."*

England, Nora C. 1998. *Mayan efforts toward language preservation.* In: Grenoble, Lenore A. – Whaley, Lindsay J. Eds. *Endangered Languages.* Cambridge University Press, Cambridge. 99–116.

Fishman, Joshua 1997. *Reversing Language Shift.* Multilingual Matters Ltd, Clevedon.

Gál Noémi 2010. *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. Kolozsvár.

Grenoble, Lenore A. – Whaley, Lindsay J. 2006. *Preface.* In: Grenoble, Lenore A. – Whaley, Lindsay J.: *Saving languages. An introduction to language revitalization.* Cambridge University Press, Cambridge.

Kenttä, Matti – Pohjanen, Bengt 1996. *Meänkielen kramatiikki*. Kaamos, Luleå.

Krauss, Michael 1992. The world's languages in crisis. *Language.* 68: 1, 4–10. 2007. *Keynote – Mass Language Extinction and Documentation: The Race Against Time.* In: Miyaoka, Osahito – Sakiyama, Osamu – Krauss, Michael Eds. *The Vanishing Languages of the Pacific Rim.* Oxford University Press, New York. 3–24.

Lindgren, Anna-Riitta – Pasanen, Annika – Sulkala, Helena 2005. *What language does the land speak? What language does God understand? Endangered Uralic minority languages in the Arctic regions.* In: Heininen, Lassi – Strand, Kari – Taulavuori, Kari Eds. *Northern Dimensions and Environments.* Oulu University Press, Oulu. 101–144.

Mantila, Harri 2010. *The relationship between variation and standardization in the creation of a new standard language.* In: Helena Sulkala – Harri Mantila Eds. *Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millenium*. Studica Fennica Linguistica. SKS, Helsinki. 54–73.

Meänkielen iso sanakirja A-K. Storordbok för meänkieli. 2011. Meänmaan kieliraati Ed. Barents.

Mühlhäusler, Peter 2002. *A Language Plan for Norfolk Island.* In: David and Maya Bradley Eds. *Language Endangerment and Language Maintenance*. London: RoutledgeCurzon. 167–181.

Nettle, Daniel – Romaine, Suzanne 2000. *Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*. Oxford University Press, Oxford, New York etc.

Nylund, Märta, Karin och Linnéa 2007. *Meänkieli*. Tornedalen Media AB, Pajala.

Pohjanen, Bengt 2009. *Jopparikuninkhaan poika*. Barents, Överkalix. 2011. *A csempészkirály fia*. Ford. M. Bodrogi Enikő. Koinónia, Kolozsvár.

Sulkala, Helena 2010. *Introduction. Revitalization of the Finnic minority languages.* In: Helena Sulkala – Harri Mantila Eds. *Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millenium*. Studica Fennica Linguistica. SKS, Helsinki. 8–26.

Tánczos Vilmos 1997. Hányan vannak a moldvai csángók? *Magyar Kisebbség* III/1–2. 370–390.
Tánczos Vilmos 2000. *Keletnek megnyílt kapuja.* In: Tánczos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja.* Krónika Könyvek. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 88–159.
Wurm, Stephen A. 2002. *Strategies for Language Maintenance and Revival.* In: David and Maya Bradley Eds. *Language Endangerment and Language Maintenance*. RoutledgeCurzon, London. 11–23.
Disappearing Languages. Enduring Voices – Documenting the Planet's Endangered Languages. http://travel.nationalgeographic.com /travel/enduring-voices (2012. 01. 04.)

Liitheet

A. Meänkielen opettamisen prukrammi 2011-2012 (sata minuuttia viikossa, neljätoista opetusviikkoa)

1. Torniolaaksolaiset ja meänkieli. Histuurialinen tausta.
2. Meänkielen murtheita.
3. Tornionlaaksonsuomesta meänkieleksi.
5. Meänkielisitten kielelisiä atityytiä.
6. Meänkielen kieliplanerinki.
7. Meänkielen fonetiikkaa.
8. Meänkielen morfolokiitä: nominitten kasyykset.
9. Meänkielen värpitten taivutus.
10. Lukemista meänkielelä (sananparsia, artikkelia).
11. Jouluevankeeljumi. Meänkielisiä joululauluja.
12. Lukemista meänkielelä (pakinoita).
13. Lukemista meänkielelä (kaunokirjalisia tekstiä).
14. Kursin yhtheenveto.

Meänkielikursin pipliukrafiata:

Andersson, Paula – Kangassalo, Raija 2003. *Suomi ja meänkieli Ruotsissa*. In: Jönsson–Korhola, H. – Lindgren, A.–R. (toim.): *Monena suomi maailmalla*. SKS, Helsinki. 30–163.
Huss, Leena – Lindgren, Anna-Riitta 2005. *Monikielinen Skandinavia.* In: Johansson, M. – Pyykkö, R. (toim.): *Monikielinen Eurooppa*. Gaudeamus, Helsinki. 246–263.
Johansson, Kerstin 2006. *Pakinoita meänkielelä I-II.* Förlaaki Kaamos.
Kenttä, Matti – Pohjanen, Bengt 1996. *Meänkielen kramatiikki*. Kaamos, Luleå.

Lampinen, Lars – Winsa, Birger 2007. *Meänmaan taikoja. Tornedalens spådomar.* Meänkielen förlaaki. 2009. *Meänmaan sanaparsia. Tornedalens ordspråk.* Meänkielen förlaaki.

Lindgren, Anna-Riitta 2000. *Kielten emansipaatio ennen ja nyt*. In: Sulkala, H. (toim.): *Kieli- ja kulttuurikontaktit.* Oulu/Kajaani. 100–121.

Molnár Bodrogi Enikő 2008. *Strategies of language revitalization in Scandinavia*. = Journal of Linguistic and Intercultural Education. 1. Editura Aeternitas, Alba Iulia. 123–131. ja: http://www.uab.ro/cercetare/ciel/jolie/jolie%20 2008/10.molnar_bodrogi_eniko.pdf (2012. 01. 07.)

Nylund, Märta, Karin och Linnéa 2007. *Meänkieli*. Tornedalen Media AB, Pajala.

Pohjanen, Bengt 2000. *Tulkaa tekki föhjyyn. Evankeeljumit meänkielelä.* Kaamos, Barents, Överkalix. 2009. *Jopparikuninkhaan poika*. Barents, Överkalix.

Winsa, Birger: *Meän kieli ja tornionlaaksolaisitten kaksikielisyys*. 1993. http://www.kemi.fi/kk021498/virittaja.pdf (2012. 01. 07.)

Kirjailija Bengt Pohjasen kotisivu: http://www.sirillus.se/index_bp.htm (2012. 01. 07.)

Meänmaa-föreeninkin kotisivu: http://www.meanmaa.net/ (2012. 01. 07.)

STR-T:n kotisivu: http://www.str-t.com/ (2012. 01. 07.)

Söderholm, Eira: *Itämerensuomen pohjoiset tyttäret ja tyttärentyttäret – murteita, kieliä, varieteetteja?* In: Sulkala, H. (toim.): *Kieli- ja kulttuurikontaktit.* Oulu/Kajaani, 2000. 122–146.

Vaattovaara, Johanna: *Meän identiteetti*. In: Routarinne, S. – Uusi-Hallila, T. (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla.* Tietolipas 220. SKS, Helsinki. 2008. 81–84.

B. Näytheitä Bengt Pohjasen Jopparikuninkhaan poika romaanin unkarinnoksesta

Pappi pittää vielä opetuspuhheenki suomeksi. Nyt sillä ei ole kirjaa, mistä lukea. Se puhhuu muuten, ja sillon jokku asiat menevä klinkhuun. Se porisee, ette "*Pyhä henki heittää vettä taivaseen!*" Tarkotus oon tietenki sanoa, ette Pyhä Henki "*vetää heitä taivaaseen*", mutta kukas meistä nyt täyelinen oon? (Pohjanen 2009: 31.)

A pap még prédikál is finnül. Ezúttal nincs könyve, amiből felolvasson. Szabadon beszél, és ilyenkor persze bizonyos dolgok jelentése elmozdul. Elfojtott kuncogás hallatszik, amikor azt mondja például, hogy „*a Szentlélek vizel a mennyekbe*". Persze azt érti ezen, hogy „*a Szentlélek visz el a mennyekbe bennünket*". De hát ki az, aki tökéletes? (Pohjanen 2011: 36.)

Mie halvaan laulaa ämmin talosta ja kesän pääskysistä, syksyn palelevista puista, joista lehet oon juuri puohneet ja jonka lalvat tärisevvä tuulessa, muuttolintujen laulukuoroista, jokka yhtä aikaa kaikin nouseva lenthoon väistyvän ajan kuumilta langoilta lentääksheen rannoile, joila rannat ei jää'y. Mie halvaan laulaa hiljasesta mettästä ko maa oon routanen ja harmaja, ko alkutalven ensi jää ottaa leikkivän virran koppia ja hiioo sen läpinäkyväksi klasikappalheeksi. Mie halvaan laulaa aurinkosta, joka vain harvemin jaksaa nostaa pleekiä ottaa taihvaarannan yli, ja mie halvan laulaa ajasta ko ei saa vettä eikä lunta, ko kaikki oon vain harmajaa routaa ja heikoa jäätä, ko ihmisetki näyttävä väsyhneiltä ja kuihtuvilta ko syksyn kukkaset, vaikka pottukellarit oon täynä, niin rinnan alla vaivaa kysymys elämästä ja sen merkityksestä, johon tarvithaan taihvaan siunaavaa voimaa, jota syksyn tuoma epätoivo jyrsii kolkkoina ja harmajinna päivinä (Pohjanen 2009: 64-65).

Dalolni akarok nagymama házáról és a nyári fecskékről, a didergő őszi fákról, amikor épp elhullatták a leveleiket, és ágaik remegnek a szélben, a vándormadarak énekkaráról, ahogy mind egyszerre röppennek fel a tovatűnő idő forró huzalairól, hogy messzi partokra szálljanak, ahol sosem fáznak. A szótlan erdőről akarok dalolni, ahol a talaj fagyos és szürke, mikor télelőn az első fagy megdermeszti a játszadozó hullámot, és átlátszó üvegdarabbá csiszolja. A napról akarok énekelni, amely egyre ritkábban bírja felemelni sápadt homlokát a látóhatár fölé, és dalolni akarok arról, amikor nem esik sem eső, sem hó, mikor minden fagyos szürke és vékony a jég, amikor az emberek is fáradtaknak és hervadtaknak látszanak, mint az őszi virágok, és még ha a pityókás pincék tele is vannak, az ember szíve alatt ott mocorognak a gyötrő kérdések az életről és annak értelméről; s szüksége van a mennyei áldás erejére, mikor az ősz hozta reménytelenség mardossa belülről a kietlen, szürke napokon (Pohjanen 2011: 66).

MOLNÁR BODROGI, ENIKŐ

How the Transylvanian Hungarian Researcher Can Help Revitalize the Meänkieli Language

The aim of this study is to show what role the author of the study – as a Transylvanian Hungarian linguist and literature researcher – has assumed during the passed years to help revitalize a related language: the Meänkieli. In my opinion, the re-

searcher's own minority–life experience can help a lot in supporting the struggle for the prestige of another minority language which is in a worse situation.
This study, written in Meänkieli, first deals with general and theoretical questions, such as what do we mean when speaking about endangered languages; are we allowed to interfere in the life of a certain language and if yes, how should we do that? Then there comes a short presentation of what actually is the Meänkieli language. The last part is a case study in which the author analyses her own contribution to the revitalization of Meänkieli.

MOLNÁR BODROGI ENIKŐ

Hogyan segítheti egy erdélyi magyar kutató a meänkieli nyelv revitalizációját?

A jelen tanulmány célja bemutatni, hogy szerzője, aki erdélyi magyar nyelv- és irodalomkutató, milyen szerepet vállalt az elmúlt évek során egy rokon nyelv, a meänkieli felélesztésében. Úgy vélem, a kutató saját kisebbségi tapasztalata, valamint saját közösségének nyelvi öntudatossága jelentős mértékben támogathatja egy, a sajátjánál rosszabb helyzetben levő kisebbségi nyelv presztízsének növeléséért végzett munkájában.
A meänkieliül írott tanulmány első része általános és elméleti problémákat tárgyal, olyanokat, mint: mit értünk veszélyeztetett nyelveken, be szabad-e avatkoznunk valamely nyelv életébe, és ha igen, milyen módon? Ezután a meänkieli nyelv ismertetése következik. A tanulmány utolsó része esettanulmány, amelyben a szerző saját hozzájárulását elemzi a meänkieli revitalizációjához.

III. NYELVJÁRÁSKUTATÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN: INTEGRÁLHATÓ ADATTÁRAK ÉPÍTÉSE ÉS ELEMZÉSE

CS. NAGY LAJOS
Komenský Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Pozsony
lcsnagy@gmail.com

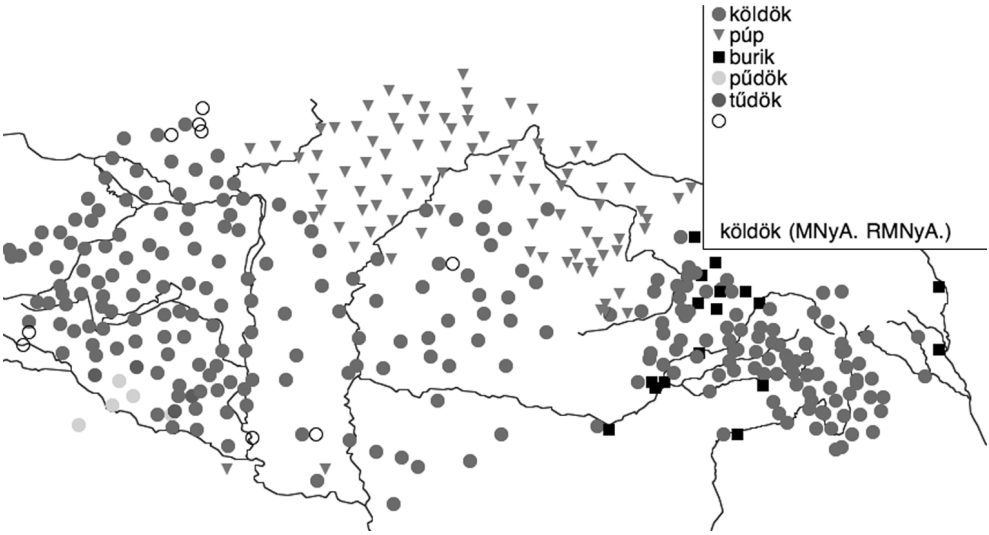
Jelentésföldrajzi vizsgálatok informatizált nyelvatlaszok korpuszaiban

1. Bevezető

A dialektológia feladatköreinek a bemutatása között Kiss Jenő kitér a nyelvföldrajzi vizsgálatok tárgyára is. „Attól függően, hogy mi a nyelvföldrajzi vizsgálat tárgya: a fonémák és realizációik, a morfémák, a lexémák, a mondat vagy a tulajdonnevek, beszélhetünk *hangföldrajz*ról, *szóelemföldrajz*ról, *szóföldrajz*ról, *mondatföldrajz*ról és *névföldrajz*ról" (Kiss 2001: 65). A dialektológiai tankönyv megjelenése után 10 évvel lassan a nyelvföldrajznak egy új területéről, a *jelentésföldrajz*ról is beszélhetünk, bár igencsak a kezdeteknél tartunk azzal együtt is, hogy Lizanecz Péter és munkatársai által az 1990-es években készített *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* 110 jelentéstani térképet tartalmaz. Juhász Dezső érdemesnek tartja a nagyobb nyelvterületeken történő jelentésföldrajzi vizsgálatokat, mert „… a jelentéstani rendszerek térbeli elhelyezkedése gyakran nagyobb léptékű atlaszokkal követhető" (Kiss szerk. 2001: 118.).

2. A szóföldrajzi és jelentésföldrajzi vizsgálatok különbsége

A szóföldrajzi és a jelentésföldrajzi vizsgálatok közti különbséget a következő két, informatizált módszerrel készített térképpel szemléltethetjük. A **szóföldrajzi vizsgálatban** azt keressük, hogy egy **adott fogalmat** – pl. *köldök* –**, jelenséget a különböző tájegységeken hogyan neveznek meg.** Az MNyA. 503. **köldök**: Mi a neve ennek a kis gödörnek az ember hasa közepén? Az RMNyA. 1213. **köldök**: Mi a neve annak a kis gödörnek, amely az ember hasa közepén van? Válaszul a következőket kapták a gyűjtők: *köldök, pűdök, tűdök* / *púp, burik*.

1. ábra: *A* köldök *szóföldrajza (Forrás: Geolingvisztikai Műhely honlapja)*

A jelentésföldrajzi vizsgálat alapkérdése, hogy az illető **lexémával a környező világ mely elemét nevezi meg** egy beszélőközösség. A *köldök* lexéma a nyelvterület nagy részén az 'ember hasa közepén levő kis gödör', északon, északkeleten 'ekefej', Erdélyben 'köldök (a tekerőlevélen) [a fonálgombolyítónak az a része, amely körül a tekerőlevél forog], egy kutatóponton pedig 'pánt'. Ha nemcsak az atlaszokban keresünk, hanem megtörténhetne legalább az ÚMTsz. teljes anyagának az informatizált korpuszba illesztése, akkor az előbbi valóságelemeken kívül másokat is fölvehetnénk: 'dinnye része', 'a kenyér közepén ujjal nyomott bemélyedés', 'a szalmakalap tetejének középső kis része', 'az ing elejét lezáró kis téglalap alakú rész', 'fazekaskemence tetején lévő kis nyílás'. Megjegyzem, hogy az említett szótárból egyelőre csak azokat az adatokat vehetnénk figyelembe, amelyeknek a lokalizálása pontos, egy-egy helység, és nem terület vagy megyerész stb. De már ez is hatalmas korpuszgazdagodást jelentene a kutató számára.

2007-ben az V. Dialektológiai szimpozionon még elégedetlenségemet fejeztem ki amiatt, hogy a jelentésföldrajzi kutatásokat nem támogatja számítógépes program:

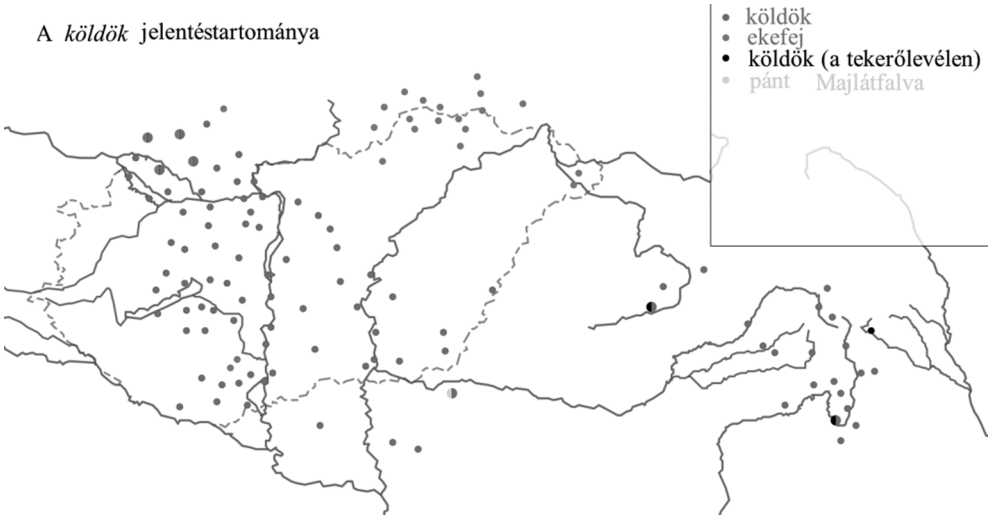
„Az informatika korában vagyunk. Örvendetes, hogy a dialektológiai kutatások egyes területeit – különösképpen a fonetikaiakat – már hatékonyan segítik különböző szoftverek. Nem hiszem, hogy megoldhatatlan feladat lenne olyan programot írni,

amely a nyelvjárási anyagokból (jelentésföldrajzi szempontunkból leginkább az atlaszokból) képes kikeresni a speciális karakterekkel lejegyzett lexémákat is.

Addig, amíg a kutató ezen a területen a kőkorszaki cédulázásra van utalva, amíg az adatok összevadászása az elemzéstől vesz el energiát, s nem látja belátható időn belül munkája eredményét, a hőn áhított jelentésföldrajzi vizsgálatok csak szórványosak lehetnek" (Cs. Nagy 2007: 66).

3. Jelentésföldrajzi vizsgálatok a BihalBocs segítségével

Az eltelt időszakban – Vékás Domokosnak és Vargha Fruzsina Sárának köszönhetően – hatalmasat léptünk előre a jelentésföldrajzi kutatások területén, ugyanis olyan programot fejlesztettek ki a BihalBocs keretében, amely új távlatokat nyit ezen a téren is. A továbbiakban egyrészt ennek a programnak a használatát, másrészt pedig az adatok elemzésének néhány lehetőségét mutatom be.

2. ábra: *Saját szerkesztésű térkép a BihalBocs jelentésföldrajzi programjával*

Mint minden eddigi BihalBocs program, ez is Macintosh számítógépeken fut. A kereshető adatbázis egyelőre „csupán" 1 006 574 nyelvi adatot tartalmaz. A Geolingvisztikai Műhely munkatársai által informatizált nyelvjárási források közül a következők kerültek be a korpuszba:

1. A magyar nyelvjárások atlasza (MNyA. 1137 darab térképlapja, 451–1162-ig javított formában),

2. A romániai magyar nyelvjárások atlasza (RMNyA. V–VIII. kötete javított formában, a III–IV. és a IX. javítatlanul),

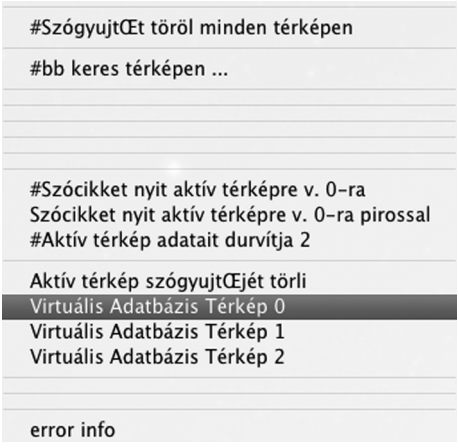
3. Székely nyelvföldrajzi szótár (SzNySz.),

4. A csángó nyelvjárás atlasza (MCsNyA. I–III. kötet).

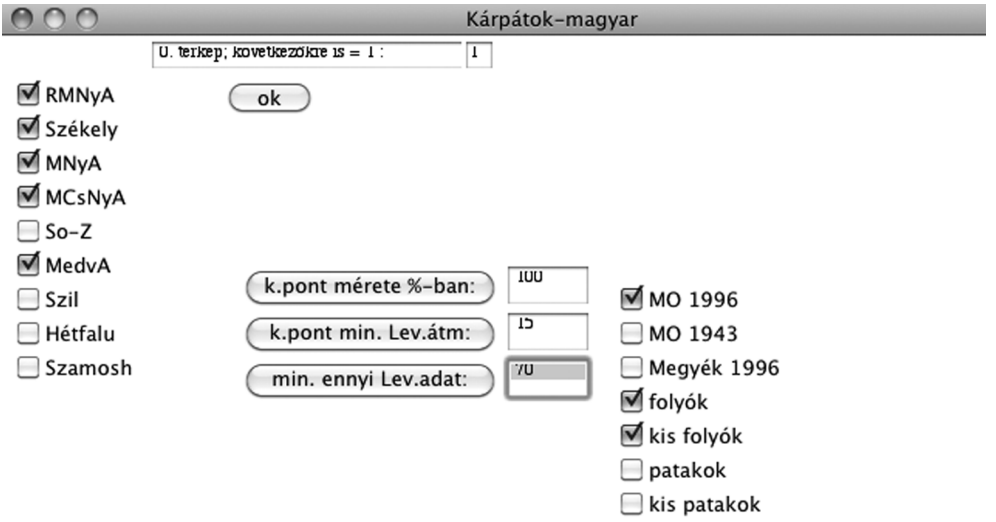
Rajtuk kívül az első, elejétől a végéig informatizált módszerrel készült nyelvatlasz, a **Medvesalja magyar nyelvjárási atlasza** (MedvA.) teljes anyaga került be az adatbázisba. Az előbbi felsorolásból látható, hogy a két legnagyobb forrás hiányosan szerepel. A nagyatlasznak 25 térképlapja hiányzik, a teljes, 11 kötetes Murádin-atlasznak meg csak hét kötetnyi anyaga van meg informatizálva. A későbbi elméleti következtetések kizárólag a fenti atlaszok adatai alapján értelmezendők. További nyelvatlaszok adattárba kerülése után a következtetések árnyaltabbá válhatnak.

2.1. A program alkalmazása

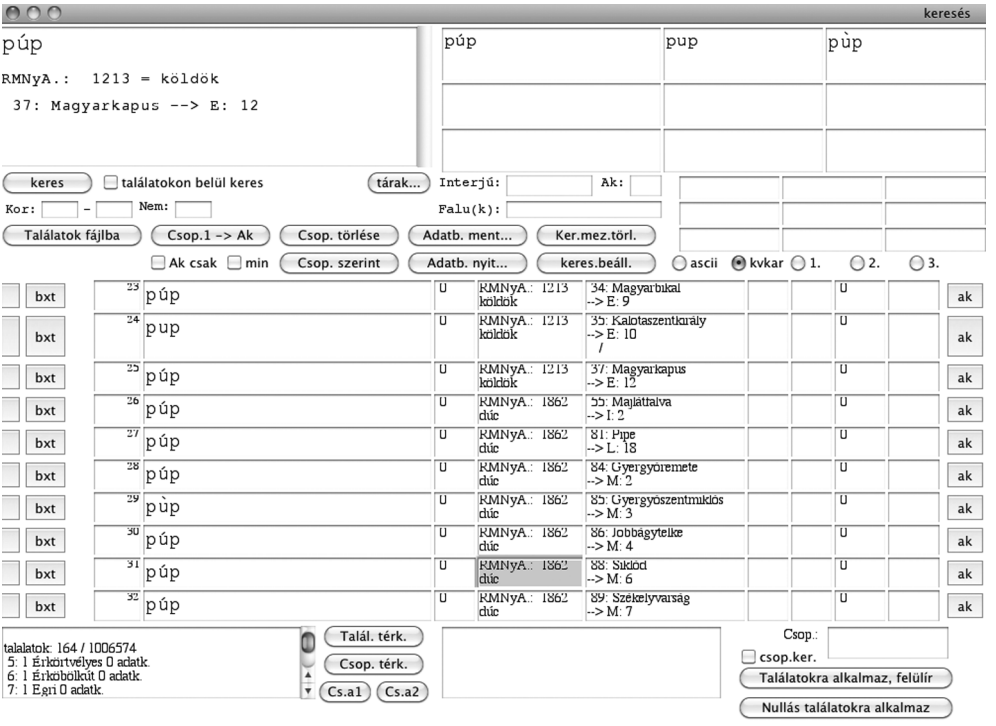
Ezek előrebocsátása után kövessük végig a program alkalmazását.A program megnyitását követően a **Kilép** gombnál megjelenő menük közül a **Virtuális adatbázis Térkép0-ra** kattintva kinyílik **Kárpátok-magyar** ablak.

3. ábra: *A program indítása*

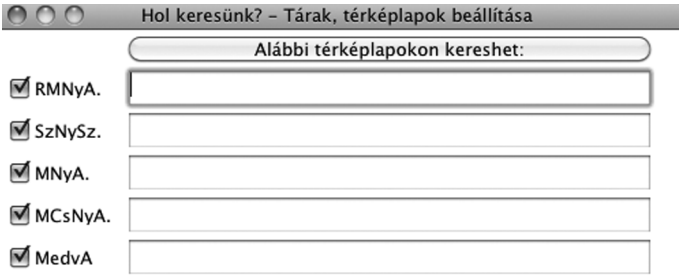
4. ábra: *Az adatbázis kiválasztása és a térképgenerálás*

5. ábra: *A keresőfelület megjelenítése*

2.2. A források szerinti keresések kiválasztásakor a felkínált adattárakat látjuk. Pipával megjelöljük a kívánt forrásokat (atlaszokat), a Magyarország 1996-os térképét jelölő MO 1996-ot, a folyókat és a kis folyókat. Ezek együttesére azért van szükség, mert az így generált térképre kerül az adatok lokalizálása. Ugyanitt szükség szerint megváltoztathatjuk a kutatópont méretét, majd az OK-ra kattintva bezárjuk ezt az ablakot, mely a munka befejezéséig a háttérben aktív marad. Ezt követően az **Egyéb** gombra kattintva megjelenik a **Kijelölt adattárakat feltölt** ablak, és néhány percen belül előjön a **Keresés**. Ez egyúttal azt jelenti, hogy az adattár feltöltése megtörtént.

2.3. Keresési lehetőségek a programban. A kereső több feladat megoldására is alkalmas. A jobb felső mezőkbe beírjuk a keresendő lexéma max. 3 alak- és ejtésváltozatát. Képünkön a *púp* kereséséből láthatunk részletet. A vízszintes mezők a tágabb keresésre adnak lehetőséget, mert több realizációt egyszerre mutatnak meg. Akár hosszú az *ú*, akár félhosszú, vagy akár rövid, mindegyik szerepel a találatok között. Ha szűkíteni akarjuk a keresési tartományt, akkor az egymás alatti ablakokba írjuk a szóalakokat. Ekkor csak olyan találatok születnek, melyekben a jellemzők mindegyike egyszerre mutatkozik. A találatok számát növelhetjük, ha a keresőmezők alatt a **kvázi karakter** melletti **1., 2.** vagy **3.** számú körökre kattintunk. Ezzel az adatok „lebutítását" (egyszerűsítését) érjük el, tehát az esetleges mellékjelek miatt nem marad ki egyik sem. Miután beírtuk a keresendő szóalakokat, megjelöljük a **Tárak** gombra kattintva megjelenő források közül a számunkra fontosakat. Választásunkat megerősítjük az **Alábbi térképlapokon kereshet:** mezőre klikkelve.

6. ábra: *Az adatbázis szűkítése a térképlapok számának megadásával*

Visszamegyünk a **Keresés** felületre, s megnyomjuk a **keres** gombot. Ekkor pillanatok alatt előbukkan az összes találat, példánkban 164. A bal felső mezőben a keresett szó alatt a forrást, a forráson belül pedig a térképlap számát, a település nevét és a térképszelvényt, valamint a kutatópont azonosí-

tóját találjuk. A bal alsó sarokban láthatjuk a találatok számát, valamint az adatok előfordulásának a pontos helyét is.

a. A találatok jelentés szerinti csoportosítása

Ezután végignézzük a találatokat, és jelentések szerint csoportosítjuk őket. Az egyes csoportokat sorba rendezzük és megszámozzuk. Csoportosítási szempont lehet például az előfordulás gyakorisága, de a jelentések közti összefüggések alapján is kategorizálhatunk. A *púp* esetében három atlaszból talált a program olyan szóföldrajzi térképlapokat, melyeken valamelyik megadott alakja szerepel. A találatokat végiggördítve megállapítjuk az alaplexémával jelölt fogalmakat, és őket följegyezzük magunknak. Kiválasztott példánkban a *púp* szóalaknak a következő jelöltjeit különböztethetjük meg:

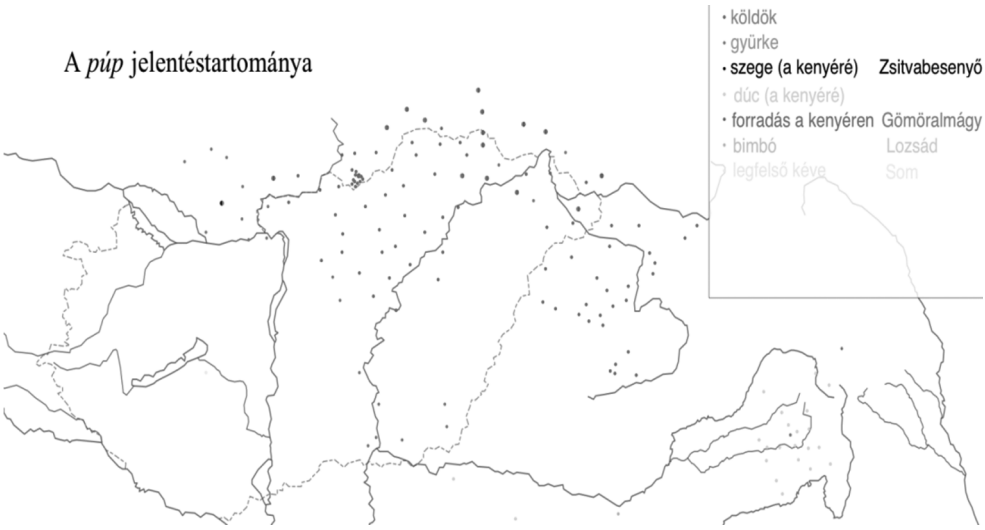
1. köldök: RMNyA. 1213., MNyA. 503., MedvA. 319.,
2. gyürke: MNyA. 417. [Gyűjtéskor így kérdezték],
3. dúc [forradás a kenyéren]: RMNyA. 1862.,
4. legfelső kéve: MNyA. 183.,
5. szege [a kenyéré]: MNyA. 416.,
6. forradás [a kenyéren]: MedvA. 161.,
7. bimbó: RMNyA. 845.

7. ábra: *A jelentések szerinti csoportosítás megadása a keresőfelület alján*

Ezt követően a **Tárak**ban a jelentéseknek megfelelő atlasz(oka)t bejelöljük, beírjuk a térkép számát, megerősítjük a keresést, s megnyomjuk a **keres** gombot. Ekkor csak azok a találatok jelennek meg, amelyek ehhez a jelentéshez tartoznak. Most beírjuk a csoportosításunk számát a **Csop. mező**be, s rákattintunk a **Találatokra alkalmaz, felülír** feliratra. A találatok mellett megjelenik a csoport száma. Ezt a műveletet minden csoporttal elvégezzük.

Miután ezzel elkészültünk, a **Csop. térk.** gombra klikkelünk, majd a **BBpróba** alatti **Aktív térkép MNyA. mérettel** feliratra kattintva megjelenik munkánk eredménye, a kutatás kiinduló pontja, az illető lexémának a jelentéstartományát bemutató térkép. Az egyes pontokra mutatva a bal felső mezőben megjelenik az adat lelőhelye.

8. ábra: *A* púp *jelentései*

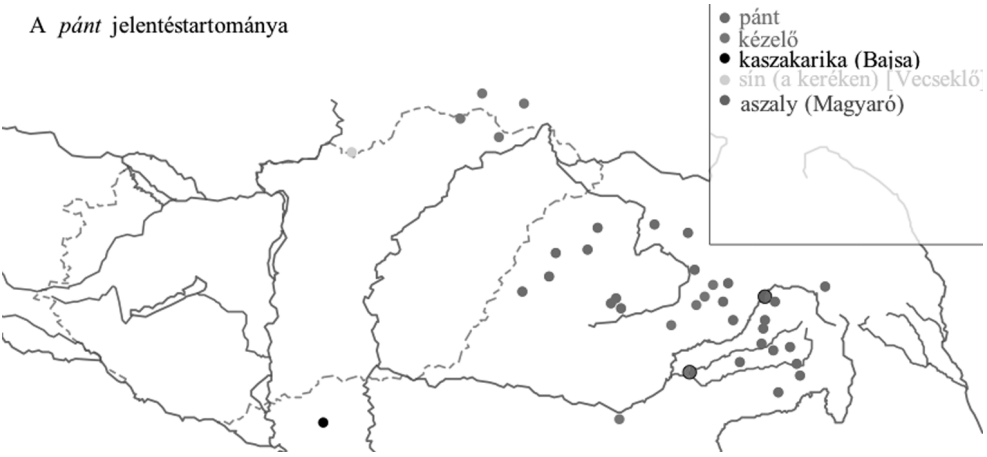
A térképről megállapítható, hogy a *púp* lexémával a magyar nyelvterületen más és más jelenségeket, fogalmakat neveznek meg. A denotátumok közös jellemzője, hogy 'valaminek természetes vagy mesterséges kidudorodása, kihasadt és kiduzzadt része'. Metaforikus kapcsolat van a jelentéstartomány elemei között. Adattárunk alapján megállapíthatjuk, hogy leggyakrabban 'köldök' jelentésben használatos a *púp* főnév, melyet valószínűleg a szlávból vettünk át. Ezt igazolhatja az is, hogy elsősorban a nyelvterület északi, északkeleti részén nevezik a köldököt *púp*nak, mint a *köldök* szóföldrajzi térképe mutatta. A *púp* jelentéseiből kiindulva tanulságos láncolatot építhetünk föl. Mint feljebb láttuk, leggyakoribb denotátuma a 'köldök'. A *köldök* lexémával ugyancsak több valóságelemet neveznek meg:

9. ábra: *A* köldök *lexéma jelentései*

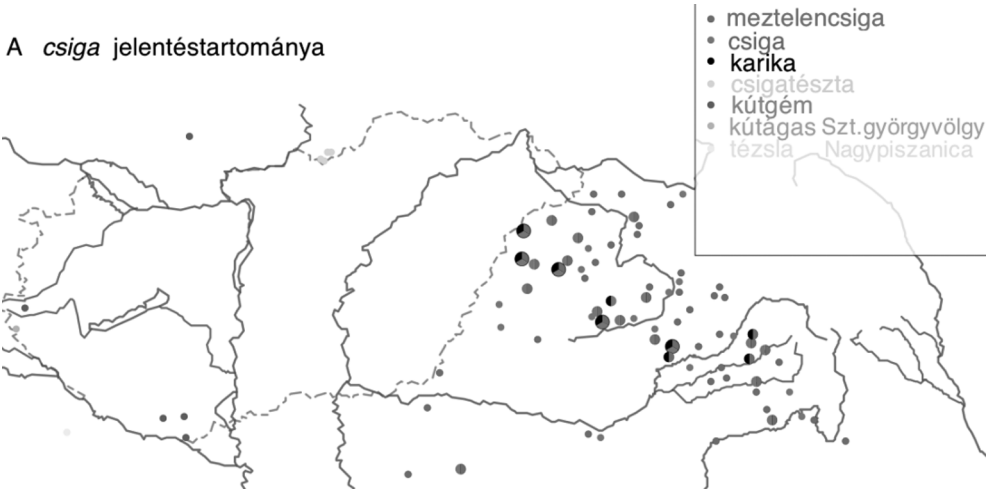
Közülük most emeljük ki a 'pánt'-ot. Azért ezt emeljük ki, mert az *ekefej* és a *köldök* ('a tekerőlevél része') lexémák a szakszókincs elemei, más valóságelemeket nagy valószínűséggel nem jelölnek velük. A *pánt* lexémával viszont

több dolgot neveznek meg: a 'kézelő'-t, a 'kaszakariká'-t, a 'kocsikeréken lévő fém abroncs'-ot és az 'aszaly't [betoldás a pendely szélén].

10. ábra: *A* pánt *jelentései*

Folytathatjuk a sort a *karika* jelentéseinek a keresésével. Itt is olyan valóságelemek megnevezését találjuk, amelyek jellemzői között pl. a körkörösség, a szintbeli kiemelkedés stb. valamilyen szinten fölfedezhető. A bemutatott lexémák denotátumainak a jellemzői között vannak tehát olyan tulajdonságok, amelyek lehetővé tették a nyelvhasználók számára a névadást.

11. ábra: *A* csiga *jelentései*

2.5. Jelentésbeli összefüggések szerinti csoportosítási lehetőségek.

Nemcsak gyakoriság, hanem jelentésbeli összefüggések szerint is csoportosíthatunk. Ezt mutatom be a *csiga* térképével. Megjegyzem, hogy az adatbázisban nincsen az RMNyA.-n kívül más olyan atlasz anyaga, amely tartalmazza a **csiga** címszóval ellátott térképlapot.

A *csiga* elsődleges jelentése a '(meztelen)csiga', ehhez kapcsolódnak különböző szinteken a többiek. Formai hasonlóság alapján a 'karika' és a 'csigatészta', funkcionális hasonlóság alapján pedig a 'kútgém', a 'kútágas' és a 'tézsla'[ekeló].

4. Befejező megjegyzések

1. E nélkül a program nélkül napokig lehetett volna az adatokat keresgélni és gyűjteni.

2. Elengedhetetlen a nyelvatlaszoknak legalább a lexikai szómutatóját elkészíteni, mert másképp csak ötletszerű lehet még mindig a megfelelő lexémák kiválasztása. Eddig csak a nagyatlaszhoz és a medvesalji atlaszhoz készült mutató.

3. A jelentésföldrajzi vizsgálatokat sokkal árnyaltabbá lehetne tenni, ha a regionális tájszótárak és a már említett *Új magyar tájszótár* teljes anyaga bekerülhetne az informatizált adatbázisba.

Irodalom

B. Lőrinczy Éva főszerk. 1979–2010. *Új magyar tájszótár I–V.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó, Budapest.

Cs. Nagy Lajos 2007. Jelentésföldrajzi vizsgálatok a nagyatlasz, az Új magyar tájszótár és a medvesalji gyűjtés alapján. In. Guttmann Miklós, Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion.* 63–68. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai VIII. Szombathely.

http://geolingua.elte.hu/index_hu.html

CS. NAGY, LAJOS

Semantic geographical investigations in digitized linguistic atlas corpora

10 years after the appearance of the university textbook Magyar dialektológia (Hungarian Dialectology) a new field of geolinguistics is starting to get shape, the geosemantics, yet we are still at the very beginning, even though A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza (The atlas of the Hungarian dialects in Ucraine) made by Livanecz Péter and his collegues in the 1990's contains 110 semantic maps. I show the difference between geological research of lexemes and geosemantics with the help of maps prepared with computational methods. The geological research of lexemes is focused on how a given notion (eg. umbilical), phenomenon is denominated in different areas. The main problem of geosemantics is: what element of the surrounding world is denominated with the given lexemes by a speech community. Thanks to Vékás Domokos and Vargha Fruzsina Sára we have made huge progress in the geosemantic research as they developed a program within the framework of BihalBocs which opens new horizons. Hereafter I present on the one hand the use of this program, the generation of geosemantic maps and on the other some possibilities of analyzing data based on these. The database that can already be filtered, contains at present „only" 1 006 574 language data. At the end of the study I point out that in order to extend the geosemantic research, it is absolutely necessary to include in the present corpus the data of language atlases, dictionaries of regional dialects and the data of Új magyar tájszótár (New Hungarian Dictionary of Regional Dialects), because until the database is complete the selection of the proper lexemes can only be random.

HOCHBAUER MÁRIA
Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
maria.hochbauer@gmail.com

A szamosháti nyelvatlasz informatizálásának munkálatai

1. A kolozsvári munkafolyamat előzményei

A szamosháti atlaszgyűjtés anyaga informatizálásának, valamint a Vöő István szerkesztette *Magyar nyelvjárási szöveggyűjtemény*ben közzétett nyelvjárási szövegek és a szövegek alapját képező hangfelvételek szinkronizálásának, nyelvjárási hangoskönyvvé való alakításának ötlete 2008 májusában vetődött fel, amikor Vargha Fruzsina, Vékás Domokos, Bodó Csanád és Bárth János a Geolingvisztikai Műhely képviseletében a kolozsvári BBTE Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékére látogatott. A továbbiakban a találkozás eredményeként létrejött munkafolyamatok közül a szamosháti anyag informatizálására fogok részletesebben kitérni. A Vöő István hangoskönyvek munkálatairól Gál Noémi számolt be a 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus *Nyelvjáráskutatás a Kárpát-medencében: integrálható adattárak építése és elemzése* című szimpóziumán.[1]

2. Teiszler Pál szamosháti gyűjtése

A tanszék dialektológiai archívumában fellelhető szamosháti anyag két, egymástól időben is elkülönülő, jellegét tekintve is eltérő gyűjtésből fennmaradt, mindeddig feldolgozatlan kéziratos törzsanyagból származik, Teiszler Pál gyűjtéséből. A munkafolyamat általunk hangtani gyűjtésnek nevezett első hulláma a múlt század 50-es éveinek végére datálható, melyet Teiszler 1957 nyarán kezdett el, a Gálffy Mózes és Márton Gyula által szerkesztett székelyföldi kiskérdőívvel, előbb Máramaros tartományban, Nagykároly környékén. Később a szamosháti nyelvjárástípusba tartozó, de az északkeleti nyelvjárás *í*-ző részlegébe ékelődő falvakban is gyűjtött (Börvely, Kismaj-

1 Előadásának címe: *Hangoskönyvek a romániai magyar dialektológiai kutatásokban*.

tény, Magyargéres), ez pedig a gyűjtés kiszélesítésére ösztönözte. „*Így aztán* – írja Teiszler – *a következő kiszállás alkalmával – 1958 nyarán – már csak a Szamosháton gyűjtöttem. Ennek során 29, e nyelvjárásba tartozó faluban, kelet felé Egri és Szamoskrakkó vonaláig kérdeztem ki a kérdőívet*" (NyIrK 1962/1: 165). A 29 kutatópont feltérképezése után azonban, saját szavait idézve, *„a munkaerők átcsoportosítása miatt"* nem folytathatta a gyűjtést. A terepkutatás során a kérdőívet módosította, így fordulhat elő, hogy a hangtani kérdőív 1247 címszót tartalmaz, szemben az atlaszgyűjtés kérdőívével, mely 716 címszavas.

Teiszler *A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó rendszere* című munkájának bevezetéséből (mely egyben az ő doktori disszertációja is volt), nem csupán a szamosháti gyűjtésről, hanem az akkori tanszéki műhelyben folyó munkálatokról is képet alkothatunk: „*Mindkettőben* [t.i. a kérdezésben és a lejegyzésben] *az utóbbi másfél évtized során, főként a csángó meg székely tájnyelvi atlasz anyaggyűjtésében kikristályosodott eljárásmódokat követtem. Erre minden lehetőségem megvolt, hiszen a csángó, a székely és más romániai magyar nyelvjáráskutatásban nyaranként egy-két hetet töltöttem el kérdőíves nyelvjárásgyűjtéssel. Ezenkívül 13 éve néha egész évben, máskor csak a gyűjtés előtti hónapokban rendszeres heti 1-2 órás fonetikus lejegyzési gyakorlatot végeztünk a Tanszék meg a Kolozsvári Nyelvtudományi Intézet nyelvjáráskutatóival."* (Teiszler 1973: 15.)

A hangtani gyűjtéstől időben is elhatárolódó tájszógyűjtés az 1960-as évekből átnyúlt a '70-es évekbe, és bár az ehhez tartozó kérdőív sem teljes mértékben egyezik a Gálffy Mózes és Márton Gyula-féle székelyföldi kiskérdőívvel, a szamosháti atlaszanyag sokkal inkább beilleszkedik a korabeli kolozsvári dialektológiai kutatások fő vonulatába. Ezt az anyagot választottuk ki informatizálásra, részben könnyebb hozzáférhetősége miatt, részben pedig az anyag természete miatt.

A szamosháti atlaszgyűjtés anyaga nyomtatott térképlakon ugyan sosem jelent meg, de az adatok informatizálása lehetővé teszi a térképlapok generálását, melyek így szükség esetén nyomtathatóvá is válnak, és ezzel egyidejűleg az adatok integrálását is, azaz biztosítja a más nyelvjárási atlaszok adataival való összevetés lehetőségét.

3. A kutatópontok azonosítása és az adatbázis elkészítése

Az informatizálás előkészítő lépése a tanszék dialektológiai archívumának, elsősorban a nyelvjárási gyűjtőfüzeteknek és a céduláknak az áttekintése volt. Szúrópróbaszerűen kiválasztottunk egy, a cédulákon is szereplő kutatópontot, majd megkerestük a hozzá tartozó nyelvjárási gyűjtőfüzetet. Az új-

városi gyűjtőfüzetet beszkenneltük, majd ennek alapján összeállítottuk a szójegyzék első változatát. Ezt az első változatot a későbbiek során módosítottuk.

A munkálatok során több forrás alapján dolgoztunk: az egyik a Romániai Magyar Nyelvjárási Atlasz és a Magyar Nyelvjárások Atlasza térképlapjai, amelyeken 67 kutatópont található, a tanszéki archívumban meglévő ún. kérdezőfüzetek, melyek a kérdőív 438 kérdésére adott válaszokat tartalmazzák teljesen vagy részlegesen, illetve a cédulák, amelyek egy része a kutatópontok sorszámát tartalmazza, ismét mások a rövidítésüket.

Az első feladat a 67 kutatópont azonosítása volt. Itt fontos megjegyezni azt, hogy a szamosháti kutatópontokról csak egy számozott atlaszlap állt a rendelkezésünkre, mely kutatópontszámoknak nem voltak megfeleltetve a települések. A szójegyzék szerkesztésének első lépése tehát a konkrét kutatópontok, a települések azonosítása volt. Ezt követte a gyűjtőfüzeteknek a tanszéki archívumból való előkeresése és rendszerezése. A szamosháti régióhoz tartozó 67 kutatóponton több kérdőívet is használtak, az egyik a hangtani kérdőív, a másik pedig a rövidített atlaszkérdőív, mely 438 kérdést tartalmazott. Mivel a kérdőívek eltérnek, dönteni kellett egyik mellett az összeszerkeszthetőség végett. Tekintve, hogy már kezdetben is az atlaszkérdőívet használtuk, a kutatás során is emellett döntöttünk, így az eredeti 67 kutatópontból 48 maradt. Az atlaszgyűjtés 48 kutatópontjáról 26 település kérdezőfüzetei már nem találhatók a tanszéki archívumban, ezért végül azt a 22 kutatópontot vezettük be a Bihalbocsba, ahonnan adataink is voltak. Ezek a kutatópontok a következők: Atya, Kisbábony, Batiz, Berend, Gencs, Kisdengeleg, Kismajtény, Kispeleske, Lázári, Mezőpetri, Nagypeleske, Nagytarna, Sándorhomok, Sár, Szamosdob, Szárazberek, Szentmárton, Tamásváralja, Túrterebes, Udvari, Újváros, Vetés. A térképre vezetett kutatópont-hálózatot az 1. sz. melléklet tartalmazza.

A munka tetemes részét, melynek eredményeként elkészült a szamosháti atlaszgyűjtés szójegyzéke, Gál Noémi kolléganőm végezte el, a Határon Túli Magyar Ösztöndíj Program támogatásával, 2011 júliusával bezárólag.[2]

2 Az elszámolásra benyújtott pályamunka címe: *Számítógépes dialektológiai munkálatok: A szamosháti nyelvjárás digitális szójegyzéke*. A teljes szöveg várhatóan az MTA Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogram honlapján, az *Eredmények* menüpontban a *Kész pályamunkák* között lesz olvasható.

4. Az adatok informatizálása és integrálása

A szamosháti atlaszanyag számítógépes adatbázisban való rögzítése azért is fontos előrelépés, mert bár a teljes kutatóponthálózatot a számos hiányzó gyűjtőfüzet miatt nem sikerült lefedni, de olyan nyelvjárási adatokat rögzítettünk, melyek mindeddig csak cédulák vagy gyűjtőfüzetekbe lejegyzett adatok formájában voltak hozzáférhetők. A BihalBocs segítségével eddig informatizált adattárak közül (MnyA., RMNyA., McsNyA., SzNySz., S–ZA., HétfA., SzilA., MedvA., HszA.) ez az adattár azok közé tartozik, melyeknek (még) nem készült el a nyomtatott, papír alapú változata, azaz előbb lett belőlük digitális adattár, mint papír alapú nyelvjárási atlasz.

A Bihalbocs egy olyan speciális szövegszerkesztő, hangkezelő és térképgeneráló szoftver, amely egyrészt lehetővé teszi a nyelvjárási adatok megfelelően kódolt rögzítését és adattárakba rendezését, másrészt az adatok sokoldalú felhasználását a kutatók igénye szerint Az informatizált adatok és adattárak nagy előnye, hogy a megfelelő digitális adatrögzítés lehetővé teszi az adatok azonnali és folyamatos ellenőrzését, elemzését, feldolgozását. Az adatok integrálhatók, azaz, ha olyan adatot vagy jelenséget választunk ki, amely több (vagy akár mindenik) adattárban megtalálható, akkor a kiválasztott nyelvjárási adat (vagy jelenség) integrált nyelvjárási térképen ábrázolható, és a későbbi feldolgozások során is számos olyan alkalmazási lehetőséget is biztosít, melyek révén látványos eredményeket lehet elérni. Ez a módszerrel lehetőséget teremt arra, hogy a digitálisan rögzített adatokat adatbázisba rendezhessük, illetve arra, hogy kereshessünk a nyelvjárási átiratokban. Másik nagy előnye, hogy megteremti a lehetőséget egyéb programok (szövegszerkesztők, statisztikai alkalmazások, internetböngészők) által is kezelhető térképes kimutatások, táblázatok készítésére. (Bodó – Vargha 2008: 336).

Mivel a Bodó–Vargha szerzőpáros 2008-as cikkében részletesen bemutatja a módszer nyújtotta technikai lehetőségeket is, a továbbiakban az ő leírásukra támaszkodva csak arra a néhány eljárásra fogok kitérni, melyeket eddigi munkánk során hasznosítottunk.

Az adatrögzítés során ugyanazt a speciális billentyűzetkiosztást alkalmaztuk, mint a BihalBocs többi adattára esetében. Ezzel a billentyűzetkiosztással minden alapjel és mellékjel egyetlen billentyű leütésével beilleszthetővé válik. A számítógépen rögzített anyag külalakja hasonlít a hagyományoshoz, és a kérdőfüzetekben, valamint a cédulákon szereplő adatok a legapróbb változtatás nélkül, pontosan rögzíthetők. A Bihalbocsban alkalmazott kódrendszer az adatrögzítés mellett a feldolgozást is hatékonyabbá teszi. Megkülönböztetünk szerkesztésre, illetve keresésre optimalizált formátumokat. Kereséshez vagy csoportosításhoz például a program automatikusan

átalakítja a kódokat elvontabb vagy fonetikusan „durvább" formába. Míg a szerkesztés során az *sz* hangot az s és z billentyű leütésével rögzítjük, mert így a legegyszerűbb; keresésnél már más a helyzet: ha az *s* hangot keressük, vagy ha az *s* mássalhangzók számára vagyunk kíváncsiak, akkor az *sz* hangokban grafikusan meglévő *s*-eket nem akarjuk megtalálni. Továbbá, ha a rövid *s* hangokra vagyunk kíváncsiak, akkor a hosszú *s* hangokat szintén nem fogjuk figyelembe venni. Az adatok csoportosítása során számos, ugyanakkor nem előre definiált lehetőség közül válogathatunk, ezért a csoportosítás feltételeit mindig magunk szabhatjuk meg, attól függően, hogy mire szeretnénk az adatokat felhasználni. Az adatokat megfelelően kódolva, strukturált szövegfájlokban tároljuk. A fájlok fejléce tartalmazza mindazokat az információkat, amelyekkel a kiindulási térképlapról (szócikkről) rendelkezünk a forrásdokumentum alapján (címszó, térkép száma, kérdőmondat stb.). A fejlécet követően az adatokat kötött struktúrában soroljuk fel.

Az eddig informatizált papíratlaszok, nyelvföldrajzi szótárak esetében kétféle adatrögzítési eljárással történhetett az adatrögzítés, mindig térképlaponként, illetve szócikkenként haladva, igazodva a forrásdokumentum adatközlési struktúrájához: az első módszer szerint a térkép kutatópont-kódjainak felsorolosával kialakított sablonban minden kutatópont kódja mellett meg kellett adni a kutatóponton szereplő adatokat; a második módszer szerint az egyes változatok (adatok) után kellett felsorolni azokat a kutatópontokat, ahol ez a változat előfordul.

Az imént említett módszerek közül egyik sem volt alkalmas a szamosháti gyűjtés feldolgozására, hiszen itt forrásként nem szócikkek és térképlapok, hanem kérdőfüzetek álltak rendelkezésünkre. Kidolgoztunk tehát egy új adatrögzítési eljárást, igazodva a kérdőfüzetek szerkezetéhez, és az így kialakított sablonba írtuk be az adatokat.

A szamosháti adattár összesen 9 294 adatot tartalmaz. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a rendelkezésünkre álló anyag nem fedi le a teljes kutatópont-hálózatot, azonban ez így is elegendő arra, hogy más adattárak anyagaival összevetve az eredmények értelmezhetővé váljanak. A szamosháti atlaszanyag, még ha hiányzik is jó néhány kérdőfüzet, kiegészíti a többi, már informatizált adatot. Ennek illusztrálására csupán ízelítőként előbb egy szamosháti atlaszlapot, majd egy integrált térképlapot mutatok be, a szilágysági atlaszanyag, az RMNyA. és a szamosháti atlaszanyag azonos címszavú

térképeinek összevonásával.[3] Az első térképlap a szamosháti kutatópontokat mutatja, a második a *kukoricacsutka* lexikai változatait mutatja be a Szamosháton. A térképlapon jól látható, hogy a főváltozat a *csutka*, ám az észak- és délkeleti peremvidéken már a *kocsány* a jellemző, míg a délnyugati részen a *rapa*. A harmadik, integrált térképlap szamosháti *szöcske* adata lexikai változatként áll szemben a térkép összes többi adatával, amelyek mind a *tücsök* hangtani változatai.

5. További feladatok

Mivel a többi atlaszkérdőív hollétéről nincs tudomásunk, az adattár bővítésére mindössze egy lehetőségünk marad: ellenőriznünk kell, hogy a tanszék dialektológiai archívumában fellelhető szamosháti kutatópontokról származó cédulák közül melyek szerepelnek már az eddig informatizált anyagban, vagyis a kérdőfüzetekben, illetve, hogy ehhez képest melyek azok az adatok, amelyek új adatnak számítanak, hiszen a 2008-ban szúrópróbaszerűen kiválasztott cédulák adatai nem minden esetben voltak kérdőfüzetben is fellelhetőek. Miután ezeknek az adatoknak a rögzítése is megtörténik, el kell döntenünk, hogy mi legyen az előadás bevezető részében már említett hangtani gyűjtés sorsa: egy újabb atlasz, vagy pedig a már meglévőnek a kiegészítése?

Irodalom

Bodó Csanád – Vargha Fruzsina Sára 2008. Régi nyelvatlaszok–új módszerek. Nyelvtechnológiai eljárások a nyelvföldrajzban. *Magyar Nyelv*, 104: 335–351.

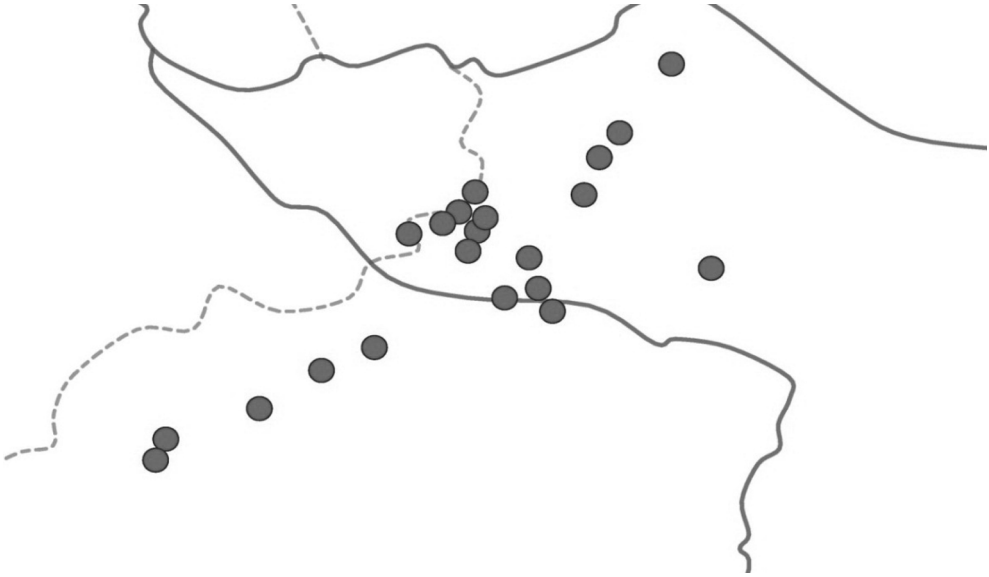
Gál Noémi 2011. *Számítógépes dialektológiai munkálatok: A szamosháti nyelvjárás digitális szójegyzéke*. [Kézirat]

Teiszler Pál 1969. Észrevételek a szamosháti nyelvjárás hangrendszeréhez. *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* 6/1: 165–172.

Teiszler Pál 1973. *A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó rendszere.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

3 Köszönet illeti Vargha Fruzsina Sárát a térképek elkészítésében nyújtott segítségért, valamint Gál Noémit a pályázati beszámoló kéziratos változatának rendelkezésemre bocsátásáért.

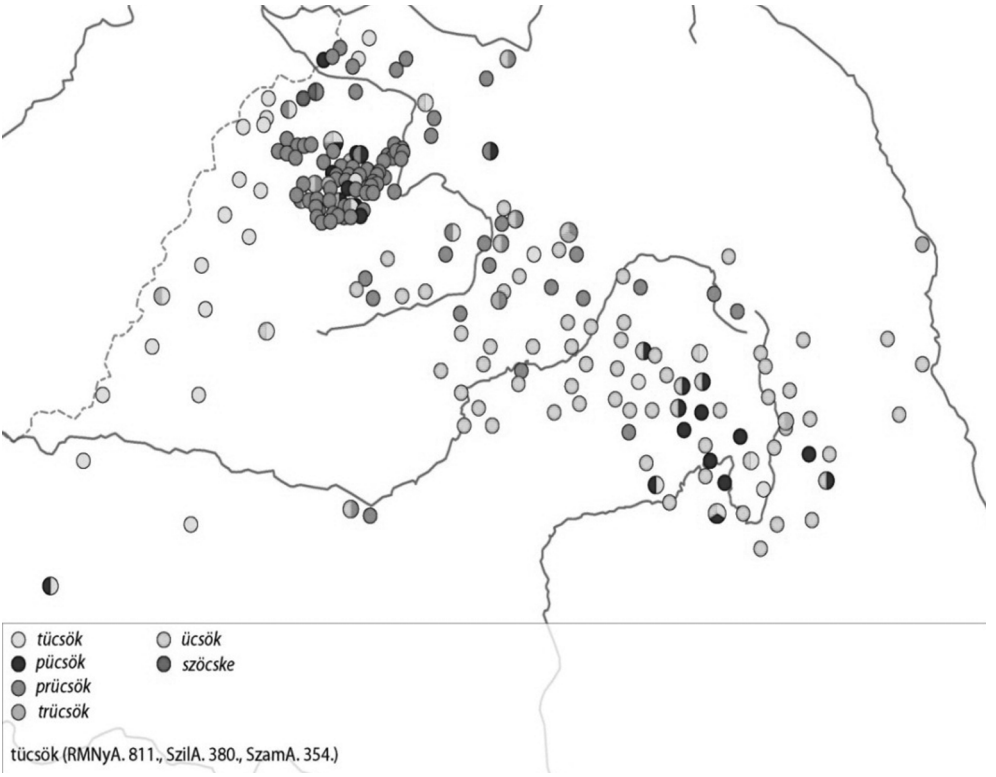
Mellékletek

A térképre vetített kutatópontok

Változatok a kukoricacsutk*ára a szamosháti nyelvjárásban*

Integrált térképlap a tücsök *megfelelőire az RMNYA, a Szilágysági Atlasz, valamint a Szamosháti Atlasz adatainak felhasználásával*

HOCHBAUER, MÁRIA

Digitizing the Szamos ridge linguistic atlas

The material of the „Szamoshát" (Someș Plateau) linguistic atlas is available in the form of notes, questionnaire files, data rewritten onto perforated sheets, and some manuscript mapfiles in the dialectological archive of the Department of Hungarian and General Linguistics of BBU, Cluj-Napoca. The informatization of the Atlas material deriving from the dialectological fieldwork carried out by Pál Teiszler enables the elaboration and integration of the material accessible only for a chosen handful of professionals. The work under way follows the method elaborated by the colleagues of the Geolinguistic Laboratory, the technology applied and available for them being specifically matched to the given task. In my paper, I am about to report on the present stage of the working process, particularly being concerned about the difficulties and queries emerging throughout the processing.

N. CSÁSZI ILDIKÓ
Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest
ncsasziildiko@gmail.com

Földrajzi köznevek térképes megjelenítése a BB_Borostyán segítségével

1. Bevezetés

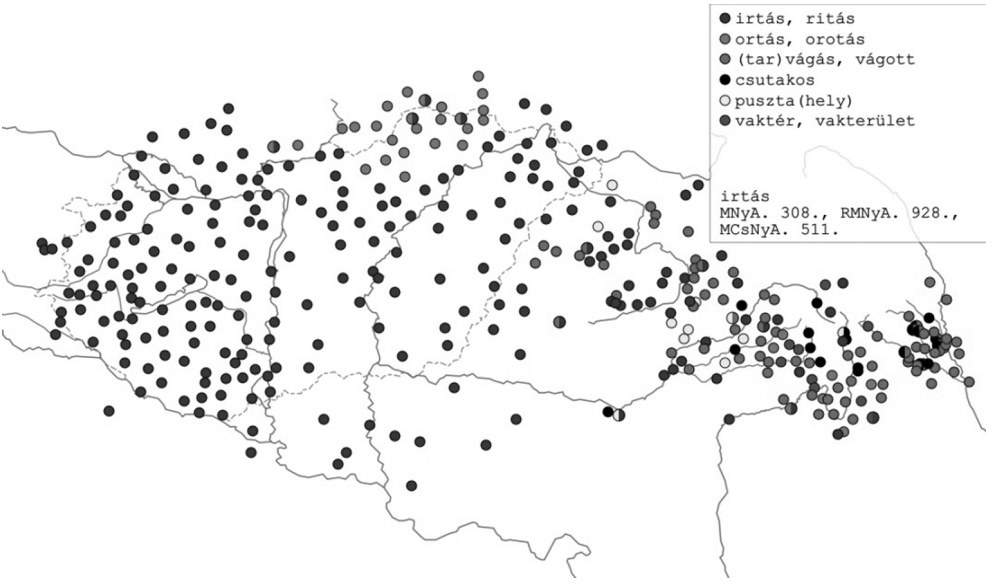
Magyarország területének csaknem kétharmadáról jelent meg már közel két tucat helynévgyűjtemény, és a többi területről is részben sajtó alá rendezett, valamint ellenőrzésre váró anyaggal rendelkezünk. Elenyésző azon települések száma, amelyen egyáltalán nem végeztek helynévgyűjtést a 20. század második felében. Pontos számadattal ugyan nem rendelkezünk, de *„több mint egymillió kétszázezerre becsülhetjük azoknak a földrajzi neveknek az együttes számát, amelyek Magyarországon a már lezárt vagy folyamatban levő gyűjtési munkálatok eredményeképpen összegyűjthetik és kötetekben közzétehetik"* (Kiss L. 1985: 365). S akkor még nem szóltunk a határon túli, egykor Magyarországhoz tartozott összegyűjtött helynevekről. Azonban még ma, több mint 60 év elteltével is időszerű Lőrincze Lajos megállapítása: *„Hogy az egyes tájak földrajzi névkincse miben különbözik egymástól, az egyes neveknek mekkora az elterjedési köre, milyen alak- és jelentésváltozatai vannak, melyik él csak mai, melyik történeti nevekben, megvan-e a közszói jelentése – egyelőre nem tudjuk megmondani"* (Lőrincze 1947: 7–8).

Az országos helynévgyűjtés irányítóinak, szervezőinek (Ördög Ferenc, Végh József, Balogh Lajos és megyénként munkatársaik) alapvető célja az volt – amint ez a kérdőívben is tükröződik –, hogy a szóbeli (népi) és az írásbeli (kataszteri, hivatalos utcanevek) következetesen elkülönüljenek, hogy az előbbiekből meg lehessen állapítani azt a nyelvi részrendszert, amely a falu (település) közösségében a gyűjtés idején él. A dűlők, dűlőrészek, utak, utcák, névvel jelölt házak, keresztek stb. neve ugyanis szinte kizárólag a település lakossága körében használatos. Ebből következően a legfőbb szempont az volt, hogy az élőnyelvi adatokat lehetőleg teljes körűen gyűjtsék fel, valamennyi lexikális, alaktani, morfológiai, hangtani, vegyes nemzetiségű településeken magyar-idegen nyelvi változataikkal együtt mentsék meg. Ha a dűlőnév nemcsak egyféle szerkezetben funkcionál, hanem néha kettőben, sőt többen is, a helymegjelölésből a névvé válás kérdéséhez is élőnyelvi ada-

lékokkal szolgálhatnak ezek a kötetek. A szakemberek által irányított gyűjtések garantálták egyrészt, hogy maradéktalanul érvényesíteni tudták a nevek fonematikus lejegyzésének az elvét, másrészt azt a törekvést, hogy a gyűjtőknek adatközlőik társaságában be kellett járniuk a település határát, ez biztosította az objektumok pontos lokalizálását a térképeken. A megjelent helynévgyűjtemények ezért megbízható forrásanyagot és térképeket biztosítanak az elektronikus adatbázis kialakításához.

2. Geolingvisztikai kutatások nyelvtechnológiai eszközökkel

A technikai eszközök mára lehetővé teszik, hogy a nyelvi adatokat számítógépes adatbázisba rendezéssel a nyelvi jelenségeket korszerű, informatizált térképeken megjeleníthessük, kutathassuk. 2008-tól a korábban megjelent földrajzinévkötetek elektronikus adatbázisba rendezésével foglalkozom, a technikai hátteret, a speciális nyelvészeti, térinformatikai eszközökkel is rendelkező szoftvert pedig a Bihalbocs fejlesztői, Vékás Domokos és Varga Fruzsina Sára biztosítják.

1. ábra: *Az* irtás *lexéma szóföldrajza*

A Bihalbocs geolingvisztikai szoftver (www.bihalbocs.hu) egy speciális számítógépes program, lehetővé teszi nyelvjárási anyagok rögzítését (kódo-

lását), tárolását és felhasználását. A korszerű atlaszegyesítéssel a Bihalbocs szemléltető és statisztikai jellegű térképlapok létrehozására is alkalmas. Szemléltető térképként bemutatom a földrajzi köznévként is gyakran előforduló *irtás* lexéma szóföldrajzát, melyet az atlaszegyesítő munkálatok révén Varga Fruzsina Sára készített.

Kékkel láthatjuk az *irtás~orotás* illabiális~labiális szembenállás alakváltozatait (az illabiális sötétkékkel, a labiális világoskékkel), a többi színnel pedig a címszó lexikai változatait, pirossal: *(tar)vágás, vágott*, feketével: *csutakos*, sárgával: *puszta(hely)*, barnával: *vaktér, vakterület* 'vágásterület'. A legenda aljában található a címszó, illetve az egyesített térképek rövidítései és térképlapjainak száma.

A névtudományhoz kapcsolódó nyelvtechnológiai munkálatok a Szabó T. Attila-féle történeti helynévanyagon indultak meg az ELTE Geolingvisztikai Műhelyében (http://geolingua.elte.hu). A Bihalbocsra épülő, több szempontú csoportosítást, szűrést, keresést, térképezést lehetővé tevő, *Ollón*ak keresztelt szoftver kialakításának terve 2006-ra született meg, és megvalósítása, formálása, „feltöltése" ma is folyamatban van. Bárth János, a Műhely fiatal kutatója ezzel a nyelvtechnológiai megoldással doktori (PhD) dolgozatában (Bárth 2011) Szabó T. Attila székelyföldi történeti helynévanyagát dolgozta fel informatikai módszerekkel.

A nagyszabású újabb kori helynévgyűjtések nyomtatott anyagának közös elektronikus adatbázisban való egyesítését 2008-tól kezdtük el névföldrajzi szeminárium keretében a Károli Gáspár Református Egyetemen. A munka elindításáról 2009 októberében a *Hangok–helyek* című műhelytalálkozón szóltam, itt mutattam be az egységes számítógépes adatbázisba rendezés kezdő lépéseit, melyet egyéni kutatásként végzek. A jelenkori helynevek számítógépes adatbázisba rendezéséhez megalkotott, szintén a Bihalbocsra épülő speciális programot „BB_Borostyán"-nak neveztük el. Bár a szoftver Macintosh gépekre készült, az adatrögzítést bármilyen szövegszerkesztővel excelben elvégezhetjük, elegendő, ha megfelelően pontos kódrendszert definiálunk.

Munkánkkal párhuzamosan 2010-ben kutatóegyetemi pályázat keretében a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének szervezésében megindultak az alapvetően PC-re épülő Magyar Digitális Helynévtár munkálatai (http://mnytud.arts.unideb.hu/mdh/ujkorihelynev tar.php), amelyek a különböző földrajzinév-gyűjtemények adatbázisba rendezését tartalmazzák, a meglévő adatbázisok integrálására irányulnak, az ország több kutatóhelyének bevonásával. A készülő adatbázisok egymásba konvertálhatók lesznek, ezt biztosítják a rendszeres műhelymegbeszélések.

3. A „BB_Borostyán" keresési lehetőségei

A következőkben bemutatom a „BB_Borostyán" programot a Vas megyei Szombathelyi járás georeferált térképeinek segítségével.

3.1. Az adatbázis létrehozása.

Az informatizált változatban megőriztük az országos gyűjtés korábban említett alapelveit, így az adatbázisban külön-külön kereshetők ezek az adatok: a szóbeli (népi) és az írásbeli (kataszteri, hivatalos utcanevek). Az adatbázis kialakításakor településenként exceltáblázatba rögzítettük az adatokat. Az adatrögzítést bármilyen szövegszerkesztővel elvégezhetjük, elegendő, ha megfelelően pontos kódrendszert definiálunk. A település és objektum száma mindig megegyezik a kötetekben kiadott település- és objektumszámmal, ezáltal minden adat lokalizálható. Az adattárak végén található lokalizálhatatlan nevek is bekerülnek az adatbázisba. Valamennyi adat betűhíven kerül be az elektronikus adatbázisba. Ha egy objektumhoz több név tartozik, minden nevet új sorba írunk, ezek objektumszáma pedig azonos. A településnévnél az objektumszám 0. Minden névadat mellé rögzítenünk kell a névváltozat kódját is (h = hivatalos, n = népi, v = népi névváltozat, k = kataszteri, kv = kataszteri változat, t = történeti és tv = történeti névváltozat a Pesty-féle anyagból), hogy a keresési lehetőségeket megkönnyítsük. A térszínformák és művelési ágak rövidítéseit az adattárból vesszük, de ezeket a több megyéből álló teljes adatbázisban majd egységesíteni kell. A helynévtípusok szerinti besorolás mindig a művelési ág alapján történik, nem a névformában megjelölt alak szerint, így a kereséseknél azt is láthatjuk, mely nevek őrzik a korábbi művelést.

A nyomtatott kötetben minden településről készült a denotátumok közel pontos helyét mutató térképlap. Az elektronikus térképek generálásához a „BB_Borostyán" felhasználja a Földmérési és Távérzékelési Intézet (Fömi, http://www.fomi.hu) által készített településhatár-adatbázist. A beszkennelt térképeken található számokhoz a georefereálás révén pontos földrajzi koordinátákat rendelünk, így az objektumokat takaró minden szám pontosan megjeleníthető az internetes felület megnyitásával.

3.2. A „BB_Borostyán" keresőfelületének bemutatása.

Az adatbázist a „BB_Borostyán"-ba beolvasva megkapjuk a járás 52 településének 14 313 adatát. A találatokat beolvasva a „BB_Borostyán" keresőfelülete a következőket mutatja:

A képernyő bal felső sarkában a legnagyobb téglalap a találati mező, ebben jelenik meg a találatok száma, illetve a későbbi egyedi keresések találá-

tai. A térképre vetített találatok esetén ez a mező nem tűnik el, továbbra is látható marad. A térképes találatokon a kurzorral pásztázva a program a rámutatott objektum adatbázisbeli információit mutatja.

A jobb oldalon, fenn látható 3x3 nagyobb téglalap, ez a keresési mezőnek az a területe, amelybe a különféle lexémákat vagy betűkapcsolatokat írhatjuk be, amelyekre rá akarunk keresni. Alattuk jobb oldalon látható 3x3 kisebb keresőmező, ebben jelölhetjük ki a jelenleg két legördülő menü szerinti kereséseket. A Menü1-ben találhatók a helynévtípusok szerinti csoportok, a Menü2-ben pedig a kötetben használt, esetleg utólag kiegészített térszínformák, vízrajzi megjelölések, tereptárgyak rövidítései. Ezeket a keresési mezőkbe beírva szűkíthetjük igényünk szerint a találatokat.

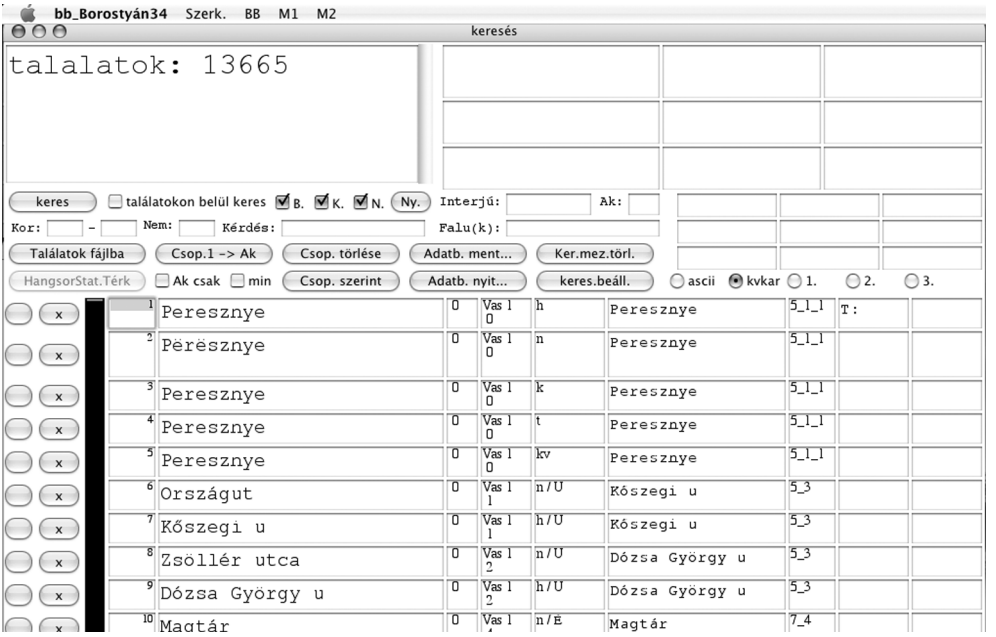
A képernyő közepén található „Falu(k):" mező arra szolgál, hogy a települések sorszáma alapján lekérdezhessük a hozzájuk kapcsolt adatokat, illetve a találati listákat bizonyos települések anyagára szűkítsük. Egy-egy helység adatsorára a vesszővel beírt településkódokkal (pl. 1, 7, 14 stb.), több helység adatainak összességére kötőjellel beírt kódokkal is kereshetünk (pl. 1–52: Szombathelyi járás adatai).

A képernyő közepén egy táblázati háló látszik, a fekete függőleges csík a bal oldalon mutatja a találatok gördítősávját, mellette jobbra 1-től valameddig az összes találatot a települések sorrendjében. Ebben a mezőben egy-egy lépésenként a nyilakkal, tízesével, százasával, ötszáz és ezer lépésenként különböző billentyűk kombinációival mozoghatunk. Ha újabb keresést indítunk, a „találatokon belül keres" parancsot kipipálva azt a lehetőséget is választhatjuk, hogy a program csak az előző keresés eredményeit vegye figyelembe.

A keresőfelület bal alsó részében láthatjuk mindig a találatokat. A számok az összes adatból megtalált keresési találatot mutatják: elöl a találat száma, per jellel (/) elválasztva az összes adat. Alatta láthatjuk az egyes településekhez kapcsolódó találatok számát.

A leghosszabb téglalapban jelenik meg a névadat a kötetbeli betűhív alakban. A mellette lévő mező a csoportosítás számának a helye. Ha nincs csoportosítva, akkor a 0 jelenik meg. Középen láthatjuk a megye megnevezését, a település és az objektum számát. A településnevek mindegyike 0. Mellette jobbra találhatjuk azt a mezőt, amelyben a névváltozatok, valamint a térszínformák, vízrajzi megjelölések és tereptárgyak rövidítései szerepelnek. A következő hosszabb mező mutatja a névadathoz kapcsolódó vezérnevet. A vezérnév funkciója, hogy egyetlen, általában köznyelviesített név alá rendezze az összes névváltozatot, ami egy településhez vagy objektumhoz kapcsolódik, ez a név jelenik meg térinformatikai technológiával a Google Earth-ön. A vezérnév kialakításakor a Vas megyei mutató gyakorlatát követjük: az

adattár nyelvjárási lejegyzésű népi neveit a mai köznyelvi formájukban adjuk meg, és a köznyelvi helyesírásra érvényes szabályokhoz igazodunk. Azonban tartózkodunk a túlzott köznyelviesítéstől a mai nyelvérzék számára nem világos jelentésű szavak esetében, ahol nem lehetett kikövetkeztetni a köznyelvi alakot (pl. *Hammat* 32/37, 33/68 stb.).

2. ábra: *A „BB_Borostyán" keresőfelülete*

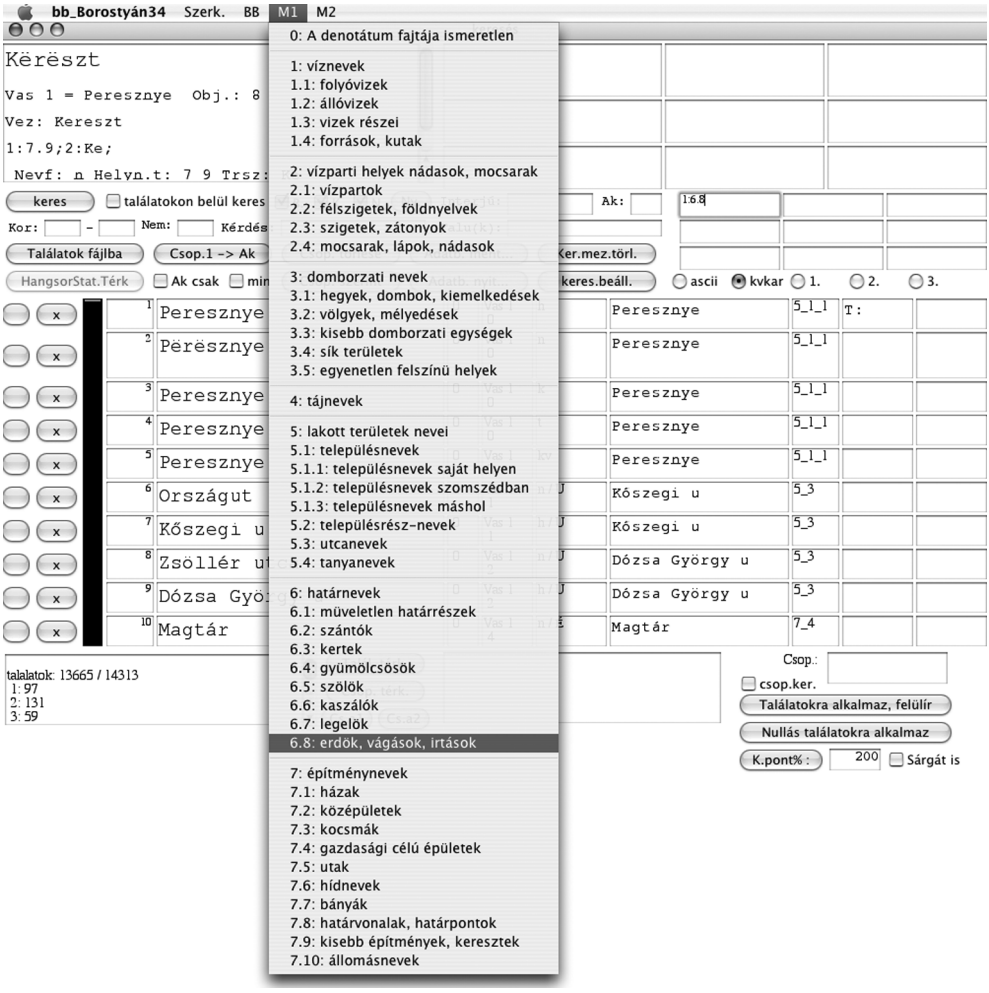
A vezérnév mellett jobbra látható a helynévfajták típusa szerinti kódolás (vö. Hoffmann 1993: 33–41), a menü kompatibilis az Ollóval is (Bárth 2011). Ezek a decimális számozással megjelenített csoportok az M1 jelölésű legördülő menüben vannak feloldva.

Az utolsó előtti mezőben szerepelnek a névhez kapcsolódó kötetbeli magyarázatok, információk, az utolsó mezőben pedig az adatbevitel vagy ellenőrzés közben született megjegyzések, amelyek a nyomtatott formában egyértelműek, de az informatizált változatban eltűnnek, pl. csak hivatalos vagy kataszteri neve van az objektumnak. (Ezek a nyomtatott változatban szögletes zárójelben vannak, és nem kapcsolódik hozzá népi név.)

A keresési mező aljában a „találatokat térképre" (Talál. térk.) gombot megnyomva megkapjuk a georeferált térképet az összes objektumponttal.

Az adatbázisban a kereséseket szűrhetjük a találati mező jobb alsó sarkában lévő „Ny." gombra kattintva. A felugró ablak egyik oszlopában elhelye-

zett pipákkal kijelölhetjük a keresni kívánt adatokat nyelvi hovatartozás szerint: magyar, német, horvát, szlovén stb. A másikban a névváltozatok szerint: népi nevek (n), népi névváltozatok (v), hivatalos nevek (h), kataszteri nevek (C=k) és ezek változatai (K=kv), történeti nevek (t) és ezek változatai (tv) (Pesty-féle nevek).

3. ábra: *A helynévfajták szerinti tipológia az M1 menüben*

4. ábra: *A keresések szűrése nyelv és névváltozatok szerint*

4. Az *erdők, vágások, irtások* helynévfajta keresési lehetőségei

Az Alpokalja igen gazdag erdős területekben, a névalakban is meglévő *erdő* névrész 450 találatot eredményezett. A találatokat szűkíthetjük a művelési ágban (6_8) is megadható kódolással, ekkor megkapjuk, hogy ebből csak 359 esetben maradt meg a gyűjtés idején az erdős terület, azóta pedig talán még kevesebben.

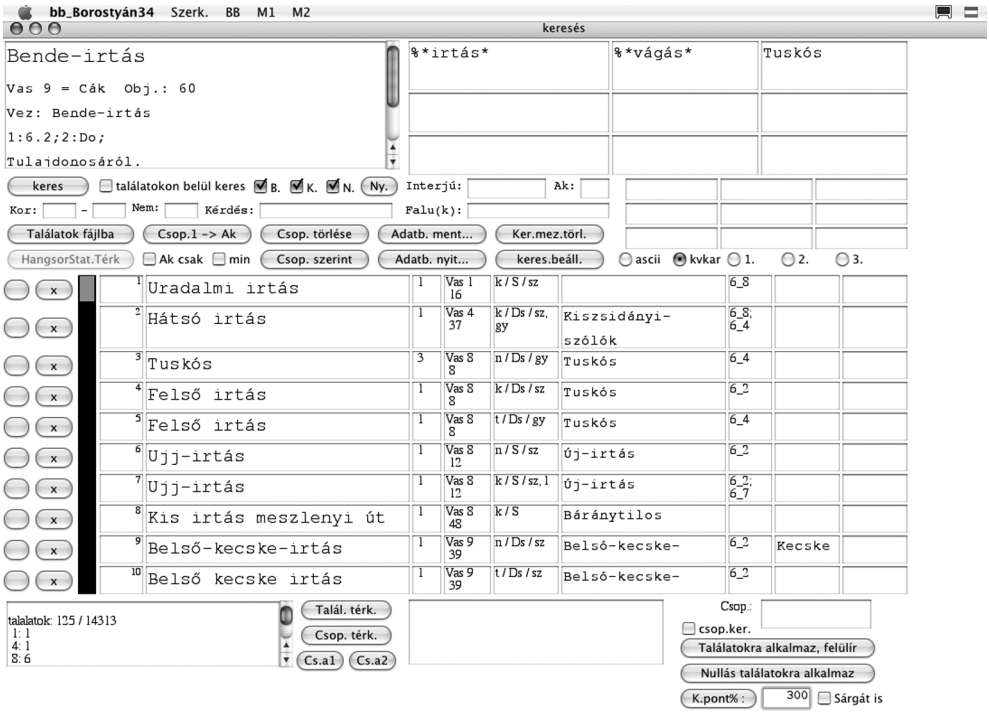
De nemcsak az érintett helynévfajtában (6_8: erdők, irtások, vágások) fordulhatnak elő irtással kapcsolatos lexémák, hanem más határrészek, pl. szántók, rétek, legelők elnevezésében is. A keresőmezőbe beírhatjuk az irtással kapcsolatos lexémákat: *irtás, vágás* és *Tuskós*.

Külön jelzés nélkül a kereső csak azt a találatot mutatja, ami a keresett betűkombinációval tökéletesen megegyezik. Ellenkező esetben jeleznünk kell, hogy a kissé eltérő karakterekkel lejegyzett formára is kíváncsiak vagyunk. Ennek a „butításnak" a jele a % a programban. Tehát ha a keresett szó vagy betűkapcsolat elé beírjuk a % jelet, akkor megkapjuk a kis- és nagybetűvel, különböző mellékjelekkel vagy kötőjellel kapcsolt változatokat.

Ehhez hasonlóan fontos lehetősége a szoftvernek a keresett szavak „csonkolása". A csillag [*] jel beírásával elérhetjük, hogy a szóhatárokon belüli előfordulások, toldalékos formák, összetételek is a találatok közé kerüljenek. A jobb felső sarokban látható üres négyzetekbe több különböző betűkapcsola-

tot is beírhatunk, amelyek vízszintesen „vagy-vagy” viszonyban állnak egymással, vagyis mindegyik alakkal megegyező formátumot megtalálja a kereső, függőlegesen pedig „és” kapcsolattal, ami azt jelenti, hogy az oszloposan beírt alakok közül csak azokat találja meg a program, amely mindegyik feltételnek megfelel.

A felkiáltójel a lexémák vagy betűkapcsolatok, illetve a névfajták és a helynévtípusok kódja előtt is tiltó funkciót kap: ezzel kizárhatjuk a keresésből az adatbázis egy-egy adott csoportját (például a településneveket vagy az utak neveit).

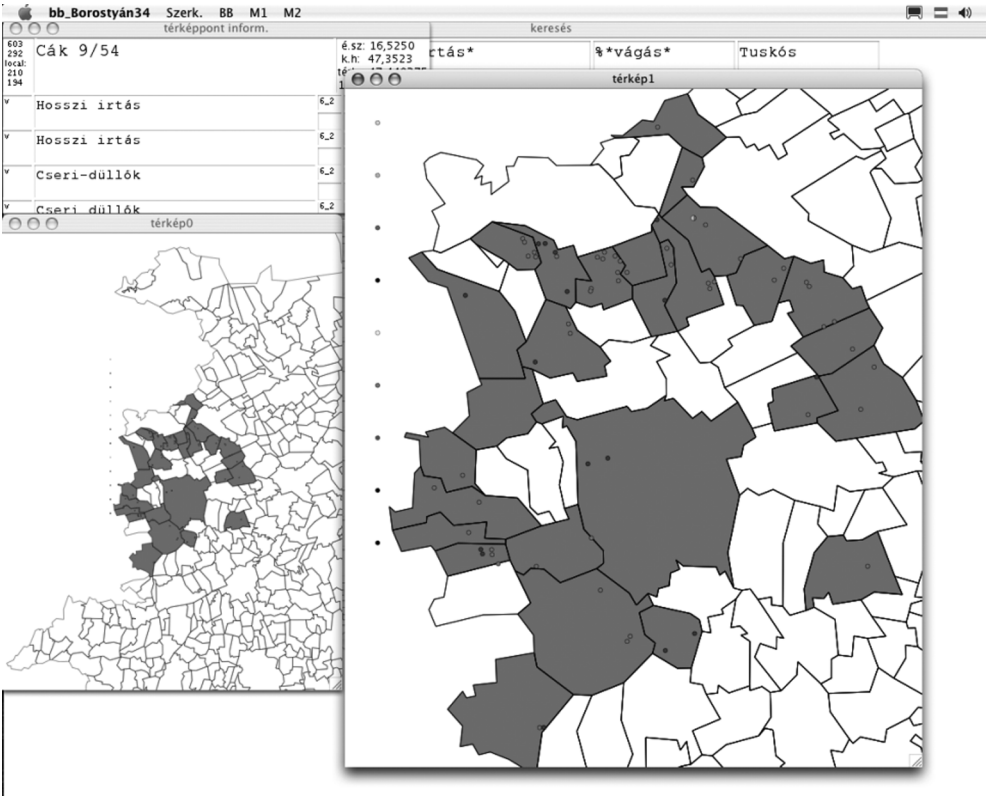
5. ábra: *Az irtással kapcsolatos lexémák keresése*

Az adatbázisban 27 településen 125 találatot mutat a „BB_Borostyán”. Ezeket lexémák szerint csoportosíthatjuk egyenkénti keresésekkel és a hozzájuk tartozó csoportszám megadásával, melyet a jobb alsó mezőbe írunk be. A találatokból 99 *irtás*, 25 *vágás*, 1 *tuskós* (Tömörd községben). A csoportosított találatokat térképre vetíthetjük. Lehetőségünk van a jobb alsó sarokban megadni a térképen megjelenített találati pontok nagyságát, alap esetben ez 100%, de ezt növelve (2–300%) jobban látszó találati pontokat is kaphatunk,

de a túlzott nagyítás során ezek a pontok egymásba csúszhatnak. A „Sárgát is" pipa kikattintásával a találatokon kívüli georeferált objektumpontot iktathatjuk ki, amelyek a találatok vagy a csoportok térképre generálásakor zavaróak lehetnek.

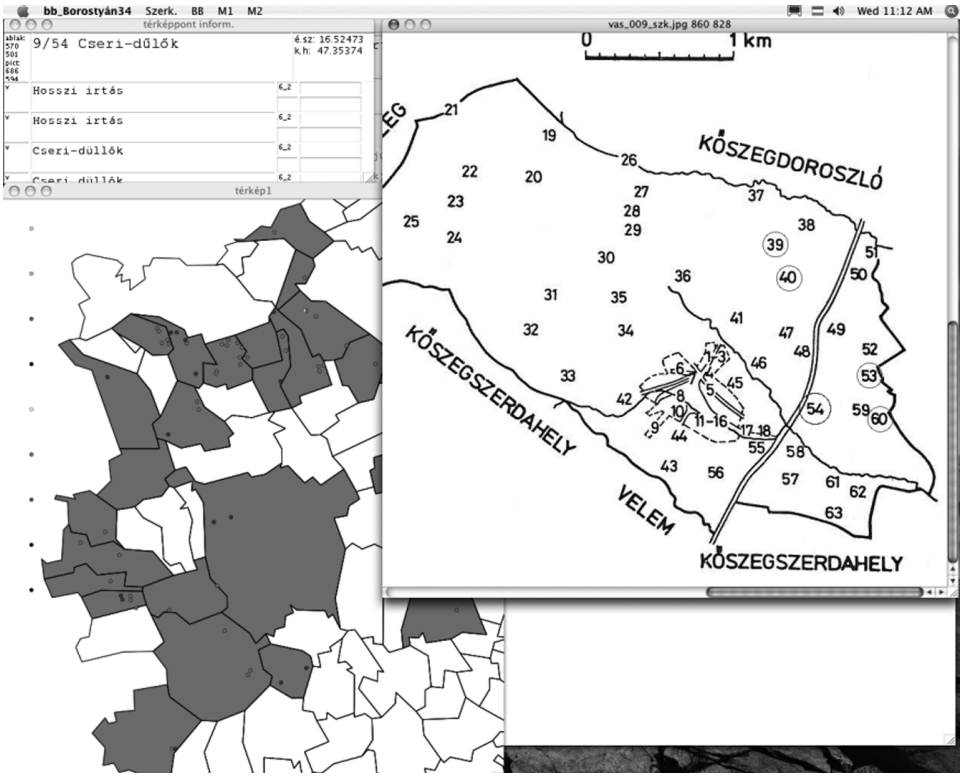
A „Csoportosítást térképre" gombbal a megadott csoportosítást térképre generálja a „BB_Borostyán". Először a szoftver beszürkíti azokat a településeket, ahonnan találatok vannak, a beszürkített rész közepére kattintva kinyílik az újabb térkép, amely már ráközelít a vizsgált területre. Ezen a térképen pirossal jelennek meg az *irtás*ok, kékkel a *vágás*ok, zölddel az egyetlen *tuskós*. A csoportosítást tartalmazó térképet elmenthetjük képként, PDF formátumban.

A kurzorral a színes pontokra rámutatva a bal felső találati mezőben megjelenik az objektum azonosítója, és a hozzá tartozó nevek (Cák 9/54 *Hosszi irtás*).

6. ábra: *Az irtással kapcsolatos keresés térképre vetítése*

A kiválasztott objektumra rámutatva (9/54. *Cseri-dűlők*) és a Ctrl gomb megnyomásával kinyílik a kötetből beszkennelt térkép, piros körrel jelölve a keresett találatainkat, kék körrel (54) jelölve pedig azt az egyetlen objektumot, amelyre rámutattunk.

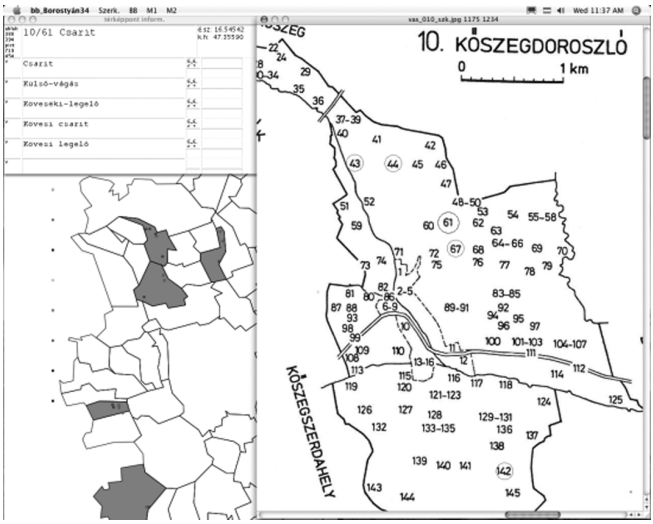
7. ábra: *A kiválasztott objektum megjelenítése az eredeti térképen*

A szürke településtérképek között jól látszik, hogy vannak olyan települések, amelyeken az egyik vagy a másik lexéma kizárólagos. Hat olyan település van a járásban (Kőszegdoroszló, Pusztacsó, Perenye, Nemesbőd, Horvátlövő, Szentpéterfa), amelyeken mindkét lexéma, az *irtás* és a *vágás* is előfordul.

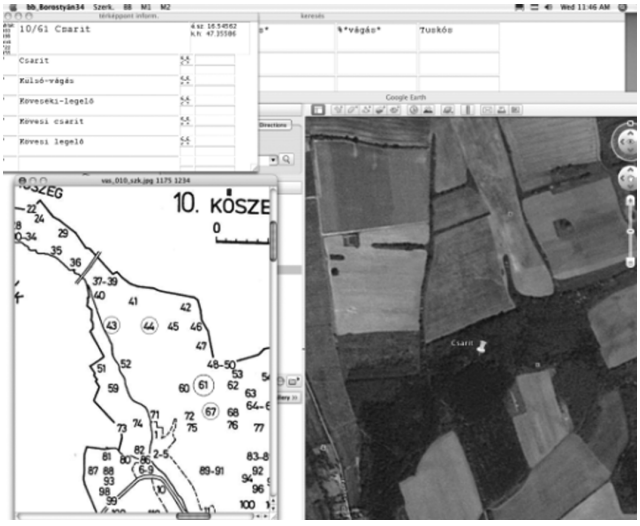
Kőszegdoroszlót (10) kiválasztva láthatjuk, hogy a *vágás* lexéma a gyakoribb. A *Csarit* vezérnév alá tartozó *Külső-vágás*ra rámutatva (kék körrel jelölve) kinyílik a szkennelt térképen az általunk kiválasztott találat, a többi pedig piros körrel látszik.

Mind a csoportosítást tartalmazó, mind a szkennelt térképen lévő kiválasztott objektumra mutatva és a Shift gomb megnyomásával kinyílik a mű-

holdas térkép, és „BB_Borostyán” sárga kitűző tűvel jelöli a kiválasztott objektumot, és csak azt. Névként a vezérnév jelenik meg, de a találati mezőben ugyanakkor láthatjuk az összes névadatot, amely az objektumponthoz tartozik. A találati pontosság a szkennelt térkép pontosságától függ. A georeferálásnak köszönhetően ezek a találatok viszonylag pontosak, esetenként néhány méter eltérés megfigyelhető.

8. ábra: *10/61. Csarit vagy Külső-vágás*

9. ábra: *Csarit a műholdas térképen*

A földrajzi köznév determinánsát alkotó viszonyjelölők: *belső, közép, külső* a szántóföldek esetében rendszerint a belterülethez való viszonyítást jelölik.

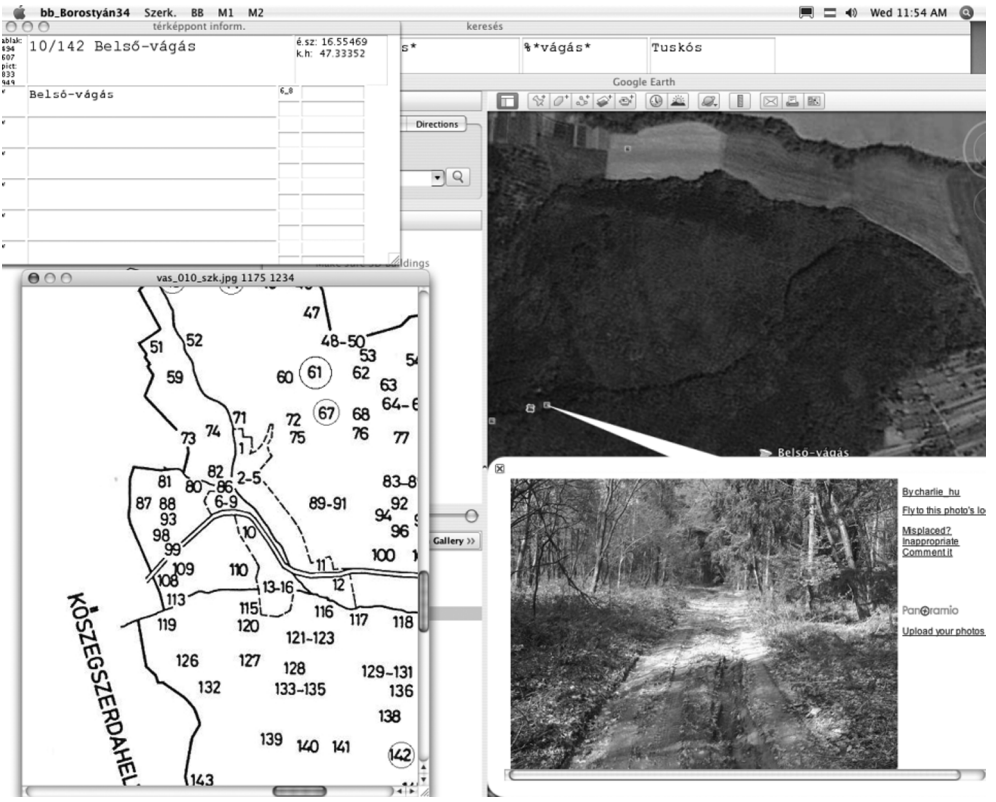
10. ábra: *10/43. Belső-vágás az eredeti és a műholdas térképen*

Jól látszik azonban, hogy a 43. és 142. számmal jelölt *Belső-vágás* objektumok fekszenek a legtávolabb a belterülettől, ebben az esetben a területet megközelítő út közelsége a viszonyítás alapja. A 43. *Belső-vágás* művelési ága mára már megváltozott, szántóterület, míg a 142. *Belső-vágás* erdős rész, a név akár az erdőn belüli faritkítást is jelölheti.

5. A *szer* földrajzi köznév jelentésbeli megoszlásai

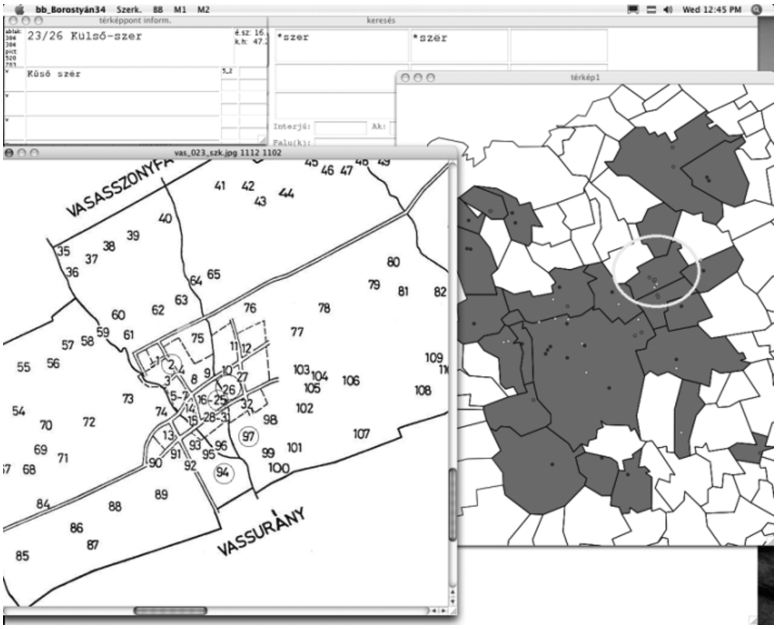
Az ősi, uráli eredetű *szer* földrajzi köznevünk számos helynévben szerepel. Az eredeti jelentés feltehetően a 'sor' volt, amelyből az 'elrendeződés, térbeli, időbeli egymáshoz csatlakozás' tartalmi mozzanatai (vö. TESz.) realizálódtak a névalakokban. A Szombathelyi járás 52 településéből 25 település

névkincsében van jelen ez a földrajzi köznév. A térképen szürkével láthatók azok a települések, amelyek névállományában megtalálható ez a földrajzi köznév, fehéren maradnak azok a települések, amelyeken nincs találat. A *szer* földrajzi köznév a következő jelentésekkel fordul elő a járásban: 1. 'belterületi falurész', 2. 'házsor', vagyis utca, illetve 3. 'határrész'. Ezen jelentések alapján csoportosíthatjuk a térképre kerülő találatokat. Pirossal láthatók a falurészek, kékkel az utcák, utak, zölddel a külterületi határrészek.

11. ábra: *10/142. Belső-vágás az eredeti és a műholdas térképen*

Salköveskút (23/26) adatát kiválasztva látható, hogy belterületi falurészről van szó, nem házsorról, ezt igazolja a világlító térkép is.

12. ábra: *A* szer *földrajzi köznév előfordulásai*

13. ábra: *Külső-szer Salköveskúton*

6. A belterületi névanyag vizsgálati lehetőségei

Lehetőségünk van a korpuszban aszerint is szűkíteni a keresést, hogy belterületi, külterületi vagy nem lokalizált neveken belül kívánunk vizsgálódni.

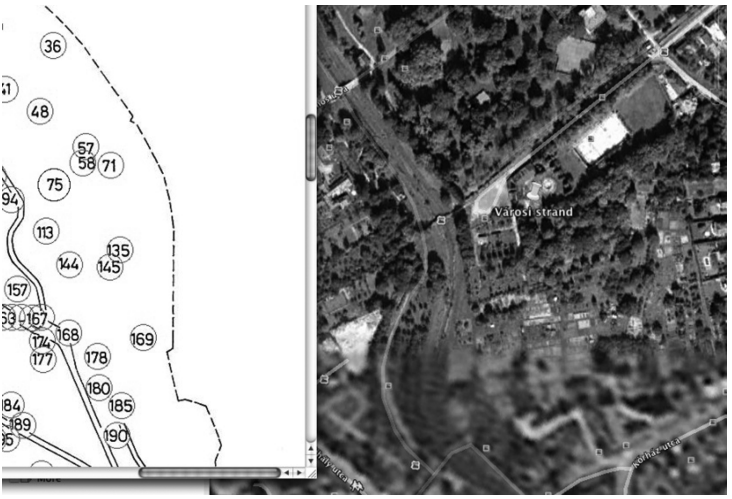

14. ábra: *A találatokon belüli keresések szűkítési lehetőségei*

Ha a teljes járáson belül csak a belterületi nevekre akarunk rákeresni, akkor a találati mező alatti B. négyzetében meghagyjuk a pipát, a mellette lévő négyzetekből kivesszük. A „keresés" gombot megnyomva megkapjuk a találatokat, 5418 belterületi nevet vizsgálhatunk, csoportosíthatunk.

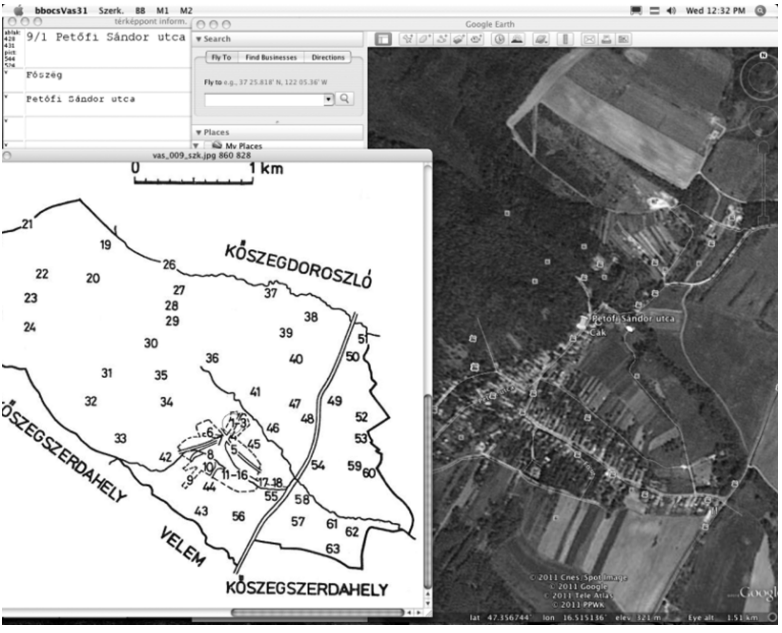
A különféle keresések eredményeit a kutató saját igénye szerint csoportosíthatja az M1-ből vagy M2-ből kijelölt szempontok szerint, a csoportosítás számát a jobb alsó mezőbe beírva a „Találatokra alkalmaz, felülír" gomb segítségével az összes azonos találatot egyszerre azonos csoportba rendezhetjük, s ez a szám megjelenik a névadat utáni 0 helyett. Ezután a kiválasztott szempont szerint újabb keresést és csoportosítást végezhetünk.

Az 5418 belterületi nevet a helynévfajták alapján egyszerre tudjuk csoportokba rendezni: az első csoportba kerültek a településnevek, második csoportba a falurésznevek (453 falurész), harmadik csoportba a közterületek elnevezései (1994 közterület), negyedik csoportba a belterülethez tartozó építménynevek. Mivel ezek több alcsoportra osztottak, az összes ilyen nevet a „Nullás találatokra alkalmaz" gombbal egyszerre tudjuk azonos csoportba sorolni. A „csoportosítást térképre" (Csop. térk.) gombot megnyomva megkaphatjuk a program által generált térképet, ezt elmenthetjük pdf-ben, majd az érintett járást körülvágva valamilyen képformátumban is.

15. ábra: *A szombathelyi Városi strand az eredeti és műholdas térképen*

A kurzorral a *Városi strand*ra (6/75) mutatva a megfelelő gombok segítségével kinyithatjuk a szkennelt és a műholdas térképet is. A sárga kitűzővel szemléltetjük az adat földrajzi helyét.

16. ábra: *Petőfi Sándor utca a Főszegben*

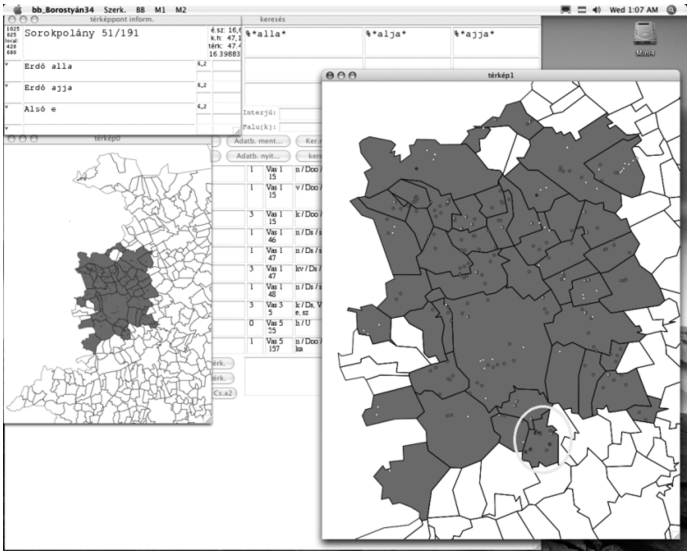
A belterület természetes névadására jellemző *szeg* földrajzi köznév igen gyakori a falurésznevek között (*Főszëg, Alszëg*). A hivatalos nevek között azonban a 20. század második felétől már az emlékeztető nevek túlsúlya (*Petőfi Sándor utca*) jellemző, ugyanakkor a népi névhasználatban megőrződtek a korábbi természetes nevek.

7. A névanyag dialektológiai vizsgálati lehetőségei

A teljes kutatópont-hálózatú helynévgyűjtések lényegesen részletesebbek, mint a korábbi atlaszkutatópontok, így nemcsak onomato-dialektológiai, hanem bizonyos általános dialektológiai következtetések is levonhatók a nevek elemzése és térképre vetítése kapcsán, illetőleg egyes jelenséghatárok – teljes sűrűségű kutatóhálózatunk eredményeként – egészen pontosan meghúzhatók lesznek (zárt *ë* – nyílt *e, ö*-zés, *i*-zés stb.) (vö. Ördög 1989: 27–33).

Nyugat-Dunántúlon általános jelenségként ismerjük az *l*-ezést. Ezt szemléltetve vizsgálhatjuk a helynevekben gyakran előforduló *alja* viszonyfogalmat, melynek realizációja a Szombathelyi járásban az *alla*.

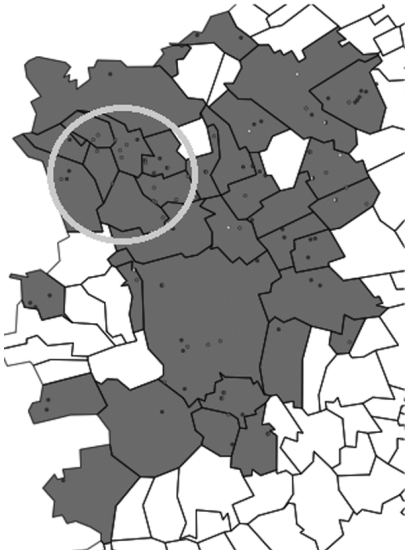
A „BB_Borostyán"-ban lehetőségünk van szóbeli, népi, valamint az írásbeli, hivatalos és kataszteri névalakokat külön-külön is vizsgálni. Az *alla~alja~ajja* alakokat a népi nevek és változataik (n, v) között keresve a 191 találatból 172 *l*-ező előfordulású, vagyis az adatok 90%-a *alla*.

17. ábra: *Az* alla *előfordulása a népi nevekben*

Az alakváltozatok térképre vetített csoportosításában jól megfigyelhető, hogy a piros pontokkal jelölt *l*-ező alakok az egész járásban jóval gyakoribbak, egyes területeken kizárólagosak. Csak elvétve találunk olyan településeket, ahol a nyelvhasználók ezt a viszonyfogalmat nem *l*-ező, hanem *lj* alakban használják (pl. Kőszeg városban, valamint a járás legnyugatibb részén található Narda, Pornóapáti és Szentpéterfa községekben). Jól megfigyelhető, hogy a járás déli részén fekvő Sorokpolány településen az *l*-ező alakok mellett következetesen megjelennek a kékkel jelölt *j*-ző alakok is: *ajja*.

Általánosságban igaz, hogy a kataszteri nevek között gyakran találunk olyan megnevezéseket, amelyeken érződik a hivatalos íz vagy körülírt forma (23/72. K. *Külső halastó II.*; 21/58. C. *Felső alá járói d*), illetve a hivatalos névadás egyik jellemző formájaként nagy kiterjedésű terület összevont nevet kap ezzel jelölve határait (23/100. Hn. *Salköveskút-Vassurány vasútállomás*; 5/99. C. *Belső et Külső irtás* stb.) Ezért használja Sebestyén Árpád a névhamisítás és önkényes névadás fogalmakat a térképi névírás sajátságaira (Sebestyén 1984–1985: 83–95).

18. ábra: *Az* alla–alja *alakok az írásbeli nevekben*

Ha ugyanezt a jelenséget (*alla~alja~ajja* alakokat) az írásbeli nevekben vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy lényegesen eltérő eredményt kapunk. Ezért is szükséges, hogy a szoftver alkalmas legyen a kétféle névváltozat elkülönítésére. Pirossal láthatók az *l*-ező alakok, kékkel az *lj*-s alakok, zölddel a hosszú *lly*-es *allya* alakok. Érdekes jelenség ugyanakkor, hogy egyes, erősen

l-ező települések (Cák, Kőszegszerdahely, Gyöngyösfalu, Perenye) írásbeli névanyagában is kizárólag *alla* alakokat találunk. Király Lajos megállapítása szerint: „A külterületi hivatalos nevek egy része mesterkélt, mérnöki alkotás eredménye, s ezek nem is alkalmasak a mindennapi használatra. … A mesterkélt »névfabrikálásoknak« valóban nincsen funkciójuk, szerencsére azonban az ilyenek száma nem éri el az 5-10 százalékot. A kataszteri nevek 90 százaléka hivatalos rangra emelkedett népi névnek tekinthető." (Király Lajos 1970: 71).

8. Összegzés

A Bihalbocs alapú Borostyán előnye, hogy a felhasználók könnyen elsajátíthatják a működését, nagyszámú korpuszban teszi lehetővé a keresést, sokféle csoportosítás lehetőségét nyújtja a kutatók számára, a keresések eredménye térképre vetíthető, elemezhető.

A találati listát vagy csoportosított adatbázist jelenleg még nem tudjuk elmenteni külön adatbázisként, csak képként, így a program következő indításakor nem folytatható vele a munka, újra el kell indítani a keresést és a csoportosítást. További hátránya a programnak, hogy egyelőre nem lehet a hibás műveletekről visszatérni egy korábbi fázisba, vagyis többször újra kell alkotni egy-egy térképlapot véletlen félrekattintások miatt, és a csoportosításhoz nincs külön segédfelület.

Fontos megjegyeznünk, hogy egyéb tulajdonságokból is alakíthatunk olyan csoportosítást, amit az adatokhoz rendelünk. Vagyis a program használója újabb szempontrendszereket, osztályozási csoportokat is beilleszthet az M1, M2 menühöz hasonlóan (M3, M4), és annak kódjaival elláthatja a kijelölt részeket. A névtipológiai vizsgálatok esetén ez lehet a leggyorsabb módszer a névanyag feldolgozására.

A program legizgalmasabb részlete a térképes megjelenítés, hiszen a térképi megjelenítés jelentősen formálhatja egy jelenség megítélését, felhívhatja a figyelmet egyébként rejtve maradó összefüggésekre. Ezért hangsúlyoznom kell módszertani fontosságát, azokat a lehetőségeket, amelyek rengeteg segítséget nyújtanak a kutatónak, és amelyek a jövő hasonló, nagyobb adatbázist kezelő programjaiban jelentős lökést adhatnak az efféle kutatásoknak. Reményeink szerint a program úgy hálózza majd be a magyar nyelvterület névtani kutatásait, ahogyan a borostyán kúszik fel az épületek falára.

Irodalom

Bárth M. János 2011. *Székelyföldi történeti helynevek nyelvi elemzése. Névföldrajzi vizsgálatok Szabó T. Attila Erdélyi Helynévtörténeti Adattárában.* Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest.

Bihalbocs geolingvisztikai szoftver www.bihalbocs.hu (2010. 08. 24.)

ELTE Geolingvisztikai Műhely http://geolingua.elte.hu (2010. 08. 24.)

Hoffmann István 1993. *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen, 33–41.

Király Lajos 1970. A hivatalos névadó tevékenység hatása földrajzi neveink életére. In: Kázmér Miklós – Végh József szerk. Névtudományi előadások. *Nyelvtudományi Értekezések* 70: 71.

Kiss Lajos 1985. Barangolás földrajzi neveink világában. *Magyar Nyelvőr* 109: 365.

Lőrincze Lajos 1947. *Földrajzineveink élete.* Budapest, 7–8.

Magyar Digitális Helynévtár http://mnytud.arts.unideb.hu/mdh/ujkori helynevtar.php (2010. 08. 24.)

Ördög Ferenc 1989. Helynévgyűjteményeink mint az onomato-dialektológia forrásai. *Baranyai művelődés* 3: 27–33.

Sebestyén Árpád 1984–1985. A kéziratos térképek névtudományi hasznosítása. In: *Magyar Nyelvjárások* XXVI–XXVII: 83–95.

VMFN. *Vas megye földrajzi nevei.* 1982. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely

N. CSÁSZI, ILDIKÓ

The representation of geographical common nouns on maps with the help of BB_Bihalbocs

The article presents the possibilities of computational research of contemporary toponym collections based on the data of the toponyms of Vas county, Szombathely township. The program „BB_Borostyán" which is based on Bihalbocs offers the possibility of searching in a great corpus, of various groupings, and the results of the search can be projected on maps and thus analysed. The researcher can insert new view-ponts and sorting groups similar to the menupoints M1 and M2 (M3 and M4) and can apply the new codes to the selected parts.

We can also observe the use of the program in lexical and phonetic research. One of our ancient geographical common nouns of Uralic origin, *szer* appears in several toponyms. The original meaning was most probably 'sor' ('line'), from which the semantic elements of 'ordination, connection in space and time' are realized in the toponyms (see TESz.). 25 toponyms of the 52 settlements of Szombathely township

contain this geographical common noun. Its meaning is: part of the village, line of houses, namely street or border-land. Based on these meanings the research results can be grouped and projected on maps.
As a result of the full density of our research network, general dialectologycal conclusions can also be formed based on the analysis of the toponyms and their projection on maps, some borders of various phenomena − will be drawn with complete accuracy (closed *ë* – open *e*, the use of *ö*, the use of *i* etc.). In order to demonstrate this, we can analyse the notion *alja* which is a common element in the toponyms of Szombathely township, in 90% of the data it appears in the form *alla*. In the most southern settlement, Sorokpolány, next to the forms with *l*, forms with *j* also appear quite consistently: *ajja*, so we can notice the phenomenon of isogloss.

VARGHA FRUZSINA SÁRA
fruzsa@gmail.com

A hangzó adat szerepe a magyar dialektológiában

1. Bevezetés

Szinte minden, a 20. században dialektológiával foglalkozó kutatóhelyen folytak koherens, azonos szempontrendszer szerint kialakított gyűjtések, hatalmas mennyiségben állnak rendelkezésünkre nyelvjárási hangfelvételek a magyar nyelvterület minden részéről. Ennek ellenére a magyar dialektológiában nincs hagyománya a nyelvjárási hangfelvételek eszközfonetikai vizsgálatának. Korábban ezek az elemzési módszerek igen költségesek voltak, és ha tervezték is néhány projektben a magnófelvételek akusztikai elemzését (lsd. Benkő 1975: 132), erőforrások hiányában nem kerülhetett sor a megvalósításra.

Az utóbbi években teret nyert a hangzó adat elsődlegességének elve a szociolingvisztikai, dialektológiai kutatásokban (Kendall 2008), alapvetővé vált a hangzó korpuszok építése (több korpusz a világhálón is elérhető, például: SweDia 2000; ScanDiaSyn; Lanchart; ALD). A magánhangzók akusztikai elemzésén alapuló The Atlas of North American English a hagyományostól gyökeresen eltérően használja a nyelvatlasz fogalmát, amikor nem a lejegyzett adatokat (vagy azok csoportosításának eredményét) térképezi, hanem a magánhangzók normalizált formánsértékeit, illetve azok területi megoszlását mutatja meg színes térképeken (Labov–Ash–Boberg 2006).

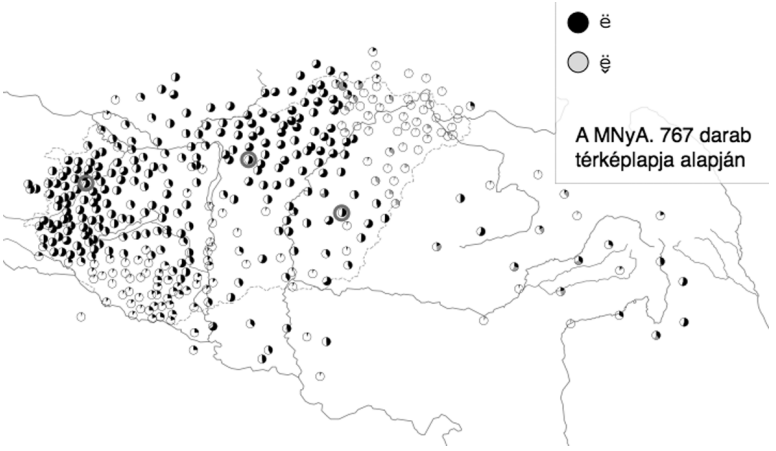
A magyar nyelvjárások atlasza (a továbbiakban MNyA) ellenőrző gyűjtése során készült hangfelvételekből kialakítottunk egyrészt egy hanggal összekapcsolt szövegkorpuszt a Magyar nyelvjárási olvasókönyv (Hajdú–Kázmér 1972) e gyűjtésből származó lejegyzéseit felhasználva, másrészt rövidesen elkészül egy 41 címszavas beszélő atlasz az atlaszkérdésekre adott válaszokból (a hangfelvételekről, illetve azok feldolgozásáról lásd bővebben Balogh–Végh 1975, Vargha 2007a, 2007b, 2011).

Akár egyetlen adatközlő szövegének akusztikai elemzése is hasznos lehet egy-egy település hangrendszerének feltérképezésében (Gósy 1983). A Magyar nyelvjárási hangoskönyvekből (a továbbiakban MNyHk) kialakított, hanggal szinkronizált szövegkorpuszban 43 településről állnak rendelkezésünkre a hatvanas évekből származó hangfelvételek. Ez a korpusz hangminőségében megfelelő magánhangzó-minőségek vizsgálatára.

Dolgozatomban az atlaszadatok lejegyzésekor fölmerült egyik probléma, a zárt *ë* hangok nyíltabbnak jelölése kapcsán elemzem három, nyelvjárás-tipológiailag igen eltérő hátterű adatközlő egyes magánhangzóinak formánsértékeit. Az elemzés célja egyrészt az MNyA ellenőrző gyűjtésének feldolgozása során alkalmazott, az MNyA egyik lejegyzési szokásától eltérő hangjelölési gyakorlat adekvátságának alátámasztása, másrészt a magyar nyelvjárások akusztikai fonetikai vizsgálatában rejlő kutatói lehetőségek érzékeltetése.

2. A nyíltabbnak jelölt *ë* hangok területisége

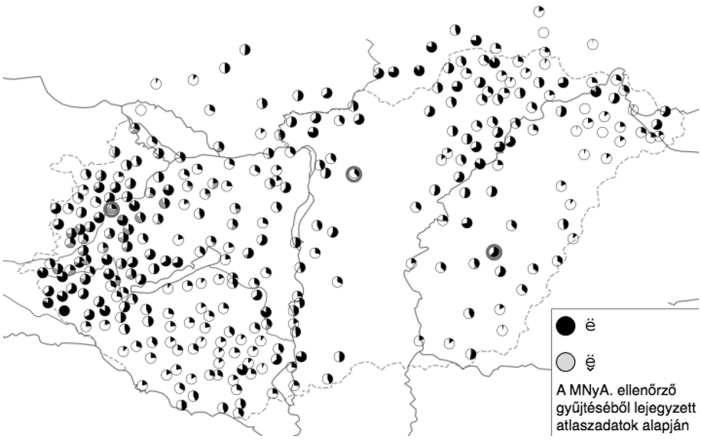
Az MNyA térképlapjain jellemzően ott találunk nyíltabb ejtésűnek jelölt *ë* hangokat, ahol a zárt *ë*-t és nyílt *e*-t megkülönböztető, illetve az egyetlen *e* változatot ismerő nyelvjárások találkoznak, valamint nem zárt *ë*-ző nyelvjárásokban. Az MNyA adataiból készült térkép (lásd az 1. ábrát) azt mutatja meg, hol találjuk meg legnagyobb arányban a keresett hangokat az egyes kutatópontokról származó adatok számához viszonyítva, összevetve ezeket az arányokat a kutatópontok között. Ott lesz tehát legnagyobb arányban színes a kördiagram, ahol legnagyobb a keresett hangok előfordulási aránya az adatokban a többi kutatóponthoz képest. A három bekarikázott kutatóponton (a nyugat-dunántúli Csöngén, a palócföldi Hévízgyörkön és a tiszántúli Dévaványán) szinte azonos arányban találunk (kizárólag mellékjelezés nélküli) zárt *ë* hangokat, noha a három kutatópont nyelvjárás-tipológiailag markánsan eltér egymástól.

1. ábra: *A zárt* ë *hangok és a nyíltabb ejtésűnek jelölt zárt* ë *hangok előfordulása az MNyA informatizált térképlapjain*

Az MNyA ellenőrző gyűjtésének atlaszadataiból kialakított adatbázisban az 1. ábrán láthatótól gyökeresen eltér a nyíltabbnak jelölt zárt *ë*-k területi megoszlása. Jól látható, hogy a Dunántúlon, azon belül jellemzően a Nyugat-Dunántúlon jelöltük nyíltabb ejtésűnek az *ë* hangokat (2. ábra, a térkép az adatok kb. 80%-os feldolgozottságakor, az ellenőrzés előtt készült).

A három megjelölt kutatóponton, ahol az MNyA-ban szinte azonos arányban fordulnak elő mellékjelezetlen zárt *ë*-k, az általunk lejegyzett adatok egészen mást mutatnak. A csöngei adatközlők *ë* hangjait többnyire nyíltabb ejtésűnek jelöltük, Hévízgyörkön pedig arányaiban kevesebb *ë*-t jegyeztünk le, mint a másik két kutatóponton. A mennyiségben mutatkozó különbségek azonban nem feltétlenül utalnak nyelvjárási különbségekre. Az ellenőrző gyűjtésben (szemben az 1. ábrán bemutatott elemzéssel, amely 767 térképlap alapján készült) mindössze 41 címszót kérdeztek ki, ha csak egyetlen adatközlő is egy-két kérdésre másképpen válaszolt, esetleg nem válaszolt, az már megmutatkozhat az arányokban. A fiatalabb, iskolázottabb adatközlők olykor tudatosan nem ejtik a nyelvjárási hangokat interjúhelyzetben, ami szintén módosíthatja az arányokat. (Megjegyzendő, hogy az ellenőrző gyűjtés feldolgozásakor valamennyi elhangzó adatot lejegyeztük, az MNyA gyakorlatától eltérően nem mérlegeltük az adatok nyelvjárási relevanciáját.) Szembeötlő és lényeges különbség van azonban a kutatópontok között a nyíltabbnak jelölt *ë*-k előfordulásában. Ez a különbség már nem írható a viszonylag kevés címszó, illetve az adatközlők nyelvjárási normától időnként eltérő ejtésmódjának számlájára, feltételezhetően a kutatópontok közti magánhangzó-rendszerbeli eltérésekkel magyarázható.

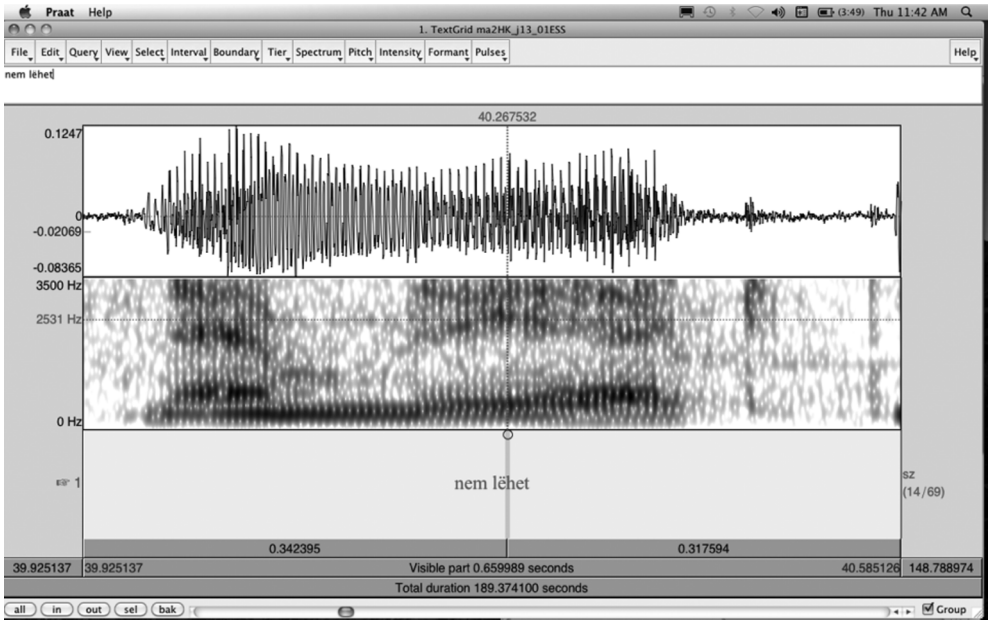

2. ábra: *A zárt* ë *hangok és a nyíltabb ejtésűnek jelölt zárt* ë *hangok előfordulása az MNyA ellenőrző gyűjtéséből lejegyzett atlaszadatok alapján*

3. Az MNYHk szövegeinek akusztikai elemzése

Az MNyHk szövegeit a Bihalbocs technológiáját felhasználva rögzítettük speciális, erre a célra kialakított fájlformátumban. A lejegyzés során a szöveget időzítési markerek segítségével összekapcsoljuk a hanganyaggal, így a lejegyzés mellett a hanganyag is bármikor elérhető marad (a Bihalbocsról lsd. Vékás 2007; az adattár kialakításáról részletesebben lsd. Bodó 2005, Vargha 2007a).

A Bihalbocsban rögzített, hanggal szinkronizált lejegyzéseket konvertálhatjuk más formátumokba is. Így hoztuk létre az MNyHk internetes változatát, ahol a világhálón bárki számára elérhetővé, meghallgathatóvá tettük a lejegyzett szövegeket, szövegrészleteket. A feldolgozott nyelvjárási felvételek akusztikai elemzésének céljából adatainkat konvertálhatjuk a PRAAT hangelemző szoftvernek megfelelő fájlformátumba. A 3. ábrán a hanganyag hullámformája alatt annak spektrális elemzése is azonnal megtekinthető.

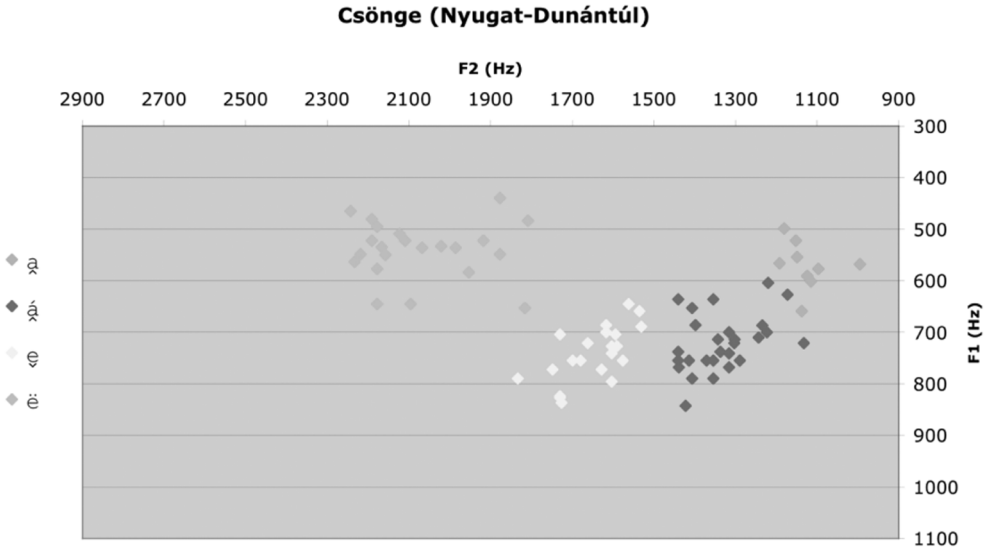
3. ábra: *Az MNyHk szövegeinek akusztikai elemzése a PRAAT szoftverrel*

A gyors Fourier-analízis láthatóvá teszi számunkra a beszédjel adott pontján a hang frekvencia-összetevőit és azok energiáját, így válnak azonosíthatóvá a formánsok is. A magyar magánhangzók minőségét alapvetően az első és a második formáns frekvenciaértéke határozza meg: minél nyíltabb egy

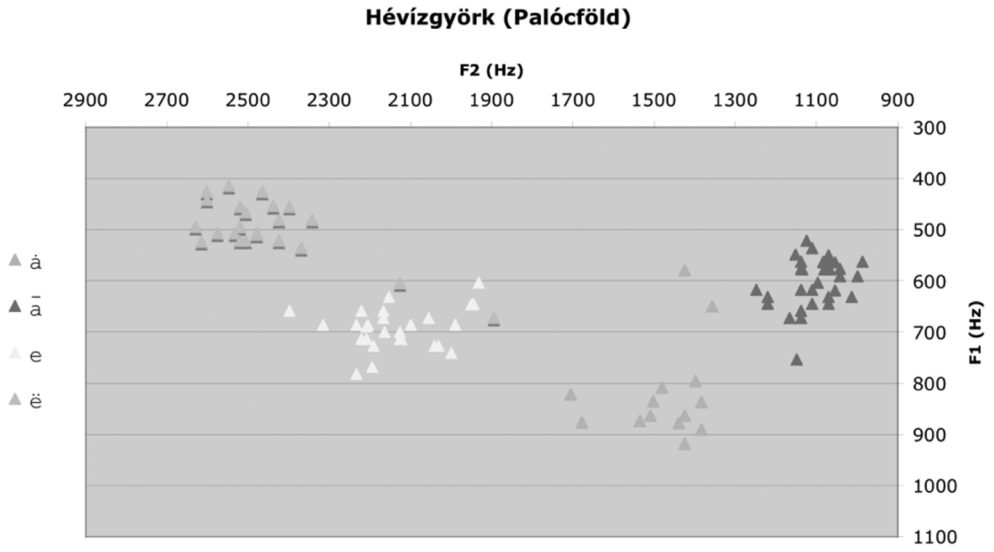
hang, annál magasabb értéket vesz föl az első formánsa (F1), minél palatálisabb, annál magasabb lesz a második formáns (F2) értéke. Ennek értelmében a magyar magánhangzó-rendszerben a hosszú *í* hang F2 értéke a legmagasabb, F1 értéke pedig (más zárt magánhangzókéhoz hasonlóan) a lehető legalacsonyabb.

Az elemzés során az MNyHk három kutatópontján (a nyugat-dunántúli Csöngén, a palócföldi Hévízgyörkön és a tiszántúli Dévaványán) mértem egy-egy adatközlő formánsértékeit a zárt *ë*, a nyílt *e*, illetve a köznyelvi *a* és a köznyelvi *á* hangok helyén ejtett magánhangzók esetében. A vizsgálat kizárólag hangsúlyos helyzetre irányult, és nem végeztem méréseket dorzális képzésű mássalhangzók környezetében (amelyeknek erősebb lehet a hatása a szomszédos magánhangzók formánsszerkezetére). E megszorításokkal csökkentettem a mért értékek túlzott szóródását.

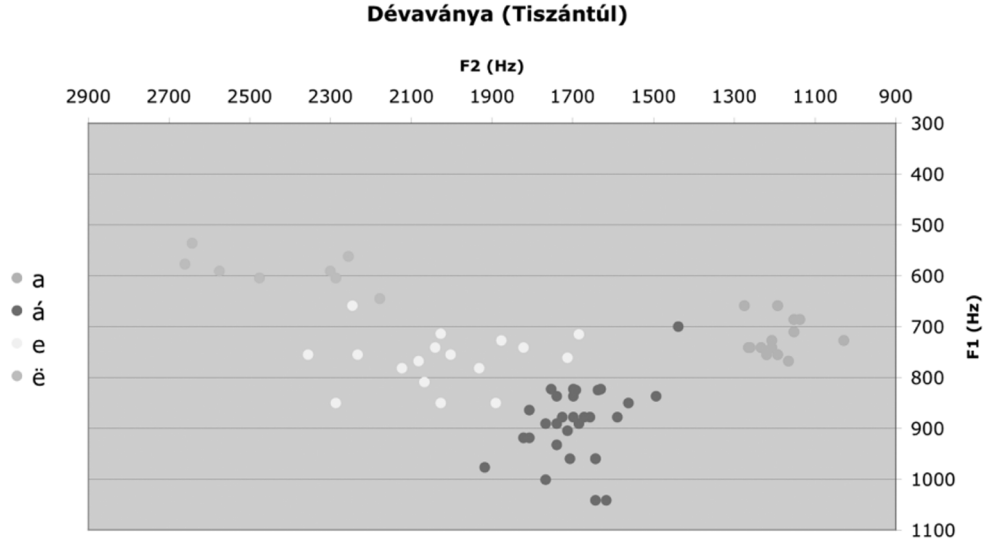
A vizsgálatban szereplő mindhárom adatközlő nő, életkoruk 64 és 76 év között volt a felvétel időpontjában. A hangfelvételek 1960 és 1962 között készültek, a csöngei és a dévaványai felvételt Balogh Lajos, a hévízgyörkit Szépe György készítette. A beszélgetéseket magnószalagon rögzítették, amelyeket az ELTE és az MTA Nyelvtudományi Intézete együttműködésében (az 5/056/2004. számú NKFP-projektben) 2005-ben Posgay Ildikó szakmai irányításával Szöllősi Mihály restaurált és digitalizált.

4. ábra: *A csöngei adatközlő négy vizsgált magánhangzójának formánsértékei*

5. ábra: *A hévízgyörki adatközlő négy vizsgált magánhangzójának formánsértékei*

6. ábra: *A dévaványai adatközlő vizsgált magánhangzóinak formánsértékei*

A mérések eredményét a 4., 5. és 6. ábra szemlélteti. Az egyes magánhangzók a szokásos módon, az IPA magánhangzó-trapézának megfelelően helyezkednek el (a koordinátarendszerek tengelyeinek irányától meghatá-

rozva), így a zárt *ë* esetében mért értékek mindhárom adatközlőnél balra fönt találhatók. A hangértékek meghatározásában mindig az MNyHk-ben szereplő lejegyzésből indultam ki. Ez nagyrészt azonos a Magyar nyelvjárási olvasókönyvével. Elképzelhető, hogy a mérésekben mutatkozó furcsaság, vagyis az, hogy a hévízgyörki adatközlő szövegében két zárt *ë* is a nyílt *e*-kre jellemző formánsértékeket mutat, a lejegyzés „pontatlanságának" tulajdonítható, ezeket a hangokat tehát valószínűleg inkább *e*-vel kellett volna lejegyezni.

A csöngei adatközlő zárt *ë* és nyílt *e* hangjait a másik két adatközlőtől eltérő értékek jellemzik, a különbség leginkább az F2-t érinti, ahol a csöngei értékek alacsonyabbak. Jól látszik az is, hogy a palóc nyelvjárás jellegzetességének megfelelően a köznyelvi *á* és *a* hangok helyén ejtett magánhangzók az akusztikai térben helyet cserélnek egymással a hévízgyörki adatközlő esetében.

A nyers formánsértékeket számos nem nyelvi tényező befolyásolja. Ilyen az adatközlő neme és hangképző szerveinek anatómiája. Annak érdekében, hogy kiszűrjük az egyéni sajátosságokat, és jobban össze tudjuk vetni egymással a különböző adatközlők magánhangzóinak formánsértékeit, érdemes normalizálni a frekvenciaadatokat. Nincs konszenzus a leghatékonyabb módszert illetően, Flynn és Foulkes (2011) módszertani kutatásában több mint negyven eljárást tesztelt.

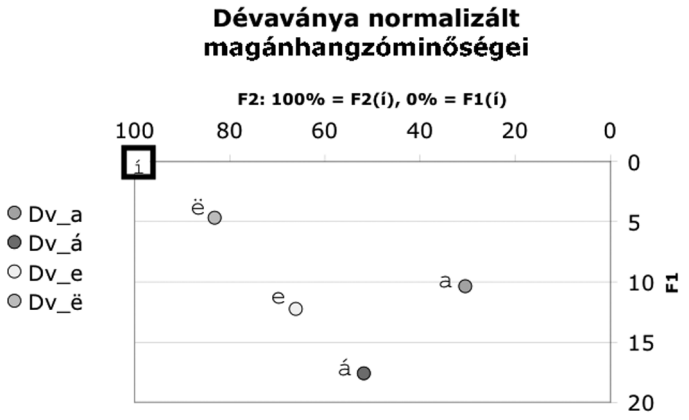
A normalizáláshoz egy viszonylag egyszerű eljárást alkalmaztam. Meghatároztam mindhárom adatközlő hosszú *í* hangjainak átlagos F1 és F2 értékét, ami egyben az adott beszélő lehetséges legalacsonyabb F1 és legnagyobb F2 értékét jelenti. A hosszú *í* esetében is a négy vizsgált magánhangzóval azonosan jártam el, vagyis a hosszú *í*-ket is kizárólag hangsúlyos helyzetben mértem, és nem végeztem mérést dorzális mássalhangzók környezetében. A nyugat-dunántúli nyelvjárás egyik jellegzetessége, hogy a köznyelvi felső nyelvállású hosszú hangoknak megfelelő helyen rövideket ejtenek. A csöngei adatközlőnél ezért a köznyelvi *é*-k helyén ejtett *í* hangokat mértem, ez azonban a hangértéket nem befolyásolhatta.

A normalizálás során 100%-nak vettem az adott beszélő *í* hangjának F2 átlagát és 0%-nak az *í* F1 értékeinek átlagát. A mért formánsértékeket tehát a következő képlet szerint módosítottam, ahol Fx a normalizálandó formáns (akár F1, akár F2) értéke:

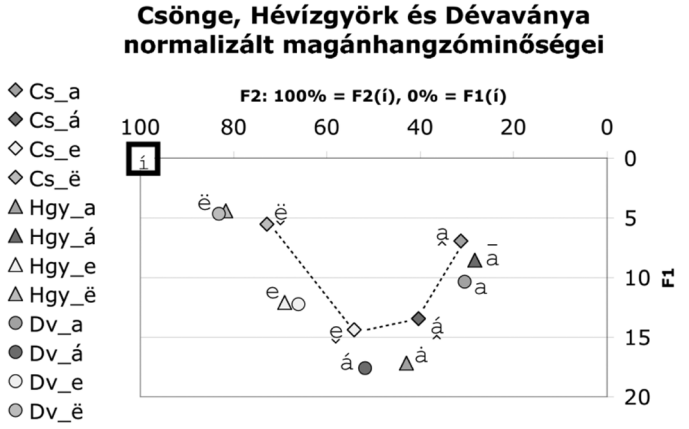
$$FxNorm = ((Fx - F1_{\acute{i}}) * 100) / (F2_{\acute{i}} - F1_{\acute{i}})$$

A köznyelvi ejtésmódhoz legközelebb álló dévaványai adatközlő normalizált formánsértékeinek átlagát a 7. ábra szemlélteti. A vizsgált magánhangzók közül az *ë* a legzártabb és a leginkább palatális, az *e* nyíltabb, az *á* pedig még inkább nyílt. Ettől a három magánhangzótól jól elkülönül a veláris, nyíltságát tekintve az *e*-hez hasonló *a* hang. (Az ábrán jól látszik az is, hogy

csakúgy, mint az állkapocs nyitásszögében, a nyelvhát horizontális helyzetében is fokozatosság van.)

7. ábra: *Normalizált (a hosszú* í *hangok formánsértékeinek átlagához viszonyított) magánhangzó-minőségek a dévaványai adatközlő szövegében*

8. ábra: *A három adatközlő normalizált (a hosszú* í *hangok formánsértékeinek átlagához viszonyított) magánhagzó-minőségei*

A három adatközlő normalizált formánsértékeit összefoglalóan a 8. ábra mutatja meg. Itt hasonló értékeket vesz föl a dévaványai és a hévízgyörki *ë*, összhangban azzal, ahogy ezeket a hangokat füllel is igen hasonlónak, azonosan lejegyzendőnek értékeljük (ugyanez a két beszélő által ejtett *e* esetében is igaz). A normalizálás tehát kiküszöbölte az adatközlők egyéni adottságai-

ból következő esetlegességeket, a nem fonetikai relevanciájú akusztikai különbségeket.

Jól látszik, hogy a csöngei adatközlő *ë,* illetve *e* hangjai különböznek a másik két adatközlő megfelelő hangjaitól: a csöngei adatközlő mindkét hangot nyíltabban ejti. A mérési eredmények tehát igazolták az általunk az MNyA ellenőrző gyűjtéséből származó adatok rögzítése során alkalmazott lejegyzési gyakorlatot, ahol a nyugat-dunántúli *ë* hangokat nyíltabb ejtésűnek jelöltük.

A csöngei adatközlő nyíltabb ejtésű *e*-je hasonló minőséget vesz föl, mint a dévaványai adatközlő *á* hangja. Ezzel összefüggésben a csöngei, nyugat-dunántúli beszélő *á* hangjai zártabbak, és – nyilván az *e*-től való elkülönüléssel összefüggésben – velárisabb színezetűek. Az *á* így az *a*-hoz közelítő minőséget vesz föl, az *a* hangok pedig (a köznyelvihez hasonló dévaványainál) zártabbak. Az utóbb említett csöngei magánhangzók (*e, á, a*) mellékjelezése az MNyA-ban összhangban áll az akusztikai összevetésekkel (lsd. Vékás 2000).

4. Konklúzió

Az MNyHk szövegein végzett akusztikai elemzés visszaigazolta az általunk az MNyA ellenőrző gyűjtéséből származó adatok rögzítése során alkalmazott lejegyzési gyakorlatot. A dunántúli *ë*-k nyíltabb ejtése, amit hallás után elég markánsnak ítéltünk ahhoz, hogy mellékjelet használjunk, az F1 és az F2 adatokból is kimutatható. A nyíltabban ejtett *ë* hangok dunántúli területiségét ez alapján feltehetőleg helyesen szemlélteti a 2. ábrán bemutatott hangstatisztikai térkép.

Mit láthatunk akkor az MNyA adataiból készült térképen, ahol a nyíltabb ejtésű zárt *ë*-k területi megoszlása gyökeresen eltér az általunk rögzített adatokétól (1. ábra). Feltehető, hogy az MNyA-ban nem a zárt *ë*-k pontos fonetikai minőségében mutatkozó területi különbségeket jelöli a mellékjel. Elképzelhetőnek tartom, hogy az MNyA lejegyzési gyakorlatában a nyíltabbnak jelölt *ë* hangok a zárt *ë*-k helyén ejtett nyílt *e*-ket jelölnek, a zárt *ë*-t megkülönböztető és nem megkülönböztető nyelvjárások határsávjában, illetve az *ë*-t disztinktíven nem használó nyelvjárásokban. A zárt *ë* és annak mellékjelezett változata így valójában nem hangot, hanem fonémát, illetőleg a zárt *ë* mint fonéma meglétének ingadozását, bizonytalanságát jelöli az MNyA adataiban.

Az itt bemutatott elemzésben mindössze három beszélő négy magánhangzójának ejtésmódját vizsgáltam akusztikai-fonetikai módszerrel, az F1

és az F2 meghatározásával. Már egy ilyen kevés adatközlő bevonásával készített elemzés is alkalmas lehet arra, hogy rávilágítsunk a különböző nyelvjárások közti jellemző különbségekre, nem csupán az egyes hangok, hanem a magánhangzó-rendszerek szintjén is.

Időszerű feladatnak látszik a magyar nyelvjárások módszeres összevető akusztikai-fonetikai elemzése, újonnan készített, megfelelő minőségű digitális hangfelvételek alapján. Ehhez azonban elengedhetetlen a hagyományos dialektológiai kutatásokétól eltérő, a későbbi eszközfonetikai elemzést lehetővé tevő kutatási módszerek, alapelvek alkalmazása. Az ilyesfajta kutatások ráadásul nem csak magyar dialektológiai, hanem általános fonetikai szempontból is érdeklődésre tarthatnak számot. Jelentős lépés lehet ebben az irányban a készülő csallóközi nyelvatlasz, ahol a kérdőívben helyet kapott egy szólista, amely hasonló fonotaktikai helyzetben teszi összevethetővé a magánhangzó-minőségeket.

Irodalom

ALD: Atlante linguistico del ladino dolomitico e dei dialetti limitrofi. Honlap: http://ald.sbg.ac.at/ald/

Balogh Lajos – Végh József 1975. A magyar nyelvjárások atlaszához kapcsolódó hangfelvételek. In: Deme László – Imre Samu szerk. *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 257–262

Benkő Loránd 1975. A magyar nyelvjárások atlaszának hangjelölési rendszere és gyakorlata. In: Deme László – Imre Samu szerk. *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 123–165.

Flynn, Nicholas – Foulkes, Paul 2011. Comparing Vowel Formant Normalization Methods. *International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS XVII)*. Hong Kong. 683–686.

Gósy Mária 1983. Kísérlet nyelvjárási beszédhangok műszeres elemzésére. *Magyar Fonetikai Füzetek* 12: 54–66.

Kendall, Tyler 2008. On the History and Future of Sociolinguistic Data. *Language and Linguistic Compass* 2: 332–351.

Labov, William – Ash, Sharon – Boberg, Carles 2006. *The Atlas of North American English: Phonetics, phonology and sound change*. Mouton/de Gruyter, Berlin.

Lanchart. Honlap: http://lanchart.hum.ku.dk/aboutlanchart/

MNyA. = Deme László – Imre Samu szerk. 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza. I–VI.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
MNyHk. = Hajdú Mihály és munkatársai 2005–2009. *Magyar nyelvjárási hangoskönyv I–IX.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet.
ScanDiaSyn: Scandianavian Dialect Syntax. Honlap: http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/
SweDia 2000. Honlap: http://swedia.ling.gu.se/
Vargha Fruzsina Sára 2007a. A magyar nyelvjárási hangoskönyv és elemzési lehetőségei. In: Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9-11.) előadásai*. MNyTK. 228. Budapest. 429–443.
Vargha Fruzsina Sára 2007b. Nyelvi változók a magyar nyelvjárások atlasza hangfelvételeiben. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk.: *V. Dialektológiai Szimpozion.* Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely. 279–289.
Vargha Fruzsina Sára 2011. Beszélő térképlapok A magyar nyelvjárások atlaszából. In: Bárth M. János – Vargha Fruzsina Sára szerk. *Hangok–helyek.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 153–171.
Vékás Domokos 2000. Magánhangzó-rendszerek elemzése informatizált nyelvjárási korpuszon. In: Gósy Mária szerk. *Beszédkutatás 2000. Beszéd és társadalom.* MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 75–86.

VARGHA, FRUZSINA SÁRA

The role of speech data in Hungarian dialectology

Between 1960 and 1964, fieldwork was conducted aiming to check previously collected data of the Atlas of Hungarian Dialects. More than 460 hours of spontaneous speech were recorded along with answers to a questionnaire investigating phonetically problematic issues. Answers to the questionnaire are being transcribed now and built into a database in such a way that each data item keeps its connection to the corresponding section of the sound file. The geographic distribution of the slightly more open variety of [e] sounds in the database under construction is considerably different from their distribution in The Atlas of Hungarian Dialects (in the latter, informants' answers were transcribed in the field, no recordings were made). The causes of such a difference are investigated in the present study. Vowels of three female speakers are analysed. Each speaker has a different dialect background. The comparison of normalised F1 and F2 values of the three speakers clearly support the adequacy of slightly more open [e] symbols in the recently transcribed database. It is concluded that in The Atlas of Hungarian Dialects the slight, yet characteristic variations of [e] are often neglected, the phonetic symbols of the [e] varieties might be rather phonological in nature.

IV. SZOCIOLINGVISZTIKA – RÉGIÓ ÉS NYELVVÁLTOZATOK

KATONA EDIT
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Tanszék
gerjo@sabotronic.co.rs

Nyelvbe zárt identitás

„Mindenfajta identitás, így az énazonosság is, társadalmi konstrukció lévén, kulturális identitás" [1]

„Gondolatomat
ha rossz borban úsztatom
rámtalál a hon-
vágy Van otthonom ekkor
Ágyam az útnak pora."[2]

„Mivel pedig a művészet nyelve a világ képének legáltalánosabb aspektusait – strukturális elveit – modellálja, számos esetben éppen a nyelv lesz a mű alapvető mondanivalója."[3]

„Amiben hittem,
többé nem hiszek.
De hogy hittem volt,
arra naponta emlékeztetem magam."[4]

1. Bevezető

Balázs Attila gyermekkori eszmélésének eseményeit felidézve így ír: *„Akkor előbb is úgy rögzült bennem, hogy JÓZSE FATILLA. Ez számomra így nagyon dallamosan hangzott – ez a Fatilla. Úgymond rendes költőhöz méltó névnek tűnt. A JÓZSE sem zavart ebben a kurtított formában. Egyáltalán nem, lévén, hogy akkor még egy másik országban éltem, ahol a Józse nem számított furcsaságnak"* (Balázs 2006: 119).

A megmosolyogtató élményt rögzítő szövegrész bogozásakor számos kérdés csomósodik össze: nyelvi és kulturális meghatározottság, idegenség-

1 Jan Assmann: Kulturális emlékezet
2 Bozsik Péter: Weissbrunn, 2001 tavasza
3 J. M. Lotman: A művészet mint nyelv
4 Petri György: Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből

tapasztalat, befogadói nézőpont és kompetencia stb. Asszociációs mezőink működéséről szűkös ismereteink vannak, azonban attól függetlenül, hogy milyen nézetet fogadunk el, hogy a nyelv áll a tudat és a tudattalan szolgálatában, vagy a nyelv határozza meg mindkettőt (Vö. Dobos 2002), a kapcsolat ékesen bizonyítható.

Most, amikor kísérletet teszünk arra, hogy néhány megjegyzést fűzzünk az anyaországba költözött délvidéki magyar írók műveiben működő szövegformáló tényezők kapcsán, számos szempontot érvényesíteni kell, s az identitás és nyelvhasználat összefüggéseihez fűződően is meg kell válaszolni néhány kérdést.

A munka nem gondolkodhat a szociolingvisztika szokásos kutatási kategóriáiban, a dolgozat nem empirikus, előfeltevésekre támaszkodó kérdőíves módszerrel készült (hisz fikción alapuló műveket céloz meg), azonban a regionális jelenségekhez, kétnyelvűséghez, a kontaktusjelenségekhez, tájnyelvi elemek használatához kötődik, ezen jelenségek művészi ábrázolásban betöltött szerepét kívánja kutatni, ugyanakkor a regionális identitás jegyeit is számba kívánja venni. Ahogy Kiss Tamás Zoltán is utal rá (vö. Kiss T. 2000: 122–123), az adott kérdéskör vizsgálatának nincsenek meg a jól bejáródott eszközei és módszerei. A témával való foglalkozás mégis elkerülhetetlen, hisz a regionális nyelvi jegyeknek a mű felépítésében, a jelentés kialakulásában fontos szerepük lehet, mindemellett az ilyenfajta kutatás a szociolingvisztika számára is hozadékkal bír, a regionális identitástudat, a nyelvi attitűd vizsgálat szempontjából, s persze a stilisztikai vonatkozásokról sem feledkezhetünk meg.

Az irodalmi mű világot teremt a művészi nyelvhasználat eszközei révén. Az eszközök megválogatása a szövegben, amely mindenképp a kommunikáció egy formája – az önkifejezés sajátos céljai szerint történik. Az már sarkalatosabb kérdés, milyen mozgatórugók működnek az alkotóban a bizonyos stílusjegyekkel felruházott szöveg létrehozásakor. Mi mindenesetre a szöveg különböző szintjeinek tanulmányozásakor az identitástudat alakulásának elemzésekor, mindannyiszor igyekszünk nyelvi szempontokat is érvényesíteni.

A szövegek dekódolása során az értelmezési lehetőségek széles skálája tárul fel. Több jelentésréteget lehet lefejteni róla a befogadás során a kommunikatív, az irodalmi, nyelvi, kulturális kompetenciánktól függően, így a szöveg befogadási lehetőségeinek érintésétől sem tekinthet el a kutató. A különböző típusú szövegek a szerzők ön- és világtapasztalati tényezőit tárják fel, noha különbségek lehetnek e tekintetben a szigorúan vett fikción alapuló, és az önéletírásszerű művek között.

2. Önmeghatározás, helyzetelemzés – út közben

Az identitás társadalmi meghatározottságú lévén az idők során változásokon mehet át. Hernádi Miklós szavait tolmácsolva: *„folytonos akadályok szegik útját annak, hogy valaki tartósan az lehessen, akinek tartja magát"* (Hernádi 2008).

A vajdasági magyarság, s ezen belül az írótársadalom identitástudata nyilvánvalóan nem volt egységes a titói érában sem. A nemzeti, nyelvi, vallási, lokális, regionális, kulturális, irodalmi identitástudat a múlt többnyelvű és többkultúrájú közegében alakult ki; egyfelől az anyanyelvhez és anyanyelvi kultúrához való tartozás, másfelől a délszláv kultúra befogadása által formálódott. Az identitástudatot a Délvidéken kialakított új – a jugoszlávság és a kommunizmus köré épített mitológiák, az anyaországban a be nem avatkozás politikájába bujtatott elhatárolódás befolyásolták (persze nem ezek voltak az identitástudat kialakulásának egyedüli tényezői). A szovjet politika jugoszláv elutasítása az anyaországtól való eltávolodást is magával hozta.

A társadalom és egyben a kultúra változását a 90-es évek háborús eseményei nagymértékben befolyásolták, a háborús helyzet kiélezte az etnikai ellentéteket, a bizalmatlanság mételyezte a népcsoportok közötti viszonyt (azokban az országrészekben is, ahol nem dúlt háború), az írók is válaszút elé kerültek, s ez sokszor konkrét utat is jelentett, a mozgásterek valós térbeli kitágulását eredményezte. A nevezett időszakban számos délvidéki író elhagyta a szűkebb régiót, amelyben írói opusa már kialakult vagy éppen kialakulóban volt.

Mélyreható változásokra került sor, a közösség s ezen belül a vajdasági magyar közösség bizonyos tekintetben felbomlott, átstrukturálódott. Assmann így fogalmaz: „*Abban a pillanatban, hogy egy csoport döntő változásnak ébred tudatára, megszűnik csoportként létezni*" (Assmann 2004: 41). Felbomlott egy közösség, mely a változásoknak az elszenvedője volt, újra kellett fogalmaznia önmagát mind az itt maradt nemzetrésznek, mind az eltávozottaknak. A kisebbségi létből a tömbbe költözötteknek meg kellett határozniuk a maguk helyzetét, szembe kellett nézniük az új viszonyokkal, azzal, hogy az identitásukat mások másképp értékelik. *„A szándékolt identitás nem feltétlenül, sőt tipikusan nem vág egybe azzal az identitással, amelyet a környezet az egyénnek tulajdonít, s ebbe, ha lehet, bele kell törődni"* (Hernádi 2008). Szakmány György fiatal, Vajdaságból elköltözött író az *Apu nem megy sehová* című művében a hazai traumák és talajvesztés mellett beszámol anyaországi megpróbáltatásiról is. A magyarországi kollégiumban megütődik a ráragasztott címkén, reflexióiban önigazolást keres nemzeti identitásának bizonyításához a címkébe való beletörődés teljes elutasításával.

„És ezért ő azt gondolja, lehet, hogy nálunk teljesen mások a szokások, és mi jugók (*így mondta, jugók*) *talán nem is tudjuk használni a toalettet"* (Szakmány 2007: 39).

„Mi, vajdasági magyarok…mi, akik otthon nemzetiségi alapon minden hétvégén összeverekedtünk a szerb huligánokkal, nagyon is jól tudtuk, hogy mit jelent magyarnak lenni" (Szakmány 2007: 41).

„Jól jellemezte tanáraink gondolkodásmódját az is, hogy az a kézenfekvő tény eszükbe sem jutott, hogy ha ezek a határon túliak több mint hetven év kisebbségi lét után is megmaradtak magyarnak, akkor az már önmagában véve is azt jelenti, hogy a magyarságtudatuk megfelelő szinten van" (Szakmány 2007: 41).

Mikes Kelemen a *Nyugat* folyóirat címlapján a bujdosó magyar irodalmat jelképezi, az *EX Symposion* főszerkesztője, Bozsik Péter *Weissbrunni levelek* című naplószerű írásában anyaországi bujdosóként Mikes modorában számol be napjai folyásáról édes nénjének, a szülőföld népnyelvi kifejezéseivel mintegy nyomatékot adva mondanivalójának.

„*Édes néném, csúnyát álmodtam ma reggel tájt. Azt álmodtam, meghalt a feleségem, aki már valójában nem is a feleségem, mert visszament abba az országba, ahonnét jöttünk.* (*Gyüttmentek vagyunk mi ittend (is), édes néném, gyüttmentek*)" (Bozsik 2005: 42).

„Az anyaországba emigrált," „a honba szakadt" írók többféleképpen kísérlik meg helyzetük meghatározását, a valamikori szülőföld megnevezését, az Ex-Yugo mellett a világfalu (a világ=falu) megametaforához kötődően a Délvidékre vonatkozóan Balázs Attila pl. így fogalmaz: *„mi az alvégről": „Sziveri János-díjat alapítottunk és adunk oda valakinek minden évben. Idén Csehy Zoltán felvidéki költőnek és fordítónak nyújtjuk át szeretettel mi, az alvégről. Legyen benne öröme"* (Balázs 2006: 125).

Az elvándorolt írók többszörösen az úton levés állapotában vannak, az emberi út – életút, belső út mellett a valóságos térbeli elmozdulás is színezi a kérdést. Balázs Attila, aki a műveiből készült filmben a Yugo-Szindbád nevet viseli, egy interjúban a következőképp fogalmazza meg ezt az ambivalens helyzetet: *„Nem hiszem, hogy magyaráznom kellene, teljesen nem érkezem meg soha, hiszen olyan hely felé tartok, amelyik csak bennem létezik. Földhöz csapódik az ember, aztán felpattan, s ez a továbbiakban végig ismétlődik az életében… Amikor Újvidéken vagyunk a feleségemmel egy ideig, akkor azt mondjuk, hogy jó lenne már Budapesten a Király utcában. A Király utcában pedig egy idő után úgy érzi az ember, hogy jó-jó, de most már egy kicsit hosszúra nyúlt, ideje volna hazamenni"* (Faludi lsd.).

Tóbiás Krisztián nagyapjának világháborús történetét idézve szembesít a mindig fenyegető stigmatizáló azonosítással *vasjani* című művében: *„partizánok fogtak meg bennünket először / megfogtak bennünket / hogy alig tudtunk elszök-*

ni / aztán meg a magyar katonák / rácok vagytok / rácok / azt mondták" (Tóbiás 2008: 43). *„Talpramagyar paraszt vagyok"* fogalmazza meg a szerző a nagyapa öndefiniáló válaszát, mintegy maga is átélve s az intertextualitás révén irodalmiasítva és magáévá téve az azonosítást.

Identitástudat tekintetében is jelentékeny különbség mutatkozik az elköltözött írók között. Van, aki elutasítja a yugo-jugó címkét, van, aki vállalja, van, aki a múlt révén jelöli ki mai helyzetét. Van, aki származásához köti önéletrajzi ihletésű művét (Csantavéri Orlandó), könyvének fiktív szerzőjét pedig részben nevének fordítása révén határozza meg (Bozsik Péter = Karácsonyi Petra). Mindez persze nemzedékfüggő is, a fiatalabb íróknak kevés pozitív múltbéli tapasztalatuk lehet, legfeljebb saját felmenőikre nézhetnek fel.

Akad olyan megnyilatkozás is, mely szerint a megszenvedett élethelyzetből sarjadó identitás meghatározó jelentőségű érték:

„Rádöbbentem, hogy engem már annyira meghatároz ez a dupla megpróbáltatásokkal teli élet, amelyet…eddig itt élnem megadatott, hogy e nélkül már nem lennék az, aki vagyok…ehhez a valakihez, aki vagyok, annyi megpróbáltatáson és megaláztatáson keresztül vezetett az út, hogy egyszerűen nem tudok megválni tőle. Túl sok benne a befektetett munka, és emiatt túl értékes a számomra" (Szakmány 2007: 248).

A sehova se tartozás, a folytonos önigazolási kényszer, minden délvidéki élménye így fogalmazódik meg Bozsik Péter írásában: *„Nem ismerek egyetlen vajdasági magyart sem, aki ha Horvátországban megszólal az egykori államnyelven (pontosabban az egykori JNH*[5] *nyelvén, azaz szerbhorvátul vagy horvátszerbül), ne jönne zavarba attól, hogy esetleg szerbnek nézik"*(Bozsik 2005: 75).

3. Helyszínek és helyi színek

A 90-es évek traumái közepette a vajdasági magyar irodalomban az őskeresés, a csomagolás, a menni vagy maradni kérdésköre, a hagyományfeltárás tematizálódik, amit a hasonló szimptómákkal küzdő felvidéki kultúra kapcsán Grendel ironikusan a hagyományteremtésben határoz meg. (A peremkultúra, perem-trauma témájához vö. Hózsa 2007, 2010).

Az elköltözött írók műveiben is tapasztalható az úton levés állapota – az otthon elvesztése, a hazatalálási igény feszültsége, mely állandó vívódási folyamatot eredményez. Ezt jelzik az *EX Symposion* tematikus számai is: *Talajvesztés*, *Gyüttmentek*, *Emlék/szesz*, *Vándor*. Meg kell küzdeniük az új helyzettel,

5 Jugoszláv Néphadsereg

meg kell teremteniük a továbbélés lehetőségeit; jelképezi ezt mind a *vándor* szóval alkotott szóösszetételek felsorakoztatása a témát kifejtő szám (*Vándor*) tetején, mintegy a rituális jelentésbeli számvetés eszközeként (mind az otthonosság filozófiai, lelki körüljárása, pl. a Flusser nézetrendszerébe való kapaszkodás).

A hazatalálás és az önmagukkal való megbékélés érdekében a filozofikus képzetek megalkotása mellett képzeletben be kell járni a régi tereket, újraélni az elmúlt időket: Be kell járni az utat, s meg kell írni az élményeket, hisz „*a múlt nem természettől fogva van, hanem kulturálisan terem*" (Assmann 2004: 49).

A múltidézés terekhez, emberekhez, eseményekhez kapcsolódik. Jan Assmann az emlékezés alakzatairól szólva kiemeli, hogy azok időhöz és térhez kötődnek, hasonlóképp gyökerezik az emlékezés a „*lakott térben*", a hazai, a vidéki tájban „*ezek az emlékezés térbeli keretei, amelyekhez az emlékezés még hiányukban is – sőt csak akkor igazán – „hazaként" ragaszkodik*" (Assmann 2004: 39).

Az újvidéki Dominó vendéglő, a Telep, „a *szocreál, suvickszagú mozis Petőfi Sándor Művelődési Egyesület… – szemben a kancsal albán pékkel*" (Balázs 2006: 67), a szabadkai *Triglav* cukrászda, a csókai *Budzsák*, a csantavéri kiskocsmák egy sajátos legendárium részévé válnak.

Balázs Attila fejében − egy skót pubban a poliglott, világlátott angol haver kérdésére: Megvan még a Dominó? − mintegy varázsütésre a mágikus terek között idéződik fel az újvidéki Dominó vendéglő világa, a korabeli figurákkal, az otthonosság érzetét keltő hamisítatlan hazai hangulattal: „*Dr. Francis Redvers Jones felnyerít, aztán elkomorodik. Benne a Dominó emléke úgy él, mint az összerobbant, dominóból épített kastélyként összeomló Jugoszlávia szimbóluma. Ki is fejti ékesen. Multikultúra, Horthy-kultúra stb. Magyarok és nem magyarok. Bánáti rizling meg Rubin vinjak. Csevapcsicsa, gulyás, hovatovább bécsi szelet. Bikatöke meg szocialista tőke. Morava meg szlovén 57-es elegy füstje. Szerb és más füstkarikák. Többféle nyelv röpködő foszlányai, cigányzene, meg többféle zene. Mindenkin ott csüng a magyarul beszélő Aco-Ácó bácsi fürkész tekintete, miközben a bolond Branko sokadik csatáját vívja a spicces Mucsi Gézával a sakktáblánál. Nevek és nevek, röpködnek pingpongként: Becker (a Dominóból átmenetileg kitiltott, leendő Dominó-főnök), Juhász, Laufer, Lucifer (?), Letsch, Dugó, Pusi, Kusi, a temetőben festegető Almási, Nagy, Brmbota, Krsztovszki stb. Dudás és Dobos. Élők és holtak galériája* (Balázs 2006: 97–98).

Sajátos a' la recherche egy széthullt világról, felborult sakktábláról, elgurult figurákról. Egy felfokozott lelkiállapot, amikor az ellenállhatatlanul feltörő *Lipe cvatu* című dalt az asztalon dobolja az emlékező. Nem fordítja le a címet (*Virágoznak a hársfák*), csak a szöveg későbbi részében említi „*Burjánzik*

a jugó-bosnyák hárs". A vendégszöveg gazdagít és hitelesít, de nyilvánvalóan nem minden befogadót érint egyformán. A feltoluló multikulturális emlék, amelyben az ételek nemzetközisége, a szereplők többnemzetisége, a nyelvi játék és Ady Endre (*Magyarok és nem magyarok*) egyaránt jelen van. Egy zenével aláfestett tamtamban folynak össze az emlékek az elbeszélő önelemzési rítusaként, mely során megválaszolásra vár a kérdés: „*Én hová tartozom? Az én felfújt halotti maszkommal*" (Balázs 2006: 98). Az önértelmezést kísérli meg az elbeszélő a többnyelvűség, a multikulturális emlékek révén, egy kép által, mely elveszett, de benne kitörölhetetlenül él.

A régióhoz, a kultúrához, családhoz tartozás összetevői, csalhatatlan jelei a kulturális antropológia szerint a terekhez, szokásokhoz, ünnepekhez az ünnep díszleteihez, ételekhez, italokhoz való kötődés. Bozsik Péter írja: „*Bácskai vacsorám volt. Anyám készítette tarhó, Bakos Árpi-hozta füstölt kolbász és tarja"* (Bozsik Péter 2001).

A csirkepaprikáshoz fűződő negatív élményeiről is szól, s főként a táj jóféle italai és ételei kerülnek a figyelmébe, az ételek közül a *baklava, a burek, a csevap, a pljeszkavica* is meghatározó jelentőségőek. A *burek*, az albán pék a regionális világ megalkotásának az eszköze számos írásban, de a *Jelen sör*, a *pelinkovac* nevű gyomorkeserű is kultikus jelentőségűvé válik a kiemelés révén.

„Mivel mi a Szerbiában szokásos, de Magyarországon ismeretlen sós túróval töltött tésztafélék, mint a burek, a gibanica kultúrájában nőttünk fel, nekünk az édes túró, kivéve, ha túrós rétesről volt szó, elképzelhetetlennek számított" (Szakmány 2007: 259).

Balázs Attila így nosztalgiázik:

„Ott, egy mára már lerobbant, lerobbantott, kifújt, sokágú kardjába dőlt, jórészt szétrohadt, elenyészett jugó világban. Azokban a füstbe ment nyolcvanasokban, amikor a szkipetár burekos még gondtalanul vacakolhatott a túrós és más készítményeivel, hogy reggel jóllakhassunk valamivel" (Balázs 2006: 67).

4. Lokális és kulturális identitás – nyelvi meghatározottság

A nyelvi és lokális meghatározottság széttéphetetlenül összefügg, a kódválasztás a környezet átalakulásával együtt változik, ahogy ezt az alábbi vallomás is alátámasztja. Balázs Attila Mezei Kingához írt laudatiójában olvashatjuk:

„Egyszer azt álmodtam, hogy egy csaj fogta magát, és megrendezte Sziveri János Bábel *című költeményét. Elnézést a kifejezésért, de én határozottan emlékszem, hogy ezt a szót álmodtam, csaj. Ez biztosan azért van, merthogy már itt Pesten álmodtam,*

nem pediglen Újvidéken. Mert van ám az úgy, hogy a környezete szókészletével álmodik az ember" (Balázs 2006: 129).

Az új térbeli élmények nyelvi hozadéka, hogy pesti emberként Mücsinek nevezi a Műcsarnokot, s megvan a maga pesti Bermuda-háromszöge, ahol a magyar (antikvárium), az angol (James Dean videotéka) a balkáni színtér összetalálkozik.

„Na már most, aki ismeri a Király utcát, tudja, hogy annak létezik … egy rendkívül izgalmas része. Ez az említett antikvárium, a Szultán Büfé, valamint a James Dean videotéka háromszöge. A behatárolt helynek sajátos mikroklímája van, és ezen a háromszögön belül nem csak eltérően esik vagy süt, hanem az idő is másképpen múlik…" Ebből a térből kilépve *„helyreáll a prózai realitás"* (Balázs 2006: 51).

Ebben a varázslatos körben jóízű beszélgetésre adódik alkalom, a bölcsesség és tudás cseréjére, a mássággal való találkozásra. Persze az elbeszélő nem állja meg, hogy meg ne jegyezze, hogy itt nem *kebab*nak nevezik a számunkra *csevap*ként ismert ételt, hanem *kebap*nak: „*Biccentek, hogy biztosan így van, és nem kérem túl csípősen azt, amit ők itt Döner-kebapnak neveznek (p-vel)"* (Balázs 2006, 53). Ebben a *p*-ben van a tudás, a világok összekapcsolása, mélyebb értése, nyelvek kontaktusának, a kódoknak az ismerete, kontaminálása.

5. Az emlékek tartósítása

„mint a kölök vasjani
visszamosolyog
fogatlan szájából cigarettafüstöt fúj
így tartósítja az emlékeket"[6]

„…a szó eredendően dialogikus, szemben ugyanannak a nyelvnek a többi megnyilatkozásával, dialogikus ugyanannak a nyelvnek a határain belül más „társadalmi nyelvek" közegében, és végül ugyanannak a kultúrának, ugyanannak a társadalmi-ideológiai látómezőnek a határain belül a többi nemzeti nyelv közegében."[7]

A c*ouleur locale* emlegetése kulturális kódként a délvidéki befogadó számára nem csak egyszerűen helyi szín, hanem a Szenteleky Kornéllal fémjelzett irányzat. A szerzők önmeghatározásának része a régió kultúrájával, annak

6 Tóbiás Krisztián: Vasjani
7 M. M. Bahtyin: A szó esztétikája

jeles képviselőivel való azonosulás, sorsuk, művük felemlegetése. Egy-egy ilyen ikonikus figura Danilo Kiš és Sziveri János – a cserebogár. Az ő metaforikus sorsukkal való szüntelen szembesülés egy állandó önelemzési, önelhelyezési gesztus, a visszavonhatatlan veszteségek napi rendszerességgel történő összeírása, egy szüntelen, de sikertelen temetési szertartás. Ugyanígy sajátos holtak enciklopédiájának tekinthető a letűnt korok íróinak megidézése Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötetében (Fenyvesi 2009). A folytonosságra utal némi szarkazmussal, de mégse mítoszteremtési szándék nélkül Tóbiás Krisztián is: „*elkezdtem bozsikosan írni/ő meg tolnaisan ír úgyhogy/öröklődő ez a dolog/és nem fog kihalni/egyszer majd olyan lesz ez is mint a népviselet/és egy kodály-plágium felfedezi/a bozsik-plágiumot azaz engem/meg a tolnai-plágiumot azaz a bozsikot/és az ottó lesz az urál mente*" (Tóbiás 2006: 54–55).

A régi idők eseményeinek felidézése a gyökértelenség érzésének a megfogalmazása vagy annak legyőzése érdekében történik. Abban nem egyeznek meg a szerzők, hogy az emlékezés vagy a felejtés stratégiáiról van szó egyértelműen, Tóbiás Krisztián nyíltan vállalja az emlékek tartósítást, míg Bozsik Péter nyitva hagyja a kérdést: „*Arra a kérdésre magam sem találtam választ, hogy a regényem akadályozta-e meg a felejtést, vagy a felejtés képtelensége késztetett arra, hogy regényt írjak*" (Karácsonyi 2002: 298). Az irodalmi alkotásokban megképződik a múlt tereivel, embereivel. A múlt időben, elképzelt térben megidézve szebb lehet, mert ellenőrizhetetlen, megszentségteleníthetetlen, ami a valós térről nem minden esetben mondható el, hisz annak bejárása lehetséges, s kiábrándító tapasztalatokkal járhat.

Tóbiás Krisztián első verseskötetéhez írt utószavában Danyi Zoltán a helyi színek újszerű, üdítő frissességét emeli ki, s ízig-vérig vajdasági/délvidéki írónak nevezi Tóbiás Krisztiánt (vö. Tóbiás 2006: 75). Ezt igazolja, hogy témájában, térbeliségében és nyelvében is a régióhoz, a regionalitásokhoz kötődik. Különösképpen vonatkozik ez *vasjani* című versfüzérére. A magánmitológia-teremtési szándék úgy érvényesülhet igazán, hogy a nagyapa történetének emlékezésnarratívájába (a jól elkülöníthető elbeszélői és a monológszerű szövegrészekbe egyaránt) természetesen szövődnek bele a valódi (*pampuska, lóré, pizsolyáznak*) és alaki tájszavak (*citorás*); továbbá a tájnyelvi alaktani és hangtani jelenségek (szélin, közepin, lelkit, *kitörik a forradalom*) és a hamisíthatatlan hangulatú hasonlatok: *az angyalok / úgy pizsolyáznak a füledbe / mint az ellő tehenek.* A *parasztkölök, a hetis kölök* történetét igazából a nyelvi eszközök verifikálják. A profán evangéliumban egységet alkotnak az élőbeszédet imitáló kiszólások, káromkodások és a liturgikus beszédmód, a táji színek. Az Úristen is így lesz a mindennapok természetes és elidegeníthetetlen része, mint ahogy az is a paraszti világban. Az esztétikai értéket éppen a stilisztikai eszközök közötti feszültség adja: együtt szerepel a *kalaposkirály* és

a *supa*, az *Úristen* és a *zsíros dzsezva*: „*Mikor megnyílnak a mennynek ablakai/ kávét tölt egy zsíros dzsezváből*" (Tóbiás 2008: 77). „*Sose akartam elmenni innen*" – ezzel kezdi a szerző *vasjani* történetét, nyelvében nem is ment el, illetve talán úgy fogalmazhatnánk, a tájnyelv által tér vissza.

„*Hogy ki vagyok, ott lappang szófűzésemben, képeimben*" – írja Németh László az *Ember és szerep* című művében (idézi Kulcsár Szabó 2003: 350). A Délvidékről elszármazott szerzők lokális nyelvi identitása szemléletesen feltárulkozik a önelemző emlékezés szövegeinek nyelvi anyagában. Szakmány György művében a hitelesítés eszközei a népnyelvből átemelt kifejezések: *spediteres, sporhet, fészer, eszölni, csipkodta, csetres.*

6. Nyelvi-stilisztikai sokszínűség

Bozsik Péter alkotói kulisszatitkairól szólva úgy nyilatkozik, hogy el akarta távolítani magától a múltat, azért öltözik álruhába (vö. Karácsonyi 2002: 297), ám a mű révén mindenképp a mindennapok mitologizálása történik meg, egy sajátos legendárium jön létre, Assmannhoz visszakapcsolva – a múlt kulturális megteremtésére kerül sor. Bozsik Péter *Csantavéri Orlandójában* a sajátos műfaji, térbeli, időbeli átjátszások révén egymásba fonódik múlt és jelen, a szerző vágya szerint egybeolvad élet és mű.

A mű két levélírójának egymást kiegészítő szövegeit vizsgálva felfigyelhetünk arra, hogy a nyelvjárási kifejezések kohéziót teremtő elemek *Zsó* sajátos (Hózsa Éva weblapokra alkalmazott kifejezésével) *fecsegő narratívájában* (Hózsa 2004: 215) és *szegínykispityóka* ironikusan-önironikusan csipkelődő, lazaságot közvetítő szövegében is. Az időnként felbukkanó tájszavak, melyek használatában, ha nincs is következetesség, a tájnyelvi színezetet megadják. Zsó esetében a számítógépes írásmód tökéletlenségére való utalás lehetőségéről sem feledkezhetünk meg. Az élőbeszéd jegyeit viselő beszédmód, a nyelvjárási jellegzetességek: i-zés, ü-zés, a toldalékismétlés, a népies kiejtés, a fonetikus írás: *errül, tik, végire, ütet, aztat, éccaka* stb. a kiejtésbekli eltorzulás: *ccihológusok*, a ritkábban előforduló valódi tájszók, pl. *ricázik*, stilisztikai eszközök, nem osztályt jelenítenek meg, nem annyira a beszélők egyedítésére, mint inkább a tájnyelvi kolorit, a sajátosan bácskai hangulat megteremtését szolgálják.

A másik levélíró, *szegínykispityóka* szövegének is hamisítatlan helyi színezetet kölcsönöznek a tájnyelvi elemek: *ringlópájinka, Ájisten, komenista, csapjon beléjük a cérnagórac istennyila* a gyomorkeserűnek (pelinkovac) kijáró becézés: *pelkó*. A tájnyelvi jelleg (*ledűtött*), a tükrözés (*muszáj, hogy*), a *pelinkovac* (és unikum) metaforikus jelentése, a becézés összefonódik az alábbi szöveg-

részletben: *„Muszáj, hogy mielőtt megírta, ledűtött egy-két icce pelkót vagy unicumot, mert másképp nem tudom megmagyarázni, hogyan törhet föl valakiből ennyi keserűség meg utálat"* (Karácsonyi 2002: 62).

Igazi stílusbravúrnak mondhatjuk Bozsik Péter *Weisbrunni levelek* című szövegét. Ahogy csapong a témában a gyermekkori csirkepaprikástól Mikes káposztáshasonlatain keresztül a határátlépés okozta összeszoruló gyomortól a *ratluk*vásárlásig (nem fejtve meg, milyen keleti édességről van szó), úgy lép egyik nyelvi rétegből a másikba, melyek jól megférnek egymással. Az archaikus, emelkedett hangulatú szavak (*szavok, mondotta volt, keblemből*) a Mikestől átvett egészségre vonatkozó fordulatok, a *kéd* megnevezés, az *édes néném*, a népies kifejezések: *oszt annyi, édes néném* és a szótorzítás: *komenizmus* mind hitelesítik egy mai bujdosó élethelyzetét.

„Közben munkál bennem a régi jó közép-kelet-európai határreflex, gyomrom összeszorul, gombóc a torkomban. Mondom útitársaimnak, a komenizmus alatt is idegesített, hogy mindig megkérdezték, hova megyek" (Bozsik 2005: 39).

7. A kódválasztás, kódváltás mozgatórugói

A szövegekben általában céllal szerepel vendégszöveg, kölcsönszó. A vendégszövegeknek (élőnyelvi megnyilatkozásoknak) gyakran beszédhelyzeti meghatározottságuk van. Pl. a szerző felidéz egy élethelyzetet, amelyben élményeiről számol be a katonaságból hazatért magyar szereplő, s mikor emeli poharát, szerb köszöntőt mond: *„Da budemo živi i zdravi!* (Egészségünkre!) – felelte Futrinka" (Szakmány 2007: 195). Itt rögtön átlépünk egy másik világba, amely révén felidéződik, hitelesítődik a mesélt történet. Beszédhelyzeti különbséget jelent, mikor a magyarországi vendégekre utalva jelenik meg a szerb szöveg, ez is szituatív kódváltás, de mintegy őket idézi az elbeszélő: „Divat volt elmenni le Vajdaságba, közös felolvasóesteket tartani, burekot enni, *Jelen pivót* inni…" (Szakmány 2007: 318). „Divat volt… *Vranacot* inni s közben az autentikusnak hitt *Boban Marković orkestart* hallgatni és Kusturica mesefilmjeiért rajongani" (Szakmány 2007: 319).

Léphaft Pál vajdasági karikaturista budapesti kiállítását megnyitva Balázs Attila a köszöntés természetes velejárójának tekinti a szerb megszólítást (*Brate mili* – kedves barátom), helyi színnek, az idegen háziasításának. Se le nem fordítja, se lábjegyzettel nem látja el a könyv szerzője, szerkesztője. *„De mi van a vajdaságiakkal? Nos, ők, úgymond nem semmik! Brate mili. Szép a mennyország, de a pokolban jobb a társaság, hevenyésznék össze egy régi viccet"* (Balázs 2006: 29).

Csányi Erzsébet megállapítja, hogy az idegen nyelvű intertextus bomba a textus számára. S felteszi a kérdést vajon még romosabbá lesz-e a szöveg, amelyre parazitaként telepszik rá az új diskurzus, az előszöveg, hogy létrehozza a saját szuverén szövegkohézióját. A felsorakoztatott hozadékok közül a polivokalitást, a visszhangeffektust, a teljességélményt emeli ki (vö. Csányi 2010: 82−84). Az alábbi szövegben is visszhangzik egy mondat, mely által bekúszik a képbe az elhagyott szülőföld emléke.

„Most látom, a gép nem állt át egy órával, így most tettem egy kis utazást az időben, bent már éjfél van, kiengedtem a fürdővizet, gondoltam lefekszem, *sutra je radni dan*,[8] hát látom, itt még csak tizenegy óra, hurrá!" (Karácsonyi 2002: 151).

8. Szójáték – szövegköziség – nyelvköziség

Előfordul, hogy a nyelvi játék önkéntelenül tolul fel, a nyelviség, a nyelv előtérbe helyezése teremti meg, de természetesen a szerzőben rejlő asszociációs mezők felszínre töréseként, ami a játék tényének örömében gyökerezik, de az élethelyzetre, megélt élményekre is utalhat, történelmiséget lehelhet, mint a *Szarajövő* esetében (Bozsik Péter 2001).

Nagy József becenevéhez: *Szkipe* a soknemzetiségű ország népei közötti valamikori együttélés szolgáltatja a kulturális hátteret, az asszociáció forrását a nyelvi lehetőségek felszikráztatásaként (némi ironikus felhanggal): – szkipetárul. Az *ajvé – ajvár* egybecsengésénél is a kihagyhatatlan nyelvi bravúr az uralkodó elem.

„Dagad a mellem. Bírom a Szkipét. Tőle olyan patrióta érzésem van. Visszük valamire a világban! „Szkipetárul". Ugyanakkor, vélem, a pislákoló vajdasági magy. irod. „pí-ár"-ján még súlyosan dolgoznunk kell" (Balázs 2006: 137).

„Eléggé nehéz erről beszélni. Merthogy egy ilyen furcsa ügy ez a (világ)faluban. Itt ez a jugoszláv tudós, dr. Béla, akinek - művileg - benyomott pár görbét meg egyenest a saját (fa)kabátja, s ettől aztán rettenetesen felpörgő az egész. Olyan Máriás! Tudós – ajvé, ajvár –, Doktor Bélás" (Balázs 2006: 25).

Az alábbi részletben a múlt (a rég letűnt civilizáció) megalkotásának eszköze az élelmiszerek skandálásszerű *felemlítése*, a közismert szerbiai pálinka: *stomaklija*, a roston sült húsok (*csevapcsicsa, pljeskavica, vesalica)*, a folytatásban azonban a hasonló végződésű szavak felsorolása (köztük a szerb *ajkula*=cápa) káromkodásba torkollik (*jebiga*), mintegy véleményezve is a

8 Holnap munkanap.

múltat. Ez az érzés annál is inkább erős bennünk, mert a befejezésül álló trágárság töltelékszóként, szinte kiüresedve él 'mit lehet tenni' jelentésben.

„Mindenesetre ez a történelmi ember csupa olyan összetevőből áll, amelyek itt csak mint holmi rég letűnt civilizáció sejtelmes darabkái tűnnek fel. Így például (kapásból): *stomaklija, csevapcsicsa, pljeskavica, vesalica, kiscica, ajkula, csigabiga, jebiga* stb." (Balázs 2006: 26).

A fentebbi példa már átvezet bennünket a többletjelentéssel bíró példákhoz. Bozsik Péter egyik írásának címe: *Szarajövő*, amit Markulik Balázs plakátjáról kölcsönzött, igen sokatmondó. A Szarajevó szó úgy lényegül át ebben az átírásában, hogy magába sűríti a háborús borzalmakból leszűrt kilátástalanságot.

9. Az idegenség tudatosítása, feloldása, befogadása

Kiss Tamás[9] Zoltán Benyovszky Krisztiánt idézve arról szól, hogy két nyelv/kultúra ismerete elősegíti az árnyaltabb, a pontosabb megértést. Ez régebbi idők szövegeiről, pl. a Mikszáth prózájában szereplő beszélő nevekről is elmondható. Mivel nem várható el az érintett (a délvidéki szövegeknél a szláv) nyelvek ismerete, a feltételezett hiányt pótolandó a szerző vagy a szerkesztő különféle eljárások között válogathat, ha az idegen nyelvi elemet fel szeretné oldani, befogadásra alkalmassá akarja tenni, amennyiben maga is tudatában van az illető elem idegenségének, illetve amennyiben szándékában áll az idegenségtapasztalatot csökkenteni, árnyalni.

Előfordul, hogy a szerző nem látja szükségesnek a jelzést (erre már eddig is számos példa akadt). A *stósz* (trükk) esetében az első példánkban nincs megfejtés, a másodikban az idézőjelre van bízva a másság közvetítése.

„Ugyanezt a stószt meg tudta csinálni gyertyakupak nélküli motorbicikli túráztatásával is" (Szakmány 2007: 14). *„Jó „stósz". De nem is fontos"* (Balázs 2006: 95).

Az alábbi szövegek közül az elsőben magyarázattal él a szerző, míg az azt követőben a megfogalmazások közötti különbség dacos vállalása tapasztalható.

„Ez az Esterházy olyan, mint a Lupulescu. (*Ez a bizonyos Lupulescu egy jugoszláviai román asztaliteniszező gyerek volt, ennyit magyarázatképp: olyan, aki „piszkosul tud csavarni". Egyik szeme kék, a másik zöld"*) (Balázs 2006: 114).

9 http://periferia.btk.pte.hu/perif2/kisst/kisstamaszoltan .htm

„*Benn állt a sanknál* (*nektek söntés*) *egy kétszer kétméteres behemót*" (Bozsik 2005: 75).

„*Állandó súrlódások és pardonok árán tudtunk csak kijutni a plázsára* (*nektek strand*)" (Bozsik 2005: 75).

Az idegen szó beépítését legfőképp a hitelesítés, a hangulatteremtés szándéka vezérli; még olyan is előfordul, hogy maga a szerző kreál egy a vajdasági magyarok nyelvében nem élő kifejezést, mellyel egyben az ábrázolt viselkedésmintától való idegenkedését is közli: „*meg az egészséges, rövidre nyírt, Diesel farmeros, dobar kaišos üvöltöző fiatalok*" (Szakmány 2007: 122). Lábjegyzet jelzi, a *dobar kaiš* a szerb újgazdag fiatalok viseletére, a szögecsekkel kivert derékszíjra céloz, s hogy a „jó nadrágszíjas" elnevezést a narrátor főhős találta ki, egyébként nem volt használatban. Tehát jellemezni kívánt vele, s a derékszíjviselők nyelvén kívánt megszólalni.

Teljes az orosz–angol–magyar–szerb nyelvi kavalkád Balázs Attila Burgess *Gépnarancs* című regényéhez írt ismertetőjében – a bábeli nyelvzavarral utal a regény sajátos orosz nyelvi alapú zsargonjára is: „De *Ponyimájes? Vatamjúzik of vér? Ájmgonna rászpolovázni jór grendmá, hogy spriccel a góvnó belőle*" (Balázs 2006: 229).

A szerző maga is érzi, hogy felpörgette itt a nyelvi sokszínűséget, de metanyelvi megnyilatkozásából ítélve nem tart a befogadó értetlenségétől: „*És vette valaki észre, hogy egy-két balkáni frázist jómagamtól belekevertem a textusba? Senki, ugye? Belesimult észrevétlen*" (Balázs 2006: 230).

10. Lappangó regionalizmusok, kontaktusjelenségek

Az idegen szó feltűnő, még ha kétnyelvű környezetben hangzik is el. Az alaki tükrözéssel átvett szavak (kölcsönszavak) világítanak a szövegben. Betölti a stilisztikai-kommunikációs szerepét az alábbi, Lovas Ildikónak címzett mondatban is a szerb kölcsönszó, a szerző az otthoni levegőt idézi fel vele: „*Biztos megteszi majd Lovas Ildikó, ha arra eljő ismét nekije az ő vreméje*[10]" (Balázs 2006: 201).

Az alábbi mondatokban is célzatosan tréfálkozik a szerző az idegen szavak szerbből átvett alakjainak a szövegbe iktatásával (*objektum* helyett: *objekt*, *konfliktus* helyett: *konflikt*). A parodisztikus éllel csalhatatlanul megteremt egy nyelvi közeget:

10 idő

„A kiállított objektek közt már nem annyira izgalmas a közismert, úgynevezett vetkőző toll" (Balázs 2006: 17).

„…a birkák meg látták, amit, aztán abbul lesz a konflikt, ám de nem" (Balázs 2006: 61).

Szintén a szerb nyelv hatására terjedt el a *fotel* szó metaforikus jelentésbővülése a rangra, funkcióra vonatkoztatva: *„Egy csomó politikai, oktatási, kulturális intézményünket ugyanazok a vén kommunista pofák irányítják, akik már a szocializmusban ezek tönkretételén munkálkodtak… (…ezeket szerintem a foteljukból*[11] *viszik a temetőbe)"* (Szakmány 2007: 241).

Az olyan tükrözések, amelyek fordítás útján jönnek létre, a kölcsönszavaknál áttetszőbbek, könnyen elterjednek széles körben, irodalmi igazolást is nyernek, az alábbi szövegekben stilisztikai céljuk nincs, csupán egy vidék nyelvhasználatának vitathatatlan lenyomatai: *„Az ajándékok kiosztásának csúcspontja az volt, amikor hangosan fel kellett olvasnunk, hogy mit ír a csokipapíron. Totyó bácsi, és különösen Valika mindig nagyon csodálkoztak azon, hogy mi milyen jól tudunk magyarul"* (Szakmány 2007: 260).

Regionális köznyelvünk polgárjogot nyert tükörkifejezése tűnik fel a fenti mondatban: *ír valamin valamit*, mely a *piše nešto na nečemu* mintájára jött létre. Jelentése: *az áll rajta, rá van írva*.

Az alábbi mondatokban pedig az *ispada nekakav* fordítása nyomán kialakult tükrözéssel találkozunk: *kiesik valaminek*: *„Papa nem merte szóvá tenni a dolgot, nehogy még ő essen ki hülyének* (Szakmány 2007: 115). *„Hogy ne essen ki gyávának*" (Balázs 2006: 8). A köznyelvben ismert megfelelője: *tűnik valaminek, nézik valaminek*: *nehogy még őt nézzék hülyének, gyávának, nehogy ő tűnjön hülyének*, *gyávának*. Az utolsó példák egyikében egy, a szerb nyelvből tükrözéssel keletkezett szólást említünk, amely szemléletesen festi az unalmat: *„stop, hallgass, ne tovább*, *unalmas vagy, mint a hasmenés*" Bozsik Péter 1998)

Mivel a szólás az anyaországi nyelvben nem él, a szerző származási helye (a kétnyelvű beszélő számára) könnyen kikövetkeztethető.

11. Összegzés

A dolgozat a Délvidékről elköltözött írók szövegeit vizsgálta, s arra a kérdésre is kereste a választ, hogy milyen összefüggésrendszer létezik identitás és

11 A mondat arra utal, hogy az illető vezetők magas pozíciójukról (igazgatói székükről) halálukig nem fognak lemondani. A szerbben hangulatos főnév is kialakult a fotel főnévből a funkcionáriusok megnevezésére: foteljaši =a vezetői székek bitorlói.

nyelviség között. A szövegek elemzése nyomán meg kell állapítanunk, hogy kár sztereotípiákban gondolkodni, mivel az írói egyéniség, a személyes sors, a születési hely, a kisebbségi létben kialakított identitás nagyban különbözhet, ugyanakkor az írásmű értelmezésekor a nyelv stilisztikai szerepére is gondolni kell.

Az elköltözött írók esetében az önazonosság újrafogalmazására nagy hangsúly esik. Az ön- és világértelmezés során véghez kell vinniük bizonyos demitologizálási folyamatokat, de közben egy sajátos életstratégiát kell kialakítaniuk, amely „*a mitől szabadnak lenni*" helyett a „*mihez szabadnak lenni*" flusseri filozófiát veszi alapul (Flusser 1993: 64).

A (vajdasági) magyar író számára a nyelvi és kulturális azonosságtudat szorosan összefügg (azoktól a közép-európai példáktól függetlenül, amelyek ezt nem támasztják alá). A kulturális azonosságtudatot színezi és befolyásolja a többnyelvű környezet, a regionális és lokális identitásképző tényezők. Az elköltözött írók szövegeiben a nyelvi és kulturális kódok egy sajátos szőttest alkotnak.

A lokális/kulturális/nyelvi identitástudat megnyilvánul a tájnyelvi és az ugyancsak az otthont idéző szerb nyelvi elemek használatában, a kulturális miliő bizonyos elemeihez való ragaszkodásban. Különösen szívesen merítenek egyes írók a tiszta forrásból, a népnyelvből, megteremtve ezzel gyakran emlékezésre épülő írásaik bácskai koloritját, meglelve önazonosságuk megnyugtató, biztos pilléreit.

A többnyelvűség adta tapasztalatból eredő idegen nyelvi elemek általában nem válnak formaszervezővé, inkább a színt adják, a beszédhelyzetből adódnak, metaforikus jelentéseket indukálnak.

A *„plurális nyelvhasználat párhuzamos tükörjátékai"* (Csányi 2010: 132) iránti nosztalgia is él, (különösen) egyes szerzőkben, de itt nem feltétlenül csak a magyar–szerb nyelvi összefüggésrendszerében kell gondolkodnunk, pl. *„Ámen, ej-men!"* (Balázs 2006: 24), *„Hé, Joe, de Sziveri"* (Balázs 2006: 24). „*Elmélázok, eldrímelek, eltrendelek* (*újat rendelek*)" (Balázs 2006: 146).

A téma, a megcélzott közönség nagymértékben maghatározza a nyelvhasználatot, hisz a nyelv eszköz is, a választott kód a beszédhelyzet, a szituációteremtés, a jellemzés eszköze. Így az anyaországi viszonyokra vonatkozóan az identikus nyelvhasználat elemei épülnek be a szövegbe: *„mert az, ahova Ábelka jár, egy elit gimnázium, s ott bizony az iskolán kívüli magatartásért befigyelhet egy ilyen megrovó"* (Szakmány 2007: 310).

Egyes beszélt nyelvi elemekben viszont, még ha narrátori szövegben tűnnek is fel, vidékünk népi szófűzésére ismerhetünk:

„*De elég az hozzá*, hogy a kitartó előkészületeknek köszönhetően úgy látszott, hogy meglesz az aranylakodalom" (Szakmány 2007: 280).

Végel László megállapítása, miszerint „*a peremen levő nyelv tudja, hogy a dolgoknak mindig van egy másik párhuzamos neve*" (Végel 2003) kettős vonatkozásban is működik: a dolgoknak van más nevük az anyaországi közegben, s van más nevük a szerb nyelvi közegben. Az ebből eredő feszültség (*nekünk sank, nektek söntés*) nem mindig mondatik ki, de ott vibrál a szövegekben.

A szerzők számára azonban az a legfontosabb, hogy megszülethessen a mű, végbemenjen az elmondás, a vallomás rítusa, mely által és melyben otthon vannak, s ezt az otthonosságot a nyelv kölcsönzi (Márai szerint az egyetlen haza).

Az írás, az alkotás tehát az, ami megvált az otthontalanságtól: „*Vajon nem attól válik-e valaki idegenné, bárhol legyen is, vagy hosszú időn át egyazon városban, hogy sosem érzi egyetlen élményét megoszthatónak másokkal*" (Thomka 1993: 5).

Irodalom

Assmann, Jan 2004. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában.* Atlantisz Kiadó, Budapest.

Bahtyin, Mihail Mihajlovics 1976. *A szó esztétikája*. Gondolat, Budapest.

Balázs Attila 2006. *Világsarok non-stop*. zEtna, Zenta.

Bozsik Péter 1998. *Más nap.* http://www.c3.hu/~szepliteratura/ lapszamok/ deja_vu/tartalom/bozsik.html. (2011. 08. 10.)

Bozsik Péter 2001. *Szarajövő.* http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/63 / bozsik.html. (2011. 08. 10.)

Bozsik Péter 2002. *Elnapolás a virtuális teraszon.* http://www.zetna.org/ zek/ folyoiratok/72/bozsik.html. (2011. 08. 10.)

Bozsik Péter 2005. Tengertan. *EX Symposion* 53: 75—80.

Csányi Erzsébet 2010. *Farmernadrágos próza vajdasági tükörben*. Bölcsészettudományi Kar/Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék.

Dobos István 2002. *Az idegenség retorikája* – A puszták népe újraolvasása.
http://webfu.univie.ac.at/texte/dobos2.pdf (2011. 08. 10.)

Faludi Ádám: *Világsarok kávéház*.
http://terasz.hu/main.php?id=egyeb&page=cikk&cikk_id=10251 (2011. 08. 10.)

Fenyvesi Ottó 2009. Halott vajdaságiakat olvasva. *zEtna–Basiliscus*, Zenta.

Flusser, Vilém 1993. Otthonosan az otthontalanságban. *EX Symposion* 5-7. sz., 63–68.

Hernádi Miklós 2008. Identitás és nyelvhasználat, *Kritika*, 2008. január.
http://www.kritikaonline.hu/kritika_08jan_hernadi.html (2011. 08. 10.)

Hózsa Éva 2004. *Idevonzott irodalom*. Grafoprodukt, Szabadka.

Hózsa Éva 2007. A perem szorításában. In: Papp Richárd szerk.: *Délvidék/Vajdaság. Társadalomtudományi tanulmányok*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 112–119.

Hózsa Éva 2010. *Trauma és irodalom – A tékozlás tünetei?* (A mai vajdasági magyar próza és a perem-trauma kultúrája). VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Debrecen, 2006. http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/index.htm (2011. 08. 10.)

Karácsonyi Petra 2002. *Csantavéri Orlandó* (Közreadó: Bozsik Péter). Pufi Pressz.

Kiss Tamás Zoltán 2000. „Vankúsik moj" – Narratív stratégia és szlovák magyar kétnyelvűség Závada Pál *Jadviga párnája* című regényében. In: Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében.* MTA Nyelvtudományi Intézetének, Budapest.

Kiss Tamás Zoltán: *Irodalom, nyelv és az identitás(ok) összetettsége a Periférián és a Centrumban egyaránt.*

http://periferia.btk.pte.hu /perif2/kisst/kisstamaszoltan.htm (2011. 08. 10.)

Kulcsár Szabó Zoltán 2003. Arc és kánon. Az önértelmezés (nyelvi) eseményei az *Ember és szerep*ben. In: Józan Ildikó – Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály szerk. *Az elbeszélés módozatai –Narratíva és identitás.* Osiris, Budapest. 397–430.

Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

Lotman, J. Mihajlovics 1973. *Szöveg, modell, típus*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Papp György szerk. 2004. *Mi ilyen nyelvben élünk. Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok*. Szabadka.

Szakmány György 2007. *Apu nem megy sehová*. Palatinus, Budapest.

Thomka Beáta 1993. Térképre vetített történet. *EX Symposion* 5–7: 3–5.

Tóbiás Krisztián 2008. vasjani. zEtna. Zenta.

Tóbiás Krisztián 2006. Ver/sec. zEtna. Zenta.

Végel László 2003. Gyökerek az idegenségben. Peremvidék–kisebbség–irodalom. *Forrás*, 2003. december.

http://www.forrasfolyoirat.hu/0311/vegel.html

KATONA, EDIT

Language-based Identity

The author of the paper studied texts written by writers who left Vojvodina during the nineties of the last century, and posed the question: 'What kind of relationship is there between identity and language?' She has come to the conclusion that the shaping of the awareness of cultural identity is tinted and influenced by factors such as multilingual environment, regionalism and locality. In the text of writers who have left this country, linguistic and cultural codes form a specific intertwinement. Local/cultural/linguistic awareness of identity is manifested in the use of local dialect and Serbian lingual elements, which invoke memories of home, and also, in clinging to certain elements of cultural milieu.

The topic, the target readers or audience and speech situations govern language use, since language itself is also a tool; the chosen code is the tool of speech situation, situation creation and of characterization. Borrowed texts or borrowed words are often marked and defined by speech situations, and the use of dialectical elements is usually a tool for preserving and authenticating memories and the writers' attachment to their native land.

Code switching can depend on situation, but in language games the Serbian (or occasionally English) lingual elements often come to the foreground as the springing up of associations fields latently brewing in the author. Language games are rooted in the joy of playing them, but they are also reflections of our past experiences. Language use is in general premeditated, but we can also come across latent contact phenomena resulting from language interference.

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
mcsikos@gmail.com

A magyar nyelv tekintélye

1. A tekintély fogalma és szerepe

A tekintély az emberi civilizációnak igen fontos eleme. A tekintély (v. autoritás) általában az embernek mások által való értékelése, az a tisztelet, megbecsülés, elismerés, amelyet valaki valamely közösségben bizonyos képességeivel, eredményeivel, ill. magatartásával szerez, érdemel ki, vagy amely helyzeténél fogva szokta megilletni. Tehát a tekintély alapja lehet külső mozzanat (rang, állás, származás), vagy az egyedben lévő fizikai kiválóság (pl. erő, ügyesség), vagy szellemi erkölcsi érték (tudás, jóság, igazságosság stb.). A tekintély minősítés olyan személyre is vonatkozhat, aki az élet valamely területén szükséges sajátos ismeretekben kiváló, ott magának már hírnevet, elismerést szerzett, akinek az idevágó véleményében, hozzáértésében meg lehet bízni.

A tekintély fogalmához és gyakorlásához rendszerint bizonyos hatalom kapcsolódik, ezért a tekintélyt erkölcsi hatalomnak is lehetne nevezni. Mindenesetre az efféle hatalmat gyakran fizikai hatalom védi, illetve támogatja. A tekintély gyakorlása legtöbbször valamilyen jogrend alapján történik. Például az állami tekintély gyakorlását államjog szabályozza.

A társadalom működését számos vonatkozásban megkönnyíti a tekintély használata. Az emberi tudás elsajátítása, a hozzá szükséges információk megszerzése általa válik folyamatossá. A kisgyerek anyanyelvét úgy sajátítja el, hogy szinte ösztönösen elfogadja a szülei által használt nyelvet. Az iskolában az ismeretanyagot a tanító vagy a tanár tekintélye alapján sajátítják el. Tekintélyelvű a közigazgatás, a jogrendszer, a közlekedés szabályozása. Az emberi civilizáció igen nagy mértékben a tekintélyen alapul, értékeit az egyik generáció hagyományokban, szokásokban, szervezett oktatásban, egyéni útmutatásokban adja át a másiknak.

A tudományban is van szerepe a tekintélynek, habár már-már történeti kategóriává válik a tekintélyi bizonyítás, amikor egy-egy tétel igazolására nem más világos és igaz tételekre hivatkoznak, hanem valamely egyéni vagy társadalmi értéke miatt tiszteletben álló ember szavára, mondására. Az ilyes-

minek semmilyen logikai értéke sincs, de igen nagy lehet a gyakorlati értéke, mert hosszadalmas okfejtést, magyarázatot tesz fölöslegessé. Még a természettudományban is van szerepe a tekintélynek. Tudásuk nagy részét a természettudósok is a tekintély alapján szerzik. Az ember élete igen rövid időszak ahhoz, hogy mindenki saját maga győződjön meg egy-egy tudományos tétel igazságáról szigorú kísérletekkel. Amikor a tudományban ugrásszerű fejlődés, ún. paradigmaváltás történik, amely az addigi fogalmaknak nagymértékű revízióját követeli meg, sok tudós ellenáll a hirtelen változásnak. Ilyen nagyarányú fejlődés következett be a fizikában, amikor Max Planck 1900-ban bebizonyította, hogy az energia nem folytonosan terjed, hanem darabos szerkezetű, kvantumnak nevezett kis csomagokban. Noha elméletét pár éven belül számos jelenség igazolta, a dolog annyira újszerű és szokatlan volt, hogy sok évnek kellett eltelnie, mire a vezető természettudósok elfogadták Planck tanait. A kvantumokkal kapcsolatos viták még 1914-ben is ünnepi ebédeken tréfák anyagául szolgáltak. (vö. Pollányi 1983.).

2. A nyelvi tekintély

Amikor a nyelv tekintélyéről beszélünk, akkor a tekintély szónak arra a jelentésére alapozunk, amely szerint a tekintély valaminek az a jellege, tulajdonsága is lehet, hogy valamely közösség számára irányt mutat, valamely közösség követi, hozzá igazodik. A nyelv esetében már nemcsak autoritásról, hanem presztízsről is szó van, különösen abban az esetben, ha a nyelv tekintélyét nem beszélőinek körében, hanem rajta kívül vizsgáljuk, tehát nemzetközi méretekben foglalkozunk a kérdéssel. Szóhasználatunkban tehát a tekintély rangot is képvisel, más nyelvekkel való összehasonlításban elért pozíciót, amelyet kivívott magának az adott nyelv. Lehetne a nyelv rangjáról is beszélni, de ezt azért nem tesszük, mert nem fejezi ki kellőképpen azt a hatást, amelyet pozíciója folytán a nyelv kifejt.

A nyelvek szerepének értékelésében, tekintélyük meghatározásában különféle paramétereket kell figyelembe venni. Fontos lehet a nemzethez való kötődés, az írásbeliség, a standardizáltság, a tömegkommunikációs funkció, az etnikumok közötti közvetítő szerep stb. A nyelv tekintélye olykor sajátos körülmények között jut kifejezésre. Például ilyenről számol be Susan Gal *Mi a nyelvcsere és hogyan történik?* című tanulmányában. Megállapítja, hogy a romániai szászok között is van kétnyelvűség és nyelvcsere, de egészen más jellegű, mint a burgenlandi magyarok kétnyelvűsége és nyelvcseréje. A német nyelv tekintélye évszázadok óta töretlen a román-német falvakban. Az ottani szászok gazdag földművelők voltak, domináns helyzetbe kerültek a ro-

mán jobbágyokkal, majd a részes bérlőkkel szemben. Noha az első világháború után a román lett az államalkotó nemzet, az 1970-es évek végén végzett felmérések azt mutatják, hogy a szászok is és román szomszédjaik is még mindig úgy vélték, hogy a németek civilizációt, szakértelmet és technikát hoztak a faluba tőkéjük segítségével. A németek tekintélye annak ellenére sem sokat csökkent, hogy a háború utáni kitelepítés, kollektivizálás, központosítás és iparosítás miatt szinte megszűnt a társadalmi különbség a falusi románok és a németek között. A szászok közül sokan megőrizték a német nyelvet, mert szimbolikusan ez kapcsolta őket egy gazdaságilag fejlett és ezáltal vonzó Nyugat-Németországhoz, ez a nyelv igazolta német nemzetiségüket. (Gal 1991: 73)

3. A világ nyelvei

A világ nyelvei egymástól nagyon eltérő jelentőségűek attól függően, hogy milyen társadalmi rangot értek el, milyen szerepet töltenek be (államnyelv, hivatalos nyelv, nemzeti nyelv, diplomáciai nyelv), mekkora gazdasági, tudományos, művelődési potenciált képviselnek, és vannak-e nem anyanyelvi beszélői is.

A nyelv társadalmi rangját legnagyobb mértékben az államnyelvi funkció biztosítja. **Államnyelv**nek az a hivatalos nyelv számít egy független országban, amelyen a törvényhozás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és az iskolák többségében az oktatás folyik (gyakran az illető államban élő nemzetiségek nyelvével szemben). A világ nyelvei közt igen nagy az aránytalanság abban a tekintetben, hogy betöltik-e valamely országban az államnyelv szerepét. Viszonylag kevés nyelvnek jut az a megtiszteltetés, hogy államnyelv legyen valamely országban. Így a magyar nyelv is csupán Magyarországon államnyelv. Ezzel szemben néhány jelentősebb nyelv több országnak is államnyelve. Elsősorban az angol emelkedik ki azzal, hogy a világ 52 országában tölti be ezt a funkciót. Utána a francia nyelv következik, 28 (főleg afrikai) országnak az államnyelve. A spanyol nyelv nem sokkal marad le, ugyanis 20 ország államnyelve. Több országban államnyelv még az arab, a portugál, a holland, a német stb. (Cseresnyési 2004).

A **hivatalos nyelv** az államnyelvnél alacsonyabb kategória, gyakran az állam bizonyos régiójában elismert ún. regionális nyelv (mint a katalán és a baszk Spanyolországban, a magyar a Székelyföldön vagy Vajdaság Autonóm Tartományban). A **nemzeti nyelv** szimbolikus, identitásjelző, érzelmi színezetű megnevezés, amely egyrészt szemben áll a regionális nyelvekkel és az etnikai nyelvváltozatokkal, másrészt pedig mindazokkal az idiómák-

kal, amelyek a nemzet területén kívül esnek (vagyis a volt gyarmatosok nyelvével is). A nemzeti nyelv megjelölés olyan nép nyelvére is utalhat, amelynek nincs önálló állama, így például a kurd nemzeti nyelvről is lehet beszélni. A kurdok többen vannak, mint a magyarok, Irán, Irak és Törökország területén élnek, de nem sikerült saját államukat létrehozniuk. (Molnár Csikós 2009)

A **diplomáciai nyelv** státusa már különleges rangot jelent, hiszen az országok közötti hivatalos kapcsolattartásnak az eszközéül szolgál az ilyen rangú idióma. A XVIII–XIX. században a francia töltötte be ezt a szerepet a világban, s szinte minden művelt európai beszélt franciául. Jelentős sikere volt a francia nyelvnek a nemzetközi érintkezés területén l878-ban, amikor megalakult a posta világszervezete és megkötetett a posta-világszerződés. A francia nyelv elsőségét az I. világháború végéig tartotta meg, utána átadta helyét az angolnak, amely addig főleg kereskedelmi és gazdasági nyelvként bizonyult jelentősnek. Ma az Egyesült Nemzetek Szervezetének hivatalos tárgyalási nyelvei, azaz munkanyelvei közé tartozik a francia. Az ENSZ-nek eredetileg öt hivatalos tárgyalási nyelve volt: az angol, az orosz, a francia, a spanyol és a kínai. Később a lista az arabbal (1972), majd a némettel (1974) bővült, ez az utóbbi azonban csupán dokumentációs nyelv, más néven szerződési nyelv, vagyis olyan, amelyre a határozatokat és a fontosabb iratokat le kell fordítani (Molnár Csikós 2009).

A legtöbb beszélőt felmutató, illetve az egész világon elterjedt és nagy presztízsű nyelvek neve **világnyelv**. Ez a minősítés különösen az angolra, a franciára és a spanyolra vonatkozik. Az angol nyelv látszólag váratlanul nyert teret, de nem történelmi előzmények nélkül. Az öt kontinensre kiterjedő angol gyarmatbirodalom több évszázados fennállása következtében az angol nyelv szinte mindenütt jelen van a világon. Az is hozzájárult az angol nyelv felemelkedéséhez, hogy a legnagyobb angol nyelvű ország, az Amerikai Egyesült Államok győztesként és megerősödve került ki mindkét világháborúból, 1945 után katonai szuperhatalom lett, és a Szovjetunió összeomlása óta nincs vetélytársa. A második világháború óta őrzi vezető szerepét az atomtechnikában, az űrkutatásban és a számítástechnikában, vagyis éppen azon a három területen, amely fél évszázad alatt átalakította a világ arculatát. Ha ehhez hozzászámítjuk az olyan kevésbé fontos külsőségeket, mint az amerikai életforma, az öltözködés, az étkezés, a dzsessz, a popzene és a film, akkor rá kell döbbennünk arra, hogy több milliárd ember, főleg fiatal, egy olyan világhoz tartozónak érzi magát, amelynek az angol a nyelve. Az angol a nemzetközi tudományosságban is vezető szerepet tölt be, a világ tudósainak ma már több mint kétharmada ért angolul. (http://www.hunra.hu/ira/totfalusi_istvan.doc.)

A föld lakosságának mintegy egyharmada használja valamilyen formában az angol nyelvet. A tudományos publikációkban, a könyvkiadásban, a média különböző területein, a szórakoztató zenében stb. az angol a legtöbbet használt nyelv. Egyetlen nyelv sem képviselt még ekkora erőt. Nagy előnyhöz juttatja az angol nyelvet anyanyelvként beszélőket az, hogy minden nemzetközi cég megköveteli munkatársaitól az angol nyelvismeretet. Joshua Fishman amerikai nyelvész véleménye szerint nem biztos, hogy az angol nyelvre a jövőben is ekkora szükség lesz. Úgy véli, hogy a XXI. században sokkal kisebb népszerűségnek örvend majd az angol nyelv, mint ahogy manapság sokan gondolják. Németországot aggasztja, hogy tudósai szinte kizárólag angolul publikálnak, Franciaország ugyancsak visszautasító magatartást tanúsít az angolnak a tömegkommunikáció, a diplomácia és a technika terén való hegemóniájával szemben. A világ az angol nélkül sem fog elsüllyedni, mint ahogyan a francia nyelv tekintélyének visszaesése sem tette tönkre annak idején a művészeteket, a zenét és a diplomáciát. A tudományt sem érte helyrehozhatatlan károsodás a német nyelvnek a háttérbe szorulásával. A jelentős antik nyelvek (a görög, az arameus, a latin és a szanszkrit) is már csak a múlt emlékei, annak ellenére, hogy valaha igen nagy katonai, kereskedelmi, bölcseleti és vallási jelentőségük volt. Az angol nyelv hatalma a modern technika, a kereskedelem és a kommunikáció angol-amerikai bázisán alapul, de ha ez megváltozik, az angol háttérbe szorul. Különben a demokrácia, a nemzetközi kereskedelem és a gazdasági fejlődés egyetlen nyelvhez sincs kötve. (Fishman 1998)

1. táblázat: *Az anyanyelvi beszélők lélekszáma alapján nagy nyelvnek számítanak a következők (millióban)*

1.	kínai	1213
2.	spanyol	329
3.	angol	328
4.	arab	221
5.	hindu	182
6.	bengáli	181
7.	portugál	178
8.	orosz	144
9.	japán	122
10.	német	90,3

(Lewis ed. 2009.)

4. Az értékelés paraméterei

A nyelvek rangját, és az általa szerzett tekintélyt diakrón és szinkrón viszonylatban is vizsgálhatjuk. Egy nyelv nemzetközi tekintélyét nemcsak a beszélők száma határozza meg, hanem a politikai, a gazdasági és a katonai hatalom, valamint a nyelv által megmutatott kultúra. Szerepének értékelésében fontos paraméter lehet: a nemzethez való kötődés, az írásbeliség, a standardizáltság, a tömegkommunikációs funkció, az etnikumok közötti közvetítő szerep stb. Az is fontos mozzanat egy nyelv tekintélye szempontjából, hogy mekkora gazdasági, tudományos, művelődési potenciált képvisel, illetve, hogy vannak-e nem anyanyelvi beszélői.

A statisztikai adatok szerint a magyar nyelv viszonylag előkelő helyet foglal el a földön beszélt mintegy 6900 nyelv közt napjainkban a 73. helyen áll. Voltaképpen néhány hellyel előbbre is kerülhetett volna, ugyanis néhány bizonytalan státusú nyelv is megelőzi (például a szerbhorvát, amely jelenleg szerb, horvát, bosnyák és montenegrói idiómára tagolódik). Egyébként a világ nyelveinek 94%-át az a háromszázegynéhány nyelv teszi ki, amelynek egymilliónál több anyanyelvi beszélője van. (Lewis ed. 2009.)

5. Fordítási nyelv

A könyvek fordításának statisztikáját az Index Translationum gyűjti össze, és eszerint a magyar az egyik leggyakrabban használt fordítási nyelv. A fordításokról sokáig senki sem vezetett statisztikát, mígnem a 20. században sikerült létrehozni a világ összes nyelvére kiterjedő adatbázist. A Népszövetség (az ENSZ előde) 1932-ben kezdett el statisztikát vezetni a könyvek fordításáról. Ez került 1946-ban az UNESCO irányítása alá Index Translationum néven. 1979 óta az adatbázist számítógépes formában vezetik, idővel az interneten is elérhetővé vált.

A fordításkiadványoknak sajnos nem mindegyike kerül be az adatbázisba, de ennek ellenére jelenleg ez számít a fordítási adatok legmegbízhatóbb forrásának. Az adatbázis szépirodalmi és tudományos munkáknak 130 ország 820 nyelvén több mint 2 millió fordítását tartja szúmon. (Index Translationum, http://www.unesco.org/xtrans/)

2. táblázat: *Fordítási rangsor*

A Szentírásról 2454 fordítás készült (héber, arameus és görög nyelvről)
További 10 mű (Carlo Collodi: *Pinocchio* című művével az élen) 100 és 200 közti fordítással
32–35. a rangsorban egyenként 40 fordítással Madách Imre: *Az ember tragédiája*, 1861., magyarról Michael Bond: *Paddington Bear*, 1958., angolról Dick Bruna: *Miffy*, 1955., hollandról J. R. R. Tolkien: *The Hobbit*, 1937., angolról

3. táblázat: *A forrásnyelvek rangsora*[1]

1.	angol	1 155 701
2.	francia	209 302
3.	német	191 522
4.	orosz	100 373
5.	olasz	63 667
6.	spanyol	50 945
7.	svéd	34 316
8.	japán	24 812

4. táblázat: *A magyar nyelv által megelőzött nagyobb forrásnyelvek*

portugál	10787
román	5272
koreai	4105
ukrán	2844
török	2461
bengáli	2305
hindi	1549

1 A magyar a 18. forrásnyelv 11 116 fordított művel.

5. táblázat: *A célnyelvek rangsora*

1.	német	290 408
2.	francia	238 702
3.	spanyol	229 674
4.	angol	143 099
5.	japán	124 658
6.	holland	114 079
7.	orosz	83 147
8.	lengyel	76 775
9.	portugál	72 622
10.	dán	65 201
11.	olasz	63 977
12.	cseh	55 119
13.	kínai	49 872
14.	magyar	45 356

6. táblázat: *A magyar által megelőzött nagyobb célnyelvek*

koreai	22523
román	16547
arab	12823
ukrán	4574
hindi	3744
bengáli	2217

7. táblázat: *Az országok rangsora a megjelent fordítások szerint*

1.	Németország	259 939
2.	Spanyolország	234 382
3.	Franciaország	200 032
4.	Japán	124 554
5.	Szovjetunió	92 775
6.	Hollandia	92 597
7.	Lengyelország	78 101
8.	Dánia	71 044
9.	Olaszország	57 830

10.	Kína	56 556
11.	USA	53 629
12.	Brazília	51 236
13.	Magyarország	47 346

8. táblázat: *A fordítások számával Magyarország megelőz számos nagyobb országot*:

Svédország	29 853
Kanada	28 518
Egyesült Királyság	25 108
Románia	19 202
India	14 097
Törökország	11 871
Mexikó	8 461
Egyiptom	4 885

6. Internet-használat

A honlapokra vonatkozó első statisztikát 1997-ben készítette el a kanadai Alis Technologies, ekkor a honlapok 82,3%-a angol nyelvű, 4%-a német, 1,6%-a japán, 1,5% francia, 1,1% spanyol, 9,5%-a egyéb nyelvű volt. A későbbi felmérések eredményei szerint 2002-ben a honlapok 56,4% volt angol, 7,7%-a német, 5,6%-a francia, 4,9%-a japán és 3%-a spanyol nyelvű. (Cseresnyési 2004)

9. táblázat: *Az internethasználók számának alakulása a világon (millióban)*

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
394	495	677	785	914	1 023	1 151	1 374	1 575	1 805	2 044
6%	8%	11%	12%	14%	16%	18%	21%	23%	27%	30%

Láthatjuk, hogy 2000-ben még csupán 394 millió ember (a világ lakosságának 6%-a) használt internetet, zömmel angol nyelven. Az elmúlt évtizedben megsokszorozódott az internethasználók száma és aránya. 2010-ben már 2 milliárd 44 millióan voltak az internetezők (a világ lakosságának 30%-a). 2010-ben az angol nyelvet használók aránya már „csak" 27,3% volt.

7. A magyar nyelven internetezők aránya

Pontos adatok nem állnak a rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy hányan interneteznek magyar nyelven, ezt csupán számítások alapján állapíthatjuk meg. A következő számítás azokon a 2010. évi adatokon alapul, amelyek szerint a világ lakosságának 28,73%-a internetezik, Magyarország lakosságának pedig 61,9%-a. A világ magyar nyelvű lakosságát 12,5 milliónak (pontosabban 12 602 389-nek) véve, és feltételezve, hogy a magyar anyanyelvűek Magyarországon kívül is hasonló arányban interneteznek, mint Magyarországon, azt kapjuk, hogy a magyar nyelvű internet-használók száma 2010-ben 7 800 879 volt. A magyar nyelvűek a világ lakosságának 0,184%-át teszik, míg a magyar nyelven internetezők feltételezett aránya 0,397%, vagyis több mint a kétszerese a lakosok arányának. Ennél is nagyobb a német nyelven internetezők aránya, majdnem a háromszorosa a német nyelvű lakosok arányának (1,4% – 4%). A kínai, a spanyol és a portugál nyelv esetében az adott nyelven internetezők aránya valamivel nagyobb, mint a megfelelő anyanyelvűeké, az arab nyelv esetében viszont majdnem feleakkora az internetezők aránya, mint a lakosoké.

10. táblázat: *A világ lakosainak és az internetezőinek száma*

A világ lakossága 2010-ben:	6 845 609 960
Internet-használók:	1 966 514 816 (28,73%)
Magyar nyelvű lakosok:	12 602 389
Magyar nyelvű internet-használók:	7 800 879 (61,9%)

11. táblázat: *Lakosság és internetezők*

nyelv	lakos	internetező
kínai	20,3%	22,6%
spanyol	6,1%	7,8%
arab	5,1%	3,3%
portugál	3,7%	4,3%
német	1,4%	4,0%
magyar	0,184%	0,397%

12. táblázat: *A nyelvek sorrendje a honlapok száma alapján*[2]

arab	6204
azeri	1044
hindi	705
kannada	38
koreai	3293
kurd	369
maláj	286
pandzsábi	58
perzsa	1364
tagalog	111
tamil	257
thai	2059
ukrán	8604

13. táblázat: *A magyar nyelvű honlapok jellege*

Egészség	357
Felnőtteknek való	20
Hírek	195
Játék	187
Művészet, kultúra	607
Otthon	129
Regionális	593
Sport	434
Szabadidő	326
Számítástechnika	558
Személyes	176
Tájékoztatás	37
Társadalom	1330

2 Magyar nyelvű portálok: (10 473).

Tudomány	1087
Üzlet	4044
Vásárlás	466

A magyar nyelvű honlapok rangsorát a Google.co.hu vezeti, természetesen Magyarországon is az első helyen van, Szlovákiában a 130-ik, Romániában a 288-ik stb. Feltűnő az Egyesült Királyságnak a negyedik, illetve Indiának a hatodik helye a táblázaton, tekintve, hogy számottevő magyar lakosságuk nincsen, viszont lehetséges, hogy sok magyar szakember és más vendégmunkás tartózkodik a területükön. Szép eredménye a magyar honlapnak, hogy Németországban és az Egyesült Államokban is viszonylag jó helyezést ért el, de nem csoda, hiszen mindkét országban jelentős számú magyar él. Más dimenzióját mutatják a dolognak a forgalomra vonatkozó adatok. A honlap látogatóinak a zöme (90,3%) magyarországi, de azért sok romániai is felkeresi (1,2%). Érdekes, hogy ezen a táblázaton Szlovákia lejjebb csúszott, Románia is és az Egyesült Királyság is megelőzi. Ennek az lehet a magyarázata, hogy Szlovákiának viszonylag kevés honlapja van, és könnyebben lehetett 130. a Google.co.hu, mint Romániában , illetve az Egyesült Királyságban, ahol nagyobb a honlapok száma. Talányos, és további vizsgálatokat érdemel, hogy Indiában a vezető magyar nyelvű honlap fél százalékos forgalmat ér el.

14. táblázat: Google.co.hu (1.) *Rangsor*

1.	Magyarország	1.
2.	Szlovákia	130.
3.	Románia	288.
4.	Egyesült Királyság	2336.
5	Németország	5194.
6.	India	17 446.
7.	Egyesült Államok	27 773.

15. táblázat: *Forgalom*

Magyarország	90,3%
Románia	1,2%
Egyesült Királyság	0,9%
Szlovákia	0,9%
Németország	0,7%
Egyesült Államok	0,6%
India	0,5%
Egyéb	4,9%

A következő táblázatok néhány olyan magyar nyelvű honlapnak a forgalmát mutatják be, amelyek nyomtatásban is megjelenő sajtótermék megfelelői a világhálón. A név után zárójelben levő sorszám arra vonatkozik, hogy a honlap hányadik a magyar nyelvű honlapok rangsorában (http://www.alexa.com/). Az *Expressz* hirdetőújság honlapján nemcsak az Egyesült Királyság jelenik meg jelentősebb forgalommal (0,6%), hanem Írország is, ugyanolyan arányú forgalommal, mint a másfélmilliónyi magyar lakosságú Románia (1,1%). A *Nemzeti Sport* honlapjára vonatkozó adatok azt sejtetik, hogy a sport mint vonzó téma esetleg olyanokat is a honlapra csal, akiknek nem anyanyelvük a magyar, vagy talán nem is beszélik a nyelvet (Kína 0,9%-a, az Egyesült Államok 3,2%-a stb.). A jelentős magyar lakosságú Románia, Szlovákia és Szerbia meg-megjelenik ezeknek a honlapoknak a forgalmi adataiban, változó sorrendben: az *Expressz* honlapján Románia megelőzi Szlovákiát, a *Nemzeti Sport* honlapján viszont Szlovákia kerül Románia elé. A *Nemzeti Sport*, a *Magyar Nemzet* és a *Magyar Hírlap* honlapján Szerbia megelőzi Romániát, viszont a *Heti Világgazdaság* esetében Romániának van nagyobb forgalma. A *Dél-Magyarország* internetes változatában arányos forgalmat bonyolítanak le ezek az országok. Feltűnő továbbá, hogy viszonylag nagy arányban olvassák a *Magyar Nemzet*et Hollandiában (5,1%), a *Népszavá*t Szlovákiában (5,8%), a *Magyar Hírlap*ot Ausztriában (7,0%), Írországban (5,9%) és Szerbiában (4,0%). Az újvidéki *Magyar Szó* internetes olvasótábora főleg Szerbia és Magyarország között oszlik meg (53,3% – 43,9%). A pozsonyi *Új Szó* honlapját elsősorban magyarországiak és szlovákiaiak keresik fel (43,8% – 41,2%), de az Egyesült Államokban is sokan (7,3%) böngészik.

16. táblázat: *Expressz* (21.)

Magyarország	92,0%
Románia	1,1%
Írország	1,1%
Olaszország	0,9%
Szlovákia	0,7%
Németország	0,7%
Egyesült Királyság	0,6%
Egyéb	3,0%

17. táblázat: *Nemzeti Sport* (33.)

Magyarország	87,0%
Egyesült Államok	3,2%
Szlovákia	2,2%
Szerbia	1,1%
Románia	1,0%
Kína	0,9%
Egyesült Királyság	0,8%
Ausztria	0,7%
Egyéb	3,1%

18. táblázat: *Heti Világgazdaság* (34.)

Magyarország	87,8%
Egyesült Királyság	2,0%
Németország	1,6%
Egyesült Államok	1,5%
Románia	1,3%
Svédország	1,0%
Szerbia	0,9%
Írország	0,7%
Egyéb	3,2%

19. táblázat: *Dél-Magyarország* (152.)

Magyarország	92,3%
Svédország	2,6%
Románia	0,8%
Szerbia	0,8%
Egyéb	3,5%

20. táblázat: *Magyar Nemzet* (147.)

Magyarország	78,3%
Hollandia	5,1%
Egyesült Államok	4,1%
Ausztria	2,8%
Írország	1,8%
Szerbia	1,5%
Németország	1,5%
Szlovákia	1,4%
Egyesült Királyság	0,9%
Románia	0,7%
Egyéb	1,9%

21. táblázat: *Népszava* (248.)

Magyarország	83,5%
Szlovákia	5,8%
Szerbia	2,5%
Egyesült Államok	2,2%
Németország	1,3%
Tajvan	0,6%
Egyéb	4,1%

22. táblázat: *Magyar Hírlap* (375.)

Magyarország	77,1%
Ausztria	7,0%
Írország	5,9%
Szerbia	4,0%
Románia	1,2%
Egyéb	4,8%

23. táblázat: *Magyar Szó* (1615.)

Szerbia	53,3%
Magyarország	43,9%
Egyéb	2,8%

24. táblázat: *Új Szó* (1903.)

Magyarország	43,8%
Szlovákia	41,2%
Egyesült Államok	7,3%
Egyéb	7,7%

8. Összefoglalás

A tekintély általában az embernek mások által való értékelését jelenti, amelynek alapján valaki tiszteletben, megbecsülésben, elismerésben részesül. A tekintély valaminek irányadó jellege, tulajdonsága is lehet, amelyhez a közösség igazodik. Ilyen értelemben a nyelv tekintélyéről is beszélünk, ez azonban nemcsak autoritásként jut kifejezésre, hanem presztízsként is, különösen azok körében, akik nem beszélői. A világ nyelvei főként annak alapján szereznek tekintélyt a többivel szemben, hogy sokan beszélik őket, hogy több országban is hivatalos státust szereztek, vagy idegen nyelvként tanulják őket. Ezek alapján a magyar nyelvnek nincsen különösebben nagy tekintélye a világ nyelvei közt, viszont használatának egyes mutatói mégis tiszteletet parancsolnak. Ilyen mutató többek között a fordításos művekben való jelenléte, illetve a honlapokon való előfordulása. A magyar nyelv mindkét szempont alapján nála nagyobb lélekszámú nyelveket előz meg, jelezve, hogy kü-

lönös tekintélyt vívott ki magának a nyelvek körében, és ezáltal növelte megmaradásának esélyeit.

Irodalom

Balázs Géza – Grétsy Lászó szerk. 2004. *Az Európai Unió és a nyelvek.* Budapest, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

Benkő Loránd 1999. *Nemzet és anyanyelve.* Budapest, Osiris Kiadó

Bourdieu, Pierre 1978. A beszédtevékenység gazdaságtana. *Műhely*, IX (26), Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.

Christal, D. 1998. *A nyelv enciklopédiája.* Osiris, Budapest.

Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*, Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Eco, Umberto 1998. *A tökéletes nyelv keresése.* Atlantisz, Budapest.

Extra, Guus – Gorter, Durk 2001. *The other languages of Europe: Demographic, sociolinguistic and educational perspectives.* Clevedon, Multilingual Matters.

Frank Tibor 2004. *Nemzetek fölötti nyelv és nemzeti fennmaradás.* Kulturális politikák esélyei Kelet-Közép-Európában. *Magyar Tudomány* 164/8: 808–823.

Fishman, Joshua A. 1998. The new linguistic order, *Foreign Policy*, 113: 26–34.

Gal, Susan 1991. Mi a nyelvcsere és hogyan történik?, *Regio* 2/ 1: 66–76.

Glatz Ferenc szerk. 1997. *Globalizáció és nemzeti érdek.* MTA, Budapest.

Glatz Ferenc szerk. 1999. *A magyar nyelv az informatika korában.* MTA, Budapest.

Gyáfrás Edit 2004. Die Stellung des Wirtschaftsdeutschen als Fremdsprache. In: Dániel Czicza et al Hg. *Wertigkeiten, Geschichten und Kontraste.* Festschrift für Péter Bassola zum 60. Geburtstag. Grimm Kiadó, Szeged.

Keel, William D. – Mattheier, Klaus J. Eds 2003. *German Language Varieties Worldwide: Internal and external Perspectives.* Peter Lang: Frankfurt, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.

Kiss Jenő 1997. A magyar nyelvről nyelvpolitikai megközelítésben. *Magyar Tudomány*, 157/8: 957–969.

Lewis, M. Paul Ed. 2009. *Ethnologue: Languages of the World*, Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International. Online version: http://www.ethnologue.com/.

Michelberger Pál 1999. Nemzeti nyelv a tudományban: múlt–jelen jövő? In: Glatz Ferenc szerk. *A magyar nyelv az informatika korában.* 19–27.

G. Molnár Barbara szerk. 1998. *Nyelvpolitika.* Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém.

Molnár Csikós László 2008. A magyar mint a tudomány nyelve, In: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2007*., Újvidék, Atlantis, 90–97.
Molnár Csikós László 2009. A nyelvek viszonylagos nagysága, In*: Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok*, Ada, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület kiadása, 22–36.
Nettle, Daniel – Romaine, Suzanne 2000. *Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages.* Oxford University Press, Oxford.
Péntek János 1998. Gondolatok a magyar nyelv mai helyzetéről. *Magyar Nyelv* 94: 43–9.
Pollányi, Michael 1983. *The Tacit Dimension*, Peter Smith Publisher Inc.
Sándor Klára 2002. Nyelvművelés nálunk és más nemzeteknél. *Társadalomkutatás*, 20: 121–149.
N. Sándor László 2001. Fakul a magyar nyelv, de nem fenyegeti pusztulás, *Magyar Hírlap* 2001. ápr. 3.
Scharnhorst, Jürgen Hrsg. 1995 *Sprachsituation und Sprachkultur im internationalen Vergleich.* Frankfurt am Main.
Szépe György 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő.* Pécs, Iskolakultúra.
Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 1998. *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest.
Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába.* JGYTF Kiadó, Szeged

Internetes források

A legnehezebb és legkönnyebb nyelvek (http://www.nyest.hu/) 2011.08.17.
A magyar az egyik leggyakrabban fordított nyelv (http://www.nyest.hu/hirek/) 2011.08.17.
A magyar nyelv élen jár fordításban (http://kareszka.blogter.hu/) 2011.08.3.
Alexa – Top Sites by Category: World/Magyar (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Alexa – Top Sites in Hungary (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Alexa – Top Sites in Serbia (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Alexa – Top 500 Global Sites (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Arabic Speaking Internet Users Statistics (http://www.internetworldstats.com/) 2011.07.29.
Delmagyar.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Ethnologue report for language code: hun (http://www.ethnologue.com/) 2011.08.17.
Ethnologue: Statistical Summaries (http://www.ethnologue.com/) 2011.08.17.

Expressz.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Global Internet usage statistics (Language) (http://www.idnfocus.com/) 2011.08.10.
GlobalInternetStatistics:Sources&References(http://www.narrowcastmedia.com/) 2011.08.10.
Google.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.06.27.
Hat tévhit a magyar nyelvről (http://www.nyest.hu/) 2011.08.17.
Hungarian Internet statistics (http://www.nationmaster.com/) 2011.08.10.
Hungary Internet Usage Stats and Market Report (http://www.internetworldstats.com/) 2011.07.29.
Hvg.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Index Translationum: UNESCO Culture Sector (http://www.unesco.org/xtrans/) 2011.08.4-5.
Internet Language Statistics (http://www.translation-services-usa.com/) 2011.08.10.
Internet stats: Hungary vs United States (http://www.nationmaster.com/) 2011.08.10.
iWiW.hu Site Info (http://www.alexa.com/siteaudit/) 2011.06.27.
Languages statistic – countries compared (http://www.nationmaster.com/) 2011.08.10.
Lassan elnéptelenedik az iWiW (http://www.hwsw.hu) 2011.06.27.
List of languages by number of native speakers (http://en.wikipedia.org/) 2011.08.17.
List of literary works by number of languages translated into (http://en.wikipedia.org/) 2011.08.3.
List of official languages, Wikipedia, the free encyclopedia (http://en.wikipedia.org/wiki/) 2011.07.29.
Magyar – information from Alexa internet (http://www.alexa.com/) 2011.06.29.
Magyarhirlap.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Magyarszo.com Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Mno.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Nemzetisport.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Nepszava.hu Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Poznanici.com Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.06.29.
Statistics on whole Index Translationum database (http://www.unesco.org/xtrans/)
Summary by country (http://www.ethnologue.com/) 2011.08.17.
Summary by language family (http://www.ethnologue.com/) 2011.08.17.

Top World Countries With Highest Broadband Penetration Rate In 2007 (http://www.internetworldstats.com/) 2011.07.29.
Tótfalusi István: Az angol és a „kis" nyelvek (http://www.hunra.hu/ira/totfalusi_istvan.doc.) 2008. szept. 26.
Ujszo.com Site Info (http://www.alexa.com/) 2011.07.29.
Users by country, All CIA World Factbooks 18 December 2003 to 18 December 2008. (http://www.nationmaster.com/) 2011.08.10.

MOLNAR CSIKOS, LÁSZLÓ

The authority of the Hungarian language

The world's languages have very different significance. The fact that the social rank effect, depend not only spoken on the number, but many other factors: filled with heads of state language, official language, national language, diplomatic language in the role, what is economic, scientific and cultural potential they represent, are this non-native speech. The English language particularly has a great reputation in the world. This study is the factory of achieved prestige of Hungarian language among the world's languages examines two important parameters. One is the role of translations and the other for space on the Internet. The data available is that the Hungarian language several largest language population prevent in the number of translated units, especially as target language. The Hungarian language is also present in the Internet prominent, in respect the number of Internet users, both of the amount of websites.

PAPP ANNA MÁRIA
Országos Idegennyelvű Könyvtár
papp.annamaria@oik.hu

Nyelvválasztás és nyelvválasztást befolyásoló tényezők három erdélyi beszélőközösségben

1. A kutatásról

A nyelvi viselkedést, annak társadalmi determináltsága miatt, megfelelő adatok, megfigyelési tapasztalatok birtokában célszerű tanulmányozni. A téma megközelítése terepkutatást, helyszíni adatgyűjtést igényel.

A felmérés célja a nyelvválasztási stratégiák azonosítása és az ezek hátterében álló motivációs tényezők feltárása volt. A kutatás a magyar beszélőközösség kisebb szegmenseire terjed ki. A magyar nyelvterület külső régióit tanulmányozó, átfogó kutatások már készültek, de nyelvi folyamatok összetettsége és társadalmi meghatározottsága miatt a lokális nyelvi jelenségek megismerésére is szükség van. Kutatópontként Sepsiszentgyörgyöt, Marosvásárhelyt és Zilahot[1] választottam. Ezek olyan vegyes lakosságú települések, amelyek az etnikai erőviszonyok szempontjából tipikusnak tekinthetők. A magyar és a román lakosság aránya Sepsiszentgyörgyön megközelíti a 80/20%-ot, Marosvásárhelyen az 50/50%-ot, Zilahon pedig a 20/80%-ot.

Előismeretek és tapasztalatok alapján általános hipotézist fogalmaztam meg. A magyar közösség ragaszkodik anyanyelvéhez és igyekszik minél szélesebb körben használni. A vizsgálat eredményei ezt alátámasztják, és többletinformációkkal egészítik ki.

Az adatgyűjtés kérdőívek segítségével történt, a minta kialakításához kombinált módszer alkalmazására volt szükség. Az alapsokaság leképezésére a kvótás módszert használtam, ahol a kvótaképző ismérv a nem, az életkor és az iskolai végzetség volt. Az adatközlők kiválasztásában a hólabda

1 A tervezett kutatópont Kolozsvár volt, végül Zilah mellett kellett döntenem. A hivatali szféra nyelvhasználata kutatás egyik fontos területe, viszont az adatgyűjtés időpontjában, és azelőtt is, hosszú ideig, a kolozsvári városvezetés tiltotta a magyar nyelv használatát. A magyar nyelv jelenléte a hivatali szférában eleve kizárt volt. Ez az állapot a nyelvhasználat más aspektusait is befolyásolta. A kolozsvári válaszokban megjelent volna a helyzet által kiváltott elfogultság.

módszer volt segítségemre, amelynek lényege, hogy a kutató az adatközlők ajánlása alapján jut el további adatközlőkhöz. A gyűjtés ideje alatt résztvevő megfigyelésre, és az adatközlőkkel való beszélgetésre is nyílt alkalom.

A terepmunka során szembesültem a módszertani követelmények és a társadalmi valóság között fennálló paradoxonnal. A probléma a vegyes családban élő adatközlők esetében jelentkezett. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a vegyes családok 70%-ában az asszimiláció a domináns közösség javára megy végbe (Péntek 2001: 16). Ilyen helyzetben a magyarok két beszélőközösség és két nyelv határsávjában mozognak. A potenciális adatközlők közül sokan elutasítják a válaszadást, mivel a kérdések kellemetlenül érintik. Ha mégis vállalják a kérdőív kitöltését, számolni kell a kognitív disszonancia jelenségével, ami kérdőíves adatgyűjtés esetében nem védhető ki. A szórványmagyarság körében kutató nyelvészek is szembesültek hasonló problémákkal (Fodor 2005: 257, Kovács 2009: 361). A tapasztalatok azt mutatják, hogy a heterogén családok nyelvhasználatát célszerűbb külön témaként, kvalitatív módszerekkel vizsgálni.

A mintába a homogén magyar családban élő személyek kerültek be. Ilyen esetekben a hólabda megbízható gyűjtési módszer, hiszen a kisebbségi közösség ismeri azokat a szubjektív és objektív határokat, amelyek alapján eldől az összetartozás és a kívülállás kérdése (Edwards 1995: 125–128, Fosztó 2010). Homogén magyar családi hátterűnek tekintettem azokat az adatközlőket, akiket a közösség annak tart: akik családon belül magyarul beszélnek, és részt vesznek a magyar közösségi életben. A minta a magyar környezetben élő személyek nyelvi viselkedését rögzíti.

A terepmunka 2003 augusztusa és 2004 októbere között zajlott, az adatokat összesen 240 személy szolgáltatta, ami településenként 80 adatközlőt jelent (1. ábra). A kérdőívek jelentős részének kitöltésekor személyesen jelen voltam, kisebb részt közvetetten gyűjtöttem össze.

	Korcsoportok	13-34				35-61				65-85			
	Nem	N		F		N		F		N		F	
Városok	Végzettség	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
S		7	6	6	6	7	7	7	7	6	7	7	7
M		7	7	7	6	7	7	6	6	7	6	7	7
Z		6	7	7	7	6	6	7	7	7	7	7	6

1. ábra: *A korpusz mátrixa*[2]

2 A = felsőfokú végzettséggel rendelkezik, B = Felsőfokú végzettséggel nem rendelkezik, N = Nő, F = Férfi, S = Sepsiszentgyörgy, M = Marosvásárhely, Z = Zilah

2. Nyelvválasztás és társadalmi környezet

Kisebbségi élethelyzetben a hétköznapi kommunikáció gyakori jelensége a nyelvválasztás. A beszélők számára az anyanyelv mellett az államnyelv használata szükségszerű, mivel csak így tudnak részt venni a társadalmi életben.

A kutatástörténet során a nyelvválasztás fogalmát a többen is meghatározták. A téma tárgyalása előtt szükséges a fogalom értelmezését újra fölidézni. A nyelvválasztás az a nyelvhasználati jelenség, amikor a beszélő az általa birtokolt nyelvek közül kiválaszt egyet. Ezzel a verbális gesztussal kijelöli az interakció kódját (Bartha 1999: 88, Borbély 2001: 111). A nyelvválasztást társadalmi, kulturális normák befolyásolják. Ha a választási tett összhangban van ezekkel, akkor a jelöletlen nyelvválasztás történik, míg az ezektől eltérő stratégiák alkalmazása esetén jelölt választással állunk szemben (Gal 1979: 7). A két- vagy többnyelvű személyek társalgás közben könnyedén váltanak át egyik nyelvről a másikra. Ezt a jelenséget a szakirodalom nyelvváltásként, illetve kódváltásként határozza meg, és elkülöníti a nyelvválasztástól (Grosjean 1982: 129).

A nyelv egyszerű kommunikációs eszköz voltán túl számos szimbolikus funkciót is betölt. A nyelvválasztás esetében jelképes határkonstruáló szerepe kerül előtérbe. A nyelv mint az etnikai identitás egyik szimbóluma a beszélőközösségek közötti viszony állandó mércéje. A beszélők egyik vagy másik nyelv használata melletti döntésükkel, illetve egyik nyelv gyakoribb használatával jelzik a beszélőközösség iránti hűségüket, vagy elhatárolódásukat.

Kétnyelvű, kétkultúrájú környezetben az egymás mellett élő etnikumok a szociális kapcsolatok kialakítása, és a zavartalan kommunikáció érdekében valamilyen mértékben elsajátítják egymás nyelvét. Ez a folyamat lehet kölcsönös, de lehet egyirányú is.

Erdélyben, ahol a magyar és a román nyelv egymás mellett él, a nyelvválasztás a hétköznapi kommunikáció természetes jelensége. A nyelvismeret és a nyelvválasztás tekintetében bizonyos fokú kölcsönösség érvényesül annak ellenére, hogy a magyar nyelv Erdély-szerte hosszú ideig megtűrt nyelvként létezhetett a hétköznapi életben, és az oktatásban is sokáig csak szigorú korlátok közé szorítva lehetett jelen. Az intézményes kétnyelvűség csak az 1989-es rendszerváltás után kezdett kibontakozni.

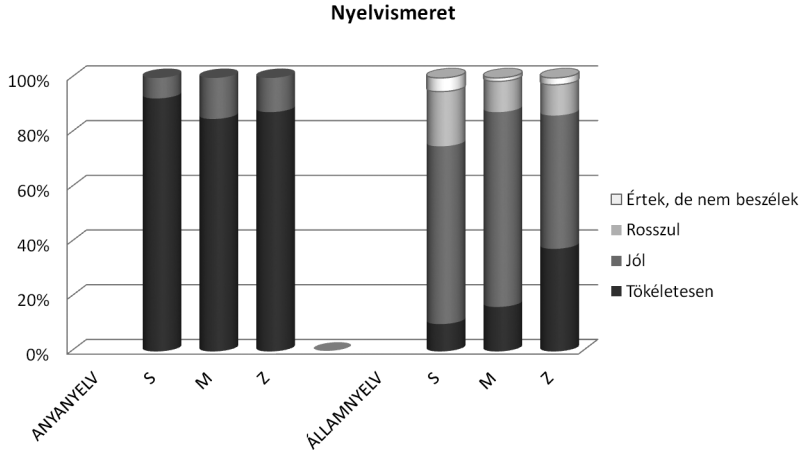
A magyar kisebbség számára egyrészt kötelező (Legea nr. 1/2011 art. 10/3), másrészt hétköznapi szükséglet az államnyelv ismerete. A román nyelv kötelező iskolai tantárgy a magyarok és más kisebbségek számára. A többség számára a kisebbségi nyelvek ismerete nem kötelező, és nem is jelentkezik szükségletként. Ennek ellenére a magyar/román vegyes lakosságú településeken élő román közösség egy része különböző szinten megtanulta

a kisebbségi magyarság nyelvét. Az Etnobarometer felmérés adatai arról tanúskodnak, hogy az erdélyi románok közel fele rendelkezik valamilyen szintű magyar nyelvismerettel. A megkérdezettek 48,2%-a válaszolta azt, hogy valamilyen szinten tud magyarul. Ebből 2,52% anyanyelvi szintű, 2,88% tökéletes, 2,16% jó, 7,19% kommunikációs szintű, 9,71% gyenge nyelvismeretet jelzett, 23,74% csak néhány magyar szót ismer. Az adatközlők 1,8%-a pedig egyáltalán nem tud magyarul. A kommunikációs szintű nyelvismerettel rendelkezők használják is a magyar nyelvet a magyar közösség tagjaival történő interakciók alkalmával (Culic, Horváth, Ralp 2000: 271). Mindez a törvény által nem szabályozott szocializációs folyamat eredménye.

3. Anyanyelvismeret és államnyelvismeret

A nyelvhasználati szokások, nyelvválasztási stratégiák tárgyalásakor fontos támpontként szolgálnak a kétnyelvűség állapotát, vagyis az anyanyelv és államnyelv ismeretét dokumentáló adatok.

Az anyanyelv-, illetve államnyelvismeret felmérése önértékeléses módszerrel, egy 5 fokozatú skála segítségével történt, amely a *„tökéletesen”*, *„jól”*, *„rosszul”*, *„értek, de nem beszélek”*, *„egyáltalán nem tudok”* kategóriákat foglalta magába.

2. ábra:[3] *Nyelvismeret*

3 A statisztikai diagrammokban a 0 válaszok és az értékelhetetlen válaszok nem jelennek meg.

Az adatközlők hajlamosak föl- vagy leértékelni nyelvi teljesítményüket, ezért az önértékeléses módszer esetében figyelembe kell venni egy bizonyos fokú torzulást (Horváth 2003: 11). Megfigyelhető, hogy Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen és Zilahon az anyanyelvismeretet esetében a választás kizárólag az első két kategóriára esett. A skála következő három foka kimaradt. A többség tökéletesnek érzi anyanyelvtudását, kisebb részük pedig jónak (2. ábra). Az adatközlőkkel folytatott informális beszélgetések során kiderült, hogy sokan azok közül, akik jónak minősítették anyanyelvtudásukat igen kritikusak önmagukkal szemben. A magyar irodalom nagy alkotóit, Arany Jánost és Ady Endrét tekintették az anyanyelvi mérce legfelső fokának.

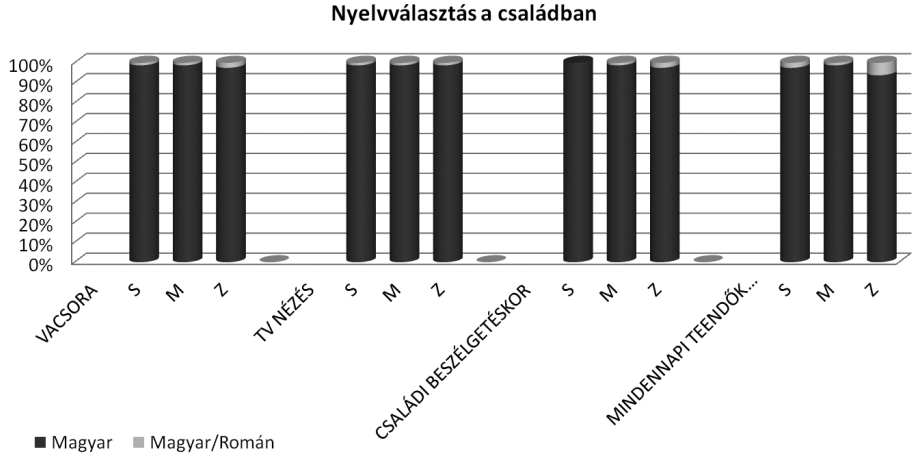
A három eltérő etnikai összetételű település mintája között nem mutatkozik nagy eltérés az anyanyelvismeret mértéke tekintetében. Az államnyelvismeret megítélése változatosabb képet mutat. Az értékelési skálán megjelenik további két kategória: a „rosszul" és az „értek, de nem beszélek". Mindhárom településen többségben vannak azok, akik román nyelvtudásukat jónak tartják. A rosszul beszélők (20%), és a passzív nyelvismerettel rendelkezők (5%) aránya Sepsiszentgyörgyön a legmagasabb. Marosvásárhelyen és Zilahon a rosszul beszélők aránya egyaránt 11,25%, a nyelvet passzívan ismerőké pedig alig pár százalékos: 1,25%, illetve 2,50%. Az államnyelvet tökéletesen ismerők Sepsiszentgyörgyön vannak a legkevesebben (10%), és Zilahon a legtöbben (37,5%). A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az államnyelvtudás mértéke összefügg a települések demográfiai szerkezetével. Az államnyelv-domináns környezetben magasabbak az államnyelvismeret mértékének mutatói. A fokozottabb kommunikációs kihívás indokolja a jobb nyelvismeret iránti igényt, illetve szükségletet. Megállapítható, hogy a behatárolt anyanyelv használati lehetőségek ellenére a három településen a magyarok számára az anyanyelv tölti be a domináns nyelv, az államnyelv pedig második nyelv szerepét.

4. Nyelvválasztás a hétköznapi élet színterein

Kisebbségi körülmények között élő közösségek esetében az anyanyelv- és az államnyelvhasználat viszonyának kérdőíves kutatására az egyik leghatékonyabb módszer a nyelvhasználati színterek elemzése (Fishman 1968). Segítségével jól körülhatárolhatók a közösségen belül általánosan érvényesülő nyelvhasználati/nyelvválasztási stratégiák. Azonosítható az egyes színterekhez leginkább kötődő kommunikációs kód. A nyelvhasználati színtereket meghatározza a mindenkori társadalmi valóság és intézményi háttér, ezért a fontosság szempontjából ezek közösségenként eltérők lehetnek.

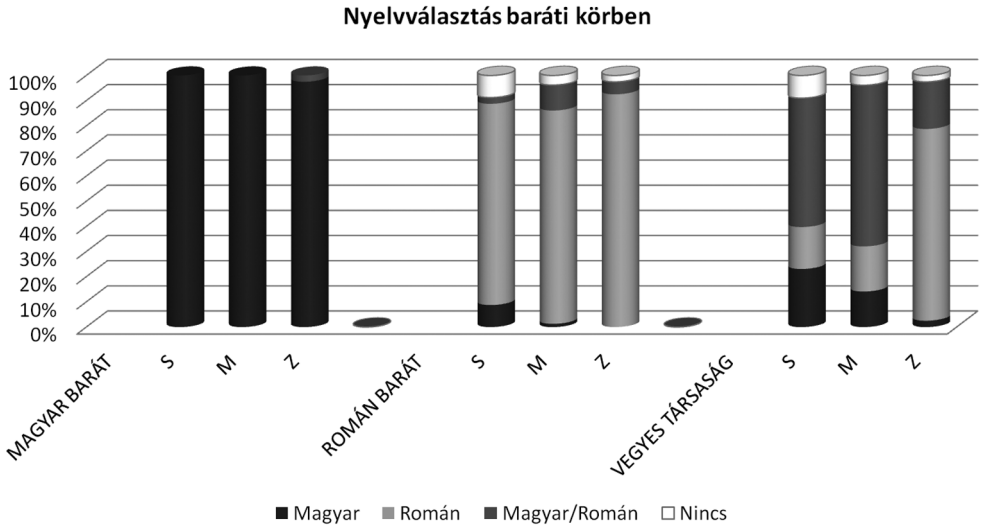
Jelen esetben a kiválasztott nyelvhasználati színterek informális, fél-formális és formális tartományokra tagolhatók. Az informális vagy privát szféra része a szűkebb család, a baráti kör és a szomszédság. A félformális szféra a közterületeket, szolgáltatási színhelyeket, míg a formális szféra a hivatalos ügyintézés területeit foglalja magába. Ezek a hétköznapi élet jellegzetes tartományai, olyan színterek, amelyek egy strukturált társadalomban szükségszerűen jelen vannak, és a kisebbségi anyanyelvhasználat szempontjából fontosak.

Informális szféra. A magyar nyelv használata a családban mondhatni kizárólagos. Az adatok az anyanyelv preferáltságát jelzik, ami a közösségi megmaradás, az identitás megőrzésének egyik legfontosabb tényezője. A család az új generáció nyelvi szocializációjának, az anyanyelv átörökítésének színhelye. Az anyanyelv a családban teljesedhet ki igazán. Használatát itt semmi nem korlátozza. Az államnyelv ezen a szinten megjelenik, de egészen kis százalékban (3. ábra).

3. ábra: *Nyelvválasztás a családban*

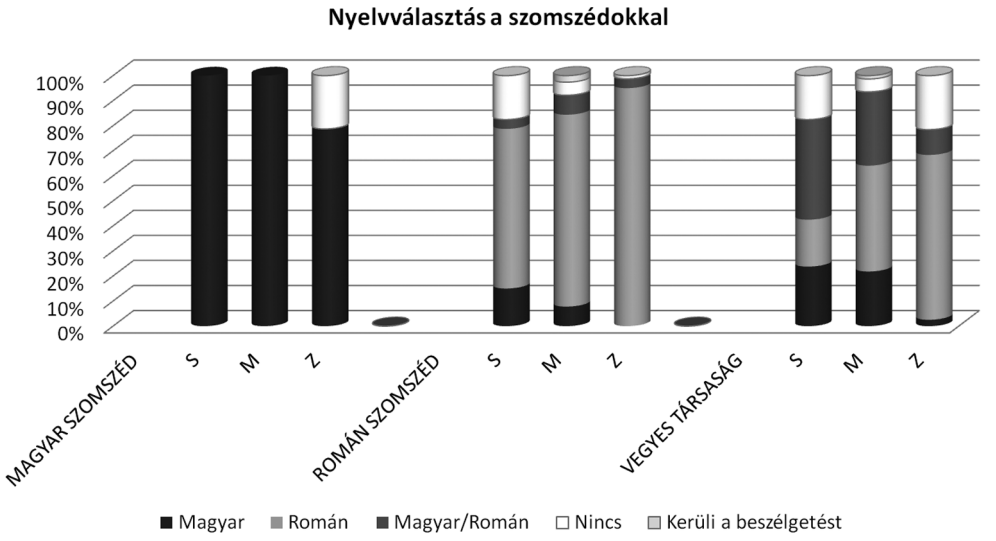
Baráti körben Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen és Zilahon a magyarok egymás között egyaránt anyanyelvükön beszélnek. Zilahon néhány adatközlő (2,5%) jelezte, hogy magyar barátaival néha románul is szokott beszélni. A román anyanyelvű személyekkel folytatott beszélgetések főként románul zajlanak. Kisebb mértékben ettől eltérő nyelvválasztási szokások is előfordulnak.

4. ábra: *Nyelvválasztás családi körben*

A sepsiszentgyörgyi mintában megjelenik egy 8,75%-os réteg, amely román barátaival magyarul szokott beszélni. Ez a marosvásárhelyi mintában is feltűnik, de mindössze 1,25%-os arányban. Előfordulnak olyan esetek is, hogy a román barátokkal történő interakciók során az adatközlők mindkét nyelvet használják. Arányuk Marosvásárhelyen 10%, Zilahon 5%, Sepsiszentgyörgyön 2,5%. Mindkét nyelv használata a vegyes társaságban már gyakoribb. Ilyenkor a kommunikáció kódját és ennek megváltozását mindig több pillanatnyi tényező együttállása határozza meg. Vegyes társaságban Marosvásárhelyen a megkérdezettek 62,5%-a használja mindkét nyelvet. Sepsiszentgyörgyön ez a réteg eléri a 40%-ot, Zilahon pedig 18,75%. A román nyelv használata Zilahon dominál. Az adatközlők 75,25%-a vegyes társaságban románul beszél, Marosvásárhelyen ez az arány 17,5%, Sepsiszentgyörgyön 16,25%. Vegyes társaságban a kizárólagos magyar nyelvhasználat ritkább. A csak magyarul beszélők aránya Sepsiszentgyörgyön a legmagasabb, 22,5%, ezt követi Marosvásárhely 13,75%-kal, a zilahi 2,5% érték már elenyészőnek tekinthető. Mindhárom településen feltűnik az adatközlők egy kisebb csoportja, akiknek nincs román barátja. Sepsiszentgyörgy esetében ez 8,75%, Marosvásárhelyen 3,75%, Zilahon 2,5% (4. ábra). A szomszédsággal zajló kommunikáció esetében a nyelvválasztás kevés eltéréssel a baráti körben vázolt modell szerint működik (5. ábra). Itt is megjelenik egy olyan, számbelileg már jelentősebb adatközlői réteg, amelynek nincs román vagy magyar szomszédja. Sepsiszentgyörgyön az megkérdezettek 17,5%-a, Ma-

rosvásárhelyen 5%-a jelezte azt, hogy nincs román szomszédja. Zilahon 21,25%-nak nincs magyar szomszédja. További szintén pár százalékot kitevő csoport kerüli a román szomszédokkal való érintkezést, beszélgetést, sőt olyan is akad, aki még a vegyes társaságtól is elhatárolja magát. Ők azok köréből kerül ki, akik román nyelvtudásukat rossznak vagy elégtelennek minősítették.

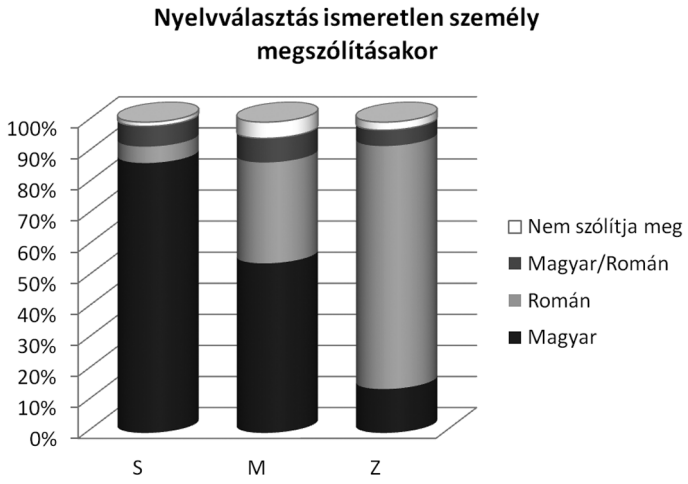
5. ábra: *Nyelvválasztás a szomszédokkal*

Félformális szféra. A privát környezetből kilépve szűkül az anyanyelv használati lehetőségek köre. Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen a magyarság jelentős létszámának köszönhetően a magyar nyelv hangsúlyozottan jelenik meg a hétköznapi életben, míg Zilahon az anyanyelvhasználat lehetősége minimális.

Ismeretlenek megszólítása esetén a magyar többségű Sepsiszentgyörgyön az adatközlők 82,5% az anyanyelvét részesíti előnyben, a szinte arányos magyar–román lakosságú Marosvásárhelyen az adatközlők 52,5%-a, vagyis kevéssel több, mint fele dönt a magyar nyelv mellett, míg a román többségű Zilahon 76,25%-os fölénnyel a román nyelv dominál.

Mindhárom településen megjelenik egy kisebb számú csoport, akik az ismeretlen személyek megszólításakor mindkét nyelvet használják. Ezek aránya Sepsiszentgyörgyön 6, 25%, Marosvásárhelyen 7,5%, Zilahon 5%. Ebben a nyelvhasználati szituációban szintén feltűnik a kommunikációtól elzárkózó pár százalékos réteg.

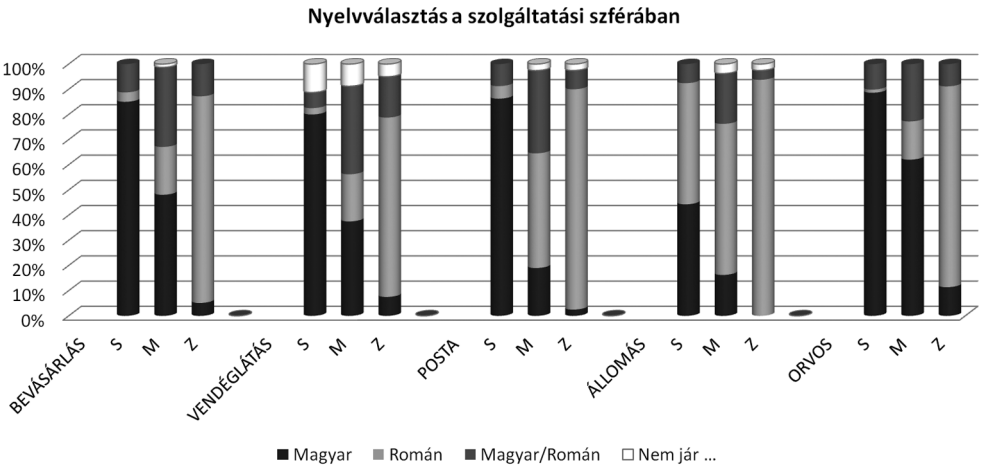
Kétnyelvű élethelyzetben az ismeretlen személy megszólítása bizonytalan nyelvi szituációt jelent, mivel a beszélgetést kezdeményező fél nem tudhatja, hogy megfelelő-e az általa választott kód. Az a tény, hogy Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen bizonytalan nyelvi szituációban a beszélők többsége anyanyelvén kezdeményez beszélgetést, az anyanyelv preferáltságát, határozott vállalását jelzi (6. sz. ábra). A szolgáltatási szféra jellemzően olyan színtereket foglal magába, amelyeken bizonyos mértékig működik a választási szabadság. Az adatok azt jelzik, hogy a magyar közösség tagjai élnek is ezzel a szabadsággal.

6. ábra: Nyelvválasztás ismeretlen személy megszólításakor

A szolgáltatási szférában Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen van a legtöbb lehetőség az anyanyelvhasználatra. Sepsiszentgyörgyön a bevásárlás, vendéglátás színterein, a postán, és az orvosnál a magyar nyelvet választók aránya 85% fölötti. Az állomás az egyetlen olyan szolgáltatási színtér, ahol az anyanyelven megszólalók aránya 43,75%-ra csökken. Marosvásárhelyen csak az orvossal való kommunikáció esetén emelkedik a magyarul beszélők aránya 50% fölé. Az adatközlők 61,25% jelezte, hogy az orvosokkal anyanyelvén beszél. A bevásárlás színterein az anyanyelvhasználat mértéke 47,5%, a vendéglátásban pedig 37,5%. A postán és az állomáson a magyarul beszélők aránya kevéssel 20% alá csökken. Zilahon már minden színtéren az államnyelv dominál. A román nyelvet választók aránya itt már 78% feletti. Mindhárom településen megjelenik a mindkét nyelvet használók rétege, amely Marosvásárhely esetében a leghangsúlyosabb. Arányuk a különböző szolgáltatási színtereken 20-35% között mozog. Sepsiszentgyörgyön a román

és magyar nyelvet is választók rétege 6,26-11,25%, Zilahon pedig 3-16,25% közötti. A szolgáltatási szférában is mindhárom településen megjelenik egy olyan adatközlői réteg, amely bizonyos szolgáltatásokat nem vesz igénybe. (7. ábra)

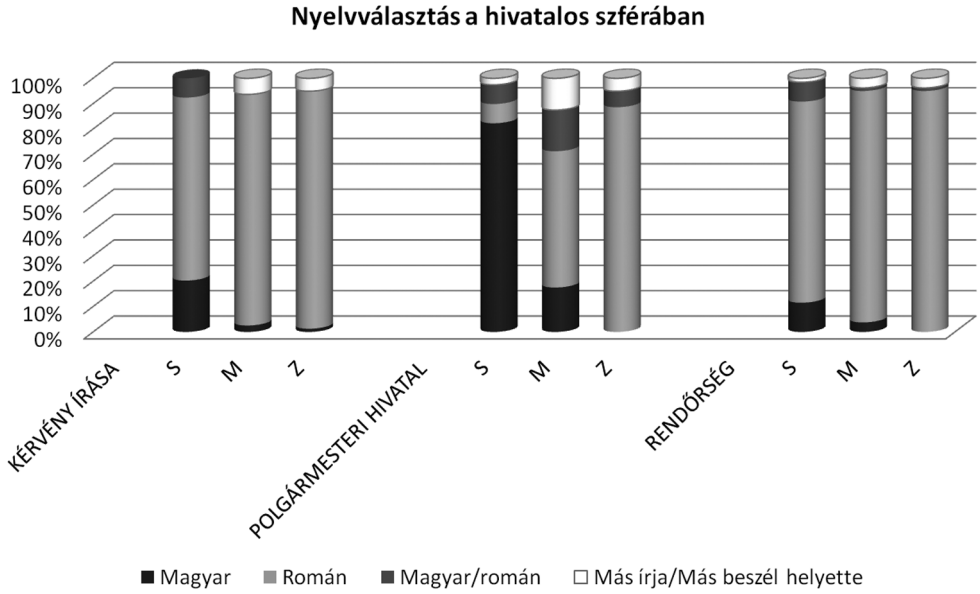

7. ábra: *Nyelvválasztás a szolgáltatási szférában*

Formális szféra. A formális szférában az anyanyelv használata mindhárom településen háttérbe szorul. Bár 2002 márciusában életbe lépett a hivatali ügyintézést a kisebbségi nyelveken is lehetővé tevő közigazgatási törvény (Lege nr. 215/2001), amely 2003-2004 folyamán, a terepmunka idején, de az utána következő években is a gyakorlatban szinte egyáltalán nem érvényesült. Ennek a törvénynek az értelmében mindazokon a településeken, ahol valamely nemzeti kisebbséghez tartozók lélekszáma meghaladja a lakosság 20%-át, biztosítani kell az anyanyelvű szóbeli és írásbeli ügyintézés lehetőségét.

A törvény életbe lépése után Sepsiszentgyörgyön nyújtottak be a legtöbben magyar vagy mindkét nyelven megírt kérvényt. Az adatközlők 20%-a számolt be arról, hogy magyarul megírt kérvényt nyújtott be, 7,5%-uk mindkét nyelven írt és nyújtott be kérvényt. Marosvásárhelyen és Zilahon a magyarul benyújtott kérvények aránya 2,5%, illetve 1,25%, ami elenyészőnek tekinthető. A többség továbbra is románul írta meg hivatalos beadványait.

Gyakorlatilag kizárható az a lehetőség, hogy a magyar lakosság nem tudott a törvény által biztosított jogairól, hiszen a törvénymódosítás a román és a magyar nyelvű médiában egyaránt maximális nyilvánosságot kapott.

8. ábra: *Nyelvválasztás a hivatalos szférában*

Paradoxonnak tűnhet, hogy a magyar kisebbség nem gyakorolja a törvény által garantált jogát. Ezt az állapotot elemzi részletesen Péntek János és Benő Attila, a Nyelvi jogok Romániában című tanulmányban (Péntek, Benő 2005). A szerzők rávilágítanak arra, hogy kisebbségek számára biztosított jogok gyakorlatban való érvényesülését több tényező akadályozza: pl. a törvény és ennek alkalmazása közötti szakadék, a kétnyelvűség működéséhez elengedhetetlen háttérapparátus hiánya, a kisebbségi kétnyelvűség egyoldalúsága, kétnyelvű formanyomtatványok és a magyar nyelv hivatali változatának hiánya. Mindezeknek az akadályoknak a felszámolása előreláthatólag egy hosszabb időszakot vesz majd igénybe.

A pozitív irányú változás már elkezdődött a megfelelő törvények jogerőre emelkedésével. A nyelvi hiány felszámolásának egy állomása a Magyar–román közigazgatási szótár (Benő 2004) megjelenése, és a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet megalakulása, amelynek célkitűzései között szerepel a magyar közigazgatási, jogi és politikai nyelvváltozat egységessé tétele, a szaknyelvek kialakítása, csiszolása.

Szóbeli ügyintézéskor valamivel több lehetőség van az anyanyelvhasználatra. A vizsgált színterek közül ez csak a polgármesteri hivatalra érvényes, a rendőrség esetében már nem. Csupán Sepsiszentgyörgyre jellemző, hogy a polgármesteri hivatalbeli ügyintézés során az adatközlők döntő többsége

(81,25%) anyanyelvén beszél. Marosvásárhelyen ez az arány lényegesen kisebb (17,5%), míg a zilahi mintában már meg sem jelenik. Mindkét nyelv használata mindhárom településen főként a polgármesteri hivatalhoz kötődik. Sepsiszentgyörgyön és Zilahon azok aránya, akik románul is és magyarul is szokták ügyeiket intézni 7,5%, illetve 6,25%, Marosvásárhelyen ez az arány 16,25%. A hivatalos szférával való érintkezés nem kerülhető ki, de itt is jelen van egy pár százalékos inaktív réteg. Ők hiányos államnyelv ismeretük miatt csak segítség igénybevételével, főként rokonok, ismerősök irányításával tudják ügyeiket elintézni. Ez a réteg egyetlen eset kivételével mindhárom településen minimálisnak mondható, arányuk 1,5-6,5% között mozog. Marosvásárhelyen a polgármesteri hivatalhoz kapcsolódó ügyintézés esetén 12,5%.

A közigazgatási törvény 90/2 és közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény (Lege nr. 188/1999) 99. paragrafusa értelmében a kisebbségi nyelven való szóbeli ügyintézést is biztosítani kell, ezért a hivatalokban a kisebbségek nyelvét is beszélő személyeket kell alkalmazni. Ennek ellenére az anyanyelvű ügyintézés a gyakorlatban alig valósul meg. A hivatalokban csak akkor lehetséges a magyar nyelvű ügyintézés, ha éppen van szolgálatban magyar anyanyelvű, illetve magyarul is tudó alkalmazott. Az is gyakori jelenség, hogy az adatközlők személyesen ismerik ezeket a tisztviselőket, és eleve hozzájuk fordulnak az ügyeikkel. A hivatali kétnyelvűség működésének lehetőségeit és akadályait elemezve az idézett szerzők rámutatnak arra, hogy a jelenleg érvényben lévő nyelvi jogok, és ezek gyakorlatban való érvényesülése együttesen nem jelenti a hivatali kétnyelvűség megvalósulását. Hasonló helyzetet vázolt 2001-ben Lanstyák István és Menyhárt József a szlovákiai hivatali kétnyelvűségről (Lanstyák – Menyhárt 2000: 189).

A hivatalos ügyintézés terén, elvi szinten előrelépés 2008-ban történt. A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet elindította az Ügyintéző nevű projektjét, amelynek célja Romániában hatályos törvények által előírt nyelvi jogok érvényesítésének, gyakorlati alkalmazásának szorgalmazása, pontosabban az anyanyelven való írásbeli ügyintézés elősegítése, megerősítése azokban a közigazgatási egységekben, ahol a magyar kisebbség számaránya eléri, vagy meghaladja a 20%-ot. A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet és a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet együttműködésének eredményeként elkészültek az önkormányzatoknál történő ügyintézés során leggyakrabban használt űrlapok kétnyelvű változatban (román és magyar nyelven). Ezek a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet honlapján hozzáférhetők és letölthetők.[4] A készítők jelzik,

4 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: http://ispmn.gov.ro/node/formulare-bilingve (2011. 12. 10.)

hogy az űrlapok szövege és formája egyelőre tájékoztató jellegű, és az önkormányzatok saját hatáskörébe tartozik az általuk használt nyomtatványok jóváhagyása. Jövőbeli feladat a nyomtatványok hivatalos elismertetése.

5. Nyelvválasztást befolyásoló tényezők

A nyelvválasztást sokféle tényező irányítja. A különböző közösségekben végzett vizsgálatok a nyelvválasztás indítékainak sokaságát tárták fel (Bartha 1999: 119–152, Sándor 2000: 43–60). Ezek között találhatók olyanok, amelyek univerzálisnak tekinthetők és olyanok is, amelyek csak meghatározott közösségekben fordulnak elő.

A nyelvválasztási stratégiákról nem készíthető pontos működési modell. A hétköznapi kommunikációban számtalan olyan eset adódik, mikor több körülmény együttes hatása dönti el, hogy éppen melyik nyelv használata az indokolt vagy célszerű. Susan Gal (1979: 100) kiemeli pillanatnyi kommunikációs szándék érvényesülését. A nyelvválasztás az emberi társadalomban történik, és a társadalom optimális működéséhez elengedhetetlen információcserét teszi lehetővé. Ahogy általános szinten a nyelvi sokféleség jelzi az emberi társadalom sokféleségét, úgy körülhatároltabb szinteken a nyelvválasztási stratégiák tükrözik az emberi kapcsolatok, interakciók sokféleségét.

6. Színterek és motivációk

A nyelvválasztást befolyásoló tényezők megjelenése, illetve megoszlása a nyelvhasználati színtereken fontos információkkal egészíti ki a közösség nyelvhasználati stratégiáiról alkotott képet. Egyik vagy másik tényező megjelenési gyakorisága meghatározott színtereken rávilágít a beszélőközösség nyelvválasztási szokásának részleteire, arra, hogy adott színtéren miért preferálja anyanyelvét vagy az államnyelvet.

A terepmunka időpontjában nem állt rendelkezésre semmilyen információ, az erdélyi beszélőközösségben érvényesülő nyelvválasztást befolyásoló tényezőkről, ezért a felmérésnek ez a része kísérleti értékű. A nyelvhasználati színterekhez kötődő nyelvválasztást befolyásoló tényezők felmérését nyílt kérdésekkel végeztem. A válaszokat először tematikus csoportokba soroltam, majd ezek alapján készítettem el a statisztikát. Figyelembe kell venni azt, hogy azokban a szituációkban, ahol egyik vagy másik nyelv használata kevéssé jellemző, kevés az elemzés alapját képező adatmennyiség is. Ennek ellenére, a beszélési szokások és a nyelvválasztást bemutató adatok ismere-

tében kijelenthető, hogy valós tendenciát jeleznek. Az olyan esetekben, amelyekben egyik nyelv használata szinte kizárólagos, és a választás hátterében álló motiváció evidenciaként kezelhető, a statisztikai elemzéstől eltekintettem.

A privát szférában a nyelvválasztás működését szemléltető adatok azt jelzik, hogy a magyarok egymás között magyarul beszélnek. A válaszok kivétel nélkül azt igazolják, hogy az anyanyelv használata beszélőközösségen belül természetes, az államnyelv használata szinte normaszegésnek minősül. Pl. „A magyar barátaimmal, szomszédjaimmal magyarul beszélek. Más nyelv szóba sem jöhet. Nincs értelme más nyelven beszélni" (S: 54/B/ffi.)[5], „ A családommal magyarul beszélek, mert nem tudnék másképp beszélni velük." (M: 30/B/ffi.), *„A magyarokkal magyarul beszélek. Hát magunk között vagyunk, ez a természetes?"* (Z: 50/A/ffi.)

A privát szférában a román nyelv alig pár százalék erejéig bukkan föl. Egyesek azért beszélnek a családon belül bizonyos szituációkban románul, hogy ezzel is segítsék a gyerekek nyelvtanulását. A magyar családokban a román nyelv használatának másik oka a kommunikáció ellenőrzése, cenzúrázása. A szülők, az olyan témákat, amelyekbe a gyerekeket nem szeretnék beavatni, románul beszélik meg. Mindaddig, amíg a gyerekek meg nem tanulnak románul, a román nyelv kézenfekvő eszköz a családi kommunikáció cenzúrázására. Két adatközlő, aki jelezte, hogy magyar barátaival románul is szokott beszélni, nem indokolta válaszát.

A magyarok a román barátaikkal, szomszédjaikkal beszélgetve is szívesen használják anyanyelvüket. A többség ezt azzal indokolta, hogy a beszédpartnere kommunikációs szinten ismeri a magyar nyelvet. Az anyanyelv választásának hátterében más tényezők is fölbukkannak, pl. az otthonosságérzet, a könnyebb kommunikáció, a *„magyar vagyok"* attitűd, a tanító szándék, de ezek aránya nem jelentős.

Az adatközlők többsége román beszédpartnerével azért beszél *románul*, mert az nem tud magyarul, tehát ez a kommunikáció természetes módja.

„Román barátaimmal, ismerőseimmel, szomszédjaimmal románul beszélek, mert magyarul hiába beszélnék." (S: 36/B/nő) „… *mert így értjük meg egymást."* (M: 42/B/ffi., „…mert szeretem, ha tökéletesen megértenek. (M: 41/A/ nő).", *„… csak így van értelme a beszélgetésnek"* (Z: 63/B/ffi.). További, korlátozottabban megjelenő, a román nyelv választását motiváló tényezők a beszédpartner iránti tisztelet, az illem, a nyelvismeret. Mindkét nyelv használata főként ve-

5 Az adatközlő jellemzői kódolva: település neve: adatközlő kora/iskolai végzettsége/neme = sepsiszentgyörgyi, 54 éves, felsőfokú végzettséggel nem rendelkező férfi

gyes társasághoz kötődik. Ez tipikusan egy olyan beszédszituáció, amely megteremti az alapot a két nyelv használatára. Megfigyeléseim alapján a társalgás az alábbi szabályok szerint működik: ha két magyar anyanyelvű személy beszélget egymással, akkor ezt természetesen az anyanyelvükön teszik, ha a társalgásba bekapcsolódik egy olyan román anyanyelvű személy, aki jól tud magyarul, általában továbbra is magyarul beszélnek, viszont, ha az illető nem tud magyarul, akkor románra váltanak, mert nem akarják őt kizárni a társalgásból. Ha mégis elhangzik valami magyarul, és a román fél nem érti, akkor azt lefordítják számára. Minden esetben, mikor változik a szituáció, módosul a nyelvválasztási stratégia, és annak indoka is.

Privát szféra												
Választott nyelv: magyar												
	Beszédhelyzet						Beszédhelyzet					
	Román barát			Vegyes társaság			Román szomszéd			Vegyes társaság		
Nyelvválasztást befolyásoló tényezők	S	M	Z	S	M	Z	S	M	Z	S	M	Z
A beszédpartner tud magyarul	4	1					10	5				
Mindenki tud magyarul				11	9	2				9	12	2
Tanító szándék	1			1			1	1				
"Magyar vagyok"	1			3			1				2	
Otthonosság érzete	1			1								
Könnyebb				2	1						3	
Ha a többség román										3		
Tisztelet										1		
Természetes										6		
Választott nyelv: román												
A beszédpartner nem tud magyarul	55	54	63	10	9	49	45	42	68	9	24	40
Tisztelet	4	1		2				5	1		1	
Illem	2	1			2					3		3
Természetes	2	4	10		1	12	4	5	7		7	6
Beszéli a nyelvet	1	7	1		2		2	7				
Ha a többség román				1						3		
"Romániában élek"											1	3
Választott nyelv: magyar/román												
A beszédpartner nyelvtudásától függ	2	3					3	3	2	28	17	5
A beszédpartner nyelvválasztásától függ		5	4					3	1	4	6	3
Mindenkivel az anyanyelvén				38	44	12						
Mindkét nyelvet beszéli					3							
Természetes					2	3						
Megszokás				2	1							

9. ábra: *A privát szféra*

Ezekben az esetekben az adatközlők számára a nyelvválasztás ösztönös viselkedés, a beszélő felek tudják, hogy adott személyekkel, adott szituáció-

ban hogyan beszéljenek (Bartha 1999: 135). A nyelvválasztás hátterében két tényező jelenik meg hangsúlyosabban. A beszélők a magyar vagy a román nyelv választásakor figyelembe veszik a beszédpartner nyelvtudását, illetve nyelvválasztását. Baráti körben az adatközlők azt jelezték, hogy beszédpartner anyanyelvét tartják szem előtt, ami a tiszteletadásra, illetve nyelvtudás mértékére is visszavezethető. A szituációk sokfélesége miatt ennek pontosítására csak további vizsgálatok eredményeinek birtokában van lehetőség (9. ábra).

Ismeretlen személy megszólításakor a sepsiszentgyörgyiek főként azért döntenek az anyanyelv használata mellett, mert a lakosság többsége magyar. A marosvásárhelyi adatközlők esetében szintén ez a leghangsúlyosabb indok. Zilahon azok szólítják meg magyarul az ismeretlen személyeket, akik olyan környéken élek, ahol több magyar lakik, illetve remélik, hogy magyar a megszólított. A fentieken kívül a sepsiszentgyörgyi és marosvásárhelyi adatközlők közül néhányan még azért szólítják meg anyanyelvükön az ismeretleneket, mert ez számukra a természetes, mert nem tudják, hogy milyen nemzetiségű a megszólított, és ezt tartják a legmegfelelőbb kapcsolatteremtési módnak. Hivatkoztak még a könnyebb kommunikációra, otthonosságérzetre, megszokásra, de olyanok is akadnak, akik azért szólnak magyarul ismeretlenekhez, mert elvárják a többségi közösségtől a magyar nyelvismeretet, illetve jelezni kívánják magyarságukat. Pl. *„Az ismeretleneket magyarul szólítom meg, mert Marosvásárhelyen lakunk."* (M: 30/B/ffi.)

Ezzel a dacoló magatartással szembehelyezkednek környezetük nyelvi állapotával. Nem választják azonnal a kommunikáció zavartalanságát biztosító kooperációt. Természetesen annak is tudatában vannak, hogy a nyelvi alkalmazkodás hosszabb távon nem kerülhető el. A román nyelvet választók többsége döntését szintén a lakosság etnikai összetételével indokolta, vagyis azzal, hogy a lakosság többsége román, és ezt tartják természetesnek. Ez Zilahra jellemző, de Marosvásárhelyen is hivatkozott erre két adatközlő. Ugyancsak Marosvásárhelyen többen azért választják a román nyelvet, mert ezt mindenki érti, így elkerülhető nyelvválasztáshoz kapcsolódó kezdeti, egyesek számára kényelmetlen bizonytalankodás. Az államnyelvre való hivatkozás szintén erre vezethető vissza. A hivatalos nyelv választása egy biztos pontot jelent. Ez az a kommunikációs kód, amely adott környezetben minden esetben működik.

A „Romániában élek" megjegyzés is előfordul, mint nyelvválasztást befolyásoló tényező. Megfigyelésem szerint ez kapcsolatba hozható a biztos kommunikációs kódot jelentő államnyelvvel, de azzal is, hogy az adatközlők az élethelyzetüket tudomásul veszik, elfogadják, és nyelvválasztásukkal ehhez alkalmazkodnak. Mindhárom településen vannak olyan személyek, akik az

ismeretleneket két nyelven szólítják meg. A rövid bevezető mondatot (Pl. Mondja kérem…/Spuneți-mi vă rog…) vagy köszöntést mindkét nyelven elmondják. Céljuk a beszédpartner, illetve a kommunikációs kód azonosítása. Vannak, akik azért szólalnak meg két nyelven, mert ebben a szituációban ezt tartják természetesnek, mert mindkét nyelvet beszélik, vagy, mert jelezni kívánják tiszteletüket mindkét nyelv iránt. (10. ábra)

Félformális szféra			
Választott nyelv: magyar			
	Beszédhelyzet		
	Ismeretlen személy megszólítása		
Nyelvválasztást befolyásoló tényezők	S	M	Z
A lakosság többsége magyar	51	28	
Természetes	4	2	
"Magyar vagyok"	3	5	
Nem tudni, hogy milyen nemzetiségű	3		
Otthonosság érzete	2	1	
Megszokás	2	1	
Tanító szándék	1		
Könnyebb		1	1
Elvárja a magyar nyelvismeretet		1	
Hátha, magyar a megszólított		3	3
A környéken több a magyar lakos			7
Választott nyelv: román			
A lakosság többsége román		2	43
Mindenki érti		14	
Nem tudni, hogy milyen nemzetiségű	2	3	
"Romániában élek"	2	3	
Természetes		1	10
Államnyelv		2	8
Választott nyelv: magyar/román			
Beszédpartner azonosítása	4		4
Tisztelet mindkét nyelv iránt	1	3	
Mindkét nyelvet beszéli		2	
Természetes		1	

10. ábra: *Félformális szféra*

A szolgáltatási szférában a leghangsúlyosabb nyelvválasztást befolyásoló tényező a beszédpartner etnikai hovatartozása illetve nyelvismerete. Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen a szolgáltatási szférában a legtöbben azért választják a magyar nyelvet, mert a beszédpartner (eladó, pincér, ügyintéző, pénztáros, orvos) magyar vagy tud magyarul. Tehát természetes, hogy a kommunikációs kód is a magyar lesz.

Félformális szféra															
Választott nyelv: magyar															
	Beszédhelyzet														
	Bevásárlás			Vendéglátás			Állomás			Posta			Orvos		
Nyelvválasztást befolyásoló tényezők	S	M	Z	S	M	Z	S	M	Z	S	M	Z	S	M	Z
Beszédpartner magyar/tud magyarul	57	23	4	57	12	5	33	9		68	10	2	68	47	9
Elvből	5			2											
Megszokás	3			2		1									
Tanító szándék	1														
Könnyebb	1	2		1	1		1	2		1	1		2	2	
Otthonosság érzete	1			2											
Elvárja a magyar nyelvismeretet		6			3						2				
"Két nyelven szólítanak meg"		3													
Természetes		2			2										
"Magyar vagyok"		2			2		1	2			2				
Választott nyelv: román															
Beszédpartner nem tud magyarul	3	4		2	11	50	38	40	67	4	27	56	1	12	63
Mindenki érti		10	55		2			2			2				
"Romániában élek"		1	4		1	2		1			1				
Természetes			5			5						6			
Célszerű					1						1				
Hivatalos nyelv								5	8		5	8			
Választott nyelv: magyar/román															
A beszédpartner anyanyelvétől függ	9	21	10	5	28	13	6	16	3	7	26	6	8	18	7
Mindkét nyelvet beszéli		4													

11. ábra: *Félformális szféra*

A magyar közösség tagjai számára a legtöbb esetben adott a választás szabadsága, eldönthetik, hogy melyik kereskedelmi egységben vásárolnak, melyik vendéglátóhelyre térnek be, vagy melyik orvost választják. Többen jelezték, hogy tudatosan kiválasztják az olyan szolgáltató helyeket, ahol használhatják anyanyelvüket. Pl. *„Általában ott vásárolok, ahol tudom, hogy magyarok a kiszolgálók."*(M: 67/A/nő), *„Az orvossal magyarul beszélek. Ha lehet, magyar orvoshoz fordulok.* (M: 33/B/nő) Marosvásárhelyen a szolgáltatási szférában hagyománya van annak, hogy a magyar anyanyelvű, vagy magyarul is beszélő alkalmazottak két nyelven szólítják meg a szolgáltatást igénybe vevőt. *„Marosvásárhelyen általában két nyelven kérdeznek."* (M: 35/B/ffi.) *„… két nyelven szólnak, és én a magyart választom."* (M: 65/B/ffi.) Itt is megjelennek az ismeretlen személy megszólítása esetében már tárgyalt további nyelvválasztást befolyásoló tényezők: a magyar nyelvismeret elvárása, az identitás jelzése, otthonosságérzet, könnyebb kommunikáció, tanító szándék. A postán és az állomáson főleg a nyelvi korlátok miatt szűkül az anyanyelvhasználat lehetősége. Napjainkban ez a két színtér a szolgáltatási szféra része, de régebben

szigorú állami felügyelet alá tartozott, és fokozottan formális színtérnek számított, ahol az államnyelv használata szinte kötelező volt. Ennek hatása napjainkban is érzékelhető. Marosvásárhelyen és Zilahon a postán, állomáson jelenleg is több a román egynyelvű alkalmazott, ami a nyelvválasztási lehetőségeket lényegesen behatárolja. A román nyelvet leginkább azért választják, mert a beszédpartner nem tud magyarul. A további nyelvválasztást befolyásoló tényezők: mindenki érti, természetes, „Romániában élek", hivatalos nyelv, célszerű – a közös kód használatának szükségességét és ennek praktikus voltát nyomatékosítják. A két nyelvet egyaránt használók zöme a beszédpartner anyanyelve szerint választ nyelvet. (. ábra) Egyes adatközlők beszámoltak arról, hogy mielőtt döntenének valamelyik nyelv mellett, megnézik az alkalmazott kitűzőjén lévő nevet, ami általában elárulja az illető nemzetiségét is, és ez alapján választanak nyelvet. Pl.: *„Ha van kitűzője, megnézem a nevét, és abból ítélem meg, hogy milyen nyelven beszéljek."* (M: 35/B/ffi) *„…ki van téve a nevük, és lehet tudni, hogyan beszélnek* (M: 28/B/nő).".

Formális szféra									
Választott nyelv: magyar									
	Beszédhelyzet								
	Kérvény írása			Polgármesteri hiv.			Rendőrség		
Nyelvválasztást befolyásoló tényezők	S	M	Z	S	M	Z	S	M	Z
Kötelesek elfogadni	9								
Elfogadják	3								
A törvény lehetővé teszi	3	2	1						
Könnyebb	1						2	1	
Beszédpartner magyar/tud magyarul				65	12		7	2	
Elvárja a magyar nyelvismeretet					2				
Választott nyelv: román									
A beszédpartner nem tud magyarul				6	28	62	62	73	76
Mindenki érti		2			3				
Csak így fogadják el	31	44	60						
Megszokás	12								
Hivatalos nyelv	8	22	14		10	5			
Biztosabb	5								
Könnyebb	1				2	3			
"Romániában élek"		3							
Célszerű		1							
Választott nyelv: magyar/román									
Ha nyomtatvány kell hozzá, románul, ha nem, akkor magyarul	3								
Ahogy kérik	2								
Mindkettőt elfogadják	1								
A beszédpartner anyanyelvétől függ				6	13	5	6	1	1

12. ábra: *Formális szféra*

A formális szférában a nyelvválasztást szintén a lehetőségek szabályozzák. Marosvásárhelyen és Zilahon az három személy, aki magyarul is írt kérvényt, ezt azért tette, mert élni akart a törvény által garantált anyanyelv használati jogával. Sepsiszentgyörgyön a kérvényt magyarul írók válaszai több magabiztosságot sugároznak. Ők azért választották anyanyelvüket, mert tudták, hogy a hatóságok ezt kötelesek elfogadni, és a többségi státuszuk miatt el is fogadják. A hivatalokban több a magyar nemzetiségű alkalmazott, bíznak abban, hogy a nyelv nem lehet az ügyintézés akadálya. Pl. *„A kérvényt magyarul írom, mert itt 80%-nál több magyar dolgozik a hivatalokban"* (S: 71/A/nő) Egy adatközlő jelezte, hogy számára könnyebb magyarul kérvényt írni. Azok a válaszadók, akik románul írták a kérvényt, kételkedtek abban, hogy a magyar nyelvű kérvényüket elfogadják, vagy figyelembe veszik, de hivatkoztak a megszokásra és a könnyebbségre is. A közös kódhasználat szükségességessége és célszerűsége ebben az esetben hangsúlyosabban jelenik meg. Akik két nyelven írtak kérvényt, jelezték, hogy olyan esetben írtak magyarul kérvényt, ha az nem volt nyomtatványhoz kötött, ha szükség volt nyomtatványra, akkor románul írták. Arra is hivatkoztak, hogy olyan nyelven írják a kérvényt, ahogy ezt kérik. A szóbeli kommunikációban az anyanyelvhasználat a polgármesteri hivatalhoz kötődik, a rendőrségen, vagy a rendőrrel való kommunikációban szinte alig jut szerephez. Ezeken a színtereken magyar nyelvű ügyintézésre akkor nyílik lehetőség, ha van szolgálatban magyar anyanyelvű, vagy magyarul is tudó ügyintéző. Marosvásárhelyen két adatközlő, a polgármesteri hivatali ügyintézés alkalmával azért beszél magyarul, mert elvárja a magyar nyelvismeretet. A román nyelvet ebben az esetben is azért választják a legtöbben, mert nincs magyar vagy magyarul is tudó ügyintéző. További nyelvválasztást befolyásoló tényező ebben az esetben is a közös kód használatának szükségessége és célszerűsége: mindenki érti, hivatalos nyelv, de vannak olyanok is, akik számára ez jelenti a könnyebb kommunikációt, ami a magyar hivatali regiszter ismeretének hiányára vezethető vissza. A mindkét nyelvet használók esetében úgyszintén a beszédpartner anyanyelve dönti el a kommunikáció kódját (12. ábra).

7. Következtetések

A vizsgált három magyar közösség anyanyelv-domináns kétnyelvűségben él. A magyar nyelvhasználat Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen és Zilahon a családi környezetben a szinte kizárólagos, ami azért nagyon fontos, mert a család az anyanyelv átörökítésének színhelye. A félformális szférában az anyanyelvhasználat mértéke csökken, a formális színtereken a csök-

kenés a legszámottevőbb. A három településen az anyanyelv választásának gyakorisága összefüggést mutat a lakosság etnikai összetételével, illetve az ezzel együtt járó kommunikációs kihívással. Az anyanyelv használatának mértéke a magyar többségű Sepsiszentgyörgyön a legmagasabb, a majdnem arányos etnikai összetételű Marosvásárhelyen már korlátozottabb, a román többségű Zilahon pedig a legalacsonyabb. Az adatok azt jelzik, hogy a magyarok anyanyelvhasználatát nagymértékben meghatározzák a használati lehetőségek.

A nyelvválasztás az esetek többségében a nyelvhasználati színterektől független. A magyarok saját beszélőközösségük tagjaival minden nyelvhasználati színtéren ösztönösen magyarul beszélnek, a többségi közösség tagjaival folytatott beszélgetések, az egyoldalú kétnyelvűség miatt, az esetek döntő többségében román nyelven zajlanak. Mindkét nyelv használata, csak a vegyes társaságban gyakori, és leginkább Sepsiszentgyörgyre és Marosvásárhelyre jellemző. Zilahon lényegesen kevesebben folyamodnak mindkét nyelv használatához. A nyelvválasztás fő tényezője színtértől függetlenül a kommunikációs kihívás, a kölcsönös érthetőség igénye. A magyar beszélők, anyanyelvüket használják minden olyan kommunikációs helyzetben, ahol megvan a kölcsönös érthetőség kritériuma, az államnyelvet akkor használják, mikor ez biztosítja a zavartalan kommunikációt.[6] A többi nyelvválasztást befolyásoló tényező csak abban az esetben tud érvényesülni, ha ez az alapvető, tényező adott. Másképp fogalmazva: a vizsgált közösségekben a jelöletlen nyelvválasztás az általánosan érvényes nyelvi viselkedés. A jelölt nyelvválasztás előfordulása korlátozott.

Irodalom

Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Borbély Anna 2001. *Nyelvcsere. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.

Benő Attila 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.

6 Az kutatás eredményeinek ismeretében előre vetíthető magyar nyelv nyilvános használatát támogató, 2011-ben meghirdetett Igen, tessék! Da, poftiți! civil kezdeményezés hosszú távú hasznossága és sikere. www.igentessek.ro (2011. 12. 11.)

Culic, Irina – Horváth István – Ralp Cristina 2000. *Etnobarometru: Relații Interetnice în România.* CCRIT, Cluj-Napoca. http://www.edrc.ro/docs/docs/cartea-alba08.pdfhttp://www.edrc.ro/docs/docs/cartea-alba08.pdf (2011. 12. 11.)

Edwards, John 1995. *Multilingualism*. Penguin Books, London.

Fishman, Joshua 1968. Sociolinguistic perspective on the study of bilingualism. *Linguistics* 6/39: 21–49.

Fodor Dóra 2005. Nyelvi attitűdök, nyelvválasztás és nyelvcsere egy aranyosgyéresi kétnyelvű családban. *Kisebbségkutatás* 14/2: 253–263.

Fosztó László 2010. *Mitől lesz/lehet valaki cigány/magyar Erdélyben*, előadás. http://adatbankcafe.adatbank.ro/?v=39 (2011. 12. 10.)

Gal, Susan 1979. *Language shift. Social determinants of linguistic change in bilingual Austria.* Academic Press, New York, San Francisco, London.

Grosjean, Francois 1982. *Life with two Languages*. An Introduction to Bilingualism. Harward University Press.

Horváth István 2003. Az erdélyi magyarok kétnyelvűsége. Nyelvmentés és integráció között? *Erdélyi Társadalom* 1/1: 7–25.

Kovács Magdolna 2009. A finnországi magyarok egy csoportjának identitása és nyelvi attitűdjei. In: Borbély Anna – Vanconé Kremmer Ildikó – Hattyár Helga szerk. *Nyelvideolológiák, attitűdök, és sztereotípiák*. Tinta Kiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra. 359–366.

Lanstyák István – Menyhárt József 2000. A Gramma Nyelvi Iroda. *Fórum* 3/3: 189–202.

Legea nr. 1/2011. *Legea educatiei nationale,* art. 10/3 Monitorul Oficial 18.

www.dreptonline.ro/legislatie/legea_educatiei_nationale_lege_1_2011.php (2011. 12. 10.)

Lege nr. 215/2001. Legea administrației publice. *Monitorul Oficial*, 204. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=27123 (2011. 12. 11.)

Lege nr. 188/1999. privind statutul funcționarilor publici. *Monitorul Oficial* 600. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=21281 (2011. 12. 11.)

Péntek János 2001. A kisebbségi identitás dinamikája – más megközelítésben. *Kisebbségkutatás* 10/1: 15–20.

Péntek János – Benő Attila 2005. Nyelvi jogok Romániában. In: Péntek János szerk. *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár. 95–120.

Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Kalligram Kiadó, Pozsony.

PAPP, ANNA MÁRIA

Language choice and factors affecting it in three speech communities in Transylvania

The study aims to investigate the patterns of language choice in bilingual speech communities. The factors influencing language choice are examined as well. The article is based on field research carried out in three Transylvanian minority communities. An outline of the methodology and fieldwork is given, followed by the discussion of the results. The data suggests that there is no strong interconnection between the domains of language use and the language choice. The need for communication and mutual understanding is the key factor of language choice.

PARAPATICS ANDREA
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
csarlesz@gmail.com

Magyarországi középiskolások nyelvi attitűdjei a szlengről

1. Bevezetés

Doktori kutatásom központi témája a középiskolás tanulók mai magyar szlenget illető nyelvhasználati szokásainak, nyelvi attitűdjeinek vizsgálata, s ezzel szoros összefüggésben (anya)nyelvi tudatosságuk mértékének kérdése. *„Szociolingvisztikai alaptétel, hogy a nyelvhasználat a társadalmi cselekvés része, s mint ilyen a meghatározó, befolyásoló társadalmi tényezőkkel való összefüggésében vizsgálandó. Ebből következik, hogy a társadalmi okokra visszamenő s a nyelvhasználatot befolyásoló beszélői viszonyulásnak, a nyelvi attitűdnek a vizsgálata fontos és időszerű feladat"* (Kiss 1996: 138). A területi és életkori megoszlás alapján is összehasonlítható felmérés célja, hogy világosabb képet kapjunk a nyolcosztályos általános iskolából kikerülő vagy többosztályos gimnáziumi képzésüket folytató s a felnőtt lét küszöbén álló végzős diákok kommunikációs kompetenciájának különbségeiről, így az iskolai oktatás esetleges hiányosságairól és további feladatairól az anyanyelvi nevelésben. Jelen dolgozat[1] a magyarországi kutatás részeredményeit mutatja be, folytatásként pedig néhány szomszédos állam magyar, illetve kétnyelvű középiskolájában kívánom elvégezni a felmérést a kisebbségi kétnyelvűségi helyzetből adódó szociolingvisztikai sajátosságokra koncentráló kérdőívvel.

2. A szleng használatának problémái és kezelésük a közoktatásban

A szleng napjaink egyre terjedő nyelvi és társadalmi jelensége. Tolvajnyelvi alapjaitól kezdve, még a XX. század második felében is jellemző negatív megítélésén át ma már szinte elfogadott státusnak örvendhet. Lépten-nyo-

1 A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg (a támogatás száma TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003). The Project is supported by the European Union and co-financed by the European Social Fund (grant agreement no. TAMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003).

mon találkozhatunk szlenggel a médiában, az utcán, a szórakozóhelyeken, a színházban, a parlamentben vagy a katedrán, anélkül, hogy a beszédpartnerek vagy a közönség egésze egy emberként kapná fel fejét ezek hallatán. Bizonyára ennek is köszönhető, hogy a diákok iskolai, hivatalos közegben történő nyelvhasználatában egyre inkább előtérbe kerülnek a szlengszókincs elemei – a köznyelv rovására. A tapasztalatok szerint[2] azonban a legfőbb ok nem az, hogy a szleng XXI. századi kvázi-elfogadottsága lehetővé teszi, hogy az ifjúság a szlenget válassza az általa birtokolt több (de legalább még egy) nyelvváltozat közül. Hiszen alapvető funkciói (vö. pl. Partridge 1933, Drake 1980, Kis 2006, Parapatics 2010) révén a szleng nem lehet variáció formális nyelvhasználati színtérben születő megnyilvánulások esetén, mert hátrányosan befolyásolhatja a beszélő társadalmi megítélését (vö. Péntek János, idézi Kiss 1995: 13). Terestyéni Tamás (1990) például empirikus vizsgálatokkal igazolta, hogy a kommunikációs képességeket, ezen belül többek között a kifejezőkészséget és a nyelvtanilag helyes és választékos beszédkészség jelentőségét igen nagyra értékeljük a társadalmi érvényesülésben. Sokkal inkább jellemző a mai fiatalokra, hogy – ha kommunikációs kompetenciájukkal fel is ismerik a nyelvi alkalmazkodás szükségességét – nem kielégítő nyelvi kompetenciájuk miatt képtelenek köznyelvi szókincsükből válogatni: az ugyanis mentális lexikonukban háttérbe szorulóban van (S. Varjú 2006, Laczkó 2007, Vallent 2008, vö. még Gósy 2001). Az elmélet bizonyságával naponta szembesülök a valóságban középiskolai tanárként, s a problémát felismerve az oktatási szakértők is évek óta igyekeznek rá megoldást találni.

Az Egyesült Királyságban már az 1980-as években felmerült, hogy a diákok gyenge iskolai előmenetelében jelentős szereppel bírnak a nyelvi tudatossággal kapcsolatos problémák, hiányosságok, megoldásként pedig kidolgozták a Language in Use elnevezésű tanítási programot – többek között a funkcionalista Halliday közreműködésével –, amelynek középpontjában a gyerekek, sőt akár a rászoruló szülők metanyelvi tudatának iskolai keretek között történő fejlesztése állt (vö. van Essen 1997). Ezzel párhuzamosan Magyarországon is megjelent az iskolai anyanyelvtanításban a funkcionális, illetve a szociolingvisztikai szemlélet: a nyelvtan helyett a nyelvhasználatot középpontba állító tanítási program (vö. Ruzsiczky 1981). Bencédy József már 1972-ben így fogalmazott: *„[a] szociolingvisztikai irányzat nemcsak abban jelent gazdagodást, hogy ráirányította figyelmünket a szituációhoz kötött megnyilat-*

2 „Az már egészen közhelyszerű megállapítás, hogy egy részük [a szakiskolás diákoké – P. A.] képtelen a regiszterváltásra, azonos stílusban beszélnek tanárukkal és barátjukkal, azonos stílusban írnak meg egy hivatalos és egy magánlevelet" (Adamikné 2004).

kozás részleteinek, finomságainak kutatására, illetőleg tanítására, hanem sokkal inkább a hátrányos iskolai helyzet nyelvi összetevőinek felmutatásában" (Bencédy 1972: 31). Jelenleg sorra születnek a hatékony és sikeres kommunikáció elérését középpontba állító tankönyvek, a kommunikációs és szókincsfejlesztő gyakorlatokat tartalmazó munkafüzetek, segédkönyvek, s hogy a hangsúlyt valóban erre fektessék a magyartanárok, a korábbi Oktatási és Kulturális Minisztérium a középiskolai kerettantervi követelményekben, illetve az írásbeli érettségi vizsga értékelési útmutatójában is lefektette a kérdéshez kapcsolódó elvárásait. A magyar nyelv tantárgy középfokú oktatásának eszerint ki kell alakítania a tanulókban az önálló véleménynyilvánítás képességét *„kommunikációs helyzetnek megfelelő szabatos stílusban különféle szóbeli és írásbeli műfajokban"*, továbbá a megfelelő stílus és kommunikációs magatartás megtalálásának képességét ismeretlen helyzetekben is (Horváth 2004). A középszintű érettségi vizsgán pedig egyenesen pontlevonás jár az *„olykor a köznyelvitől eltérő"* nyelvhasználatért, külön kiemelve a szlenget (1. kép).

NYELVI MINŐSÉG

	nyelvi norma, hangnem, stílus	mondat- és szövegalkotás	szókincs
20-15 pont	- egészében megfelel a témának, a helyzetnek, az esetleges személyes véleménynyilvánításnak	- témának megfelelő változatosságú - gördülékeny, élvezetes, választékos	- szabatos, árnyalt, választékos - szakkifejezések helyes használata
14-9 pont	- lényegében megfelel a témának, a helyzetnek	- nem elég változatos - helyenkénti nyelvi-nyelvtani hibák (*pl. egyeztetés, vonzat*)	- olykor a köznyelvitől eltérő (*pl. szleng*)
8-1 pont	- csak részben felel meg a témának, a helyzetnek	- színtelen, igénytelen (*pl. egyszerű mondatok túlsúlya*) - dagályos - gyakori a nyelvi-nyelvtani hiba	- szegényes - tartalmi jellegű szótévesztés

1. ábra: *A szövegalkotási feladat nyelvi minőségének értékelése a középszintű írásbeli érettségi vizsgán magyar nyelv és irodalomból* (Forrás: Oktatási Hivatal)[3]

Akár a kimeneti követelményekről, akár a mindennapi gyakorlatról van szó, a megoldáshoz elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk a problémákkal: esetünkben a diákok őszinte és megfelelési kényszertől mentes véleménye révén megismert valós helyzettel. *„Ha a tanár tudja, milyen nyelvi nehézsé-*

3 2011. májusi javítási-értékelési útmutató, 9. lap in: http://www.oh.gov.hu)

gekkel kell számolnia munkája során, célirányosan képes alakítani azok megértését, a köznyelvi norma elsajátítását, továbbá rávilágíthat az egymás mellett élő nyelvi variánsok funkciójára és azok használatának következményeire" (Czibere 2004: 39). A bemutatott felmérésben részt vevő tanulók válaszaiból megtudhatjuk, mit gondolnak e sajátos beszédmód funkcióiról, a szlengszavakat használó „én"-ről és „mások"-ról, a mindennapi szókincsbe egyre inkább begyűrűző elemeknek a nyelvre és az egyén nyelvhasználatára, mindennapi kommunikációjára gyakorolt hatásáról. A egyes nyelvi formák használatához való hozzáállásuk ugyanis tudvalevőleg nagyban befolyásolja, hogy melyiket választják ki adott szituációban az általuk birtokolt variációk közül, s ez a nyelvi változásokra is hatással lehet: „az a nyelvváltozat, az a nyelvi forma terjed, hódít, amelyhez ilyen-olyan okból társadalmi elismertség, tekintély, tehát presztízs kapcsolódik – mert követésre, utánzásra méltónak érzik. S az szorul vissza előbb-utóbb, amelyikhez társadalmi megbélyegzés, leértékelés, lenézés, tehát stigma társul – mert helytelennek, kerülendőnek, szégyellnivalónak érzik-vélik" (Kiss 2001: 315, vö. még Fasold 1984, idézi Domonkosi 2005). A kutatás eredményei tehát világosabb képet adhatnak arról, hogy a fiatalok kommunikációs kompetenciájának milyen esetleges hiányosságaival áll szemben napjaink anyanyelvi oktatása-nevelése, vélekedéseik elemzése, kategorizálása és összehasonlítása pedig lehetőséget adhat a megoldások felvetésére.

3. Kutatási módszerek

Az általam vizsgált korosztály a középiskolák (gimnáziumok és szakközépiskolák) 9. és 12. évfolyamának tagjai, azaz a 14-15 és a 18-19 éves tanulók. A 9. évfolyam kiválasztásának oka, hogy a diákok ebben a korban, a serdülőkorba lépve és azt átélve mintegy új szemmel kezdik figyelni a körülöttük lévő világot és önmagukat, az introspekciónak pedig a metanyelvi gondolkodás, odafigyelés is a része lehet. A végzős évfolyam tagjaira pedig azért esett a választás, mert az érettségi vizsgára készülve számukra még szigorúbb és égetőbb elvárás a tudatos nyelvhasználat, továbbá ekkorra már bizonyosan találkozniuk kellett magyar nyelvi órán az említett szociolingvisztikai ismeretekkel – amennyiben magyartanáruk valaha is foglalkozni kívánt e témakörrel. A középfokú tanulmányaikat kezdő vagy folytató és az azt befejező tanulók (szubjektív) nyelvi adatainak összehasonlítása révén bepillantást nyerhetünk a középiskolák anyanyelvi nevelésének a nyelvhasználati szokásokat, a nyelvi attitűdöket és a nyelvi tudatosságot alakító hatásaiba – vagy akár hatástalanságába.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint Magyarországon 2009-ben (az adatgyűjtést megelőző utolsó olyan évben, amelyről pontos információk álltak rendelkezésemre) összesen 87 769 tanuló vett részt nappali rendszerű, gimnáziumi vagy szakközépiskolai képzésben a 9. évfolyamon, és valamivel kevesebb, 83 171 tanuló a 12. évfolyamon (vö. KSH Tájékoztató adatbázis in: http://statinfo.ksh.hu). Ez a mennyiség tehát a magyarországi vizsgálat alapsokasága. A magas létszámra való tekintettel kizárólag a rétegzett mintavétel módszerével dolgozhattam, azaz „*az anyaggyűjtést az alapsokaság paramétereinek az ismeretében, tehát azon csoportok, rétegek szerint végezzük, amely csoportokra, rétegekre az alapsokaság oszlik*" (Kiss 1995: 34). A rétegzettség szempontjai az életkoron (illetve évfolyamon) túl a tanulók neme és a területiség voltak.[4] Az Európai Unió regionális politikájához való illeszkedés elősegítésére Magyarországon is kialakították a tervezési-statisztikai régiók rendszerét, így az ország határai között maradt 19 megyét 7 régióba csoportosították. Ezek mindegyikébe (továbbá Közép-Magyarországon belül egy fővárosi és egy Pest megyei vidéki középiskolába is) ellátogattam, hogy iskolánként két-két: egy 9. és egy 12. évfolyamot végző osztályban kitöltessem az egy tanórát igénylő kérdőívet.

2. ábra: *Kutatópontok a régiók rendszerében*[5]

4 További szempontként jelöltem ki a szülők iskolai végzettségét, amely erőteljesen befolyásolja a diákok nyelvhasználatát és nyelvi tudatosságának mértékét – szoros összefüggésben az iskolai előmenetelükkel (lsd. Bernstein-hipotézis in: Kiss 1995: 125; van Essen 1997). A terepmunka során azonban kiderült, hogy a kérdőívet kitöltő diákok jelentős része nincs tisztában szülei iskolázottságával, így ezt a változót az előzetes tervek ellenére nem vehettem figyelembe.

5 A térkép forrása: KSH Területi atlasz in: http://portal.ksh.hu

A mintavételi minimum Richard Hudson meghatározása szerint legalább öt-öt főt jelent szociális kategóriánként: *„As a rule of thumb, one should aim at a minimum of five people in each social category, so twenty people would be adequate for a comparison of two social classes and two sexes, but forty would be needed if one were to add in a two-way age contrast as well; and so on"* (Hudson 1991: 153). Ezek alapján a kutatáshoz szükséges rétegzett mintavételhez osztályonként legalább tíz adatközlő válaszaira volt szükség, de a 25-30 fős osztálylétszámoknak köszönhetően ezt a mennyiséget könnyedén megkettőzhettem, így minden középiskola mindkét évfolyamán húsz-húsz kérdőívet (tíz fiúét és tíz lányét) dolgoztam fel úgy, hogy a hiányosan vagy komolytalanul kitöltötteket még mellőzhettem is. Mindez a hét régióban a fővárossal együtt nyolc középiskola 320 tanulója véleményének megismerését jelenti, amely már általános következtetések levonására, kategóriák létrehozására is lehetőséget ad.

Emellett a hosszabb és szabadabb véleménynyilvánítás lehetőségét az osztályonkénti egy, tehát összesen 16 fővel készített 20-30 perces irányított szociolingvisztikai interjú adta meg. Az adatok megbízhatóságának esélyeit pedig tovább növeli egy harmadik vizsgálati módszer (vö. Wardaugh 2005): a gyakorló középiskolai tanári létből (is) adódó állandó részt vevő megfigyelés alapján vezetett nyelvhasználati napló (lsd. Kiss 1995: 46).

4. Eredmények

Az alábbiakban öt kutatópont kétszáz diákjának véleményéből született részeredményeket ismertetem a kérdőív néhány pontjára adott válaszok feldolgozásával, alátámasztva és kiegészítve azokat a lejegyzett interjúkban található egyéni gondolatokkal. A kérdőívet kitöltő adatközlők válaszait változtatás nélkül, helyesírási hibáik, nyelvjárási jellemzőik megtartásával, az interjúkat pedig az alapvetőbb megakadás-jelenségek jelölésével jegyeztem le.

A) Kísérletek a szleng meghatározására. – A válaszok értelmezése céljából elengedhetetlen tudnunk, egyáltalán mit ért az adatközlő a vizsgálat tárgya alatt, mi az, amiről a későbbiekben elítélően vagy helyeslően nyilatkozik. *„Közhely, hogy a szlenget „mindenki ismeri, és mindenki másképp határozza meg"* (Péter 1999: 25), *s ezt a változatosságot tovább erősítik a különböző tankönyvekben található információk. Egy előzetes kutatás rávilágított arra, hogy „ahány tankönyv, annyiféle ismeret"* sajátítható el a szlengről a szocialista emberhez méltatlan rikító túlzásoktól a politikusok sikereket eredményező nyelvhasználatáig. *„A magyarországi 9–12. osztályos középiskolás diákok hátizsákjában és elméjében ugyanazon téma kapcsán különböző terminusokkal, definíciókkal, jellemzőkkel, funk-*

ciókkal találkozhatunk, amelyek hozzáállásukat, megítélésüket, így használati vagy éppen »leszokási« kedvüket is nagymértékben meghatározhatják. Nem csodálkozhatunk hát azon, ha az ehhez fűződő nyelvi attitűdjeiket felmérő kutatás is változatos válaszokat eredményez" (Parapatics 2011: 364–5). Ezt a változatosságot, illetve a tananyaghoz való merev ragaszkodást tükrözik a kérdőív *Mit tartasz szlengnek?* kérdésére adott válaszok, ezért térjünk is át rögtön azokra a válaszokra, amelyeket valamely eldöntendő kérdés indoklásaként fejtettek ki a diákok, s amelyek jóval önállóbb, őszintébb és valódibb gondolatokat tárnak elénk. Lássunk néhány ilyet a *Jónak tartod a szleng létezését és használatát? Akartál már leszokni a szlenges beszédről?* kérdésekre adott válaszok magyarázataiból.

A szleng társadalmiságát helyezik előtérbe az alábbi vélemények: *„Természetes jelenség."* (Pécs, 12. o., lány); *„Ez az élet, a társadalom része."* (Pécs, 12. o., lány); *„Hozzátartozik a mindennapokhoz."* (Miskolc, 12. o., fiú); *„Lehetetlen elképzelni a fiatalság körében történő kommunikálást szleng nélkül (ha ma elvennénk holnap újra születne)."* (Pécs, 9. o., fiú); *„Egész nap a barátaimmal vagyok az iskolába. Még jó, hogy szlengesen beszélek."* (Pécs, 9. o., fiú); „Gyorsul a világ és »nincs idő« a normális beszédre." (Sopron, 9. o., lány); *„Ez a használat szám csak nőni fog, mert a világ fejlődik. Anyáéknak sokszor mondom, hogy ez már a 21. század."* (Miskolc, 9. o., lány);

Természetesen többen közelítenek a nyelv irányából is: *„Napjainkban ez a nyelvújítás folyamata."* (Pécs, 12. o., fiú); *„A szleng az a mostani kiegészítése a magyar nyelvnek."* (Pécs, 9. o., fiú); *„Csak átalakítja a köznyelvet."* (Pécs, 12. o., fiú); *„Mindenki egy picit átírja a nyelvtant."* (Miskolc, 9. o., lány); *„Nincsenek szabályok, te is kreálhatsz egy új szót."* (Békéscsaba, 9. o., lány).

A meghatározások gyakori módja a kontrasztivitás: *„A szleng gyakran kis csoportonként változik, és sokan nem értik, a köznyelvet mindenki"* (Pécs, 9. o., fiú); *„Magyar vagyok és a szép magyar beszédet szeretem beszélni nem pedig az elnyugatiasodott nyelvet."* (Miskolc, 12. o., fiú); *„Az jó dolog, ha az ember fiatal körökben nem próbál finomkodni és úgy beszélni kortársaival, mint nagyszüleivel."* (Békéscsaba, 9. o., lány); *„Idővel mindenki leszokik róla, mindenki megkomolyodik."* (Sopron, 12. o., fiú).

B) Miért jó és miért rossz? – Összességében a diákok 71,5%-a tartja jónak a szleng létezését és használatát, s csupán 7,5%-uk nem (2,5%-uk nem válaszolt, további 18,5%-uk pedig nem döntött egyértelműen a kérdésben, illetve megszorításokkal tartja jónak). Hasonló arányok születtek a leszokás kérdésében is: 82,5%-uk sosem kívánt leszokni a szlengről, s 16,5%-uk már legalább egyszer próbálta, vagy legalábbis megfordult a fejében. Indoklásként érdekes, noha a kamaszokra és a szleng jelenségére egyáltalán nem meglepő módon jellemző ambivalens választípusokat különíthetünk el, amelyeket az alábbi 1. táblázat foglal össze:

1. táblázat: *Jónak tartod a szleng létezését? Akartál már leszokni a szlenges beszédről?*

Jónak tartja, (ezért) nem próbált leszokni, mert:	**Nem tartja jónak, (ezért) már próbált leszokni, mert:**
Mindenki használja.	Mindenki használja.
Egy fiatalnak így kell beszélnie a kortársaival.	Gyerekes, idegesítő mindig így beszélni.
Nélküle kinevetik az ember.	Miatta kinevetik az embert.
Érdekes, változatos, a magyar nyelv részeként növeli a szókincset.	Unalmas, a magyar nyelv szépségeit csorbítva csökkenti a szókincset.
A legtöbben tudják, mikor nem illik használni, és akkor kerülik is.	Sokan már meg sem tudják különböztetni a „rendes" nyelvtől, vagy ha igen, akkor is „kicsúszik".

Lássunk néhány konkrét példát, hogyan nyilatkoznak erről az egyes adatközlők. A fiatalok körében különös gyorsasággal terjedő szlengszavak és -kifejezések egyszerre fenyegethetnek annak veszélyével, hogy az eredetileg egyénileg vagy kis csoportban használt elemek nyelvi divattá válnak (vö. Parapatics 2010, Péter 1999), az ezeket mégsem ismerő tanulók pedig kirekesztetté. *„A siker alapfeltétele, hogy szót értsünk a velünk egyívásúakkal, kapcsolatot tudjunk teremteni a hasonszőrűekkel. A kapcsolatépítés létkérdés. Egyes vizsgálatok szerint legalább olyan hevesen reagálunk a kirekesztettségre, mint amikor testi épségünket vagy éppen a betevőnket kell féltenünk. A kirekesztettséget fenyegető állapotként éli meg az agy. […] Társas élete minden jó-rossz mozzanatát véresen komoly eseményként éli át a kamasz"* – olvashatjuk egy, a serdülő aggyal kapcsolatos legfrissebb kutatásokat összefoglaló tanulmányból (Dobbs 2011: 77). A kirekesztettségtől jobban rettegő, talán kevésbé önálló és kreatív diákok tehát éppen azt tartják jónak nyelvhasználatukban, amit az átlagostól, tömegjelenségtől tartó mások zavarónak: *„A legtöbben így beszélnek körülöttem, és ez hozzátartozik a mindennapokhoz."* (Miskolc, 12. o., fiú); *„Nem látom értelmét, hogy leszokjak, ha más is használja."* (Sopron, 12. o., lány); *„Leszokva kívülállónak érezném magam."* (Százhalombatta, 9. o., lány); *„Nem szeretném, ha mások lenéznének, mert nem ismerem a szlengeket"* (Százhalombatta, 9. o., lány); *„Valamikor szeretek választékosan beszélni, szakszavakat használni. Ilyenkor többen »okoskának« tartanak, nem folytatják velem a kommunikációt."* (Miskolc, 12. o., lány); *„[ha] most olyan okosnak akarok tűnni, azt mondom, a szocializációnak egy lépcsőfoka, mérföldköve, hogy egymással elsajátítsuk a közös nyelvet, életkorok szerint. Anélkül olyan lennél, mint egy külföldi az országban, nem érted, mit mondanak, és nem is fogadnának be."* (Békéscsaba, 12. o., fiú).

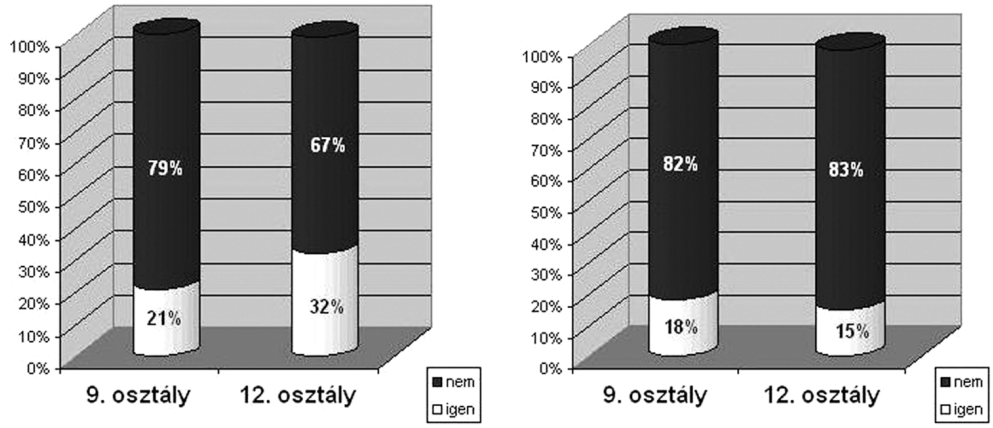
Jellegzetes szembenállást eredményeznek a szlengnek az iskolában tanult magyar köznyelvre gyakorolni vélt hatásához fűződő attitűdök is. Az elfogadók szerint a szleng érdekesebbé, színesebbé, változatosabbá teszi, felfrissíti a nyelvet: *„Nyelvújító, és nem kell a begyökeresedett régi szavakat használni"* (Miskolc, 9. o., lány); *„Néhány szó vicces és könnyebben megjegyezhető, mint az eredeti."* (Százhalombatta, 9. o., lány); *„Néha jobban kitudom magam fejezni vele."* (Miskolc, 9. o., fiú); Ugyanez a *„nyelvújítás"* azonban negatívumként is megjelenhet: *„a szép magyar szavainkat és szinonimáinkat lassacskán elfelejtjük, arról nem is beszélve, hogy a szókincsünk nem fejlődik"* (Százhalombatta, 9. o., lány); *„A köznyelv szépségét megcsorbítja."* (Békéscsaba, 12. o., fiú); *„Eltűnhet miatta az irodalmi nyelv."* (Pécs, 12. o., fiú); *„Elvesznek az értékes szavaink."* (Miskolc, 9. o., lány); *„Rontja az erkölcsöt, visszafejleszt, elbutít."* (Miskolc, 9. o., fiú). Többen a kommunikáció szleng okozta hiányosságaira, töredezettségére hívják fel a figyelmet: *„Lassan azt sem tudjuk, hogy mit beszélünk."* (Miskolc, 9. o., lány); *„Az emberek már nem hajlanak a hosszabb beszélgetésekre."* (Sopron, 9. o., lány); *„Zavar, hogy félmondatta[l] meg lehet beszélni egy nap eseményeit."* (Sopron, 9. o., lány); *„A szleng használata miatt növekszik a generációs különbség a fiatal diákok és nagyszüleik között."* (Miskolc, 12. o., lány); *„A barátnőm […] a Balaton mellett lakik, szóval nem is mindig érti."* (Sopron, 12. o., fiú); *„Ha az emberek nyelve szegényessé válik, akkor nem tudják kifejezni – a szavakban amúgy is kifejezhetetlen – gondolataikat. Örök kérdés, hogy ez visszahat-e a gondolkodásra (lásd George Orwell 1984: újbeszél nyelvét)."* (Pécs, 12. o., fiú).

A kutatás egyik legfontosabb kérdése a nyelvi alkalmazkodás, a nyelvhasználati helyénvalóság már említett problémája, amelyet maguk a diákok is észlelnek, s amely, láthattuk, például az érettségi vizsgán (így a felvételi eljárásban) pontok veszítésével járhat: *„Igazán nem is tudom megkülönböztetni mi számít szlenges beszédnek és mi nem."* (Százhalombatta, 9. o., lány); *„Ilyen világban élünk, ahol mindenki így beszél és cselekszik, ha akarnék se tudnák [leszokni]. Már nem tudom eldönteni, mi a szleng és mi az igaz szó."* (Békéscsaba, 9. o., fiú); *„Néha olyankor is kicsúszott amikor nem akartam és kicsit »csúnyább« volt."* (Békéscsaba, 9. o., lány); *„Néhány olyan szleng szó berögzült, amiket reflexesen használtam olyan szituációkban, amikben nem szabadott volna."* (Százhalombatta, 12. o., lány); *„Valamilyen szinten már belémverődött a szleng, ha nem akarok is előjön belőlem"* (Békéscsaba, 12. o., fiú).

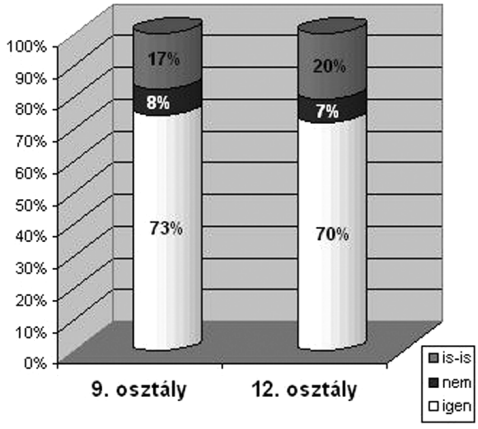
C) Amikor „kicsúszik". – Az utóbb idézett gondolatok rávilágítanak arra, hogy a leszokás kérdését nemcsak a szlenghez fűződő attitűdök fényében vizsgálhatjuk. Feltételeztem, hogy a diákok hozzáállását a társas funkciók mellett az is meghatározhatja, hogy kerültek-e már kellemetlen, esetleg hátrányos helyzetbe amiatt, hogy mentális lexikonukban aktívabbak, ezért egyszerűbben, gyorsabban előhívhatók a szlengszókincs elemei. A kérdőív

egyik pontja több formális és informális szituációra is rákérdez, melyekben igyekeznek kerülni az adatközlők a szlenges megfogalmazást, illetve általában sikerül-e eme szándékuk. Az összesített eredmények szerint a 200 tanulónak csupán 26,5%-a képes kiszűrni a szlenges elemeket beszédéből, és döntő többségük, 73%-uk szándékuk ellenére sem (1 fő nem válaszolt). Ha arra gondolunk, hogy még ennek tudatában is csupán kis részük (16,5%) kívánna leszokni róla, megállapíthatjuk, hogy a szleng ismertetett nyelvi és társas előnyei – valamit valamiért alapon – nagyobb súllyal esnek latba annak megítélésekor, hogy jó-e ezzel a jelenséggel „együttélni", mint az, hogy ez mennyi és milyen esetleges hátrányokkal járhat. A *„14–17 évesekben ugyanazok az alapvető döntési folyamatok zajlanak le, mint a felnőttekben. […] Nem azért reszkíroz többet, mert nem érzékeli a veszélyt, hanem mert másként értékeli kockázat és kimenetel viszonyát. Amikor csak kockázat árán érhet célt, számára lényegesebb a siker, mint a felnőttnek"* (Dobbs 2011: 76). A „kockázat" és a „veszély" a szlenges nyelvhasználat esetében a pontlevonás, a rosszabb jegy, a negatív megítélés, a „siker" pedig a beilleszkedés és a népszerűség, a biztos státusz a baráti körben, az osztályban, az iskolában.

A kerülés sikerességének aránya az adatok szerint némileg javul a 12. évfolyamra: míg a 9. évfolyamosok 79%-a használt már szlenget felismerten nem megfelelő szituációban, addig a 12.-eseknél ez a szám már csak 67%. (A *Jónak tartod a szleng létezését és használatát?* és az *Akartál már leszokni a szlenges beszédről?* kérdések esetén nincs számottevő különbség a két évfolyam eredményei között, lásd alább.) A statisztikát egy végzős interjúalany gondolatai is alátámasztják: „egy kis polgárpuki sosem árt…azért én is régen eléggé ilyen elveket vallottam, régen, most már állítólag megkomolyodtam, de nekem azért volt színes hajam meg… De hivatalos helyeken sosem használtam [szlengszavakat – P. A.]. Vagyis hát csak akkor nem, hogyha megüthettem volna a bokámat miatta, meg azért igyekeztem kiöltözni érettségire [ti. kisérettségire – P. A.] és hasonlók". Az idézet teljes mértékben rímel Koltói Ádám szemléletes hasonlatára a nyelvhasználati helyénvalóságról: „praktikus viselet a farmer. De azért nem illik ebben az univerzálissá tett divatszerelésben elmenni színházba, esküvőre, temetésre, nemzeti ünnepre. Át kell öltöznünk. Nyelvileg is. Az alkalomhoz méltóan kell megjelennünk és beszélnünk" (Koltói 1994: 182). Az alkalmazkodás, a szlenghez való viszonyulás és a leszokási kedv kapcsolatát az ábra segítségével vethetjük össze:

3. ábra: *Minden alkalommal sikerül kerülnöd a szlenges megfogalmazást, amikor szeretnéd? Akartál már leszokni a szlenges beszédről?*

4. ábra: *Jónak tartod a szleng létezését és használatát?*

D) A magyartanári attitűd szerepe. – Feltételezésem és tapasztalataim szerint jelentősen befolyásolhatja az adatközlő attitűdjeit, leszokási kedvét és nyelvi alkalmazkodásbeli képességeinek fejlődését az őt nevelő-oktató pedagógusok, elsősorban a magyartanár viszonyulása a szlenghez. Hogy a diákokban kialakult képet még részletesebben megismerhessük, arra is rákérdeztem, szerintük milyen a magyartanár helyes hozzáállása szakmailag a magyar nyelvi órán ahhoz, ha diákjai szlengszavakat használva beszélnek hozzá (nyelvjárási beszéd megítélése kapcsán Streli 2007 alapján). A válaszokból nemcsak a diákok elvárásait ismerhetjük meg, hanem nyilvánvalóan

saját magyartanáruk gyakorlatát is, amely az előző kérdésekben kifejtett véleményüket is új színben világíthatja meg. A tanulók 52%-a szerint a tanárok feladata a kijavítás: *„ki kell javítania, de csak ami már nem fér bele, mert mindegyiket túlzás lenne. Miért ne mondhatnánk, hogy gáz, ciki vagy király?"* (Békéscsaba, 9. o., lány); *illetve az elutasítás. Egyrészt azért, „mert a nyelvtanórán magyarul kell beszélni, nem szlengben"* (Százhalombatta, 9. o., fiú); másrészt pedig *„amíg fennáll a tanár–diák kapcsolat, addig túlságosan bizalmaskodó"* (Pécs, 12. o., lány).

Az adatközlők 16%-a szerint a tanárnak a tanórán is el kell fogadnia diákjai szlengszavakkal tűzdelt nyelvhasználatát. A tolerancia elvárására adott különféle okok ismét a kamaszok jellegzetes gondolkodásmódjába, világképébe engednek betekintést: *„A szleng már úgy beépült a nyelvünkbe, hogy az bocsánatos bűn ha valaki száján kicsúszik"* (Százhalombatta, 9. o., lány); *„Neki is el kell fogadni a szlenget hogy mi is elfogadjuk amit ő akar tanítani."* (Miskolc, 12. o., fiú); *„El kell fogadnia, hogy egy ilyen világban élünk ahol nem a »könyv« az első"* (Békéscsaba, 9. o., fiú); *„Nem az a lényeg a nyelvtanban, hogy mindent komolybeszéddel mondjunk."* (Pécs, 9. o., fiú). Vagyis a nyelvhasználati alkalmazkodás képességének hiányából fakadó problémát többen nem azzal kívánják orvosolni, hogy valamelyest „leszokjanak" arról, ami azt okozza, inkább szentesíteni kívánják a létrejött állapotot. Olyan vélemény is akadt, ami szerint azért is kell a tanárnak elfogadónak lennie, mert úgysem tud változtatni a diákok beszédstílusán. Egy másik „élettapasztalat" szerint: *„De most hány olyan eset van, amikor nem szabad szlenget beszélni? Egy-kettő évente, nem? Annyira meg csak megembereli magát az ember, nem? Annyira képes összekapni magát, a többi meg nem mindegy?"* (Békéscsaba, 12. o., fiú).

További 26,5%-uk megszorításokkal vár elfogadást, illetve kijavítást (5,5% nem válaszolt a kérdésre): *„Érvelni kéne a szép magyar nyelvezet mellett, de ne a szleng ellen, mivel akkor csak még nagyobb lesz az ellenkezésre buzduló diákok tömege (a tanárral szemben)"* (Százhalombatta, 9. o., lány); *„Ugyanúgy válaszol rá, vagyis megpróbál válaszolni. Ha megy neki nagyon megfogják szeretni az osztályába."* (Miskolc, 9. o., lány); *„Próbáljon meg ő is szlenget használni, vagy vegyen rá, hogy ne használjunk, vagy ami a legjobb az arany középút."* (Százhalombatta, 12. o., lány); *„Szerintem bizonyos helyzetekben nem szabad hagyni, pl. esszében, verselemzésben, amúgy meg tanulhatna a diáktól pár dolgot, mert nagyon gáz amit a nyelvtankönyvekben szlengnek hívnak."* (Sopron, 12. o., fiú; vö. Parapatics 2012). Az adatgyűjtés folyamán történt megfigyeléseim és a válaszok tanúsága szerint, ha a diákok saját magyartanáruktól is azt látják, hogy a szleng és a (regionális) köznyelv a maga helyén, különböző célokkal egyaránt használható, akkor az ő viszonyuk is kiegyensúlyozottabb lehet a szlenggel: *„Ő magyartanár, tudjuk, hogy szépen tudja kifejezni magát, de őt meg az érdekli, hogy mi milyen szépen tudjuk kifejezni magunkat.Mert jó, hogy ő tud szépen beszélni és ezeket csak*

azért mondja, hogy feldobja az órát, de nekünk nem kell feldobni a felelést, mert nekünk csak az a fontos, hogy a lehető legszebben adjuk elő. Tehát ő azért használja a szlenget, hogy feldobja az órát, de amikor nekünk felelés van vagy olyan dolgozat, akkor nem kell beleírnunk, nem, nem írhatjuk bele, mert nem kell feldobnunk a dolgozatot, vagy a felelést" (Pécs, 9. o., fiú).

5. Összegzés

A részeredmények ismertetése bepillantást engedett egy olyan kutatásba, amelynek változatosságához és differenciáltságához egymást kumulálva járul hozzá a vizsgálat tárgyának: a szlengnek és alanyainak: a serdülő középiskolások lelkivilágának sokszor önellentmondásos összetettsége. Az eldöntendő kérdésekre adott válaszok indokoltatása és az interjúk révén megismert gondolatok megerősítik s életszerűvé teszik a száraz számadatokból megállapítható, a nyelv aktuális állapotára vonatkozó általános következtetéseket. A többféle vizsgálati módszer lehetőséget ad a mélyebb, több szempontból történő elemzésre, összefüggések felismerésére, valamint arra, hogy reálisan lássuk a dolgozat első felében bemutatott problémákat, ezáltal közelebb jutva azok hatékonyabb kezeléséhez.

Talán nem szerencsés a gyakorló pedagógusoknak megfogadniuk a diákok által felvetett, gyakran szélsőséges és szűk látókörű „tanácsok"-at, annyi azonban bizonyos, hogy a tanulók véleményének meghallgatása és figyelembe vétele – kellő körültekintéssel természetesen – egyaránt hasznos lehet úgy az anyanyelvi nevelés kérdéseinek tárgyalásához, mint a szleng mibenlétének, jellemzőinek, funkcióinak, előnyeinek és hátrányainak nyelvi leírásához.

Irodalom

A Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztató Adatbázisának honlapja: http://statinfo.ksh.hu

Adamikné Jászó Anna 2004. *Kerettantervi segédletek a középfokú nevelés-oktatás tantárgyaihoz és tantervi moduljaihoz. Szakiskola, Magyar nyelv és irodalom.* Oktatási és Kulturális Minisztérium. http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=390&article-ID=689&ctag=articlelist&iid=1 (2009. 11. 25.)

Bencédy József 1972. Az iskolai anyanyelvi nevelés programja. *Magyar Nyelv* 76: 27–39.

Czibere Mária 2004. Nyelvi állapotunk középiskolás fokon. In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 32–39.

Dobbs, David 2011. Serdülő agyak. *National Geographic* 9/10: 60–77.

Domonkosi Ágnes 2005. A nyelvi attitűd vizsgálatának módszertani kérdései. In: Cs. Jónás Erzsébet – Székely Gábor szerk. *Nyelvek és nyelvoktatás Európa és a Kárpát-medence régióiban*. A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Pécs–Nyíregyháza. 65–69.

Drake, G. F. 1980/2002. A szleng társas szerepe. In: Várnai Judit Szilvia – Kis Tamás szerk. *A szlengkutatás 111 éve.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 293–302.

Gósy Mária – Kovács Magdolna 2001. A mentális lexikon a szóasszociációk tükrében. *Magyar Nyelvőr* 125: 330–54.

Horváth Zsuzsa 2004. *Kerettantervi segédletek a középfokú nevelés-oktatás tantárgyaihoz és tantervi moduljaihoz. Gimnázium és Szakközépiskola, Magyar nyelv és irodalom.* Oktatási és Kulturális Minisztérium.http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID-=390&articleID=689&ctag=articlelist&iid=1 (2009. 11. 25.)

Hudson, R. A. 1991. *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge.

Kis Tamás 2006. *Nyelvi univerzálé-e a szleng?*
http://mnytud.arts.unideb.hu/szleng/tanulmanyok/szluniv_hun.htm (2008. 01. 12.)

Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Kiss Jenő 1996. A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció. *Magyar Nyelv* 92: 138–151.

Kiss Jenő 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest.

Koltói Ádám 1994. „Fiatalul" magyarul? Az ifjúsági nyelv hatása a mindennapi nyelvhasználatra. In: Kemény Gábor – Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 181–183.

Középszintű írásbeli érettségi vizsgák 2011. május – feladatlapok és javítási-értékelési útmutatók. 2011. május 2. Oktatási Hivatal. http://www.oh.gov.hu/letolt/okev/doc/erettsegi_2011/k_magyir_11maj_ut.pdf (2011. 04. 05.)

Laczkó Mária 2007. Napjaink tizenéveseinek beszéde szóhasználati jellemzők alapján. *Magyar Nyelvőr* 131: 174–184.

Parapatics Andrea 2010. A mai magyar szleng használatának és alakulásának nyelvi és társadalmi okai. In: Illés-Molnár Márta – Kaló Zsuzsa – Klein Laura – Parapatics Andrea szerk. *Félúton 5. Az ötödik Félúton konferencia (2009) kiadványa.* L'Harmattan Könyvkiadó – ELTE BTK Nyelvtudományi

Doktori Iskola, Budapest. 129–137. http://linguistics.elte.hu/ studies/fuk/fuk09/

Parapatics Andrea 2011. A szleng tanításáról középiskolai magyar nyelvtankönyveink tükrében. In: Boda István Károly – Mónos Katalin szerk. *XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Debrecen, 2010. augusztus 26–28.* MANYE – Debreceni Egyetem, Budapest–Debrecen. 360–366.

Parapatics Andrea 2012. Szleng a tankönyvekben és a tanórán. A Tudás és tanulás neveléstudományi konferencián elhangzott előadás írott változata. Babeş–Bolyai Tudományegyetem Pszichológia és Neveléstudományok Kar Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet, Kolozsvár. 2012. március 30. – április 1. (Megjelenés alatt.)

Partridge, Eric 1933/2002. A szleng ma és tegnap. In: Várnai Judit Szilvia – Kis Tamás szerk. *A szlengkutatás 111 éve*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 17–26.

Péter Mihály 1999. „Húsz év múlva" (Régebbi és új gondolatok a szlengről). In: Fenyvesi Anna et al szerk. *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 25–39.

Ruzsiczky Éva 1981. A Magyar Szinonimaszótár az iskolai anyanyelvi nevelés szolgálatában. *Magyar Nyelvőr* 105: 328–338.

Streli Zita Ágnes 2007. A székesfehérvári székelyek és a szlavóniai csángók – avagy mit tudnak a középiskolások a nyelvjárásokról. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai szimpozion.* A Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai VIII., Szombathely. 244–251.

Terestyéni Tamás 1990. Beszédszokások (Egy szociolingvisztikai adatfelvétel néhány előzetes eredménye). In: Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk. *Élőnyelvi Tanulmányok*. Linguistica series A. Studia et Dissertationes 3. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 32–55.

Vallent Brigitta 2008. Beszélt nyelvi hatások a középiskolások fogalmazásaiban. *Magyar Nyelvőr* 132: 189–205.

van Essen, Arthur 1997. Language awereness and knowledge about language. An overview. In: Van Lier, Leo – Corson, David eds. *Enyclopedia of Language and Education. Volume 6.: Knowledge about Language*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht–Boston–London. 1–9.

S. Varjú Anna 2006. „Kilóg" a szövegből. *Édes Anyanyelvünk* XXVII/2: 19.

Wardaugh, Ronald 2005. *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.

PARAPATICS, ANDREA

The language attitudes of high school students towards slang in Hungary

The study analyzes the language attitudes of slang among Hungarian students in Hungary. The main method of the research was a questionnaire with opened and closed questions that was filled in by one of the 9th and one of the 12th classes fill in seven secondary schools of the seven Hungarian regions and in one in the capital. Then I made an interview too with one student in each class to open the door to longer and personal opinions. I also write a so called diary about language use to raise the reliability of my data. General conclusions and coherences can be established by the answers to the questions to decide, while the subjective ideas in the justifications made the bald facts life-like and ensure a deep analysis.
The paper shows that the main quota of 200 students from the processed research points (88,5%) like knowing and using slang. Correlating with this result 82,5% never wanted to give it up, though 73% couldn't avoid it in a situation when they wanted to. So the social functions of slang have a more significant preponderance than the „dangers" of it: the negative influence on progress in school and career. Many students bear witness to the injury of their communicative competence: „I can't decide anymore what is slang and what is true word". By analyzing the opinions we can come to know the real actualities and so we are enabled to handle these problems effectively and to give a more actual description of the functions and features of slang.

SILLING ISTVÁN
Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
silling@sowireless.org

Í-zés a vajdasági magyar nyelvjárásokban a XXI. század elején

1. Kivonat

A vajdasági magyar nyelvjárások szinte külön-külön nyelvjárásszigetnek is tekinthetők. A terület XVIII–XIX. századi betelepítése óta a települések magyar lakói máig megőriztek bizonyos elemeket az ősi, azaz a kibocsátó régió vagy közösség nyelvjárásának sajátosságaiból. A vajdasági magyar nyelvjárásokban a maguk peremvidéki volta miatt is még sok régi, ugyanakkor mára már (a magyar köznyelv és az egyre terjeszkedőbb idegen (szerb) nyelv miatt) veszélyeztetett, kiveszőben lévő sajátosság/vonás maradt meg. Ilyen a nyelvjárási *í*-zés is, amely a vajdasági magyarok által lakott Bácskában és Bánságban is egyaránt megtalálható. A vidék tömbmagyarságát képező Tisza menti településeken kevésbé, a tartományi magyarság peremvidékén azonban erőteljesebben. A bácskai Piros (Rumenka), a bánsági Magyarittebe (Novi Itebej) lakói és Torontálvásárhely (Debeljača) református magyarjai még napjainkban is az *í*-ző nyelvjárás beszélői, míg a bácskai Kupuszina-Bácskertes (Kupusina) magyar nyelvjárása az egész magyar nyelvterületen a legnyíltabb nyelvjárástípust képezi, és sajátos nyelvjárása egyedülálló a Kárpát-medencében. Az említett településeken kívül az *í*-zés következetesen előfordul a tartomány más, magyarok által is lakott falvaiban, városaiban.

2. A vajdasági magyar nyelvjárások kutatása

A magyar nyelvjárások atlasza,[1] amely a XX. század közepén végzett gyűjtések alapján 1968–1977 között jelent meg, csupán 12 jugoszláviai kutatópontról gyűjtött adatokat, azok közül is csak 8 volt vajdasági: Kupuszina-

1 Deme László.– Imre Samu szerk. 1968–1977.

Bácskertes, Bajsa, Péterréve, Piros, Temerin a Bácskából, és Alsóittebe, Torontáltorda, Torontálvásárhely a Bánságból. A gyűjtések kezdete óta eltelt jó hat évtized, amely idő alatt óriási változások történtek a magyar nyelvterület egészén, lett légyen szó geopolitikai, nemzetiségi, szociológiai, vallási, társadalomszerkezeti, termelési viszonyokról. Bizonyos magyar népcsoportok más-más országba, megváltozott körülmények közé kerültek: háborúk és gazdasági migráció, másnyelvű népcsoportok jelentős számban történő betelepülései, idegen asszimilációs törekvések, különböző negatív előjelű nyelvtörvények sújtották ezeket a magyar nemzettöredékeket – így megfogyatkozásuk is elkerülhetetlen volt s maradt. Mindezek következtében egyre nehezebb lett a szülőföldön való boldogulás, ami magával hozta az onnan történő elvándorlási tendencia megerősödését. Ilyen társadalomformáló hatások közepette maradt meg a vajdasági magyarság, számában ugyan megfogyatkozva, de nyelvét el nem veszítve, ősi nyelvjárási ízeinek egyes elemeit – a köznyelv egyre erősödő hatása ellenére – máig bizonyos fokban megtartva. A 2002-ben végzett népszámlálás adatai ugyan már időszerűtlenek, de sajnos a legújabb, 2011-es cenzus eredményeinek közzététele csak két-három év múlva várható. A 2002. évi adatok szerint Szerbiának 7 498 001 lakosa volt, ebből magyar 293 299. A Vajdaságban 2 031 992 ember élt, közülük magyar nemzetiségű 290 207, azaz a tartomány 14,28%-a volt magyar. A magyarok többsége Észak-Bácskában és a Tisza mentén él. Felekezetüket tekintve jobbára római katolikusok, jóval kevesebben vannak a reformátusok, még kevesebben az evangélikusok, s a többi történelmi és kisegyháznak már alig van híve a vajdasági magyarok között.

Jelen dolgozatomat megelőzően Penavin Olga újvidéki nyelvészprofesszor vizsgálta a régió magyar nyelvjárásait az 1960-as évektől az 1980-as évek végéig, s nyelvjárási atlaszaiban kiemelte, hogy az általam is vizsgált jelenség, azaz az *í*-zés, a Bácskában csökkenő tendenciát mutat. Kivételt ez a folyamat az *í*-ző szigeteken képez (Penavin 1988: 160) – bár nem nevesíti azokat –, valamint a Bánságban „a békési származású í-zők" (Penavin 1995: 93) nyelvében van még jelen.

Ugyanabban az időben végzett dialektológiai kutatásokat a vajdasági kutatópontok anyagán Szabó József (Szabó 1990) is, azonban ő a már említett nagyatlaszban közölt adatokat vizsgálta, és saját gyűjtései is voltak. Fontos megállapításai a nagyatlasz jugoszláviai kutatópontjaival kapcsolatban, hogy Magyarittebe, Péterréve, Piros és Torontáltorda *„tájszólása a környező településekhez képest nyelvjárásszigetet helyzetű"* (Szabó 1990: 305), míg Bajsa, Temerin és Torontálvásárhely kapcsán megjegyzi a következőket: *„helységekben él egymás mellett nyelvjárásszigetben helyzetben – ma már egyre nehezebben kitapinthatóan – eredetileg más-más tájszólású lakosság"* (Szabó 1990: 305). Kupu-

szina-Bácskertesen jóval korábban Zelliger Erzsébet (Zelliger 1977) végzett terepmunkát. A modern magyar dialektológia megkülönbözteti a nyelvjárássziget és nyelvsziget fogalmát, s a vajdasági magyar nyelvjárások kutatójaként elmondhatom, hogy itt már sok esetben, éppen a Szabó József által kiemelt települések szinte mindegyikének esetében nyelvszigetről (Balogh 2001: 316–319) beszélhetünk, a bevezető mondatokban említett társadalmi változások, azaz a környező falvak, vagy magának az adott településnek szerb nyelvűvé válása miatt. Teljesen más nyelvű falvak veszik körül már Pirost és Torontáltordát, Kupuszina-Bácskertest (Silling 2007) és Temerint is majdnem. Így a XVIII–XIX. századi újratelepítések idején nyelvjárási csoportokba tartozó falvak tájszólása mára helyi nyelvjárássá, illetve nyelvszigetté változott. Azonban ez a megállapítás nem érvényes az egész Vajdaság mai magyarságára. A Bánát északi részén a déli nyelvjárástípus (vö. Kálmán 1966: 74–75) falvait találjuk, avagy a dél-alföldi nyelvjárási régiót (vö. Juhász 2001: 278–279), a sokáig majdnem heterogén *ö*-ző nyelvi környezetet, ahol az *í*-zés ritkábban fordul elő. A Tisza bácskai oldalán pedig azokat helyi nyelvjárásokat találjuk, amelyek nyelvjárásszigetek, hiszen már telepítésük óta más-más vidék nyelvi jellegzetességeit használják, de magyar nyelvű környezetben. Bár ez utóbbi megállapítás csak hellyel-közel igaz, ugyanis színmagyar települése már alig van a Vajdaságnak, kisebb-nagyobb magyar vidéke úgyszintén. Mégis az északi horgosi, illetve magyarkanizsai kiindulástól egészen Péterrévéig szinte összefüggő a magyar népességű települések lánca, csak ezek betelepítése éppen a történelmi Magyarország más-más vidékéről történt.

3. Í-zés a mai vajdasági magyar nyelvjárásokban

Jómagam jelenleg csak a vajdasági magyar nyelvjárásokban még előforduló í-zéssel és i-zéssel foglalkozom, más dialektológiai jellemzőket nem érintek. Adataim mind a XXI. század elejéről valók, s a szövegek begyűjtése jobbára e század első évtizedének közepén történt a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatói és jómagam által (Silling 2007, Silling 2010).

Vizsgálódásom kiterjedt a vajdasági régió mintegy 90 településére. A magnetofonnal gyűjtött hangzó anyagot magam jegyeztem le fonetikusan a Balogh Lajos által közzétett útmutatás alapján (Balogh 1993).

Az előforduló í-zés és i-zés valójában mind fonetikai realizáció, de különböző fonetikai és morfológiai helyzetben.

A rendelkezésemre álló anyag vizsgálata után elmondhatom, hogy a zárt í-zés A Magyar Nyelvjárások Atlasza kutatópontjain, valamint azokon kívül

is máig a bácskai részen a Pacsér, Feketics, Piros református vallású, jász-kun eredetű településeken él leginkább. Erőteljes a jelenléte még az észak-bácskai Kelebián, illetve jól hallhatóan van jelen a közép-bácskai Kispest, Törökfalu/Kavilló, Kevi, Zentagunaras, Kishegyes, Bajsa falvakban, illetve Topolya kisvárosban, valamint a dél-bácskai Budiszava/ Tiszakálmánfalva falu nyelvjárásában. A bánáti részen az ő-zés jellemzőbb, mint a bácskain, s itt kevesebb í-ző előfordulást találtam. A Magyarittebére költözött békésiek máig őrzik ezt a nyelvjárási sajátosságot, s mellettük Magyarcsernye magyarjainál fordul elő még az í-zés.

A nyílt í-zéssel, i-zéssel szoros összefüggésben áll az illabialitás, amelyről megállapítható, hogy több, egymáshoz közel fekvő közép-bánáti faluban hallani még kny. *ü* helyett nyj. *i*, kny. *ű* helyén nyj. *í* illabiális magánhangzómegfelelést: Tóba: *tízrevaló, nagybídbe* ('nagybűt' helyett), *kilső*; Nagynezsény: *készít* ('készült', és itt a szótagzáró -l kiesésével járó pótlónyúlás is megjelenik), *iket* ('őket', 'üket' helyett); Ürményháza: *kérink*; Szentmihály: *szilém, izent*.

A székely illabialitás emléke él még az aldunai székely falvakban, Székelykevén, Hertelendyfalván és Sándoregyházán: *elkészilt* (Székelykeve), *a tëbbit*, (Székelykeve), *összegyíltek* (Hertelendyfalva), *ësszekeverve* (Sándoregyháza), valamint zárt í-zés olyan helyen, ahol a vajdasági magyar nyelvjárásokban nem jelentkezik: három *híttel* (Herteledyfalva), illetve olyan lexémában, amelyben másutt is megvan: *szegínyek* (Székelykeve), *vőlegín* (Hertelendyfalva); s a zárt i-zés is a már ismert esetekben: *vőfinyek* (Székelykeve), *a fejit, a termibe, a zsebibe, elsejin, a zenyimek*. S i-ző illabialiális realizáció hallatszik a székelykevei *dolgik* esetében is.

A magyar dialektológiai szakirodalom az illabiálitás tekintetében igen megterhelt nyelvjárásszigetként tartja számon a bácskai Kupuszinát (Kiss J. szerk. 2001), amelynek nyelvjárásából sokáig hiányoztak a labiális palatális magánhangzók, azaz az ö, ő, ü, ű hang, s helyette ë, é, i, í hallatszott (Silling 2007). Ez a vonás máig érvényes az idős falubeliek tájszólására, s így az í-ző, i-ző alakok száma nagyobb, bár nem a hagyományos értelemben vett, „klaszszikusnak tartott" kny. *é* nyj. *í* megfelelésekről van mindig szó. Megjegyzendő, hogy a Kupuszina-Bácskertes környékének magyar településein élő fiatalokkal való gyakoribb találkozás, több együttlét, sok kommunikáció hatására a kupuszinai-bácskertesi jó negyvenesek is a környezet magyar nyelvjárásának megfelelően az *ö, ő* helyetti *ü, ű* magánhangzókat használják, pl.: *gyüvök, gyütt, gyükér, gyüvőre, tüled, tüve* stb., s mivel ez az ő anyanyelvjárásukból hiányzik, ezért azok helyett is többször *i, í* hallatszik, pl.: *gyivëk, gyit, gyikér, gyivére, tiled, tive* stb. (pedig itt a kupuszinai-bácskertesi nyelvjárási norma szerint *jëvëk, jët, gyëkér, jëvére* alakoknak kellene állniuk, mint pl. *gërëg, zërëg*).

Végezetül leírhatom, hogy az állandó változásnak kitett vajdasági térségben élő magyarok nyelvjárásában megjelenik a nyelvében is változó világ (a magyar nyelvi sztenderd, a környezet szerb nyelve), de még mindig él az ősi nyelvjárási íz is, például éppen az í-zés, i-zés esetében. Azonban be kell vallanom, hogy adatközlőim zömmel hatvan év fölöttiek voltak. A fiatalok nyelvét, nyelvjárását vizsgálni újabb feladat.

Példáim mind a Silling István (2010): Vajdasági magyar nyelvjárási olvasókönyvben szereplő szövegekben szerepelnek, kivéve a kupuszinai példákat, amelyek a Silling István (2007): A kupuszinai nyelvjárás és szótára című kiadványból valók, illetve a megjelenés előtt álló Silling István: Nyugat-bácskai magyar nyelvatlasz című kéziratban találhatók. Éppen ezek az okok miatt a teljes vizsgált szöveganyag közzétételétől el kell tekintenem.

4. Milyen helyen fordul elő í-zés, i-zés a vajdasági nyelvjárásokban?

Szótövek:

1. Zárt í-zés hallható

1.1. a kny. *é* helyett nyj. *í* megfelelés eseteiben:

1.1.1. egytagú szavakban: *hít* (Hertelendyfalva), *kík* (szinte az egész régió), *kísz* (Kelebia, Adahatár, Tornyos, Bajsa, Feketics, Szilágyi, Ürményháza, Udvarszállás), *mík* (Piros, Pacsér), *mín* (Piros, Pacsér, Bácsfeketehegy/Feketics), *níz* (szinte az egész régió), *píz* (Oromújfalu, Pecesor, Ilonafalva, Ada, Zentagunaras, Pacsér, Szilágyi, Piros, Magyarittebe), *rísz* (Piros), *szíp* (Feketető);

1.1.2. többtagú szavakban

1.1.2.1. hangsúlyos helyzetben: *csípél* (Kupuszina-Bácskertes), *csípőni* (Visnyevác, Őrszállás), *csíplégép* (Kupuszina-Bácskertes), *csíplőgép* (Visnyevác), *egísz* (Piros), *elíg* (Piros), *fíreg* (Pacsér), *ífél* (Pacsér), *fíkető* (Ada, Mohol, Ómoravica-Bácskossuthfalva, Doroszló), *físi* (Kupuszina-Bácskertes), *físű* (Pacsér, Ómoravica-Bácskossuthfalva, Kishegyes, Piros, Temerin), *kíregető* (Piros), *kíregetöü* (Feketics), *kísött* (Piros), *kísírt* ('kisért', Kelebia), *kísőbb* (Völgyes, Bajsa, Ürményháza), *kísűn* (Kelebia), *kíszít* (Kelebia, Pacsér, Tornyos, Ürményháza), *kíve* (Topolya, Őrszállás), *kívik* (Kevi), *pintëk* (Ada, Bezdán, Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi, Doroszló, Gombos, Őrszállás, Piros, Magyarittebe), *tíszta* (Feketics);

1.1.2.2. hangsúlytalan helyzetben: *árnyíkába* (Piros), *árnyíkszík* (Doroszló), *borbí* (Pacsér, Ómoravica-Bácskossuthfalva, Feketics, Piros), *bugyborík* (Satrinca), *bugyburík* (Kupuszina-Bácskertes), *ebíd* (Magyarittebe), *edíny* (Törökfalu-Utrina, Kispest, Bezdán, Budiszava, Magyarittebe), *egíssíg* (Visnye-

vác, Tóthfalu, Kevi, Feketics, Ada), *egísz* (Oromújfalu, Verbász, Piros, Temerin, Magyarittebe), *(z)egísz* (Gunaras, Drea, Szentmihály, Magyarittebe), *emlík* (Piros), *emlíkszëk* (Tóthfalu), *fehír* (Magyarittebe), *gerizd* (Órszállás), *gyűlís* (Pacsér, Ómoravica-Bácskossuthfalva, Feketics, Piros), *halándík* (Feketics, Topolya, Martonos, Péterréve), *halántík* (Pacsér, Ómoravica-Bácskossuthfalva), *kaparík* (Pacsér, Ómoravica-Bácskossuthfalva, Feketics, Topolya, Kispiac, Martonos, Királyhalom), *kelís* (Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi), *kertíszet* (Piros), *kertíszkëdís* (Piros), *kinyír* (Királyhalom), *kísír* (Magyarittebe), *kukuríkol* (Bezdán, Szilágyi), *kukuríkól* (Kupuszina-Bácskertes), *legíny* (Kelebia, Völgyes, Orom, Nosza, Kavilló, Brazília, Kevi, Buránysor, Kispest, Zentgunaras, Drea, Bajsa, Pacsér, Feketics, Péterréve, Szilágyi, Budiszava, Törökkanizsa, Csóka, Magyarcsernye, Magyarittebe), *legínkëttünk* (Maradék), *lepíny* (Szilágyi), *töpsíg* (Piros), *törtínt* (Tornyos, Kispest), *részvíntársaság* (Kisrábinca), *söríny* (Kevi), *sütemíny* (Völgypart, Valkaisor, Felsőhegy, Nosza, Csantavér, Pacsér, Feketics, Mohol, Péterréve, Buránysor, Zentagunaras), *szëgíny* (Kispiac, Kishomok, Pannónia, Nagyfény, Zentaörs, Kavilló, Mohol, Szilágyi, Gombos, Székelykeve), *szerteszít* (Regőce), *szomszíccság* (Nagyfény), *szüvőszík* (Pacsér, Ómoravica-Bácskossuthfalva), *tenyísztis* (Piros), *újvidíki* (Piros), *vendíg* (Magyarittebe), *vetemíny* (Ada), *vőfíny* (Adahatár, Valkaisor, Buránysor, Brazília, Törökfalu, Tornyos, Királyhalom, Zentagunaras, Bajsa, Kishegyes, Feketics, Nemesmiltics, Törökkanizsa, Udvarszállás), *vőlegín* (Hertelendyfalva), *vőlegíny* (Kelebia, Valkaisor-Oromalja, Buránysor, Zentagunaras, Drea, Kispest, Bajsa, Pacsér, Feketics, Péterréve, Nemesmilitics, Törökkanizsa, Csóka, Magyarittebe), *zőccsíg* (szinte az egész bácskai régió).

Zárt í-zés hallható még:

1.2. a kny. *e* helyett nyj. *í* megfelelésben: *terígetni* (Torontálvásárhely).

2. Zárt i-zést hallunk

2.1. a kny. *é* helyett nyj. *i* megfelelésben:

2.1.1. hangsúlyos helyzetben: *ippen* (Buránysor, Kishegyes, Bezdán, Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi, Regőce, Udvarszállás), *kisz* (Gunaras), *pintëk* (szinte az egész Bácska és Magyarittebe), *filivel* (Budiszava);

2.1.2. hangsúlytalan helyzetben: *apródonkint* ('apránként', Zenta), *(z)egisz* (Topolya, Gunaras), *ëggyenkint* (Ludas), *elig* (Gombos), *feli* (Budiszava), *félik* (Piros), *filivel* (Budiszava), *kenyir* (Kishegyes), *kívik* (Kavilló), *legin* (Adorján), *kukurikul* (Doroszló, Gombos), *mëgtörtint* (Valkaisor), *szemij* (Gombos), *tenyísztis* (Piros), *termik* (Piros), *vendig* (Gombos), *vőfin* (Magyarittebe), *vőfiny* (Székelykeve), *vőleginy* (Valkaisor), *(z)enyim* (Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi, Székelykeve), *zöccsig* (Verbász), *zőccsig* (Magyarkanizsa, Adorján, Kispiac, Piros);

2.2.2.2.1. a kny. *e* helyén nyj. *i* megfelelésben:

2.2.2. hangsúlyos helyzetben: *kinyér* (szinte az egész Bácska), *girizd* (Ludas, Kupuszina-Bácskertes), *girincs* (Kupuszina-Bácskertes), *igënyës* (Kevi, Kupuszina-Bácskertes);

2.2.3. hangsúlytalan helyzetben: *girizd* (Ludas, Kupuszina-Bácskertes), *kemince* (Tóthfalu, Szilágyi), *messzi* (Gunaras, Szilágyi), *terigetve* (Ada);

5. A morfológiai változások körébe tartozó sajátságok közül említésre méltó a toldalékokban: képzőkben, ragokban megjelenő í-zés, illetve i-zés.

3. Zárt í-zés képzett szavakban:

3.1. kny. *é* helyén nyj. *í* megfelelés: *egíssíg* (Kevi, Feketics), *(z)egíssíg* (Visnyevác), *hüjesíg* (Törökfalu-Utrina), *lëhetősíg* (Pecesor), *mennyisíg* (Feketics), *segíccsíg* (Feketics), *szëgínysíg* (Mohol, Zentagunaras), *tëheccsíg* (Zentaörs), *töpsíg* (Piros); *kívís* (Topolya, Visnyevác), *szöktetís* (Pacsér).

3.2. Zárt í-zés ragmorféma előtti magánhangzónyúlás eredményeként: *kemencíbe* (Ada).

4. Zárt i-zés morfológiai sajátosságként, kny. *é* helyett nyj. *i* megfelelés:

4.1. zárt i-zés jelmorféma előtt: *gyerëkfélik* (Magyarittebe);

4.2. zárt i-zés ragmorféma előtti magánhangzórövidülés eredményeként:

4.2.1. tárgyrag előtt: *belit* (Bajmok), *böjtyit* (Felsőhegy), *bőrit* (Bajmok), *fejit* (Szabadka, Kupuszina-Bácskertes, Gombos, Magyarcsernye, Udvarszállás, Hertelendyfalva), *felit* (Hajdújárás), *fülit* (Orom, Egyházaskér), *hejjit* (Szentmihály), *kezit* (Kupuszina-Bácskertes, Magyarcsernye), *környékit* (Hajdújárás), *kötőjibe* (Oroszlámos, Nagynezsény, Magyarittebe) *részit* (Zenta), *szencségit* (Kelebia, Kupuszina-Bácskertes), *szőrit* (Tamásfalva), *testvérit* (Bezdán, Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi, Doroszló, Gombos), *történetit* (Regőce, Kelebia), *vérit* (Tamásfalva), *versit* (Udvarszállás);

4.2.2. határozórag előtt: *idejibe* (Nagyfény, Ilonafalva), *idejin* (Palics), *köténnyibe* (Regőce), *termibe* (Sándoregyháza), *zsebibe* (Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi, Doroszló, Hertelendyfalva), *hejire* (Orom, Kupuszina-Bácskertes, Maradék), *kezire* (Gombos), *részire* (Orom, Kupuszina-Bácskertes), *születésire* (Felsőhegy), *tetejin* (Orom, Kupuszina-Bácskertes), *tetejire* (Ilonafalva, Kupuszina-Bácskertes), *elejin* (Ludas, Mohol, Telecska-Bácsgyulafalva, Kupuszina-Bácskertes), *elsejin* (Tóthfalu, Székelykeve), *idejin* (Palics, Kupuszina-Bácskertes), *közepin* (Valkaisor, Kupuszina-Bácskertes), *örömire* (Hajdújárás), *részin* (Ilonafalva, Kupuszina-Bácskertes), *szélin* (Ilonafalva, Bezdán, Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi), *tetejin* (Orom, Völgypart, Kupuszina), *tivin*

(Kupuszina-Bácskertes), *tüvin* (Hajdújárás), *tövibe* (Temerin), *végin* (Regőce, Bezdán, Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi, Ilonafalva, Ada, Ludas, Palics, Kispest, Zentagunaras, Rábé, Tóba), *testvérihő* (Valkaisor), *kezivē* (Orom, Kupuszina-Bácskertes).

5. Nyílt í-zés, illetve i-zés is hallatszik a vajdasági magyar nyelvjárásokban. Ez az illabialitás jelentősen kisebb a dél-alföldi nyelvjárási régió azon falvaiban, ahol az ö-zés a legsajátosabb vonás:

nyj. *ő* helyett nyj. *í*: *(a) zí* (vendégjeik) (Völgypart), *(a) zí kënyve* (Kupuszina-Bácskertes),

morfológiai sajátosságként: eltűnik a szótagzáró -l, ami megnyújtja az előtte álló ü-t: *ëgyedí* (Nagybecskerek), *menekítek* (Regőce), *mëgnősít* ('megnősült' Adorján), *épít* ('épült' múlt idejű melléknévi igenév, Ilonafalva), *részesítünk* ('részesültünk', Zentaörs),

kny. *ü* helyén nyj. *í*: *tízētünk* (Kispiac),

kny. *ű* helyett nyj. *í* : *kimívelőttek* (Regőce), *kitíszték* (Kupuszina-Bácskertes),

kny. *-ül* helyén nyj. *-íl*: *kíszítünk* ('készültünk' Brazília), *készítink* ('készültünk' Kupuszina-Bácskertes) – a szó utolsó mássalhangzójaként eltűnő -l utáni pótlónyúlás eredményeként,

kny. *ü* helyett nyj. *i*: *dinnyéjik* (Piros), *ēmëntink* (Pecesor, Kupuszina-Bácskertes), *összegyittink* (Pecesor), *gyit* (Nagykikinda, Kupuszina-Bácskertes), *tenyésztésink* (Nagybecskerek), *gyerink* (Regőce, Nagybecskerek, Kupuszina-Bácskertes), *iveg* (Kispiac, Kupuszina-Bácskertes), *vittik* (Völgypart, Kupuszina-Bácskertes), *eszik* ('ész' fn. T/3 Palics, Kupuszina-Bácskertes), *izent* (Szentmihály), *kilső* (Bezdán, Szilágyi, Gombos), *kilsé* (Kupuszina-Bácskertes), *kérink* (Ürményháza, Kupuszina-Bácskertes), *eszik* ('eszük' fn., Palics), *curikkóva* (Ludas), *szilém* (Szentmihály),

kny. *ű* helyett nyj. *i*: *kitiszték* (Regőce), *his* (Kupuszina-Bácskertes),

kny. *ú* helyett nyj. *i*: *hosszi* (Bajmok, Regőce, Bezdán, Kupuszina-Bácskertes, Szilágyi, Doroszló, Gombos), *mëntink* (Völgyes, Kupuszina-Bácskertes),

kny. *u* helyett nyj. *i*: *igyë* (Völgyes), *kódis* (Doroszló),

kny. *o* helyett nyj. *i*: *ehin* ('ehol' Oromhegyes, Kupuszina-Bácskertes), *lapickává* (Magyarcsernye, Kupuszina-Bácskertes),

kny. *ö* helyett nyj. *i*: *gyinnek* (Adahatár, Kupuszina-Bácskertes), *összegyittink* (Pecesor),

kny. *ő* helyett nyj. *i*: *mibil* (Zenta),

kny. *á* + *a* megfelelés helyett nyj. *á* + *i* realizálódik: *válisztani* (Visnyevác), *fárisztó* (Telecska).

5. Összefoglaló

A recens vajdasági nyelvjárási kutatások arra mutatnak rá, hogy az í-zés, mint a vajdasági magyar nyelvjárások korábban igen gyakori és jellemző sajátossága napjainkban is élő jelensége az ottani magyarok nyelvhasználatának. Nem új felfedezés ez a dialektológiai szakmunkákban, de dokumentum értékű az adott terület jelen magyar nyelvhasználatát illetően. Ez a fonetikai jelenség jobbára az idős generáció nyelvhasználatára jellemző, hiszen a fiatalok a magyar köznyelv hatására (iskola, magyarországi televízió, rádió követendő „mintanyelve") nyelvhasználatukban már jócskán igazodnak a magyar köznyelvi sztenderdhez. A nyelvjáráskutató azonban a XXI. század elején a még fellelhető régebbi nyelvi állapotot, a „tetten érhető", funkcionalitásában élő korábbi nyelvi anyagot igyekezett begyűjteni és prezentálni. Mindezek az archaikusnak is mondható nyelvi megvalósulások még mentesek a szerb nyelvnek a napjainkban egyre nagyobb erejű térhódításától, s a nyelvkeveredésnek, valamint a nyelvi asszimilációnak épp ők mondanak ellent, mutatva a korábbi idők nyelvhasználati honosságát a vizsgált régióban.

Irodalom

Balogh Lajos 1993. Útmutató a regionális nyelvi kutatásokhoz szükséges szöveganyag magnetofonszalagról történő lejegyzéséhez. In: Balogh Lajos szerk. 1993. *Szöveggyűjtemény a táji nyelvváltozatok köréből.* MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.

Balogh Lajos 2001. A nyelvjárásszigetek. In: Kiss Jenő szerk. *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó, Budapest. 316–324.

Deme László − Imre Samu szerk. 1968–1977: *A magyar nyelvjárások atlasza.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Juhász Dezső 2001. A nyelvjárási régiók. In: Kiss Jenő szerk. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 262–316.

Kálmán Béla 1966. *Nyelvjárásaink.* Tankönyvkiadó, Budapest.

Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó, Budapest.

Penavin Olga 1988. *Bácskai magyar nyelvjárási atlasz.* A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.

Penavin Olga 1995. *A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza.* Cnesa, Kanizsa.

Silling István 2007. *A kupuszinai nyelvjárás és szótára*. Loisir Kiadó, Budapest.

Silling István 2010. *Vajdasági magyar nyelvjárási olvasókönyv*. Forum Könyvkiadó, Szabadka.

Szabó József 1990. *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetek*. Csongrád Megyei Levéltár, Békéscsaba–Kecskemét–Szeged.
Zelliger Erzsébet 1977. *A kupuszinai nyelvjárás igeragozási rendszere.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

SILLING, ISTVÁN

The use of [i:] in Hungarian dialects in Vojvodina in the early 21st century Summary

The majority of Hungarian dialects spoken in Vojvodina may be considered as dialect islands. Since XVIII-XIX. century resettlement of the region nowadays known as Vojvodina Hungarians preserved elements of ancient dialects of Hungarian, i.e. dialects of their emissive townships or communities. Therefore Vojvodinian Hungarian dialects, being borderline dialects are even today rich in ancient language features, features endangered by vernacular Hungarian as well as foreign (Serbian) language. Such ancient language features is for example the dialectal *'í-zés'* present in Bachka and Banat; to be more precise, it is more typical of native speakers of Hungarian living in diaspora as it is of Hungarians living along the river Tisza. Protestant Hungarians living in Piros (Rumenka) of Bachka, in Magyarittebe (Novi Itebej) and Torontálvásárhely (Debeljača) of Banat also speak the *'í-ző'* dialect. At the same time Hungarians in Kupuszina-Bácskertes (Kupusina), a village in Western Bachka shepherds the most unique dialect of Hungarian.
Besides above mentioned settlements, the *'í-ző'* dialect can be found in other Vojvodinian towns and villages populated by Hungarians (too).

SZABÓ T. ANNAMÁRIA
ELTE BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest
szta83@gmail.com

Nyelvek és kultúrák találkozásának identitásképző szerepe a nyugati magyar diaszpórában

1. Bevezetés

A dolgozat a magyar–francia kétnyelvűség tárgyában végzett vizsgálatok néhány aspektusát kívánja bemutatni. Az anyaggyűjtés 2006 és 2010 között zajlott Franciaországban, Párizsban és környékén, az Île-de-France-on élő első és másodgenerációs magyarok körében: a feldolgozás jelenlegi szakaszában több mint százhúsz fő nyelvhasználatáról kaphatunk képet a harmincegy családdal készült felmérésből. A gyűjtés fő célja, minél gazdagabb módszertani repertoárral dolgozva (nyelvhasználati interjú, félig strukturált beszélgetés, részt vevő megfigyelés stb.), minél árnyaltabb képet kapni a franciaországi magyarok nyelvi helyzetéről. Továbbá szociolingvisztikai alapról indulva, egyéb tudományterületek módszertanát is felhasználva névtani, szociológiai jellegű kutatásokat is elvégezni. Labov (1972) és Bell (1976) szociolingvisztikai kutatásokra kidolgozott alapelvei, valamint Grosjean szituációs kontinuuma (Bartha 1999: 112) adta elméleti keretek köré az adott kutatás szempontjából releváns további alhipotézisek kerültek kidolgozásra.

A mostani vizsgálat során azokat az adatközlői válaszokat elemzem, amelyeket az első nemzedék tagjai közül huszonhárom fő a következő kérdésre adott: „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?" A kutatás elsősorban arra keresi a választ, hogy mennyire van identitás meghatározó szerepe a magyar nyelvnek a párizsi magyarok körében. További kutatói kérdések: (1) Milyen identitáskategóriák mentén helyezhetők el az adatközlői vélekedések? (2) Milyen identitásképzésre világítanak rá a tartalomelemzéssel feltárt tematikus elemek? (3) Milyen összefüggés van az életkor és a franciaországi tartózkodás hosszúsága, valamint a létrejövő identitáskategória között? A dolgozat során saját kutatási eredményeimet a Gereben-kutatócsoport Kárpát-medencei adataival vetem össze.

2. Az identitástudat fogalma

Az egyén és közösség kapcsolatában, az egyén önmeghatározása szempontjából az identitásnak, vagyis az önazonosság-tudatnak rendkívül fontos szerepe van. Fontos különbséget tenni a személyes és a társadalmi identitás fogalma között. Ez utóbbi részét képezik a nemzeti, etnikai, vallási, nemi stb. identitás(ok). Ezeket a kategóriákat a szocializáció folyamatában sajátítja el az egyén, s később „magától értetődőségekként" alkalmazza önmaga és mások társadalmi helyének megállapításakor (Csepeli 1997: 522). „Kétségtelen, hogy az azonosságtudatnak nincs általános, egységes modellje. Különféle jellegű identitások vannak, és az identitásnak magának is sokféle, ideológiailag eltérő értelmezése." (Péntek 2011: 31). Pataki Ferenc szerint az identitás egy közvetítő kategória, amely „a személyiségnek nevezett konstrukció és a társadalmi struktúra" között helyezkedik el. Az identitás „az egyén-társadalom viszonyt reflexív módon és szimbolikus formákban építi fel" (Pataki 1982: 300).

Kutatásom a rendkívül összetett, nemzeti identitástudat kérdésével foglalkozik. Gereben Ferenc a nemzeti identitástudatot az identitástudat „vertikálisan" és „horizontálisan" is rétegzett fogalomrendszerében, a térbeli „horizontális" identitás részének tekinti. „Az önmeghatározás »vertikális« mozzanataként az egyén elhelyezi magát a lépcsőzetesen emelkedő […] társadalmi erőtérben […], kezdve a családdal a lokális, szakmai stb. csoportokon, a vallási (felekezeti) és nemzeti közösségeken át egészen az emberiségig. […] A »térbeli« identitás másik, – »horizontális« – megközelítési módja arra törekszik, hogy a fenti közösségekhez való viszony »egymás mellett« elhelyezkedő különböző »színtereit«, dimenzióit (a csoport-hovatartozás értelmi-érzelmi megélését, a csoportönképet, a kulturális és vallási identitástudatot stb.) mutassa be" (Gereben 1999: 58). A nemzeti identitás kérdésének különös jelentősége van kisebbségi helyzetben. Az általam vizsgált családokban, közösségekben a többségi (francia) és a kisebbségi (magyar) csoporthoz való tartozás igénye egyszerre van jelen. Igaz rájuk Fasold kétnyelvű közösségekkel kapcsolatos azon megállapítása, miszerint „mindenkor az adott helyzet szabja meg, hogy ezekből mely kategória válik éppen fontossá" (Bartha 1999: 63). A továbbiakban a nemzeti identitás összetevőit vizsgálom.

3. A nemzeti identitástudat összetevői

„A nemzeti identitás én-rendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz (kategóriához) tartozás tudatából, élményéből szárma-

zik" (Pataki 1997: 177). A nemzeti identitástudat számos összetevőből állhat. Abban azonban egyetértenek a kutatók, hogy a kulturális hagyományok, a kulturális kötődés a nemzeti identitás részét képezi, s olyan eset is van, amikor csak ezen (nyelvi és kulturális) dimenzió mentén érhető tetten: számos esetben „kifejezetten kulturális mintákhoz, hagyományokhoz való kötődés formájában manifesztálódik" (Gereben 1999: 78).

Gereben Ferenc és kutatócsoportja az 1990-es évek első felében (1998-ig) hét országban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Kis-Jugoszlávia, Szlovénia, Ausztria és Magyarország) készített felméréseket az ott élő magyarok identitástudatával (nemzeti önkép, vallási identitás, történelmi tudat, jövőkép stb.), nyelvhasználatával, és a kultúrához való viszonyával kapcsolatban (Gereben et al 1993; Szabó 1993, Gereben 1999, 2005). A vizsgálat eredményeképpen a kutatók megállapíthatták, hogy a Közép-Európában élő magyar népcsoportok körében kultúrnemzeti identitásról beszélhetünk, mely megállapítás fokozottan érvényes a Magyarország területén kívül élő magyarok nemzeti identitására (Gereben 1999: 77).

1998 és 2000 között újabb kérdőíves felmérés készült öt ország felnőtt (18 éven felüli) magyar lakosságának (500-1000 főig terjedő) reprezentatív mintáin nemzeti, vallási és kulturális identitás témakörben (Gereben 2005): Erdélyben, Kárpátalján, Felvidéken, Vajdaságban és Magyarországon. Ezeknek az interjúknak, felméréseknek néhány eredménye adta saját kutatásom kiindulópontját, alapját.

A kétezres évek Kárpát Panelje az összes társadalmi réteg körében survey módszerrel vizsgálta az azonosságtudatot, amely ebben a felmérésben „elsősorban a nemzetre vonatkozó tudáshalmaz legegyszerűbb elemeire, a nemzeti név által teremtett szimbolikus univerzum jelentéseire (a haza, nemzeti szimbólumok), valamint csoporthatárokat jelölő tipizációkra és csoportviszonyok értelmezésére vonatkozik" (Veres 2005: 37).

A legfrissebb szociológiai kutatások a határon túli magyarság körében Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban vizsgálták az asszimilációs folyamatok mozgatórugóit, valamint az értékrend és életmód változások összefüggéseit. Dobos Ferenc és a B-Fókusz Intézet munkatársai az 1996, illetve 1997 és 2011 között eltelt tizennégy, illetve tizenöt év idősoros összehasonlító vizsgálatát végezték el. A felmérés többek között a tannyelvválasztást befolyásoló tényezőket mint az asszimilációs folyamatok egyik fokjelzőjét a nemzeti identitás reprezentációinak és ezek változásának bemutatásán keresztül (is) vizsgálta (Dobos 2011a, Dobos 2011b).

4. A nemzeti identitástudatot meghatározó motívumok

4.1. Magyar ünnepek

A 16. Élőnyelvi konferencián, Beregszászban elhangzott előadásomban a nemzeti identitástudat és nemzeti ünnepek közötti összefüggésrendszert már vizsgáltam (Szabó T. 2012: 235–44). Egyetértek Gereben Ferenc azon vélekedésével, miszerint a nemzeti ünnepek és a hozzájuk való viszony a nemzeti történelmi tudat kialakítása és manifesztációja szempontjából rendkívül fontos (Gereben 1999: 158), hiszen „a nemzeti élet múltban lezajló egyes drámai fordulatainak színhelyei, szereplői […] kiválóan alkalmasak arra, hogy jelkép, s ezáltal a nemzeti érzést ébren tartó tisztelet kiváltóivá váljanak" (Csepeli 1992: 86). A hat szomszédos országban és Magyarországon 60 magyar nemzetiségű felnőtt adatközlővel készült mélyinterjú alapján rajzolódik ki az ünnepekhez és az ünnepléshez való sajátos viszony. Összehasonlítva a Franciaországban kapott eredményeimet a Kárpát-medence magyarlakta területein végzett hasonló felmérésekkel (Dobos 2011a, Dobos 2011b, Gereben 1999, Gereben 2005, Veres 2005, Zelliger 2008), megállapítható, hogy a szignifikánsan magas említettségű ünnep, március 15-e, a Párizsban élő magyar származású, második generációs fiatalok számára is jelentős, de számukra a leginkább Magyarországhoz, a nyári, gondtalan szabadsághoz köthető ünnep augusztus 20-a. Október 23-a pedig, a számos magyar és francia baráti társaság, civil szervezet, és a Franciaországban élő hajdani forradalmárok gondoskodásának köszönhetően széleskörű érdeklődést magáénak tudó, megemlékezésre késztető, élő történelmi közelmúlt. (De március 15. említettsége valamivel magasabb).

4.2. Nemzettudat és identitás a Kárpát-medencében

„Mi határozza meg leginkább az Ön nemzeti hovatartozását?" Erre a kérdésre adott adatközlői válaszok között a Kárpát Panel-felmérésben az anyanyelv és kultúra említettsége volt a legmagasabb mind az öt vizsgált területen (Magyarország, Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Vajdaság). Az „anyanyelve és kultúrája" mellett a fenti kérdésre választható volt az „állampolgársága" és a „saját döntése" válaszkategória is. Az előbbi Magyarországon, az utóbbi Erdélyben kapott a legnagyobb százalékértéket, de mindkét területen messze elmaradnak ezek a válaszok az „anyanyelve, kultúrája" válasz százalékarányától (Veres 2008: 45).

A fent már röviden bemutatott, másik nagyszabású ezredfordulós Kárpát-medencei felmérést Gereben Ferenc és Tomka Miklós kutatócsoportja végezte: reprezentatív mintavétellel Erdélyben 1998-ban 949, Kárpátalján 1999-ben 497, Felvidéken szintén 1999-ben 794, Vajdaságban 2000-ben 562 és

Magyarországon ugyancsak 2000-ben 1035 kérdőívet töltettek ki lakáson lefolytatott személyes kérdezéses módszerrel, reprezentatív mintavétellel (Gereben 2005: 27–28). A felmérés a nemzeti, vallási és kulturális identitás témakörében folyt. A továbbiakban a feltett kérdésekből mindössze egyetlen egyre koncentrálva mutatom be a kapott eredményeket, s hasonlítom össze saját kutatásommal. A kérdés így hangzik: „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?"

A fenti kérdést azoknak az interjúalanyoknak tették fel, akik magyarnak (is) vallották magukat. Mivel a kérdés nyitott volt, a válaszadóknak részletesebben kellett reagálniuk. „A kisebbségi lét deficitjei mintha Vajdaságban állnának össze a legsűrűbb és legnyomasztóbb atmoszférává, és mintha Erdélyben lenne legérzékelhetőbb az identitásnarratívák emelkedett stílusa. (Magyarországon pedig mintha a munka- és létbizonytalanság gondjai túlzottan is beárnyékolnák az identitásvállalás kérdéskörét.)" (Gereben 2005: 48).

A kilencvenes évek elejére-első felére eső felmérést (Gereben 1999) összehasonlítva az ezredfordulón kapott felmérés eredményeivel (Gereben 2005) megállapítható, hogy „mind a négy vizsgált határon túli magyar közösségben átrendeződtek az identitásvállalás hangsúlya: érzékelhetően csökkent a nemzettudat érzelmi telítettsége, viszont növekedett tudatossági, vállalási intenzitása, valamint kulturális (főleg anyanyelvi!) kötődése […]. Erősödött a magyar népesség puszta érzelmeket meghaladó kultúrnemzeti összetartozás-tudata" (Gereben 2005: 53).

A kapott válaszok alapján a kutatócsoport tagjai a visszatérő, legfontosabbnak tűnő válaszmotívumok alapján nyolc identitáskategóriát állítottak fel, mely az elsőtől a nyolcadik felé haladva egyre szilárdabb identitást mutat. Ezek az identitáskategóriák a következők: 1. Nem tudja, illetve nem válaszolt. 2. (Kizárólag) negatív élmény: hátrányos kisebbségi helyzet, nehézségek, szenvedés, nyomasztó élmények, elnyomás. 3. Közömbös, „mindegy mi vagyok", olyan, mint más néphez tartozni; semmi (különöset) nem jelent; „fontosabb embernek lenni",„vegyes" identitás. 4. Természetes, magától értetődő adottság, amibe beleszülettünk, származás dolga: őseink is magyarok voltak. 5. Tartozni valahová (egy közösséghez, nemzethez, néphez, országhoz, szülőföldhöz, szűkebb környezethez, családhoz). 6. Közös (anya)nyelv, kultúra, hagyomány, történelem, vallás, szokások, magyar iskolázás, nevelés. 7. Büszkeség, illetve más pozitív érzés (öröm, boldogság, dicsőség, megtisztelő dolog, megnyugvás, „mindent jelent"); illetve pozitív jellemvonások (becsülettel, tisztességgel kell – magyarként – élni). 8. (Nehézségek ellenére) vállalás, küzdelem, helytállás, feladat; kisebbségi lét, hátrányos helyzet ellenére megőrizni, ápolni, megmaradni kell; a szabadságot, kisebbségi jogokat

meg kell védeni illetve ki kell harcolni; az identitást át kell hagyományozni a következő generációkra.

Sok hasonló vonás köti össze az ezredforduló határon túlról származó adatait. Az erdélyi adatok a kárpátaljaiakkal, a szlovákiaiak a vajdaságiakkal mutatnak hasonlóságot. A nemzeti hovatartozás-tudat három pillére mind a négy vizsgált régióban a következő: 1. kulturális elemek (pl.: anyanyelv), 2. pozitív érzelmek, 3. az identitást a nehézségek ellenére vállaló magatartás (Gereben 2005: 53). A szociolingvisztikai kutatások is hasonló eredményekről számolnak be. Péntek János azon megállapítását, hogy „a Kárpát-medencei magyarok identitásában alaptényező a nyelv" Lanstyák István következő állításával is alátámasztja: „a szlovákiai magyarok, akik feladják nyelvüket, egyben megszűnnek magyarok lenni" (Péntek 2011: 32). Csernicskó István a kárpátaljai magyar közösség legfontosabb identitás-meghatározójaként szintén az anyanyelvet említi: „A kárpátaljai magyar közösségben – szemben például számos ukrajnai kisebbséggel, illetve más Kárpát-medencei magyar kisebbségi csoportokkal megegyezően – az anyanyelv a nemzeti azonosságtudatot meghatározó, azt fémjelző szimbólum. Emellett a magyar nyelvnek a regionális és lokális identitás kifejezésében is alapvető szerepe van" (Csernicskó 2008: 153). Ellenkező tapasztalatokról számol be Szoták Szilvia a burgenlandi Felsőpulyán végzett vizsgálatai alapján: amellett, hogy az itt élők büszkék a magyarságukra, a magyar nyelvet csak kevesen beszélik, így identitástudatuk ezen keresztül kevéssé manifesztálódhat. Esetükben inkább helyi, azaz burgenlandi magyar, és nem nemzeti identitásról szólhatunk (Szoták 2003: 273).

A fenti három fő „pillér-összetetevő" említettsége azonban területenként eltérő gyakoriságú. A felvállaló elem különösen Kárpátalján és Erdélyben volt erős, a pozitív érzelmek Kárpátalján, az identitás kulturális összetevői Vajdaságban tűntek a legerősebbnek, míg a vallásosság identifikációs stratégiái szintén Kárpátalján.[2] Magyarországon az érzelmi komponens került első helyre. Itt „a nemzet és haza-fogalmak bizonyos mértékű erősödését tehát nem kísérte kellő tudatosulási folyamat, s a leegyszerűsítő érzelmi hozzáál-

2 A 2011-ben készült, Dobos Ferenc által irányított, asszimilációs tendenciákat vizsgáló, legfrissebb Kárpát-medencei szociológiai felmérés egyik végkövetkeztetése azonban így hangzik: „A nemzeti identitáselemekhez való viszony változása terén ugyan régiónként számottevő aránybeli eltéréseket is tapasztaltunk, ám mindez nem változtat azon, hogy a főbb tendenciák mindenütt egyértelműen a nemzeti gyökerek meggyöngülését, illetve a konform/asszimiláns magatartás jelentős mértékű megerősödését mutatják" (Dobos 2011b: 73).

lást […] az identitás problematikájától való tartózkodás" hatja át (Gereben 2005: 54).

Ugyanezeknek a válaszoknak a tartalomelemzése során, a kutatócsoport egy tematikus elemekből álló táblázatot is készített, amely a legjellemzőbb előforduló szövegelemeket tartalmazza, ezek emelkedő sorrendben párhuzamba állíthatók, egybecsengenek a főbb identitáskategóriákkal. (A tematikus elemeknek a részletes bemutatására saját kutatásom elemzésekor térek majd ki a „Tartalomelemzéssel feltárt tematikus elemek" című részben.)

A régiónkénti jellemzők figyelembevétele mellett a felmérés készítői a legfontosabb szociológiai változók közül a következőknek tulajdonítottak jelentőséget: 1. iskolázottság 2. nemi hovatartozás 3. életkor 4. a különböző településtípusok lakosságának identitástudata.

1. Iskolázottság: Az alapiskolai vagy szakmunkás végzettségűek a hovatartozás kérdését inkább elhárító válaszokat adtak, illetve közömbösen viszonyultak hozzá. Ide tartozik a „beleszülettem"– típusú válasz is. A közepes végzettségűek az emocionális válaszokat részesítették előnyben, a legtudatosabbnak a felsőfokú végzettségűek bizonyultak, ők a felvállaló, cselekvésre is kész, az összetartozás igényét hangsúlyozó réteg.

2. Nemi hovatartozás: Ez a változó nem jelentett számottevő befolyásoló tényezőt az identitással kapcsolatban.

3. Életkor: A fiatal felnőtt korosztályt (18–30 éves), a vajdasági fiatalok kivételével, úgy tűnik, valamivel kevésbé érdekli a nemzeti önazonosság kérdésköre. Ennek a korosztálynak a kulturális identitása a legerősebb, a vallásos pedig a leggyengébb. A fiatal középkorúakhoz (31–40 és 41–50 éves) állnak közel a nemzettudat „vállalásos" és feladatcentrikus kategóriái (a Vajdaságban még a huszonéves korcsoportra is igaz ez), az 50 év feletti korosztályban pedig többségben van az ún. emocionális típus (Gereben 2005: 56).

4. Településtípusok: Mind Felvidéken, mind Kárpátalján a családot és bizonyos kulturális jelenségeket inkább a nagyobb településeken élők tekintik az adatközlők identifikáló tényezőnek; a „pozitív érzelmek"-faktor pedig Kárpátalján a nagyobb, Felvidéken a kisebb településekhez, falvakhoz köthető. Erdélyben a legpozitívabb képet a kisvárosokban kapták a kutatók.

5. „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?"

A fenti kérdést Párizsban élő, első generációs magyaroknak tettem fel 2010 júniusában. A huszonhárom adatközlő túlnyomó többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezik, a válaszadók 1/3-a férfi, 2/3-a nő. A válaszmotívumok vizsgálatát tartalomelemzéssel végeztem el, s a Gereben–Tomka-féle

identitáskategóriákat, illetve tematikus elemeket vizsgáltam. Mintám nem tekinthető reprezentatívnak, de jól kimutatható tendenciákról árulkodik. Kutatói kérdések: 1. Milyen tematikus elemek és identitáskategóriák fordulnak elő a vizsgált korpuszon belül? Melyik a leggyakoribb ezek közül? 2. Melyik vizsgált terület identitásképzésével mutat rokonságot a franciaországi kutatás? 3. Milyen szociológiai változók befolyásolják leginkább az identitásképzést a franciaországi magyarok körében?

5.1. Identitáskategóriák az interjúk tükrében

A fent bemutatott nyolc identitáskategória nem mindegyikébe van besorolható adatközlő, s fontos azt is hangsúlyozni, hogy kevés az olyan adatközlő, akit csak egyetlen kategóriába lehetne szerepeltetni. A továbbiakban az adatközlői vélekedésekből összeállított példaanyagon keresztül mutatom be az egyes identitáskategóriák előfordulását a szociolingvisztikai interjúkban. A szemléletesség és hitelesség kedvéért összefoglaló táblázatot azonban csak a részletes tartalomelemzéssel feltárt tematikus elemekről fogok készíteni. A kérdés minden alkalommal ugyanaz volt: „Mit jelent az Ön számára / számodra magyarnak lenni?" Íme a válaszok:

5.1.1. Nem tudja, illetve nem válaszolt.

„Hülye kérdés, kérdezz valami konkrétabbat!" (FM5: férfi, Budapest (1970); Franciaország (2006-), informatikus).

A fenti adatközlő az egyetlen, aki így válaszolt. Inkább jellemző az, hogy sokaknak olyan, majdnem kész válasza volt erre a kérdésre, mintha már nagyon régen töprengenének rajta. (S többen el is árulták, hogy nem először gondolkodnak ezen a kérdésen.)

5.1.2. (Kizárólag) negatív élmény: hátrányos kisebbségi helyzet, nehézségek, szenvedés, nyomasztó élmények, elnyomás.

Ebbe a kategóriába egyetlen adatközlőt sem tudok kizárólagosan besorolni. Volt olyan megnyilatkozó (FM15), aki (gazdasági) hátránynak tekinti magyarságát, de ettől eltekintve nem jelenik meg ez a tényező az interjúkban. Ennek oka egyértelműen az lehet, hogy a Franciaországba települt magyarok nem részesültek a XX. században olyan (kollektív) elnyomásban, mint például a Kárpát-medencében élő magyar kisebbségek.

5.1.3. Közömbös, „mindegy mi vagyok", olyan, mint más néphez tartozni; semmi (különöset) nem jelent; „fontosabb embernek lenni",„vegyes" identitás.

A vegyes identitás, az európaiság hangsúlyozása, a világpolgárrá nevelés két édesanya (FM7, FM15) életfilozófiájában jelenik meg. Mindketten tisztában vannak vele, hogy egy szilárd identitással könnyebb lenne a gyermeke-

iknek, de úgy érzik, hogy a kezdeti nehézségek után a sehova nem kötődés teszi őket igazán alkalmazkodóvá, erőssé.

„Figyelj, én azt gondolom, hogy ez most már más. Ha húsz évvel, vagy huszonöt évvel ezelőtt kérdezed ezt egy magyartól, aki külföldön él, annak mást jelent, mint nekem. Én, én örülök, hogy magyar vagyok, büszke vagyok rá, hogy magyar vagyok. Tehát nem büszke, de szeretem a kultúrát, meg… meg mindent. De ugyanakkor európai vagyok […] annyira gyakran megyünk haza, hogy nem, tehát nekem ez nem egy… szóval mondjuk egy dolog. Tehát például a magyar történelmet ők [a gyerekeim] valószínűleg nem fogják nagyon tudni. Tehát mondjuk pont tegnap beszéltem a D.-nek [a fiának] a 48-as forradalomról, de hát még pici […]. Az egy picit néha zavar engem, hogy a gyerekeimnek nem lesznek meg azok a referenciái, de lehet, hogy már egy magyar gyereknek sem lesznek meg azok a referenciái, merhogy.. szóval ez lehet, hogy inkább nosztalgia és honvágy. Érted. Hát, a Jó Ég tudja. […] Szóval az, hogy magyar vagyok, hát magyar vagyok. Ez úgy egy tény. És hozom magammal azt a csomagot. Mondjuk annak valamennyire örülök, hogy a gyerekeknek nem kell, hogy ilyen csomagot vigyenek magukkal, ez az ilyen édes-keserű izé, lehet, hogy egészségesebb, ha nekik ilyen nincs" (FM7: nő, Veszprém (1970.), Franciaország (2007-); közgazdász).

5.1.4. Természetes, magától értetődő adottság, amibe beleszülettünk, származás dolga: őseink is magyarok voltak.

Ebbe a kategóriára mindössze egyetlen válaszadót tudtam besorolni, de később ő is tovább árnyalta a választ, megemlítve azokat a magyar ünnepeket, amelyekre megemlékeznek otthon.

„Nem tudom, hát beleszülettem" (FM10: nő, Magyarország (1970k.), Franciaország (1990-); titkárnő).

5.1.5. Tartozni valahová (egy közösséghez, nemzethez, néphez, országhoz, szülőföldhöz, szűkebb környezethez, családhoz).

A valahová tartozás érzése nem megfoghatatlan közösséget jelent az adatközlők számára, hanem egyértelműen megnevezték, hogy a haza, a szülőföld, illetve a családhoz való szoros odatartozás, beletartozás jelenti számunkra a magyarságot. Az alábbi válasz természetesen ennél összetettebb, hiszen a feladat és a vállalás motívuma is megtalálható benne. Ebből a válaszból is világosan látszik, hogy mennyire nem lehet leegyszerűsíteni, kategorizálni, statisztikát készíteni, hiszen egy-egy identitás megannyi alkategóriából, bonyolult ok-okozati hálóból áll össze:

„Számomra? Hát a hazámat, a gyökereimet, a népemet. Tehát a népem: abszolút nacionalista vagyok, és a hazám: abszolút patrióta vagyok. Az egész, egész életem, ami volt, ami van és ami lesz, az magyar" (FM11: férfi, Békés m. (1956), Franciaország (1980-); zeneművész, -tanár).

5.1.6. Közös (anya)nyelv, kultúra, hagyomány, történelem, vallás, szokások, magyar iskolázás, nevelés.

A továbbiakban részletesebben is látni fogjuk, hogy mind a nyelv, mind a kultúra, történelem, hagyományok milyen magas említettséggel vannak jelen a korpuszban. Számos adatközlői választ lehet ebbe a kategóriába sorolni, akárcsak a következőbe (5.1.7.), amely a büszkeséget és egyéb pozitív jellemvonásokat helyezi előtérbe.

„A világot a magyar nyelv… határozza meg nekem, a szavak jelentése, a viszonyulás […]. Igen, tehát a magyar nyelven keresztül kapcsolódom a világhoz, a magyarságomhoz, a magyar nyelv elsősorban, a múlt, a régiekkel való kapcsolat, akik…közösségi érdemeket szereztek és beépültek a civilizációnkba… zene, de főleg a nyelv […]. Aki anyám, apám, tehát akikkel magyarul beszéltem a legközelebbiek a nyelv maradt az, ami élő, annak dacára, hogy ők meghaltak, minthogyha… ha magyarul szólok, mintha ők is szólnának, mintha velük is beszélgetnék, de egyáltalán, hogy magyarul szólok, érdekes módon ez… minden élővé válik, a múlt. […] Ez egy folytonos párbeszéd valahol a nemzedékek között" (FM25: nő, Szombathely (1942), Franciaország (1979-); tanár, gyermekgondozó, jelenleg nyugdíjas).

5.1.7. Büszkeség, illetve más pozitív érzés (öröm, boldogság, dicsőség, megtisztelő dolog, megnyugvás, „mindent jelent"); illetve pozitív jellemvonások (becsülettel, tisztességgel kell – magyarként – élni).

A „magyar büszkeség" visszatérő identitáskategória: „büszke vagyok rá, örömmel tölt el, hogy magyar lehetek", s ez az érzés dominál az adatközlői identitásképzésénél, de ez sem tekinthető kizárólagosnak, hiszen a megnyilatkozók egyidejűleg említik a nyelvet és a kultúrát is.

„Hát, nem tudom, mert annyi minden jut eszembe. Magyarnak lenni? Nem tudom…hát számomra ez büszkeség mindenféleképpen, gazdagság, öröm, aztán kifejezetten, hogy mi…a nyelv inkább vagy az ország vagy a történelem, nem tudom… a szüleim, ez mind, mind, mind, így, ahogy… az őseink, meg a magyarok azért… meglehetősen, úgymond különcek, meg különbözőbbek az európai népektől. Én ezt igenis, én erre büszke vagyok, tehát nem hivalkodóan, de… de örömmel" (FM8: nő, Makó (1973), Franciaország (1993-); természetgyógyász).

Ebbe az identitáskategóriába sorolnám be azokat az adatközlőket is, akik a magyarokat különlegesnek, leleményesnek, sőt egyenesen „zseninek" tartják.

„…Eléggé büszkék vagyunk arra, hogy magyarok vagyunk. Szerintem Budapest nagyon… a magyarok általában nagyon tehetséges emberek" (FM15: nő, Magyarország (1970k.), Franciaország (2000-); közgazdász).

5.1.8.(Nehézségek ellenére) vállalás, küzdelem, helytállás, feladat; kisebbségi lét, hátrányos helyzet ellenére megőrizni, ápolni, megmaradni kell; a szabadságot, kisebbségi jogokat meg kell védeni illetve ki kell harcolni; az identitást át kell hagyományozni a következő generációkra.

A magyarság megőrzését, továbbadását, feladatként való megélését kevesebben választották identitásuk részének. Főként az idősebb nemzedék férfitagjai élik meg feladatként a magyarságunkat (FM27, FM22).

„Magyarnak lenni? Ez egy választás. Ma mindenki Európában azt a nemzetiséget választja, amelyiket akarja. Tehát én döntöm el, hogy magyar vagyok vagy nem vagyok magyar. De ha úgy döntök, hogy magyar vagyok, akkor azért tenni kell. Hallottam már olyat, hogy az a magyar, akinek az unokája is magyarul beszél, nem egészen így…van benne valami, természetesen, de ez nem elég. Ott tenni kell azért a közösségért, amelyikhez úgy érzem, hogy tartozom. […] De ha más megoldás nincs, és én a halálommal elősegítek, megmentem a nemzetemet, a közösségemet, amelyikhez tartozom, akkor nem kell gondolkodni, meg kell hozni a legnagyobb áldozatot is" (FM22: férfi, Marosvásárhely (1937), Franciaország (1973-); vállalkozó).

5.2. Tartalomelemzéssel feltárt tematikus elemek

A következő táblázat a tartalomelemzés során feltárt tematikus elemek előfordulását mutatja. A korpusz jellege miatt nem százalékos formában adom meg az előforduló tematikus elemek számát, hanem azt tüntetem fel, hogy az adott tematikus elem hány interjúban fordul elő, s így kapjuk meg a gyakorisági mutatót.

1. táblázat: *Tartalomelemzéssel feltárt tematikus elemek a franciaországi korpuszban*[3]

Sorszám	Válaszok, szövegelemek	Hány interjúban fordul elő?	Rangsor
1.	**Nincs** érdemi válasz („nem tudom)	2	8.
2.	Rossz, **negatív érzés**	1	9.
3.	**Közömbös** („fontosabb embernek (mint magyarnak) lenni")	1	9.

3 Gereben 2005: 50–52 alapján.

Sor-szám	Válaszok, szövegelemek	Hány interjú-ban for-dul elő?	Rang-sor
4.	**Természetes,** magától értetődő adottság, amibe beleszülettünk	1	9.
5.	**Valahová tartozás** érzése, összetartozás-érzés	-	-
6.	(Közelebbről meg nem nevezett) **közösség**(hez tartozás)	-	-
7.	**Származás, ősök,** az elődök tisztelete	2	8.
8.	**Család,** szülők, családi nevelés („magyarnak neveltek")	7	3.
9.	**Szülőföld** (tisztelete, ill. egyszerű említése)	2	8.
10.	**Nemzet**(nek) tagja lenni); magyarság(hoz való tartozás)	3	7.
11.	**(Anya)nyelv**, nyelvi közösség	8	2.
12.	(Közös) **kultúra**, iskoláztatás, művészet (irodalom, népművészet stb.), tudományos ismeretek, kiemelkedő kulturális, tudományos eredmények	6	4.
13.	(Közös) **hagyományok, szokások**, mentalitás, gondolkodásmód, életmód („magyarul élni")	1	9.
14.	(Közös) **történelem**, magyar történelmi/nemzeti ünnepek megtartása	5	5.
15.	(Közös) **vallás**, felekezet, (magyar) **egyház**	-	-
16.	(Magyarnak lenni) **pozitív jellemvonásokat**, erkölcsi követelményeket, értéket jelent: tisztesség, becsület, összetartás, hűség, felelős magatartás stb. + tehetséges magyarok, kiemelkedő magyar teljesítmények	4	6.
17.	**Büszkeség**, önérzet	5	5.
18.	(Egyéb) **pozitív érzések**: jó, felemelő, megnyugtató, örömteli; szeretem, becsülöm, tisztelem (népemet, nemzetiségemet stb.)	10	1.
19.	**Ragaszkodás** a magyarsághoz és a szülőföldhöz	1	9.
20.	(Valami olyan [azonosságtudat]), amit **vállalni kell**, meg kell tartani	2	8.
21.	(Megtartása) **feladat**, tenni kell érte	3	7.

Sorszám	Válaszok, szövegelemek	Hány interjúban fordul elő?	Rangsor
22.	Vágy, törekvés a **szabadságra** (szabad életre, nyelvhasználatra), a jog- és esélyegyenlőségre: olyan létfeltételekre, amelyeket a többségi nép élvez	-	-
23.	**Áthagyományozás** szükségessége, kötelezettsége, törekvés az identitás, nyelv, kultúra stb. átadására a következő generációknak	3	7.
24.	**Környező más népek** olyan fajta (pozitív vagy semleges) említése, amely arra utal, hogy a vállalt magyar identitás más népek megbecsülésével társul.[4]	5	5.

Mint a fenti táblázatból kiolvasható, a legmagasabb említettsége a pozitív érzéseknek, rögtön utána az anyanyelvnek volt; a harmadik helyen a szűkebb közösség, a család megtartó erejét találjuk. Eredményeink a magyarországi felmérés adataihoz állnak a legközelebb, hiszen a magyarországi korpuszban a legmagasabb az érzelmi komponens aránya (a „közömbösség" kategóriája mellett, amely a franciaországi korpuszra nem jellemző).

A magyar nyelv magas említettsége (második helyen áll) a hazájától távolra került, nyelvi kisebbségben lévőknek a magyar nyelv felértékelésére, presztízsessé tételére irányuló attitűdjét jelzi. Többen arról is beszámoltak, hogy maga az identitás gondolata fel sem merült bennük, nem jelentkezett „problémaként" egészen addig, amíg nem kerültek távol a hazájuktól. Itt visszautalnék a magyarországi felmérésekre, amelyet fentebb idéztem, s amelyek felhívják a figyelmünket a jelenlegi magyarországi társadalomnak az „identitás problematikájától" való tartózkodásra; valamint arra, hogy „a nemzeti öntudat a kárpát-medencei magyarok körében a magyarországiak esetében a leggyengébb" (Péntek 2011: 49). Hiszen – amint ezt a következő vallomás is alátámasztja – amíg nem kerül olyan helyzetbe az illető, hogy kénytelen elgondolkodni azon, hogy mit is gondol valójában magáról, hogyan tudja meghatározni magát egy/az új közegben, addig ez a kérdés nem foglalkoztatja, s tart is a vele való foglalkozástól:

4 Általában a francia kultúra ismeretét, szeretetét emelik ki az adatközlők. Egymás mellé állítva, egyenrangúként a magyarral.

„Na, hát, figyelj, nekem abszolút nem volt ilyen nemzeti identitásom Magyarországon, sőt úgy gondoltam, hogyha valakinek van, az már a nacionalizmussal egyenlő stb. És hát rájöttem, hogy tökre nem. Azáltal, hogy én kijöttem, tudom, hogy mi az magyarnak lenni, és van egy identitásom ezzel kapcsolatban, ami abszolút nem azonos, hogy nacionalista lettem volna vagy lennék..öööö, hát abszolút egy érzelmi…tehát gyökerek meg haza, otthon; hát nem is haza, otthon inkább meg család, meg nyelv, meg kultúra […] kötődés, érzelmi viszony" (FM17: nő, Budapest (1978), Franciaország (2003-); pszichológus).

A harmadik tematikus elem, a c s a l á d a (nagy)városi adatközlőknél jelent meg sűrűbben a Gereben-féle korpuszban. A Párizsban vagy annak környékén élő, magyar városokból származó franciaországi adatközlőknél talán a városi életforma miatt is bukkan fel olyan gyakran a család motívuma, hiszen ez az a kézzelfogható szál (az otthon maradt családtagok látogatása), ami a leginkább a hazájukhoz kötik őket, s nem egy faluközösség megtartó ereje. (A fenti idézet utolsó mondata is erről tanúskodik.)

Alacsony volt a negatív érzésekről beszámoló vélekedések (2.), a közömbös vagy a „nem tudom"- típusú válaszok (3.) száma. A „valahová tartozás" (5., 6.) fontos elem az interjúkban, de mivel mindig megjelenik mellette a család, a nép, a haza (tehát az elköteleződés irányának) képe is, ezért nem lehetett egy választ sem ezekbe az általánosító kategóriákba besorolni. A jog-és esélyegyenlőségre törekvés (22.) sem szerepelt a motívumok között, ennek oka, hogy (habár Franciaországban egyetlen hivatalos nyelv van) nem érzik elnyomottnak, jogfosztottnak magukat az adatközlők, hiszen ők választották új hazájuknak az adott országot. S annak ellenére, hogy adatközlőim közül jó néhányan a Párizsi Magyar Katolikus Misszió rendszeres látogatói, tagjai, a magyar nyelvű misét, istentiszteletet, vallásgyakorlást (15.) egyikük sem említette identitása fontos elemeként. (Ennek oka az igen szekularizált francia társadalom hagyományaiban is kereshető.)

5.3. Milyen szociológiai változók befolyásolják leginkább az identitásképzést a franciaországi magyarok körében?

A huszonhárom adatközlő iskolázottságát (vagy foglalkozását) és nemét mindig feltüntetem, de ezek mérésétől, figyelembevételétől eltekintek, mivel túlnyomó többségük felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A válaszadók 1/3-a férfi, 2/3-a nő, de a válaszok ebben a vonatkozásban sem mutatnak szignifikáns eltérést. Ugyanakkor fontos változó az életkor, illetve az az adat, hogy hány éve él távol a hazájától a beszélgetőtársam. Továbbá lényeges volt a születési hely feltüntetése is, hiszen határon túli válaszadók is voltak, akik „a kisebbségiek védekező (részben rejtett) identitásának" (Péntek 2011: 31) ta-

pasztalatával érkeztek Franciaországba, sokkal tudatosabb, kiforrottabb identitásképpel rendelkezve, mint a Magyarországról jövők.

5.3.1. Életkori sajátosságok. A válaszadók alapvetően három korcsoportra oszthatók: 1. 20–40 évesek (FM5, FM7, FM8, FM15, FM17, FM19, FM32) 2. 40–60 évesek (FM4, FM9, FM10, FM11, FM12, FM13, FM16, FM18, FM21, FM29, FM31) 3. 60 év felettiek (FM22, FM24, FM26, FM25, FM27).

Az első korcsoport tagjai között találhatóak azok, akik szerint a gyermekeket inkább európainak vagy világpolgárnak érdemes nevelni, s nem válik előnyükre, ha bárhova is túl erős kötődésekkel rendelkeznek (FM5, FM7, FM15). Ebben a csoportban az érzelmi alapú kötődés, a szűkebb „hazához", otthonhoz, családhoz ragaszkodás is erősnek bizonyul (FM8, FM17, FM19, FM32). Ez két adatközlőnél büszkeséggel is társul (FM19, FM32). A fiatalabbak közül azonban mindössze két szülő (FM12, FM19) fogalmazta meg, hogy erős magyarságtudatot szeretne átadni a következő nemzedéknek:

„…És a gyereket is megtanítottuk, hogy ők is magyarok, ha bárki azt mondja, hogy franciák, mert ugye mindenki franciázza őket, merthogy itt születtek, és még olyan ismerősöm is, akinek magyar az anyukája, nem érti, ha azt mondom, az én gyerekeim magyarok. Franciaországba születtek, és franciául ugyanúgy beszélnek, mint magyarul, de nekünk ez az identitásunk, ez az anyanyelvünk, a többi meg plusz gazdagság" (FM19: nő, Budapest (1975), Franciaország (1990-); tanár).

A második korosztályból van a legtöbb adatunk, s itt a legmagasabb említettségű a nyelv és a kultúra (tehát a kulturális identitás szerepe): FM4, FM9, FM12, FM13, FM18, FM21. Illetve a büszkeség és a többlet, gazdagság mint tartalomelem fordul elő gyakran, az előzővel együtt vagy azt helyettesítve: FM11, FM16, FM18, FM29, FM31.

A harmadik, legidősebb korosztályban érezhető leginkább a magyarság megtartásának feladatként való megélése, a közösségért tenni kell belső parancsa: FM22, FM26, FM24, FM27. „Magyarságot megtartani, erősíteni, továbbadni" (FM27: férfi, 1948 (Budapest), Franciaország (1957-); nyugdíjas mérnök).

5.3.2 A Franciaországban töltött évek száma. Vajon számít-e, befolyásolja-e az adatközlők válaszadását, hogy mióta él távol a magyar nyelvközösségtől, illetve az, hogy milyen körülmények között, milyen okokból hagyta el hazáját? Természetesen igen. (Hiszen volt olyan interjúalanyom, aki ugyan még csak negyvenéves, de gyermekfejjel hagyta el a szülőföldjét, míg volt olyan idősebb adatközlő is, aki középkorúként jött Franciaországba, tehát mindketten körülbelül ugyanannyi ideje élnek ott.)

A nyelv és a kultúra azok számára kiemelten fontos, akik egy-két évtizede vannak távol hazájuktól. Az érzelmi kötődés (család, büszkeség) azoknál

érezhetőbb, akik kevesebb, mint egy évtizede hagyták el szülőföldjüket. Az ezredforduló gazdasági emigránsai törekszenek leginkább a világpolgárrá nevelésre, s saját európai identitás kialakítására, a magyar elhagyására. A hetvenes évek táján, illetve annál előbb (a második világháború után és 1956-ban) Franciaországba került adatközlők számára a legfontosabb a nemzettudat vállalásos, tettekben megnyilvánuló, feladatcentrikus kategóriáinak a választása.

5.4. Alakuló, átalakuló identitások: „Vissza a gyökerekhez!" (Hidasi 2004: 157). Érdekes, hogy két, Magyarországról kisiskolásként, serdülőként elszármazó adatközlőm is megemlítette, hogy kezdetben mennyire igyekezett alkalmazkodni a többségi társadalomhoz, beilleszkedni, s „franciábbnak lenni a franciáknál", mígnem rájöttek, hogy gyökereiket vállalva, szilárd (magyar) identitással tudnak csak igazán önmaguk lenni. A kezdeti mindenáron való azonosulás igényét felváltotta a visszatalálás. (Az identitásválság a serdülőkori énkeresés problematikájával is összefügg, hiszen mindketten kritikus életkorban kerültek ki Franciaországba.)

„Itt? Nekünk abszolút az identitásunkat jelenti [magyarnak lenni]. Nekem volt olyan periódus, hogy főleg a gimnáziumban, meg kicsit az egyetemista évek alatt, hogy nagyon be akartam ide illeszkedni, és nagyon olyan akartam lenni, mint a többiek: francia. Meg, hogy senki ne vegye észre, meg jól beszéljek, ugyanúgy csinálni mindent, aztán rájöttem, hogy tök nagy hülyeség, mert saját magamat így elvesztem ezáltal. És akkor rájöttem, hogy én magyar vagyok, és azóta is mindenkinek ezt elmondom. És akkor néznek nagyokat, meg örülnek, hogy „jé, jé, nem gondoltuk volna", de erre abszolút büszke vagyok, és mondom is, jó nem úgy, hogy verem ott a mellem, de úgy egészségesen, hogy tudják, hogy képben legyenek" (FM19: nő, Budapest (1975), Franciaország (1990-); tanár).

És a másik vallomás: „Hát azt hiszem, hogy ahogy telnek az évek, sőt évtizedek esetemben, mert ha kiszámoltad, hogy hány éves vagyok, akkor már nem tegnap voltam kiskorú. Szóval valahogy ez úgy megy, hogy az azonosulási igény, az valahogy már nem olyan üldöző, az évek során, legalábbis az én esetemben…" (FM21: nő, Budapest (1965), Franciaország (1977-); orvos).

6. Összefoglalás

Magyarországon úgy tűnik, hogy az elmúlt évtizedben, a leegyszerűsítő érzelmi hozzáállás mellett, mintha erősödött volna az identitás felvállalásának kérdésétől, problematikájától való tartózkodás. A beleszületés evidenciája

tekinthető a legerősebbnek. A kutatók véleménye szerint ezért Magyarországon „…a kulturális önértéktudat mértékét és identifikációs hatásfokát erősíteni kellene ahhoz, hogy a magyarországi társadalom az európai integrációs és globalizációs kihívások nyomását ellensúlyozni tudja." (Gereben 2005: 54–55). Ez az identitáskérdésektől való tartózkodó magatartás a franciaországi magyarok körében az újabb gazdasági emigránsok esetében érzékelhető tendencia. S legerősebb identitásjelölő itt a büszkeség (és egyéb pozitív értékek), mint Magyarországon. A franciaországi interjúkban második helyen a nyelv és a kultúra áll identitáshordozó elemként, amely eredmény a Kárpát-medence magyarlakta országaiban végzett felmérésekkel mutat rokon vonásokat, ahol ez a faktor került az első helyre.

Irodalom

Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Bell, Roger T. 1976. *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*. Batsford, London.

Csepeli György 1992. *Nemzet által homályosan.* Századvég Kiadó, Budapest.

Csepeli György 1997. *Szociálpszichológia*. Osiris, Budapest.

Csernicskó István 2008. Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest. 153–170.

Dobos Ferenc 2011a. *Értékrend és életmód változások az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1997–2011*. Kutatási jelentés, 2011. május 31., B–Fókusz Intézet, Budapest. Kézirat. http://www.kmkf.hu/tartalom/assszimilacio.pdf (Letöltés: 2012. 05. 02.)

Dobos Ferenc 2011b. *Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1996–2011.* Kutatási jelentés, 2011. szeptember 30., B–Fókusz Intézet, Budapest. Kézirat. http://www.kmkf.hu/tartalom/ertekrend.pdf (Letöltés: 2012. 05. 02.)

Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség.* Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.

Gereben Ferenc 2005. *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata.* Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest.

Gereben Ferenc – Lőrincz Judit – Nagy Attila – Vidra Szabó Ferenc 1993. *Magyar olvasáskultúra határon innen és túl.* Közép-Európa Intézet, Budapest.

Labov, William 1972. *Sociolinguistic Patterns.* University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
Hidasi Judit 2004. *Interkulturális kommunikáció*. Scolar, Budapest.
Pataki Ferenc 1982. *Az én és a társadalmi azonosságtudat*. Kossuth Kiadó, Budapest.
Pataki Ferenc 1997. Nemzetkarakterológia*? Magyar Tudomány*, 157: 169–179.
Péntek János 2011. Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. In: *Változó korunk–változó nyelvünk*. Ariadné Könyvek, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 31–49.
Szabó T. Annamária 2012. Identitástudat kisebbségben a Kárpát-medencén innen is túl. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok.* Budapest, Tinta Könyvkiadó. 235–244.
Szoták Szilvia 2003. A burgenlandi Felsőpulya (Oberpullendorf). In: Bakó Boglárka szerk. *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 259–83.
Veres Valér 2005. *Nemzeti identitás Erdélyben–Szociológiai olvasatban*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
Zelliger Erzsébet 2008. Identitástudat a felső-ausztriai magyarok körében. *Nyelvünk és Kultúránk* 34: 79–83.

SZABÓ T., ANNAMÁRIA

The meaning of being Hungarian: Researching the identity of Hungarians living in France

The paper aims to present the main identity factors of Hungarians who live in France. Data collected by recording sociolinguistic interviews and conversations from 2006 to 2010 refer to 31 family's language use and identity. In sum, questionnaires of 75 questions were filled out, and multiple sources completed participant observations on the field. This research took place in 2010. Present paper analyses the answers of first generation emigrants (23 participants) living in Paris and around (Île-de-France). One particular question of the research has been analysed for this paper: ‚What does it mean for you to be Hungarian?' The research deals with the question of how the identity of the first generation is built up and what the main components of this identity are. A comparison has been made with the other Hungarian minorities' identity components. Ferenc Gereben and his researcher team made a great survey in the Carpathian Basin twice (in the 90's and in the beginning of the new millenium). Their investigation shows us the three main factors of the Hungarian minority's identity: 1. cultural factors (like mother tongue) 2. positive feelings 3. active, task-

oriented behaviour. In our research, the most mentioned elements were almost the same but the prioritization of the identity factors were slightly different: 1. positive feelings (pride) 2. mother tongue 3. family. This order corresponds to the identity factor prioritization of Hungarians in Hungary. Mostly it was age and the duration of time spent by the emigrants in France that influenced the results.

T. KÁROLYI MARGIT – P. LAKATOS ILONA – IGLAI EDIT[1]
Nyíregyházi Főiskola
tukacsne@gmail.com, lakatosi@nyf.hu, iglai.edit@gmail.com

Kulturális és nyelvi változás a változó régióban a hármas határ mentén Néhány lexéma társadalmi, területi megoszlásának bemutatása

Előadásunk szorosan kapcsolódik a kongresszus tematikájához: nyelvi és kulturális változásról szólunk a térben és időben változó régióban. Juhász Dezső szekciót bevezető gondolata „A kultúra és társadalom térbelisége és időbelisége a nyelvet mint társadalmi és kulturális beágyazottságú rendszert egyaránt jelentősen determinálja" – fokozattan érvényes arra a területre, ahol kutatásainkat folytatjuk, a hármas határ mentére, a történelmi Szabolcs, Szatmár, Bereg és Ugocsa megyék területére. E megyék a történelem folyamán sajátos, népileg, nyelvileg és kulturálisan sokszínű táji régióját alkották a magyarságnak (vö. Borovszky 1910; Lehoczky 1881; Fábián 1939), népek nyelvek kultúrák metszéspontjában helyezkednek, helyezkedtek el, ezért kiváló terepet biztosítanak az interkulturális hatások nyelvi, nyelvhasználati következményeinek vizsgálatára is.

Az a gazdasági, társadalmi, földrajzi egység, melyben a terület lakossága az elmúlt évszázadok során életét élte, kultúráját formálta, sokat változott a történelem folyamán nemcsak gazdaságilag, de geopolitikailag és kulturálisan is. Nyilvánvaló, hogy szorosabb térkapcsolatok nemcsak napjainkban léteznek, de léteztek a múltban is – bár nem mindig régiónak, hanem inkább tájnak, nagytájnak stb. nevezték azokat (vö. Andrásfalvy 1980: 541–58), a térkapcsolatok kialakulásában mindig fontos szerepe volt a táj és társadalom kölcsönhatásának. Manapság a régió ismérvei közül főként a funkcionális, gazdasági-társadalmi összetartozást emeljük ki, s megfeledkezünk arról, hogy a társadalmi összetartozásnak tudati szférája is létezik, a régió léte sajátos szellemiséget, kulturális közösséget is feltételez. A régió lényegéhez

1 Az OTKA 76239 K pályázat keretében

ugyanúgy hozzátartozik a közös történelmi múlt, a tradíció, a nyelvi–kulturális összetartozás, mint az intézményesült gazdasági és közigazgatási egységesítés (lsd. pl. Nemes Nagy József 1997: 407; Kósa László 1998: 16–19). „a régió lehatárolt területi egység a nemzeti és a települési szint között, amelyet […] sokténye zős társadalmi-gazdasági kohézió (regionalizálódás), az érzékelhető regionális identitástudat, valamint az érdemi irányítási kompetenciájú és önállóságú regionális intézmények rendszere (regionalizmus) fog tartós egységbe" (Nemes Nagy József 2000: 147).

A hagyományos táji, regionális alakulatokat a történelmi változások, mozgások is jelentősen befolyásolták. A természetes regionális kapcsolatok a trianoni határváltozások következtében szétszakadtak, helyettük kényszeresen újak alakultak, de az újak sok esetben nem tudtak olyan módon szervesülni, mint a régiek. A 90-es évek utáni rendszerváltozások és az uniós csatlakozás új regionális szerveződéseket hozott létre, melyeken belül a Kárpátok-Euro régió megalakulásával újra egymásra találnak az országhatáron átnyúló kistájak, s bízunk benne, hogy a kultúrák is.

A vizsgált régió tehát sajátos nyelvi, kulturális lenyomatát képezi a népek, nyelvek, kultúrák egymásra hatásának, mivel a szlovákok, rutének, románok már a középkortól jelen vannak a vizsgált területen (vö. pl. Ács Zoltán 1984: 8–9). A térség alföldi részét a XVIII. század végétől egységes, összefüggő tömbben magyar etnikum lakta s lakja máig is (vö. Borovszky 1910: 256, Csorba 1984). Az északkeleti, keleti régióban az alföldi területekről észak felé haladva folyamatosan csökken a magyarság, növekszik az egyéb pl. szláv, román nemzetiségek aránya. Gömörtől Ungig terjed a Kárpátok széles karéjában a szlovák népesség övezete. Ezzel párhuzamos, ill. egészen Máramarosig húzódik a ruszinok (rutének, kárpátukránok) karéja. Erdélyből Máramarosba és Ugocsába átnyúlik a románok tömbje már a XVIII–XIX. században is. A középkorban a németek (szászok) részben összefüggő, részben a városokban szigetszerűen előbukkanó csoportjai – pl. Beregszász, Szatmárnémeti – szintén egészen Máramarosig sorakoznak. A XVIII–XIX. században lengyel és orosz területekről egyre tömegesebben vándorolnak be a zsidók (vö. pl. Borovszky 1910, Csorba 1984). A vizsgált terület két heterogén népességű vármegyéjének etnikai összetétele a XIX. század utolsó évtizedeiben a következőképpen alakult: Szatmár vármegye népességének 77,5% magyar, 19,3% román, 2,9% német, 0,2% kisorosz (vö. Borovszky 1910: 256); Bereg vármegye: magyar 39,92%, orosz (ruszin, ukrán) 52%, német 17,35%, tót, azaz szlovák 0,7% (Lehoczky 1881: 428–31). Köztudott, hogy az e tájon feltűnő nemzetiségi szigetek általában gyorsan asszimilálódtak (vö. Udvari 1991a: 72;) ugyanakkor a nyelvi, kulturális kontaktusok lenyomatai napjainkig megőrződtek.

A nyelvhatárok és a nemzetiségi százalékarányok tehát az évszázadok folyamán jelentősen megváltoztak, s változnak egészen napjainkig. Az itt élő népek és a magyarok kultúrájának kapcsolatát Ács Zoltán úgy jellemzi, hogy azok között nem voltak versengések, „….. inkább egymásba illeszkedtek, egymást gazdagították" (Ács Zoltán 1984: 9), ahogy azt a nyelvészeti lexikai vizsgálatok is bizonyítják (l. pl. Kótyuk István, Lizanec Péter, Péntek János, Benő Attila, Udvari István kutatásai).

1997 óta a hármas határ biztosította lehetőséget kihasználva pályázati források bevonásával az országhatár két-két oldalán (magyar–ukrán, magyar–román) 18 településpáron (lsd. 1. sz. melléklet) kutatjuk, hogyan hatott Trianon a nyelvi változásokra; a határ magyarországi és ukrán, illetve román oldalán található, a szétszakadás előtt szerves kapcsolatban lévő települések jelenlegi nyelvállapotában eltérő geopolitikai körülmények között milyen különbségek mutathatók ki. A vizsgált 18 település lakossága a Trianont közvetlenül megelőző időszakban egy-két család kivételével magyarnak vallotta magát, asszimilálódott ruszinok vagy románok jelenlétére csak a felekezeti megoszlásból tudunk következtetni (vö. Borovszky 1910, Lehoczky 1881, Fábián 1939, Udvari 1991b). Az eltelt 90 év köztudottan hatott az elcsatolt terület népességének etnikai összetételére is, de a települések lakossága még napjainkban is döntően magyar. A szókészletben ezeken a szinte színmagyar településeken is megőrződtek a korábbi, több száz éves interkulturális, interetnikus kapcsolatok lenyomatai, s a lexikai vizsgálatokból vissza is lehet következtetni a nyelvi, kulturális kontaktusokra, illetve ezek erősségének területi kiterjedésére. A hármas határ jelenléte, a határon inneni és határon túli oppozíció mint vizsgálati szempont adalékokat szolgáltat ahhoz is, hogy az idegen államnyelvi jelenlét, a szláv vagy román nyelvi környezet nyelvi konzerváló hatása érvényesül-e bizonyos interkulturális hatásra visszavezethető lexémák esetében.

A fenti kutatásokhoz kapcsolódó 141 lexéma korpuszából a konferencia témájához illeszkedően, 12 településről kiválasztottunk néhány olyan tájszót, mely a multikulturális népi együttélésnek, a népi–nyelvi kontaktusoknak sajátos nyelvi, kulturális lenyomatát őrzi: *abora, murok, málé*. E lexémák több száz éve adatolhatók magyar adatként is, a XVI. század előtt, illetve a XVII. és XVIII. században kerültek nyelvi, kulturális kontaktusok révén a magyar nyelvbe, alkalmasak tehát a nyelv negyedik, ún. kulturális dimenziójának kutatására. Az többdimenziós térképlapokon (a módszertani alapvetést lsd. T. Károlyi – P. Lakatos 2006: 83–96) ábrázoljuk a lexémák térbéli és társadalmi – az adatközlői csoportok életkora, iskolai végzettsége – dimenziójának disztribúcióját, megjelenítve ezzel a kulturális dimenziót, azaz a lexéma közösségi beágyazottságát mint „a kulturális folytonosság" (Ass-

mann, Jan 2004: 31–35) mutatóját. A vizsgált korpuszt aktív, indirekt módszerrel gyűjtöttük, az adatközlőket az ún. reprezentatív szelekció módszerével választottuk ki (bővebben l. T. Károlyi – P. Lakatos i. m.).

Történeti, néprajzi szempontból a legizgalmasabb az ***abora*** *vagy* ***abara***, ez a széna tárolására használatos építmény, mely négy földbe ásott oszlopon fel-alá emelkedő fedeles alkotmány. E sajátos objektum a történeti Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros és Szatmár megye magyar és ruszin parasztjainak jellegzetes építménye (vö. Paládi-Kovács 2001: 292). (A néprajzi és történeti vonatkozásokról l. Paládi-Kovács Attila 1969: 79–101; elterjedtségét Paládi-Kovács 2001: 293. a 2. sz. melléklet mutatja.) A tárgy használatára vonatkozó első adatok Nyugat-Európa területéből származnak, *Berge* és *Barg* néven fordulnak elő a kora középkori német forrásokban (vö. Paládi-Kovács 1969: 91–2), s Paládi-Kovács szerint az építmény nagyjából egyidőben, a XIII–XIV. században terjedt el egyes nyugati szláv területeken, s feltételezhetően a magyar Alföld északkeleti részén is (vö. Paládi-Kovács 1969: 93). Magyar adatként a szó először helynévként adatolható a XIV. századból, közszóként a XVI. századból: 1586: *Abara Zena* MNy. 52: 497; 1616: *abora* OklSz; (TESZ I. 90). Kniezsa az ukrán *oborih*, a TESZ az ukrán *оборіг* (*оборога* v. *оборозу* birt. eset) szóból származtatja, etimológiája azonban bizonytalan (vö. Kniezsa 1974: 56–7, TESZ I. 90). A lexémát ukrán eredetűnek tartja Kótyuk István és Lizanec Péter is (Kótyuk 2007: 168; Lizanec 1970: 38). Paládi-Kovács az ukrán etimológiát erősen kétségesnek tartja, a TESZ a német eredetet veti el.

Az *abora* térképlapja (l. 3. sz. melléklet) az ún. hiány- és többlettérképek közé sorolható, hiszen a vizsgált lexéma a települések és az adatközlők egy részénél már ún. „szókészleti hiányként" (vö.: Hegedűs 2005: 100–107) jelentkezett. Jelen esetben a szókészleti hiányt magának a denotátumnak, az aborának mint gazdasági épületnek a hiánya adja; összefügg az adott településen lévő meglétével, illetve hiányával. Térképlapunk igazolja, hogy a lexéma elterjedtsége nem sokat változott a Paládi–Kovács Attila által készített térképhez viszonyítva. A lexéma megterheltsége északról dél felé haladva fokozatosan csökken, ez bizonyíthatja az ukrán eredetet is. Jól kirajzolódik az *abora* izoglosszája: a kárpátaljai Bótrágy és Mezőkaszony településeken 100%-os az ismerete, minden iskolai végzettségű és életkorú adatközlő nyelvhasználati normájának része. Az izoglossza határa Csengersima–Szamosdara vonalán húzható meg, ahol már csupán néhány idősebb adatközlő ismeri a denotátumot, s az azt jelölő lexémát. Bátorligetből, Börvelyből már egyetlen adat sincs, teljes a szókészleti hiány, ismeretlen az abora mint építmény is. Az izoglossza kirajzolódása mellett a térképlap tükrözi az országhatár nyelvhasználatot befolyásoló szerepét is, (vö. Lónya–Bótrágy, Barabás–Mezőkaszony, Rozsály–Kispeleske adatai). Az or-

sághatár nem magyarországi oldalán minden korosztály ismeri a lexémát, a magyarországi kutatópontokon viszont a fiatalabb korosztályok körében kevésbé vagy egyáltalán nem ismert a fogalom. Kisebbségben tehát a közösségi emlékezet akkor is megőrzi a tárgy nevét, amikor annak használata visszaszorulóban van, hisz az építmény a helyi kultúra része, olyan sajátos kulturális produktum, amely egyrészt összekapcsolja, másrészt elkülöníti a közösséget más csoportoktól. Az említett településpároktól eltérően a Tiszabecs–Tiszaújlak párról egymáshoz lényegesen közelebb álló adatokat kaptunk. Ennek az is oka lehet, hogy a kárpátaljai település a legvárosiasabb, legpolgárosodottabb jellegű kutatópontunk, s ez a környezetben, a tárgyi kultúrában is kifejezésre jut. A térképlap igazolja, hogy elemzéseinkben a dimenzionális szemlélet negyedik tényezőjének tartható kulturális dimenzióval is számolnunk kell.

A 4. számú térképlapon vizsgált szláv eredetű ***murok/murkó*** 'sárgarépa' táji lexámák különböző időben, más-más hangfejlődési utat bejárva honosodtak meg a magyar nyelvjárásokban. A *murok* a XVI. századi forrásokban jelenik meg először magyar adatként, csakúgy mint a sárgarépa (vö. Régi magyar glosszárium 43). Elsőként egy 1516-ban kiadott, a Kolozsvári Református Kollégium könyvtárában található könyv üres helyeire beírt 75 növény latin-magyar nevének jegyzékében maradt fönn a *pasztinák* magyar megfelelőjeként, *mwrk* alakban (vö. Viski Károly 1905: 2001; Régi Magyar Glosszárium 43). A mai *murok* szóalak 1577-ből adatolható 'sárgarépa' jelentésben (TESZ II. 978). A magyarba közelebbről meg nem határozható szláv nyelv régi, kikövetkeztetett **mъrky* szavának a magyar tővégi magánhangzók lekopása előtti időben való átvétele (vö. TESZ II. 978). A *murkó* a Kárpát-ukrán (ruszin) *морков* 'sárgarépa' későbbi átvétele, mai alakja *o* > *u* zártabbá válással s a tővégi -β vokalizációjával alakulhatott ki (vö. TESZ II. 978; Kótyuk 2007: 263). A két lexémaváltozat izoglosszája, kulturális határa határozottan kirajzolódik.

A *murkó* a beregi településeken (Lónya–Bótrágy, Barabás–Mezőkaszony), a *murok* a szatmári településeken (Rozsály–Kispeleske, Csengersima–Szamosdara, Börvély–Bátorliget**)** használatos, az ugocsai településpár (Tiszabecs–Tiszaújlak**)** pedig az átmenetiséget képviseli. A *murok* mellett kisebb megterheltséggel a *murkó* is megjelenik a határ mindkét oldalán. Ugyanakkor a térkép nagyon jól tükrözi az országhatár két oldalán a használati különbséget is, a magyarországi településeken a standard és a dialektális változatok arányának erősen a standard irányába való eltolódását (vö.: pl. Lónya–Bótrágy, Rozsály–Kispeleske, Csengersima–Szamosdara). Az anyaországi oldalon a *sárgarépa* a legjellemzőbb variáns – minden településen 70%-nál nagyobb arányban jelenik meg. A határon túl a

standard lexéma jobban szociokulturális tényezők függvénye (pl. Bótrágy–Börvely: a fiatal adatközlőknél jelenik meg nagyobb arányban; Börvely: az iskolai végzettség függvénye is). A térképlapok tükrözik azt is, hogy a partiumi beszélőközösségek (Kispeleske, Szamosdara, Börvely) kedvelik a *murok* lexémát, az adatközlők kétharmada (Kispeleske, Börvely), sőt háromnegyede (Szamosdara) adja meg a táji lexémát. Ez nem véletlen, hisz ismeretes, hogy a partiumi és az erdélyi magyarság számára a *murok* nem csupán egy növény neve, hanem a kultúra, az identitás része, a *murok* az interneten is él, számtalan receptben népszerűsítik, az erdélyiség szimbóluma. Ahogy Papp Sándor Zsigmond (2006) megfogalmazza: „Az identitás nem tréfadolog. De hát hogy is lehetne otthonos a répa? Ez az ormótlan, elfajzott állat? Hát ebben nincs semmi a murok eredendő kecsességéből?! Egy murok bármikor táncra perdülhet, míg a répa csak bambán árulná a petrezselymet. A répa földhözragadt, mentes minden költői vonzalomtól, a répában a nyelv inkább a szűkmarkúságáról, esztelen kuporgatásáról vall, semmint gazdagságát mutogatná. Nem beszélve arról, hogy a murok mögé bármikor felsorakozhat az egész történelem, Erdély fény- és aranykora, Bethlenék és a transzszilvanizmus, Fadrusz és Dsida mind ott tülekednek. Hát hogy lehet minderről egy egyszerű vállrándítással lemondani? A murok a mi testünk és vérünk" (http://pappsandorzsigmond.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=9&p=98 2011.07).

Ezzel szemben a magyarországi kutatópontokról arra is van példa, hogy az adatközlő a dialektális változatot idegennek, ukránosnak tartja: „az ukrajnások murkónak mondják". Említést érdemel az is, hogy a környező magyarországi beszélőközösségekben a *murok* a Daucus carota, azaz a *vadrépa* (vö. Csapody Vera – Priszter Szaniszló 1966: 168) gyomnövény neve.

Az 5. számú térképlapon szereplő tájszó, a ***málé*** 'kukorica' XVII. századi román kontaktushatás révén jelent meg az északkeleti nyelvjárások néhány csoportjában. A román nyelvjárási *mălái* 'kukorica kukoricaföld' jelentésű szó átvétele, mely átkerült az ukránba is: *мăлай* ((vö. Bakos 1982: 238–9). A *málé* 'kukorica' jelentésben az északkeleti régióban csak Szatmárban és Ugocsában terjedt el, Beregre nem jellemző. A környező nyelvjárásokban (Szabolcs, Hajdú) a *málé* 'kukoricalisztből készült sült étel'(vö. ÚMTsz. III. 970–71), mely az azonos jelentésű román *mălái lexéma* átvétele. A *kukorica* jelentésű *málé* izoglosszája jól kirajzolódik (Tiszabecs–Tiszaújlak, Kispeleske–Rozsály, Csengersima–Szamosdara), a beregi kutatópontokon nem használják. Az országhatár elkülönítő szerepe határozottan látszik a településpárok összevetésében: Kispeleskén és Szamosdarán a legmegterheltebb, az összes adat mintegy kétharmadát teszi ki, Rozsályban és Csengersimán csak egyharmadát. A *málé* az izoglosszán belül a magyaror-

szági településeken is a nyelvhasználati norma része, megterheltsége a szociokulturális változókkal korrelál, de nincs olyan település, ahol valamelyik életkori vagy iskolai végzettség szerinti csoport ne használná. A térképlapokon jól kirajzolódik, hogy Kispeleske kivételével a dialektális lexémavariánsokból a standardba való átmenet egy köztes, területileg nagy kiterjedtségű s ezért kevésbé nyelvjárásiasnak érzett változón, a *tengerin* keresztül történik. A magyarországi kutatópontokon a *málé* és a *tengeri* lexémavariánsok megterheltsége izoglosszán belül közel azonos, a kisebbségi magyar kutatópontokon viszont a *tengeri* megterheltsége a standard *kukoricáénál* is kisebb. Ez annak is következménye lehet, hogy kisebbségben lényegesen kisebb azonnyelvi – nyelvjárási és köznyelvi – kontaktushatás éri s érte különösen a kilencvenes rendszerváltás előtti években a beszélőközösségeket, mint többségi magyar területeken. Különösen jól reprezentálja ezt a romániai Kispeleske és Szamosdara, az a két település, amelyet nem csak az országhatár, hanem a rossz infrastruktúra is elzárt a környező magyar településektől.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a többdimenziós nyelvföldrajzi ábrázolás a nyelv kulturális dimenziójának megjelenítésében is többletet ad a hagyományos ábrázolással szemben, hiszen a területi elterjedtséget mutatató térképlapokon (vö. 2. és 3. sz. melléklet) nemcsak az látszik, hogy az adott közösség használja, megőrizte az adott denotátumot s annak nevét, hanem az is, hogy milyen az adott denotátumhoz kapcsolódó lexéma lokális és társadalmi disztribúciója. Élesen elkülönül a vizsgált lexémák országhatáron inneni és országhatáron túli közösségi beágyazottsága az által, hogy a használati gyakoriságot az ábrázolási technika hozzárendeli a szociokulturális, azaz az életkori és iskolai végzettségi változókhoz. Az a tény, hogy a vizsgált lexémák a határon túl általában minden életkori és iskolai végzettség szerinti csoportban ismertek, igazolja, hogy a kisebbségi beszélőközösségekben az „emlékezés (a múlthoz való viszony), az identitás és kulturális folytonosság (hagyományteremtés)" (vö. Assmann, Jan 2004: 16) sokkal erősebb közösségi szervezőerő, mint a többségiekben. A magyarországi beszélőközösségekben a kulturális folytonosságnál, a múlthoz való viszonynál sokkal határozottabban megmutatkozik a jelenhez való kötődés a felfelé való igazodásban, a standard lexémaváltozatok magas használati gyakoriságával, s ezzel egy másfajta, a tágabb közösséghez kapcsolódó identitás megvallásában. A *murok/murkó* és a *málé* többdimenziós térképlapjának elemzése alátámasztja azt a feltételezésünket is, hogy az országhatáron túli beszélőközösségekben a másodnyelvi hasonló hangzású lexéma szintén erősíti a dialektális variánsok továbbélését, azaz a nyelvi változásokat lassítja, figyelembe vehető tehát a fáziskésés okaként is.

Irodalom

Ács Zoltán 1984. *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon.* Kossuth Kiadó, Budapest.

Andrásfalvy Bertalan 1980 Néprajzi csoport, kistáj és régió. In: Ortutay Gyula (főszerk.) *Népi kultúra – népi társadalom*. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve XI–XII. Budapest, 39–58.

Assmann, Jan 2004. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Bakos Ferenc 1982. *A magyar szókészlet román elemeinek története*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Borovszky Samu 1910. Szatmár vármegye. *Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfiai Társaság, Budapest.

Csapody Vera – Priszter Szaniszló 1966. *Magyar növénynevek szótára*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Csorba Csaba 1984. A Tiszán inneni régió néptörténeti vázlata. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula szerk. *Interetnikus kapcsolatok Magyarországon*. Hernann Ottó Múzeum, Miskolc. 118–26.

Fábián Sándor szerk. 1939. *Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék 1924–1938*. A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest.

Hegedűs Attila 2005. *A változó nyelvjárás.* A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 7. PPKE, Piliscsaba.

Kniezsa István 1974. A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kósa László 1998. *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. (Harmadik, bővített kiadás.) Planétás Kiadó, Budapest.

Kótyuk István 2007. *Иштван Котюк. Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Ньиредъхаза*

Lehoczky Tivadar 1881. *Bereg vármegye monográfiája.* I. Általános rész. Pallacsk Miksa Nyomda, Ungvár.

Lizanec P. M. 1970. Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (a kárpátontúli magyar nyelvjárások alapján). Uzshorod.

Lizanec Péter 1993. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In. Lizanec Péter − Horváth Katalin szerk. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet Tudományos Gyűjteménye*. Intermix Kiadó, Ungvár. 50–56.

Nemes Nagy József 2000. Jegyzetek a modernkori térbeliség fogalmainak értelmezéséhez. In: Dövényi Zoltán szerk. *Alföld és nagyvilág*. Tanulmányok Tóth Józsefnek. MTA FKI, Budapest, 143–149.

Nemes Nagy József 1997. Régiók, regionalizmus. *Educatio* 3:407–23.

Paládi-Kovács Attila 1969. Az abara. Egy szénatároló építmény a magyar parasztok gazdálkodásában. In: Ortutay Gyula főszerk. *Népi kultúra–népi társadalom*. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve II–III. Akadémia Kiadó, Budapest. 79–101.

Paládi-Kovács Attila 2001. Rétgazdálkodás. In: Paládi-Kovács Attila szerk. *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás.* Akadémia Kiadó, Budapest. 240–294.

Papp Sándor Zsigmond 2006. A murok.
http://pappsandorzsigmond.adatbank. transindex.ro/belso.php?k=9&p=98 (2011. 07).

Péntek János 1981. A román–magyar nyelvi kölcsönhatás néhány szemantikai vonatkozása. *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* XXV:77–81.

Péntek János – Benő Attila 2003. *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 1. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár.

Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Szerk. Berrár Jolán és Károly Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1984.

TESZ.: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III.* Főszerk. Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1967–76.

T. Károlyi Margit – P. Lakatos Ilona 2006. A többdimenziós nyelvföldrajzi ábrázolás lehetőségei a hármas határ menti korpuszban. *Magyar Nyelvjárások XLIV*: 83–96.

Udvari István 1991a. A ruszin csoportok nyelvi folyamatairól. In: Győri Nagy Sándor – Kelemen Janka szerk. *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I*. Széchenyi Társaság, Budapest, 72–88.

Udvari István 1991b. A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. *Honismeret* 1991/3: 66–73.

ÚMTsz III. *Új Magyar Tájszótár* III. K–M. Főszerk. B. Lőrinczy Éva. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Viski Károly 1905. Nyelvemlék a Kolozsvári Ref. Kollégium Könyvtárában. *Magyar Nyelvőr* 34: 200–203.

T. KÁROLYI, MARGIT, P. LAKATOS, ILONA AND IGLAI, EDIT

Cultural change and language change in the changing border region of Hungary, Ukraine and Romania: The social and geographical distribution of some lexemes

Our presentation is closely related to the congress theme, as we wish to speak about linguistic and cultural alterations in a region revealing spatial and temporal changes. We investigate the characteristics of the spatial and social distributions of three lexemes appearing in dialects due to intercultural impacts: *abora* (an edifice for storing hay), *murok* (carrot) and *málé* (maize). We examine them by using dimensional linguistic geographical maps that present the frequency of the lexemes in terms of social indicators. Our research has been carried out along the borders in the historical Bereg, Ugocsa and Szatmár Counties in Hungary, Ukraine and Romania. This area lies in the intersection of peoples, languages and cultures, thus providing the opportunity to examine the linguistic and language use consequences of intercultural impacts as well. The word *abora* as a peculiar edifice for storing hay has its origin in Western Europe, and supposedly it was adopted in certain western Slavic regions and the north-eastern part of the Hungarian Great Plain during the 13–14th centuries. The word probably appeared in the Hungarian language by Ukrainian mediation. *Abora* can be found exclusively where Ukrainian / Rusyn linguistic contacts are detected. The dialectical equivalents of carrot, the *murok* and *murkó* lexemes appeared in Hungarian dialects at different times, and their present forms are the results of different evolutionary phonological tendencies. The earlier, the *murok* derives from an unidentified Slavic language and got into Hungarian before the omission of the stem-final vowel, while *murkó* is a later adoption of the Rusyn *murkov*. Linguistic geographical maps reveal that *murkó* is used in Bereg and Ugocsa, while *murok*, together with *málé* deriving from the Romanian dialectical *mălai* (maize), can be found in the Szatmár language use. Our research proves that second language linguistic and cultural impacts strengthen the position of dialectical lexemes within speaking communities.

VÖRÖS OTTÓ
Nyugat-Magyarországi Egyetem
Voros.Otto@gmail.com

Integráció? Szegregáció? A roma kérdés nyelv- és oktatáspolitikai nézőpontból

1. Bevallom, témaválasztásom azt a látszatot is keltheti, hogy a helyi állami és európai politizálásban szinte divatszerűen megjelenő áramlatot igyekszem „meglovagolni", hogy figyelmet keltsek. Döntésemet persze ösztönözte, hogy a nagypolitikai nyilatkozatok kezdik egyértelművé tenni azt a felismerést, hogy a roma néven emlegetett, valójában nagyon heterogén népcsoportnak a sorsa már rövid távon, de jövőt is látó intézkedéseket sürget. A megoldást igénylő jóakarat többnyire kiolvasható a politikai cselekvésre való felhívásokból, azonban egy korábbi munkámban már megfogalmaztam (Vörös 2010), hogy ez önmagában kevés, ha nem társul hozzá alapos tudás. Ott ezt írtam: „tapasztalataimból fakadó meggyőződésem, hogy a mai magyarság, de a Kárpát-medence többi államának többségi nemzetbeli tagjainak, ennél fogva politikai képviseletének is csak felületes ismeretei vannak a velük egy térségben, de többnyire nem együtt élő roma identitású lakosságról." (…) Véleményem nem szemrehányás, mert ma nem rendelkezünk tudományosan helytálló adatokkal arról, hogy Közép-Európában milyen lélekszámú a roma identitású lakosság, és az milyen etnikai, etnokulturális rétegződésű. Hitelesnek mondható levéltári forrásokat is csak a 18., részben a 19. századból találunk (l. Kardos 2008), azok azonban, mivel jelentős migrációs késztetésű népcsoportról van szó, mai következtetések levonására nem alkalmasak. Másrészt a helyben maradóknak is megváltozott saját identitásukhoz való viszonya. Jelentős részük nyelvileg többségi környezetéhez asszimilálódott.

1.1. Ma főként szociológusok tesznek kísérletet a roma lakosság regisztrálására. A felmérések nehézségeit hitelesen ismerhetjük meg, Gyurgyík László és Kis Tamás: Párhuzamok és különbségek (A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése) c. munkájából. Mindketten egyetértenek abban, hogy azért nincs máig egyértelmű válasz arra, hogy hány roma él a kelet-európai régióban, mert „az

egyes vizsgálatok különböző klasszifikációs technikákat használtak". (Gyurgyík–Kiss 2010: 116). Az általuk megismert szakirodalom alapján ezeket a technikákat négy vizsgálati lehetőség közé csoportosítják:

1. aki valamilyen romani nyelvet/nyelvjárást beszél,
2. aki magát románnak/cigánynak vallja,
3. a felmenők etnikai gyökereinek figyelembe vétele,
4. külső „szakértő" (kérdezőbiztos) minősítése.

1.2. Amikor romákhoz fűződő dolgokról olvasunk, akkor a fenti négy kritériumnak hol egyike, hol másika jelenik meg döntő csoportosító érvként. Amikor jelenlegi helyzetük megoldási lehetőségeiről, azaz társadalmi integrációjáról, szociális felemelkedésükről gondolkodva tisztáznunk kell azt az alapvető kérdést, hogy ki a roma? (egyén, közösség), akkor feltétlenül el kell különítenünk az első (nyelvi) kritériumot a másik háromtól. Más bánásmódot igényel ugyanis az a közösség, amely zárt nyelvi–etnikai csoportot képez, és megint más intézkedéseket az, amely nyelvileg nem különbözik lakókörnyezetétől. Ez utóbbiak etnikai identitását az határozza meg, hogy ragaszkodik egy olyan csoporthoz, amelyhez származása fűzi (l. Crystal 2003: 51). A közép-európai népek nemzeti-etnikai hovatartozásában legtöbbször döntőnek tekintett nyelvi identitás tehát a roma közösségeknek csak egy részét jellemzi, így az ő problémáik európai megoldásainak tervezésekor különböző technikákat igényel a nyelvi–oktatási kérdés.

2. A politikai megoldások eddigi sikertelensége azon is múlt, hogy bár látszólag a roma közösségek választási lehetőségeként az asszimiláció mellett a főbb etnikai jegyek megőrzésével az integrációt emlegetik, ez utóbbi lehetőség feltételeinek kidolgozására sem a múltban, sem a mai intézkedési tervekben nem látunk törekvést. Vagyis a társadalmaknak asszimilációs elvárásai vannak. Ehhez azonban az a paradoxon fűződik, hogy elvárja az asszimilációt, de maga nem lesz befogadó, nem tesz integrációs lépéseket, viszont szegregációsan gondolkodik, néha cselekszik is (Kállai 2005). A témában való további elmélkedés még háttérként sem a mi tudományunk feladata.

2.1. A romákhoz fűződő iskolapolitika, melyről a nagypolitikában is a legtöbbször az hangzik el, hogy felemelkedésük kulcskérdése, leggyakrabban ugyancsak az integrációt és szegregációt emlegeti. Az előbbit mint törvényben előírt kívánalmat, az utóbbit pedig mint valami ördögi találmányt, büntetendő cselekedetet. Pedig a megcélzott, illetve érintett közösség belső sajátosságainak ismerete nélkül az integráció is lehet káros, más esetben a

szegregáltnak mondott oktatás is lehet sikeres. Ez utóbbira jó példa a pécsi Ghandi Gimnázium.

2.1.1. Azon roma közösségek gyermekei számára, akik a családban elsődleges nyelvi szocializációként iskolás korig valamely roma nyelvjárásban (nyelvben) nevelik gyermekeiket, az ún. integrált oktatás, melyben a cigány gyerek anyanyelve értékét veszti, káros zsákutca. Tapasztalataink szerint ezekből a családokból aránytalanul sok gyerek kerül kisegítő iskolába, ahonnan a társadalmi integráció irányába igen szűk út vezet. A politikának (európai és érintett nemzeti viszonylatban is) ki kell dolgozni ezen csoportok oktatásának módszertanát. Erre kutatási pénzeket kell áldozni. Első lépésként nyelvüket magas szinten ismerő tanítókat kellene képezni, akik arra támaszkodva vezetik be őket az iskolai oktatásba. Azt a kutatásnak kellene eldönteni, hogy az iskolának milyen legyen a tannyelve, milyen arányban lehet támaszkodni az anyanyelvre. Módszertanilag megvizsgálandó lenne a bevándorlók számára több évtizeddel ezelőtt kidolgozott és gyakorolt skandináv modell.

A fentebb leírt gyerekközösséget a környezet állami, területi nyelvi többségi iskoláiba körültekintés nélkül beolvasztani tehát nem célszerű, de hogy fokozatosan lehet-e integrálni, azt ugyancsak tudományos kutatásnak kell kimondania. Oktatáspolitikai megoldásait erre alapozva lehet kidolgozni.

3. Mint korábban említettem, a közép-európai roma közösségek jelentős (ha nem nagyobb) része bár megőrizte etnikai identitását (vagy legalább megőriztették vele), nyelvileg környezetéhez asszimilálódott. Statisztikailag is igazolható, hogy a mai magyarországi és általában a Kárpát-medencei magyarok lakóterületein élő romák jelentős részének (ha nem a többségének) magyar az anyanyelve. Másoké szlovák, román, szerb stb. Gyurgyík László írja: „A magyar lakosság népmozgalmi folyamatainak vizsgálatánál rendre szembetalálkozunk azzal a tapasztalattal, hogy a romák által lakott települések, térségek lakosságának demográfiai jellemzői, népesedési folyamatai jelentősen eltérnek a romák által nem lakott települések népesedési folyamataitól. Az egyes térségek, települések népesedési folyamatai csak az ott élő romák számának, arányának, demográfiai viselkedésük ismeretében érthetők, illetve magyarázhatók meg." (Gyurgyík–Kiss 2010: 213). Hozzá kell tennem, hogy nemcsak a demográfiai folyamatokat határozzák meg, hanem nyelvpolitikai következményei vannak. Töredező nyelvhatáraink miatt nem egy településén ők a magyar nyelv továbbélésének biztosítékai. Erre vonatkozó tapasztalataim Szlovákiából vannak, de bizonyára másutt is lehetnek hasonló példák. Főként a beiskolázási kampányok idején a sajtó tudósítói, de a poli-

tikusok is „elfelejtik" közölni a magyar iskolákról szóló tudósításokban, hogy elég sok magyar tannyelvű iskolát be kellene zárni, ha a roma identitású magyar anyanyelvű gyerekek nem töltenék fel az osztályokat (integráltan). Előfordul, hogy magyar szülő a sok roma gyerek miatt íratja át inkább szlovák tannyelvű iskolába a gyerekét még akkor is, ha az iskola más településen van. Ilyenkor a magyar szülőnek erősebb az előítéletessége, mint a nemzeti anyanyelvéhez, identitásához való ragaszkodása. Előítéletessége miatt inkább gyermekét hozza a romákéhoz hasonló nyelvi hátrányos helyzetbe.

3.1. Etnikai (de nem nyelvi) különállásuk miatt ezeknek a gyerekeknek is sajátos tanrendi programokat kell biztosítani, de ezeknek másoknak kell lenni, mint a korábban leírt roma (nyelvi) etnikai csoporté. Ők ugyanis a magyar nyelvi nemzet részei, nincs szükségük (általában) nyelvi integráló programokra, viszont olyanokra igen, amelyek etnikai csoportjukhoz fűződő kapcsolataik jobb megértését segítik elő. Ez pedig a magyar nyelvű egységes integrált oktatás feladata.

4. Mi történik, ha késlekedik a politika? Kállai Ernő ezt így látja: *„… a társadalmi problémákra és a hozzájuk kapcsolódó gyakran erőszakos intézkedésekre adott roma válaszokban eddig alapvetően az asszimilációs nyomás elfogadása dominált, de az ehhez kapcsolódó teljes befogadás soha sem történt meg. Ezért érdekes, hogy napjainkban kezd ez a fajta viszonyulás eltolódni, és egyre erőteljesebben, egyre nagyobb roma tömegeket érintő válaszként megjelenni az öntudatosodás. Egyre többen vallják: ha úgysem fogadnak be minket igazán, akkor inkább maradjunk cigányok, és képviseljük a saját érdekeinket. Ha pedig ez a folyamat folytatódik, akkor bekövetkezik az, amire a társadalomban sokáig nem gondoltak, és amitől napjainkban egyre jobban félnek: a roma közösségek politikai nyomásgyakorló csoportként történő megjelenése."* (Kállai: 2004: 161). Bár a Kállai jósolta folyamatot általában nem kifogásolhatjuk, a roma közösségek mai közép-európai állapotában mégis számos kockázatot jelenthetnek az államok demokratikus működésében. Jobb volna a spontán folyamatok kivárása helyett egy kidolgozott integrációs politikával elébe menni egy politikai robbanásnak. Ennek egy része lehet az oktatáspolitikai tervezés.

Irodalom

Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest.
Gyurgyík László – Kiss Tamás 2010. *Párhuzamok és különbségek*. Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
Hódi Sándor 1992. *A nemzeti identitás zavarai.* Fórum Újvidék.
Kardos Ferenc 2008. „Veszedelmes habok között látszatok életünk forogni". Források a zalai cigányság 18. századi történetéhez. Zalaegerszeg
Kállai Ernő 2005. Első kísérlet egy konfliktusmodell alkotására a roma – nem roma együttélésben. In: Kovács Nóra et al szerk. *Etnikai identitás, politikai lojalitás.* Balassi Kiadó, Budapest.
Vörös Ottó 2010. Előítéletek frazeológiai közvetítése és nyelvpolitikai vetülete. In: Kozmács István – Vančoné Kremmer Ildikó szerk. *A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére.* Nyitra: Arany A. László Társulás–Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 171–179.

VÖRÖS, OTTÓ

Integration? Segregation?
The language- and education policy aspect of the Gypsy issue

The presentation expresses the author's opinion by a short analysis of the Central European (in the narrow sense: from the Carpathian basin) gipsy ethnic group's status and throughout describing the handling of the European gipsy issue. The author has collected arguments to justify that the gipsy question is not only a minority problem because it is about such collective of heterogeneous ethnic groups that's sociographical description is important to the working out of the solving methods. The attention is also drawn to that fact that the education policy has to handle one of the important components of the solutions.

A kötet szerzői

Benő Attila költő, nyelvész 1968-ban született Marosvásárhelyen. Jelenleg a BBTE Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékének docense, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet ügyvezető igazgatója. Kutatási területei: román-magyar nyelvi érintkezések, a kölcsönszó jelentésvilága, nyelvhasználat és nyelvi jogok. Több szakkönyv és számos szaktanulmány szerzője, továbbá szakszótárak szerkesztője.

Biró Enikő 2012-ben szerzett doktori fokozatot magyar nyelvészetből a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Kutatása a kétnyelvűség, többnyelvűség területére vonatkozik, elsősorban a kisebbségi kétnyelvűek további idegennyelv-tanulási stratégiáira összpontosít. Ezenkívül az interkulturális kompetencia és kommunikáció is érdeklődési területéhez tartozik. 2002-től egyetemi gyakornok, majd tanársegéd a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Közgazdasági Karán, üzleti angol nyelvet oktat a sepsiszentgyörgyi Kihelyezett Tagozaton közgazdász egyetemi hallgatóknak. Az oktatói tevékenység mellett rendszeresen vesz részt belföldi és küldföldi nemzetközi konferenciákon, publikál nyelvészeti folyóiratokban.

Cs. Nagy Lajos nyelvészeti kutatómunkáját Grétsy László irányításával kezdte 1972-ben a szokatlan szóképzés szerepének, jelentőségének a vizsgálatával. 1975-től 1987-ig az Új magyar tájszótár készítésében vett részt tudományos segédmunkatársként. 1988-tól folyamatosan jelennek meg helyesírási és nyelvtani elemzési gyakorlókönyvei, munkafüzetei. 1991-től 1996-ig a Nyitrai Pedagógiai Főiskola Hungarisztika Tanszékének, 1998-tól 2003-ig a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékének volt a vendégtanára. 2001-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen PhD tudományos fokozatot szerezett *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalja nyelvjárásában* című értekezésével.

Tudományos tevékenysége főként a nyelvjárások vizsgálatára és a névtanra irányul. Nyelvjáráskutatási munkája elismeréséül 2001-ben Csűry Bálint-díjjal tüntették ki. 2011-től a pozsonyi Komenský Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének vendégtanára.

G. Bogár Edit 1988-ben végzett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen mint magyar nyelvész és irodalmár, orosz filológus és finnugor

nyelvész. 1991-ben kisdoktori, 2010-ben PhD fokozatot szerzett ugyanitt. 2000-ben Miskolcon angol szakon diplomázott. 2011-ben finn nyelvből szakfordítói vizsgát tett. Kutatásait elsősorban a lapp szókincs, valamint a finn–magyar kontrasztív nyelvészet témakörében végzi. Egyetemi oktatóként a veszprémi Pannon Egyetemen finnugor és magyar nyelvészeti tárgyakat tanít(ott), Szentpéterváron 1992–1995, Pozsonyban 2007–2011 között anyanyelvi lektor volt. Jelenleg az MTA Nyelvtudományi Intézetében dolgozik, mellette óraadó a Pannon Egyetemen. Tagja az MTA Köztestületének és a Reguly Társaság választmányának, rendszeresen vesz részt hazai nemzetközi szakmai konferenciákon.

Grabovac Beáta az Újvidéki Egyetem Pszichológia Karán diplomázott 2007-ben, majd a Budapesti Műszaki Egyetem Kognitív Tudományi Tanszék Pszichológia Doktori Iskolájába nyert felvételt. 2009 óta a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar oktatója.

Jelenleg az *A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban, a korszerű európai régiómodellben* és a *Vajdasági magyar irodalom – kontextusok – identitáskódok* programokban vesz részt, s ezen túl *Az érzelmi Stroop-effektus vajdasági vonatkozásainak vizsgálatát* kutatja. Doktori témája a szerbiai kétnyelvű és egynyelvű személyek érzelemvilága és emocionális működése, melyeket különböző kérdőíves és kísérleti módszerekkel is vizsgál. Részt vesz a Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia szervezésében, valamint Újvidéken három éve Tranzakcióanalitikus terapeuta képzésre jár.

Gróf Annamária nyelvész, egyetemi lektor 1979-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar nyelv és irodalom és magyar mint idegen nyelv szakos középiskolai tanári diplomát. 2004 és 2008 között a Balassi Intézet oktatója. 2007-ben abszolvált az ELTE Magyar Nyelvészeti Doktori Iskolájában, disszertációját az *Érzelemkifejező beszédaktusok a magyar nyelvben. A gratuláció pragmatikája* címmel írta. 2008 óta a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karán magyar lektor. Az ELDIA FP7-es projekt kutatója, az Imre Samu Nyelvi Intézet és a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagja.

Hochbauer Mária 1982-ben született Gyergyószentmiklóson. Iskoláit édesapja szülővárosában, a Brassó melletti Négyfalu magyar tannyelvű középiskolájában végezte, majd a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar–német szakos diplomát. A bölcsészdiploma megszerzése után, 2005-ben beiratkozott a Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék Antropológiai nyelvészeti mesterképző programjá-

ra. Helyzetviszonyító elemek a barcasági Négyfalu helyneveiben címet viselő magiszteri dolgozatát 2007-ben védte meg. 2008-ban, magiszteri dolgozata továbbgondolásának tervével jelentkezett a BBTE Hungarológiai Doktori Iskolájába. Témavezetője dr. Szilágyi N. Sándor, disszertációjának témája a névtan és a kognitív nyelvészet határán: *Helynévhasználat és térbeli orientáció a barcasági Hétfalu településein*.

Iglai Edit 2009-től jelenleg is az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola szociolingvisztika alprogramjának doktorjelöltje. Témája nyelvjárásközi egybevető változásvizsgálat két határ menti régióban a nagyatlasz és az újatlasz adatai alapján. 2008-tól a Geolingvisztikai Kutatócsoport újatlasszal kapcsolatos terepmunkáinak aktív résztvevője. Ugyancsak 2009-től a Nyíregyházi Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék OTKA finanszírozású, Informatizált nyelvi korpusz többdimenziós nyelvföldrajzi ábrázolás című pályázati kutatómunkájának főállású munkatársa. Feladata a kutatócsoport által gyűjtött szociodialektológiai korpusz informatizálása, adatbázisba rendezése, a térképlapok szerkesztése, digitalizált hangzó korpusz építése és a két vezető kutató mellett az eredmények publikálásában való részvétel. Érdeklődési területei közé tartozik a nyelvföldrajz és a kognitív nyelvészet is, elsősorban a kognitív szemlélet dialektológiában való alkalmazhatóságának vizsgálata.

Katona Edit az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának nyelvésze, a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken rendkívüli egyetemi tanár. Szakmai előmenetele ugyancsak az Újvidéki Egyetemhez fűződik: itt szerezte meg a nyelvtudományok magisztere, majd 2002-ben a nyelvtudományok doktora címet. Doktori disszertációjának témája *Az igevalencia szerb-magyar viszonylatú kontrasztív vizsgálata* volt. Érdeklődési területei közé tartozik a kontrasztív nyelvészet mellett a kognitívmetafora-kutatás is, valamint fogalmazásvizsgálattal, középiskolás tanulók anyanyelvi kompetenciájának felmérésével is foglalkozik.

Laihonen, Petteri 2009-ben kapott doktori fokozatot Jyväskyläi Egyetemen a *Language Ideologies in the Romanian Banat*. Analysis of Interviews and Academic Writings among the Hungarians and Germans című munkájáért. Doktori tanulmányait a *Langnet* finn országos nyelvészeti doktoriskolában végezte. 2006–2011 között a Debreceni Egyetem lektora. Kutatási területe: a magyar nyelv, szociolingvisztika, többnyelvűség, nyelvideológiák és a nyelvpolitika. Jelenleg a Jyväskyläi Egyetem posztdoktori kutatója, a Finn Akadémia ösztöndíjasa. Szoros együttműködést alakított ki és ápol a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjaival.

Márku Anita 2001-ben szerzett doktori fokozatot nyelvtudományból. 2001-től fiatal kutatóként dolgozik a beregszászi székhelyű Limes Társadalomkutató Intézetben, majd annak egyik jogutódjaként működő Hodinka Antal Intézetben. Tagja a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatnak. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán 2007-től tanársegéd. Kutatási területe a kárpátaljai magyarok kétnyelvűsége, főleg a kódváltások és lexikai kölcsönzések funkcióinak kutatása. Márku Anita egyéni kutatásaiért is több tudományos ösztöndíjat nyert, (köztük a Kárpátaljai Magyar Szakkollégium ösztöndíja, Domus Hungarica Junior Ösztöndíj, HTMTÖ, Visegrad Fund (IVF) Scholarship (2002-2011)), számos publikáció (egy saját monográfia, könyvfejezetek, tanulmányok, recenziók) szerzője.

Molnár Bodrogi Enikő 1992-ben szerzett magyar–angol szakos diplomát a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, és diákévei idején a finn nyelvet is elsajátította. 1992 óta finn irodalom- és művelődéstörténetet tanít ugyanott, és az egyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetének docense. Jósika Miklós műveinek fogadtatástörténetéből doktorált 2000-ben. Kutatási témája a fennoskandiai finnugor kisebbségek helyzete, ezen belül a Svédországban élő meänkieli beszélők nyelvi és kulturális identitásának vizsgálata. Elsőként fordít meänkieli szépirodalmat magyar nyelvre. Tagja az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, a Magyar Tudományos Akadémia Köztestületének, a Finn Irodalmi Társaságnak (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) és a svédországi Meänmaai Nyelvi Tanácsnak (Meänmaan kieliraati). 2009-ben Kisebbségkutatói-díjjal jutalmazta munkásságát a Bengt Pohjanen Alapítvány.

Molnár Csikós László egyetemi tanár, nyelvész, az Újvidéki Egyetemen és a Belgrádi Egyetemen tanít magyar mondattant, hangtant és más nyelvészeti tárgyakat. A nyelvtudomány magisztere 1976-tól, 1986 óta pedig doktora. Főbb kutatási területei: magyar mondattan, szociolingvisztika, lexikológia, etimológia, kontrasztív nyelvészet. Tucatnyi könyvet, körülbelül kilencven tanulmányt, ezernél több szakcikket jelentetett meg.

N. Császi Ildikó a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe a hazai és határon túli helynévkutatás. A 90-es években nagyrészt saját gyűjtőmunkájának eredményeképpen 2003-ban Zoboralja helyneveinek feldolgozását végezte el, és védte meg disszertációját. Moldvai magyar helynevek névföldrajzi vizsgálata mellett Péntek János, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnöke által vezetett moldvai magyar nyelv szótármunkálataiban is részt vesz, a szócikk-szerkesztések mellett a moldvai helynevek köszói anyagát dolgozta be a szótá-

ri anyagba. Jelenleg a Vas megyei helynevek informatizált adatbázis-építésével foglalkozik, amely kereshető korpuszként kiegészítheti a jelenlegi, a Vékás Domokos és Varga Fruzsina Sára által létrehozott informatikai szoftverrel végzett atlaszegyesítő munkálatokat a földrajzi köznevek terén.

P. Lakatos Ilona 1977-ben az ELTE magyar–orosz szakán végzett, majd 1982-ben dr.univ, 1995-ben PhD-fokozatot szerzett nyelvtudományból. Jelenleg a Nyíregyházi Főiskolán intézetigazgató, főiskolai tanár. Kutatómunkáját a G. Varga Györgyi által vezetett regionális köznyelvi műhelyben kezdte. Az azóta eltelt időszakban dialektológiai, szociodialektológiai kutatásokat végez a hármas határ mentén. Kutatótársával, T. Károlyi Margittal elsősorban azt kutatják, hogy Trianon óta milyen jellegű nyelvi változások következtek be az államhatár két oldalán. Munkájuk jelenlegi szakaszában – Iglai Edittel kiegészülve – a korábban gyűjtött nyelvi korpusz informatizálását, illetve az ún. többdimenziós ábrázolási technika kidolgozását végzik.

Papp Anna Mária 2010-ben szerzett doktori címet az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Szociolingvisztika programjában. Kiemelt kutatási témája az erdélyi magyar–román kétnyelvűség. Fontosnak tartja a kétnyelvűség különböző aspektusainak település szintű feltárását és az eredmények közzétételét. Érdeklődése kiterjed a veszélyeztetett nyelvek és kultúrák problémakörére is. Előadásokkal, poszterekkel részt vesz hazai és nemzetközi konferenciákon, publikál nyelvészeti, illetve kisebbségtudományi folyóiratokban, tanulmánykötetekben.

Parapatics Andrea 2011-ben abszolvált az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának hallgatójaként, jelenleg doktorjelölt. Kutatásának tárgya a mai magyar szlenghez fűződő nyelvi attitűdök vizsgálata. Egyetemi és doktori hallgatóként, majd tudományos segédmunkatársként kezdetektől részt vett az MTA–ELTE Új Magyar Nyelvjárási Atlasz projekt adatbázis-építésében, valamint gyűjtési munkálataiban a magyar nyelvterület számos kutatópontján. Rendszeresen ad elő hazai és nemzetközi nyelvészeti és anyanyelv-pedagógiai konferenciákon, tudományos ismeretterjesztő rendezvényeken, publikál és vesz részt nyelvészeti konferenciák szervezésében. A nyelvész doktoranduszok számára tartott Félúton-konferenciák főszervezője, az előadások anyagából készült kötetek főszerkesztője.

Pléh Csaba pszichológus, nyelvész, akadémikus, egyetemi tanár. 1945. november 29-én született Sárisápon. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem

pszichológia szakán végzett 1969-ben, majd 1973-ban általános nyelvészet szakon ugyanott. 1983-ban a pszichológiai tudomány kandidátusa, 1996-ban doktora lett. 1997-ben habilitált az ELTE-n pszichológiából. 2004 óta az MTA rendes tagja, a Magyar Pszichológiai Szemle főszerkesztője.

1969–1998 között az ELTE Általános Pszichológia Tanszékén dolgozott, 1998–2000 között a Szegedi Tudományegyetemen oktatott. 2005–2008 között betöltötte az MTA főtitkárhelyettesi posztját. Jelenleg a Budapesti Műszaki Egyetem Kognitív Tudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Számos helyen volt vendégprofesszor (Bécsi Egyetemen, Collegium Budapest, Center for Advanced Studies in the Behavioral Sciences, Stanford, California; Indiana Egyetem, stb.)

Kutatási területei: megismerés elmélete és a kognitív kutatás története, a kognitív tudomány gépies és biológiai modelljeinek összevetése a biológiai és a társas modellek viszonyával; a mondatmegértés összehasonlító vizsgálata, megismerés és nyelv viszonya a kifejezések használatának függvényében, a nyelv fejlődési zavarai.

Silling István nyelvjárás- és néprajzkutató 1950-ben született a vajdasági Kupuszinán. Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékén szerzett magyartanári oklevelet, majd ugyanott végezte nyelvészeti magiszteri tanulmányait. Dolgozata, a *Kupuszinai tájszótár* (1992) második, bővített kiadása *A kupuszinai nyelvjárás és szótára* (2007) a legdélebbi homogén palóc nyelvjárásszigetnyelvhasználatát mutatja be. Doktori értekezését a *Vajdasági magyar archaikus népi imádságok és nyelvi aspektusaik* címmel írta (*Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük*, 2003). A vajdasági magyarok népi vallásosságának ismert kutatója. E témakörben több könyve jelent meg (pl. *Vallási néphagyomány*, 2002). Ugyanakkor a vajdasági magyar nyelvjárások (nyelvjárásszigetek) sajátosságai is érdeklik, s gyűjtései nyomán jelent meg a *Vajdasági magyar nyelvjárási olvasókönyv* (2010). Jelenleg az Újvidéki Egyetem szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karának tanára, ahol nyelvészeti, dialektológiai és népköltészeti kurzusokat vezet. Szülőfalujában önálló néprajzi gyűjteményt hozott létre. Tevékenységét számos díjjal, elismeréssel jutalmazták.

Szabó T. Annamária 2008-ban végzett magyar–francia–magyar mint idegen nyelv szakon. Jelenleg az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola doktorjelöltje. Készülő disszertációjában franciaországi magyarok körében végzett szociolingvisztikai vizsgálatait mutatja be. Anyagát a helyszínen gyűjtötte az Université Paris Descartes, Sorbonne (Paris 5) ösztöndíjasaként. Kutatási területe: dialektológia, hungarológia, névtan és szociálpszichológia. Rendsze-

resen előad hazai és nemzetközi konferenciákon, publikál, tudományszervezéssel foglalkozik: a 6. és 7. Félúton nyelvtudományi konferencia főszervezője. Az Új Magyar Nyelvjárási Atlasz gyűjtésének aktív résztvevője. Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetben és a Balassi Intézetben óraadó.

Szoták Szilvia nyelvész, a 2007 novemberében megalakult alsóőri székhelyű Imre Samu Nyelvi Intézet elnöke, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat nyelvészkörének tagja. Kutatási területe: szociolingvisztika, nyelvpolitika, kétnyelvű oktatás, kontaktológia.

T. Károlyi Margit 1978 óta tanít a Nyíregyházi Főiskola, illetve jogelődje (Bessenyei György Tanárképző Főiskola) Magyar Nyelvészeti Tanszékén, 1997-ben szerzett PhD-fokozatot a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Fő kutatási területe a hetvenes évek második felétől a dialektológia, illetve a szociolingvisztika. A nyolcvanas évek második felétől P. Lakatos Ilonával Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében közösen végeznek szóföldrajzi és változásvizsgálatokat. E közös kutatásokból nőtt ki a tanszék szociodialektológiai kutatócsoportja, mely 1997 óta több, a hármas határon átnyúló kutatási projektet valósított meg vezetésükkel.

Vargha Fruzsina Sára 2011-ben szerzett doktori fokozatot magyar nyelvészetből, pszicholingvisztikából. 2005-től tudományos segédmunkatárs majd munkatárs dialektológiai tárgyú NKFP és OTKA finanszírozású kutatásokban, melyeknek célja papíratlaszok informatizálása, a nyelvjárási adatok adatbázisba rendezése, hanganyaggal szinkronizált dialektológiai korpuszok építése, hangos nyelvatlaszok készítése. A kutatás mellett a nyelvjárási és helynévtörténeti anyagok feldolgozásához szükséges nyelvészeti technológiák tervezője és fejlesztője is. Rendszeresen ad elő hazai és nemzetközi nyelvészeti konferenciákon, publikál nyelvészeti folyóiratokban, részt vesz nyelvészeti konferenciák szervezésében, a Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv című sorozat szerkesztésében.

Vörös Ottó nyelvész, a nyelvtudomány kandidátusa. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola, majd jogutódja, a Nyugat-magyarországi Egyetem nyugalmazott főiskolai tanára. Volt a Maribori Egyetem, a Nyitrai Pedagógiai Kar, a Pozsonyi Comenius Egyetem vendégtanára, a komáromi Selye János Egyetem tanára. Kutatási területe a dialektológia, a magyar névtan, a nyelvszociológia és a nyelvpolitika, főként a kisebbségi nyelvpolitika.

Név- és tárgymutató

Ács Zoltán 315, 316, 320
Adamikné Jászó Anna 281
Agha, Asif 87
Aikio, Marjut 131
aktivitás faktor 53–62
akusztikai elemzés 11, 194, 197, 202
államnyelv 11, 15, 17, 18, 20–22, 71, 82, 99, 108, 110, 111, 114–116, 118–120, 211, 228, 248–251, 254, 257–259, 261, 264, 266, 316
államnyelvismeret 53, 249, 250
Alsóőr 25, 107, 111, 117–120, 335
Andrásfalvy Bertalan 321
Antti Kanner 88
anyanyelvi oktatás 109, 272
anyanyelvismeret 249, 250
Ash, Sharon 203
Assmann, Jan 223, 320, 321
Austin, John L. 79
Aycicegi, Ayse 66
B. Lőrinczy Éva 162, 322
Babeş–Bolyai Tudományegyetem 15, 27, 164, 283, 329, 330, 332
Bahtyin, Mihail Mihajlovics 223
Bakos Ferenc 321
Balázs Attila 207, 210, 212–214, 217–223
Balázs Géza 242
Balogh Lajos 172, 198, 203, 283, 287, 293
Bándli Judit 68, 79
Bartha Csilla 28, 42, 66, 79, 121, 266, 311
BB_Borostyán 172–175, 177, 179–181, 183, 185, 187, 189, 191–193
Bell, Roger 311
Bencédy József 270, 281
Benet-Martinez, Verónica 67
Benkő Loránd 203, 242, 322
Benő Attila 7, 9, 15, 16, 18, 20, 22, 24, 26
Beregszász 92, 95, 99, 100, 107, 108, 114, 121, 298, 315, 332
Beregszászi Anikó 99, 101, 121
Berko Gleason Jean 66
Bernjak, Elizabeta 79
beszédaktus-kutatás 68, 69, 71, 73, 75, 77, 79
betelepítés 285, 287
BihalBocs 6, 8, 10, 155, 163, 166, 167, 173, 174, 191, 192, 197
Bíró Enikő 7, 9, 27, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42–44, 329
Blum-Kulka, S. 79
Boberg, Carles 203
Bokor József 79
Borbély Anna 24, 224, 266, 267
Borovszky Samu 321
Boudreau, Annette 84, 87
Bourdieu, Pierre 242
Bozsik Péter 207, 210, 211, 213, 215–219, 221, 223, 224
Burgenland 7, 9, 25, 92, 111, 114, 116–123, 227, 300, 312
Christal, D. 242
cigányság 328
Coley John, D. 67
Corson, David 283
Crowley, Terry England 143, 144
Crystal, David 328

Culic, Irina 267
Czibere Mária 282
Cs. Nagy Lajos 6, 8, 10, 153, 154, 156, 158, 160, 162, 163, 329
Csallóköz 81, 83, 203
Csányi Erzsébet 218, 223
Csapody Vera 319, 321
CCSARP 68, 69, 79
Csepeli György 311
Csepregi Márta 132
Cseresnyési László 242
Csernicskó István 88, 92, 93, 98–100, 112, 121, 300, 311
Csorba Csaba 321
DCT 69
De Groot, A. 66
Deme László 203, 204, 285, 293
Dewaele, Jean-Marc 66
dialektus 95, 117
diaszpóra 6, 295
diplomáciai nyelv 228, 229
diskurzuskiegészítő tesztek 69
Dobbs, David 282
Dobos Ferenc 297, 300, 311
Dobos István 223
Duchene, Alexandre 87, 88
Dunaszerdahely 24, 25, 86, 88, 92, 99, 100, 107, 121, 122, 267
Eco, Umberto 242
Edwards, John 267
egynyelvű 28, 45–51, 53–56, 58–61, 63–65, 70, 84, 99, 111, 264, 330
ELDIA projekt 82, 330
Előry Vilma 115, 121
Erdély 6, 15, 16, 18, 22–25, 27, 31, 34, 36–39, 41, 92, 93, 107, 109, 112, 123, 145, 149, 154, 192, 246–249, 251, 253, 255, 257–259, 261, 263, 265–267, 297–301, 311, 312, 315, 319, 322, 324, 332, 333
Erdősi Vanda 79
erő faktor 52, 54, 56, 58, 60–62
érték faktor 54, 56, 58, 60–62
Extra, Guus 87, 242
Fábián Sándor 321
Faludi Ádám 223
Felvidék 16, 23, 92, 93, 107, 112, 210, 211, 297, 298, 301, 311
Fenyvesi Ottó 215, 223
Finn Akadémia 81, 331
Fishman, Joshua 145, 242, 267
Flusser, Vilém 223
Flynn, Nicholas 203
Fodor Dóra 267
formális szféra 251, 253, 255, 262–265
Fosztó László 267
Foulkes, Paul 203
Fourier-analízis 197
Frank Tibor 242
Frohlic, Maria 42
G. Bogár Edit 7
G. Molnár Barbara 127, 128, 130, 132, 133, 329
Gál Noémi 145, 164, 166, 169
Gal, Susan 87, 121, 242, 267
geolingvisztika 11, 154, 155, 164, 173, 174, 192, 331
Geolingvisztikai Műhely 11, 154, 155, 164, 174, 192
Gereben Ferenc 296–298, 311
Glatz Ferenc 242
Gorter, Durk 87, 242
Gosling, Samuel, D. 67
Gósy Mária 203, 204, 282
Göncz Lajos 29, 46, 66
Grabovac Beata 7, 9, 45, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 330
Gramma Nyelvi Iroda 25, 83, 88, 92, 107, 122, 267
Grenoble, Lenore A. 145

Grétsy Lászó 242
Gróf Annamária 7, 9, 68, 70, 72, 74, 76, 78, 80, 330
Grosjean, François 66, 267
Guus, Extra 87
Gyáfrás Edit 242
Gyurgyík László 324, 326, 328
Hakulinen, Auli 88
hangzó adat 6, 194, 195–197, 199, 201, 203
Harris Catherine 66
határtalanítás 11, 24, 25, 78, 83, 92, 107, 108, 110–112, 114, 123
Hattyár Helga 24, 267
Hegedűs Attila 317, 321
Hernádi Miklós 209, 223
hibrid 16, 25, 90, 92, 120
Hidasi Judit 312
Híres-László Kornélia 88, 98, 99, 312
hivatalos nyelv 28, 29, 228, 261, 264, 265, 308
Hochbauer Mária 6, 8, 10, 164, 166, 168, 170, 171, 330
Hódi Sándor 328
Hodinka Antal Intézet 83, 90, 92, 332
Horváth István 267
Horváth Zsuzsa 282
Hózsa Éva 216, 223, 224
ht-online 92, 93
identitás 6, 11, 12, 24, 30, 83, 84–87, 91, 98, 99, 111, 207–209, 211, 213, 215–217, 219, 221–225, 248, 251, 263, 267, 295–303, 305, 307–312, 319–321, 324–328, 330, 332
identitáskategóriák 295, 299, 301, 302
IFID-stratégiák 69
Iglai Edit 6, 8, 10, 314, 316, 318, 320, 322, 323, 331, 333
illabialitás 288, 292
Imre Samu 117, 118, 121, 122, 203, 204, 285, 293
Imre Samu Nyelvi Intézet 25, 92, 107, 111, 120, 121, 123, 330, 335
informális szféra 251
integráció 6, 42, 267, 311, 324–327
interkulturális 312, 314, 316, 329
Í-zés 6, 189, 216, 285–294
jelentésföldrajz 6, 11, 153–155, 157, 159, 161–163
jelentéskölcsönzés 15–17, 19, 21, 23, 25, 90, 92
Juhász Dezső 153, 293, 314
Juhász Tihamér 25
Jyrki Kalliokoski 88
Kállai Ernő 327, 328
Kálmán Béla 293
Karácsonyi Petra 211, 224
Kardos Ferenc 328
Karin och Linnéa 145, 147
Károli Gáspár Református Egyetem 172, 174, 332
Kárpátalja 16, 23, 81, 83, 85–88, 90–95, 97–101, 103, 105, 107, 109, 112, 121, 153, 163, 297, 298, 300, 301, 311, 317, 318, 321, 332
Katona Edit 6, 8, 10, 207, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 224, 225, 331
Kaushanskaya, Margarita 66
Keel, William D. 242
Kendall, Tyler 203
kétnyelvűség 25, 27–29, 41–43, 45–48, 63, 66, 79, 88, 91, 96, 97, 99, 100, 111, 119, 121, 208, 224, 227, 248, 249, 256, 257, 265–267, 269, 295, 311, 322, 329, 332, 333
Kimmo Koskenniemi 88
Kis Tamás 282, 283, 324

kisebbségi 11, 15, 18, 20–24, 27–31, 41, 42, 82, 85, 99, 107–109, 119, 149, 209, 210, 222, 247–251, 255–257, 267, 269, 296, 299, 300, 302, 305, 308, 320, 329, 335
kisebbségi nyelvi jog 109
Kiss Jenő 108, 122, 127, 132, 153, 162, 242, 282, 293
Kiss Norbert 130, 132
Kiss Tamás 219, 328
Kiss Tamás Zoltán 208, 224
Kniezsa István 321
kódváltás 24, 43, 90, 91, 100, 217, 224, 248, 332
Kolláth Anna 24, 70, 79, 92, 122
Kolozsvár 11, 15, 19, 24, 25, 43, 92, 107, 121–123, 145, 164, 165, 246, 267, 283, 312, 322
Koltói Ádám 278, 282
kontaktusjelenség 15, 20, 21, 72, 78, 90, 112, 122, 208, 220
Kontra Miklós 112, 283
Korhonen, Mikko 132
korpusz 6, 69, 91, 92, 107, 109, 110, 122, 153–155, 157, 159, 161, 163, 187, 191, 194, 204, 247, 302, 304, 305, 307, 308, 316, 317, 322, 331, 333, 335
korpuszprogram 109
Kósa László 315, 321
Kótyuk István 100, 316, 317, 321
Kovács Magdolna 267, 282
Központi Satisztikai Hivatal 273, 281
Krauss, Michael 145
Kulcsár Szabó Zoltán 224
kulturális identitás 11, 125, 207, 213, 297, 299, 301, 309, 332
Kupuszina 285, 287– 292, 294, 334
kutatóállomás-hálózat 107
külső kontextuális tényezők 69, 76
Labov, William 203, 312
Laczkó Krisztina 113, 122
Laczkó Mária 282
Lanstyák István 24, 25, 88, 95, 99, 100, 108, 112, 122, 224, 257, 267, 300
Lea Laitinen 88
Lehoczky Tivadar 321
Lehtiranta, Juhani 132
Lehtola, Veli-Pekka 132
Lewis, M. Paul 242
lexikai kölcsönzés 90, 91, 93, 95–97, 99, 101, 103, 105, 332
lexikográfia 11, 17, 109, 122
lexikológia 11, 109, 332
Lindgren, Anna-Riitta 139, 145, 146, 147
LINEE projekt 82
Lise Dubois 87
Lizanec Péter 100, 316, 317, 321
lokalitás 99, 111, 122, 209, 213, 216, 222, 246, 296, 300, 312, 320
Lotman, J. Mihajlovics 224
Lőrincz Judit 311
magyar büszkeség 304
Magyar Digitális Helynévtár 174, 192
Magyar nyelvjárási olvasókönyv 194, 200, 289, 293, 334
Magyar Tudományos Akadémia 11, 92, 107, 112, 321, 322, 332
Magyarország 15, 23–25, 68, 69, 71, 74, 76–78, 82, 86, 87, 93, 94, 97, 110, 114–116, 118, 122, 158, 172, 213, 228, 234, 235, 237–241, 270, 273, 287, 297–300, 303, 304, 308–311, 316, 321
Maître, Raphael 88
Mantila, Harri 132, 145
Marian, Viorica 66

Márku Anita 7, 9, 88, 90, 92–94, 96, 98–100, 102, 104, 106, 312, 332
Mártonfi Attila 110, 113, 122
másodnyelv 27, 29–31, 33, 35, 37, 39, 41–43
Mattheier, Klaus J. 242
meänkieli 7, 9, 11, 134, 138, 142, 145–149, 332
Menyhárt József 25, 88, 99, 257, 267
Michel Paradis 47, 66
Michelberger Pál 242
Molnár Bodrogi Enikő 7, 9, 134, 136, 138, 140, 142, 144, 146–149, 332
Molnár Csikós László 6, 8, 10, 226, 228, 230, 232, 234, 236, 238, 240, 242–245, 332
Molnár Zoltán 162, 204, 283
Monica Heller 87, 88
Muehlmann, Shaylih 88
Muravidék 16, 68–79, 92, 93, 111, 114, 121
Mühlhäusler, Peter 145
N. Sándor László 243
N.Császi Ildikó 6, 8, 10, 172, 174, 176, 178, 180, 182, 184, 186, 188, 190, 192, 332
Nádor Orsolya 122
Naiman, Neil 42
Näkkäläjärvi, Klemetti 130, 132
Nanovfszky György 132
Nemes Nagy József 315, 321
nemzeti identitás 85, 209, 296–298, 300, 308, 312, 328
nemzeti nyelv 82, 209, 214, 228, 229, 242
nemzetiség 27, 91, 97, 228, 264, 305, 315, 321
népcsoport 114, 119, 209, 286, 297
Nettle, Daniel 145, 243
névanyag 187, 189, 191
névhatártalanítás 109
nyelvhasználat 11, 16, 22, 24, 25, 27, 31, 32, 46, 49, 51, 72, 78, 86, 90, 93, 96–98, 100, 107, 111, 116, 117, 120–122, 208, 221–223, 246, 247, 250, 252, 265, 267, 269–273, 276, 278, 280, 282, 293, 297, 307, 317, 329, 334
nyelvhatárok 108, 315
nyelvi érintkezés 15, 24, 329
nyelvi ideológiák 81, 83, 85, 87–89
nyelvi irodák 11, 92, 107, 112, 114, 122
nyelvi jog 83, 84, 109, 122, 256, 257, 267, 329
nyelvi minőség 271
nyelvi norma 282
nyelvi változás 6, 12, 83, 272, 314–317, 319–321, 323, 333
nyelvjárás 6, 11, 74, 78, 98–100, 111, 116, 120, 121, 133, 153, 155, 156, 163–166, 169, 170, 192, 194, 195, 200, 202–204, 283, 285–289, 291–294, 318–322, 326, 329, 334
nyelvjárásszigetek 285–288, 293, 294, 334
nyelvköziség 218
nyelvtanulási stratégiák 27–35, 37, 39, 41, 43
nyelvtechnológia 169
nyelvválasztás 6, 8, 28, 91, 100, 246–267
nyelvválasztási stratégiák 246, 249, 250, 258
nyelvváltozatok 6, 12, 15, 20–25, 82, 92, 93, 95, 111, 119, 122, 123, 228, 293
Nyíregyházi Főiskola 314, 331, 333, 335
Nylund, Märta 145, 147

oktatáspolitika 6, 324–327
Olshtain, E. 79
Osgood, Charles 66
Oxford, Rebecca 43
önmeghatározás 209, 214, 296
Őrvidék 92, 93, 111, 114, 118
P. Lakatos Ilona 6, 8, 10, 32, 282, 316, 318, 320, 322, 323, 333, 335
Paládi-Kovács Attila 317, 322
Papp Anna Mária 6, 8, 10, 246, 248, 250, 252, 254, 256, 258, 260, 262, 264, 266, 268, 333
Papp György 92, 224
Papp Sándor Zsigmond 319, 322
Parapatics Andrea 6, 8, 10, 269, 270, 272, 274, 276, 278, 280, 282–284, 333
Parr, Judith 42
Partridge, Eric 283
Pasanen, Annika 132, 145
Pataki Ferenc 296, 312
Pavlenko, Aneta 66, 67
Penavin Olga 286, 293
Pennebaker, James, W. 67
Péntek János 25, 28, 42, 43, 92, 112, 121–123, 243, 256, 267, 270, 300, 312, 316, 322, 332
peremkultúra 211
Pete István 112, 122
Péter Mihály 283
Petteri Laihonen 81, 82, 84, 86, 88
Pintér Tibor 25
Pirkko Nuolijärvi 88
Pléh Csaba 7, 9, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 67, 333
Pohjanen, Bengt 145–147
Politzer, Robert 43
Pollányi, Michael 243
pragmalingvisztikai jellemzők 69
Priszter Szaniszló 319, 321
Pusztai Ferenc 110, 112, 122
Rabec István 88
Ralp Cristina 267
Ramirez-Esparza, Nairán 67
regionális nyelvváltozatok 82
regionalitás 81, 83, 85, 87, 89, 215
regionalizmus 220, 315, 321
reprezentáció 45, 47, 49–53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 297
revitalizáció 11, 84, 145, 149
roma 324–328
roma kérdés 324, 325, 327
Romaine, Suzanne 145, 243
Rubin, Joan 33, 43, 212
Ruzsiczky Éva 283
S. Varjú Anna 283
Salli Kankaanpää 88
Sammallahti, Pekka 132
Sándor Anna 267, 328
Sándor Klára 243
Sari Maamies 88
Scharnhorst, Jürgen 243
Sepsiszentgyörgy 43, 92, 107, 122, 246, 247, 250–257, 262, 265, 266
Silling István 6, 8, 10, 285, 286, 288–290, 292–294, 334
Skutnabb-Kangas, Tove 43
SPSS 33, 43, 53
Stepanova Sachs, Olga 67
Stern, Hans 42, 43
stratégiamódozatok 38, 39, 41, 42
Streli Zita Ágnes 283
Suci, George 66
Sulkala, Helena 145
Szabadka 45, 51, 63, 66, 92, 223, 224, 285, 291, 293
Szabó József 286, 287, 294
Szabó T. Annamária 6, 295, 296, 298, 300, 302, 304, 306, 308, 310, 312, 334

Szabó T. Attila Nyelvi Iroda 107
Szakmány György 209, 216, 224
számi 133
Szamoshát 165, 269, 171
szegregáció 6, 323, 325, 327
Székelyföld 81, 83, 85–87, 228
szemantikus differenciál 51–53
Szépe György 198, 243
szétfejlődés 108, 112, 114, 118, 122
Szilágyi N. Sándor 24, 25, 112, 122, 123, 331
Szili Katalin 68, 79
szleng szociolingvisztika 12, 21, 86, 269–283, 333
szlengkutatás 282
Szlovénia 16, 68, 71, 92, 297
szociopragmatikai jellemzők 68, 69
szóföldrajz 153, 154, 173, 174
szóhatártalanítás 109, 110
Szoták Szilvia 7, 9, 25, 92, 107, 108, 110, 112, 114, 116–118, 120, 122, 123, 300, 312, 335
szövegköziség 218
T. Károlyi Margit 6, 8, 10, 282, 314, 316, 318, 320, 322, 323, 333, 335
tájszavak 78, 111, 116, 215, 216
Tánczos Vilmos 146
Tannenbaum, Percy 66
Tátrai Szilárd 79
tekintély 6, 225–233, 235, 237, 239, 241–243, 245, 272
Terestyéni Tamás 270, 283
Termini Magyar Nyelvi kutatóhálózat 11, 81, 92, 107–109, 112, 121, 330–332, 335
Termini magyar–magyar szótár 16, 23, 25, 92, 110, 112, 115, 116
Thomka Beáta 224
Tóbiás Krisztián 210, 214, 215, 224
Todesco, Angie 33, 42
Tódor Erika Mária 27, 43
Tolcsvai Nagy Gábor 25, 113, 243
tolvajnyelv 269
többközpontú 108, 111
többnyelvűség 27, 42, 47, 84, 213, 222, 329, 331
Trudgill, Péter 100, 243
tükörkifejezések 16–18, 20, 22, 25
tükörszerkezet 15, 17–19, 21, 23, 25
tükörszó 15, 17, 18
Udvari István 316, 322
Újvidék 51, 64, 107, 210, 213, 223, 243, 293, 328, 330
Újvidéki Egyetem 207, 285, 330–332, 334
Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar 285
Vajdaság 16, 23, 93, 107, 112, 209, 217, 224, 228, 286, 287, 297–301, 330
Vallent Brigitta 270, 283
van Essen, Arthur 283
Van Lier, Leo 283
Vanconé Kremmer Ildikó 24, 267, 328
Vargha Fruzsina Sára 6, 8, 10, 155, 163, 169, 194, 196, 198, 200, 202, 204, 335
Végel László 223, 224
Végh József 172, 192, 203
Vékás Domokos 155, 163, 164, 173, 204, 333
Veres Valér 312
Vidra Szabó Ferenc 311
világnyelv 63, 229
Viski Károly 318, 322
Vörös Ottó 6, 8, 10, 324, 326, 328, 335
Wardaugh, Ronald 283
Whaley, Lindsay J. 145

Wharton, Glenn 43
Wierzbicka, Anna 79
Wurm, Stephen 146
Zelliger Erzsébet 88, 117, 204, 287, 294, 312
Zsemlyei János 25